

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1978, LET. XV, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

1-2

SEZNAM VSEBINE

Adolf Bibič: V petnajsto leto

Stane Dolanc: Na rob novih zakonov

Božo Garičan: Sankcije v našem samoupravnem pravu

Levta Križan: Sodelovanje s specializiranimi agencijami
tujih narodov

Priloge Jugoslovanskih politologov: prispevke za kongres
v FB Kraljevo so napisali: Stane Dolanc, Jovan Djorojević,
Božo Garičan, Vlado Banko, Adolf Bibič, Stane Južnič,
Božo Klopčič, Boštjan Maršič, Rudi Rizman, Janko Rupnik,
Vojko Stanic

Božo Klopčič: Politična znanost

Božo Kavčič: O vodenju v samoupravnih organizacijah
in drugih dele (II)

Božo Pečar: Družbene samozaščita in prognoziranje
stanjnosti

TEORIJA IN PRAKSA

1978

1-2

revija za družbena vprašanja, let. 15, št. 1—2, str. 1—200, Ljubljana, januar-februar 1978
UDK 3, YU ISSN 0040-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Stifitar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg

PRESEDNIK UREDNISKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 120 din, za delovne organizacije 200 din, za tujino 300 din; v prosti prodaji je cena enojne številke 20 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Dšlo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

ADOLF BIBIČ: V petnajsto leto 3

ČLANKI, RAZPRAVE:

VIDA TOMSIČ: Na rob novih zakonov »o zakonski zvezi in družinskih razmerjih« ter »o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok« 10

JOŽE GORIČAR: Sankcije v našem samoupravnem pravu (k vprašanju o podružbljanju prava) 23

MARIJAN VILFAN: Sodelovanje s specializiranimi agencijami Združenih narodov (neizpolnjene obveznosti SR Slovenije) 37

III. KONGRES JUGOSLOVANSKIH POLITOLOGOV:

STANE DOLANC: Politična znanost in samoupravna praksa 50

JOVAN DJORDJEVIČ: Stanje in tokovi razvoja političnih znanosti v Jugoslaviji 54

STEVAN GABER: Težave pri konstituiranju politične znanosti 64

VLADO BENKO: Stanje in perspektive znanosti o mednarodnih odnosih 69

ADOLF BIBIČ: Pomen politične teorije 71

STANE JUŽNIČ: K razpravi o politologiji in njeni vlogi pri nas 75

JOCO KLOPČIČ: Politična kultura in politična socializacija 78

BOŠTJAN MARKIČ: Odkrivanje zakonitosti gibanja samoupravne družbe 81

RUDI RIZMAN: Za več dialoga v političnih znanostih 84

JANKO RUPNIK: Nekaj problemov politologije na Slovenskem 87

GOJKO STANIČ: Raziskovanje družbenopolitičnih organizacij 89

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

ERIC HOBSBAWM: Politična znanost 93

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

VLAJKO KRIVOKAPIC: Sodobni tokovi v Španiji 105

MARIJA AMBROZIČ-POČKAR: Nekatera merila optimalne velikosti mest 112

BERNI STRMČNIK: Mladi v občinski organizaciji ZKS Celje 119

ZNANOST IN DRUŽBA:

BOGDAN KAVČIČ: O vodenju v samoupravnih organizacijah združenega dela (I) 125

MEDNACIONALNI ODNOSI:

RUDI RIZMAN: O dialektiki razrednega in nacionalnega v mednarodnih odnosih 144

GOSPODARSKA TEMA:

ALEKSANDAR M. VACIČ: Vloga in možne smeri razvoja malega gospodarstva 155

DRUŽBENA SAMOZAŠČITA:

JANEZ PEČAR: Družbena samozaščita in prognoziranje deviantnosti 166

PRIKAZI, RECENZIJE:

ERNEST PETRIČ: III. kongres afriškega združenja za politične vede 180

IVAN BERNIK: Družbeni sloji in družbena zavest 185

Med novimi knjigami 189

Iz domačih revij 192

Bibliografija knjig in člankov 195

Avtorski sinopsisi 199

Priloga: Kazalo letnika XIV (1977)

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja,
let. 15, št. 1—2, str. 1—200,
Ljubljana, januar-februar 1978

CONTENTS

EDITORIAL:

ADOLF BIBIĆ: The Fifteenth Year (Anniversary) 3

ARTICLES, DISCUSSIONS:

VIDA TOMŠIĆ: On New Laws Concerning JOZE GORICAR: Sanctions in Our Self-management Legislation 23
 MARIJA VILFAN: Cooperation with the UN Specialized Agencies 37

III. CONGRESS OF YUGOSLAV POLITICAL SCIENTISTS:

STANE DOLANC: Political Science and Self-management-Practice 50
 JOVAN DJORDJEVIĆ: The Position and the Development Trends of Political Science in Yugoslavia 54
 STEVAN GABER: Difficulties Arising in Constituting Political Science 64
 VLADO BENKO: The Position and Perspective of International Relations Science 69
 ADOLF BIBIĆ: The Significance of Political Theory 71
 STANE JUZNIĆ: To the Discussion on Political Science and its Role in Our Country 75
 JOCO KLOPČIĆ: Political Culture and Political Socialization 78
 BOSTJAN MARKIĆ: Discovering the Laws Governing the Activity of Self-Management Society 81
 RUDI RIZMAN: There Should be More Dialog in Political Science 84
 JANKO RUNIK: Some Problems of Political Science in Slovenia 87
 GOJKO STANIĆ: Research in the Field of Socio-political Organizations 89

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

ERIC HOBSBAWM: Political Science 93

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

VLAJKO KRIVOKAPIC: Contemporary Trends in Spain 105
 MARIJA AMBROZIĆ-POČKAR: Some Measures of the Optimal Size of Towns 112
 BERNI STRMIČNIK: The Young in the Communal Organization of the League of Communists in Celje 119

SCIENCE AND SOCIETY:

BOGDAN KAVČIĆ: On Leadership in Self-Management Organizations of Associated Labour 125

INTERNATIONAL RELATIONS:

RUDI RIZMAN: Dialectics of »Classe« and »Nationale« in International Relations 144

ECONOMICS:

ALEKSANDAR M. VACIĆ: The Role and Possible Directions of the Development of »Minor« Economy 155

SOCIAL SELF-PROTECTION:

JANEZ PEČAR: Social Self-protection and Prognostication of Deviant Behaviour 166

REVIEWS, NOTES:

ERNEST PETRIĆ: The III. Congress of African Association for Political Science 180
 „VAN BERNIK: Social Strata and Social Consciousness 185
 NEW BOOKS 189
 From domestic reviews 192
 Bibliography of Books and Articles 195
 Authors' Synopses 199
 Catalogue for (1977)

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

АДОЛФ БИБИЧ: Вступая в пятидесятый год 3

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ВИДА ТОМШИЧ: По поводу новых законов 10
 ПОЖЕ ГОРИЧАР: Санкции в нашем самоуправленческом праве 23
 МАРИЈА ВИЛЬФАН: Сотрудничество со специализованными агентствами Объединенных наций 37

III-ий СЪЕЗД ПОЛИТОЛОГОВ ЮГОСЛАВИИ:

СТАНЕ ДОЛАНЦ: Политическая наука и практика самоуправления 50
 ИОВАН ДЖОРАЖЕВИЧ: Положение и течения в развитии политических наук Югославии 54
 СТЕВАН ГАБЕР: Трудности конституирования политической науки 64
 ВЛАДО БЕНКО: Положение и перспективы науки о международных отношениях 69
 АДОЛЬФ БИБИЧ: Значение политической теории 71
 СТАНЕ ЮЖНИЧ: Некоторые мысли в связи с обсуждением политологии и её роли в нашей стране 75
 ИОЦО КЛОПЧНЧ: Политическая культура и политическая социализация 78
 БОШТЯН МАРКИЧ: Открывание закономерностей движения самоуправяемого общества 81
 РУДИ РИЗМАН: Больше диалога в политических науках 84
 ЯНКО РУПНИК: Некоторые проблемы политологии в Словении 87
 ГОЙКО СТАНИЧ: Исследование общественно-политических организаций 89

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ЭРИК ГОБСБАУМ: Политическая наука 93

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ВЛАЈКО КРИВОКАПИЧ: Современные течения в Испании 105
 МАРИЈА АМБРОЖИЧ-ПОЧКАР: Некоторые меры оптимального волонна городов 112
 БЕРНИ СТРМИЧНИК: Молодёжь в коммунистической организации СКС Целле 119

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

БОГДАН КАВЧИЧ: О руководстве в самоуправляемых организациях объединённого труда (1 ч.) 125

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

РУДИ РИЗМАН: О диалектике классового и национального в международных отношениях 144

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕМА:

АЛЕКСАНДАР М. ВАЧИЧ: Роль и возможные направления в развитии мелкого хозяйства 155

ОБЩЕСТВЕННАЯ САМООБОРОНА:

ЈАНЕЗ ПЕЧАР: Общественная самооборона и прогнозы отклонений 166

ОБЗОРЫ, РЕЦЕНЗИИ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: III-ий съезд Африканского объединения политических наук 180
 ИВАН БЕРНИК: Общественные слои и общественное сознание 185
 Среди новых книг 189
 По страницам отечественных журналов 192
 Библиография книг и статей 195
 Авторские синопсисы 199
 Приложение: Указатель статей за XIV-ий год издания (1977 г.)

V petnajsto leto

S to številko stopa Teorija in praksa v 15. leto svojega izhajanja. To ni dolgo obdobje, če merimo čas z epohami. Toda to niti ni tako kratek čas, če ga merimo po številu prispevkov, ki so bili objavljeni v reviji v teh štirinajstih letih. To niti ni tako kratko obdobje, če ga merimo po dinamiki dogodkov, sprememb in protislovij, ki so bila značilna v tem času za našo družbo in sodobni svet. In to ni niti najmanj malo za revijo, ki skuša biti aktualni spremljevalec in aktivni spodbujevalec družbenih procesov.

Ko so se pred približno 15. leti začeli snovati konkretni obrisi nove revije, je bil — na to se moramo spomniti — marsikdo skeptičen. Malomeščani so ji prerokovali kratek vek, češ da se bo sama od sebe zadušila v sivi »režimski« apologetiki. Dogmatska zavest se je na tistem bala, da se bo revija oddaljila od »linije«, kot si jo je ta zavest v svoji preproščini sama zamišljala. Vsakodnevni pragmatizem, ta poleg malomeščanščine najbolj nevarna rja našega življenja, je z ravnodušnim podcenjevanjem sprejemal prizadevanja, da se bolj poudari teorija in njen praktični pomen.

Takšna stališča niso bila le plod ozkosrčnega filistrstva, dogmatske togosti, intelektualistične zaprtosti ter političnega in vsakršnega drugega utilitarizma. Takšna pričakovanja, ki so se včasih spreminjala v napovedi in celo v prerokovanja, so izhajala tudi iz delnih izkušenj, iz realne nevarnosti, ki so tičala in tičijo v družbenih protislovjih, da se revija za družbena vprašanja, ki se zavestno opredeljuje za aktivno poseganje v družbeno življenje, prej ali slej spremeni v prirepek neposrednih političnih hotenj ali pa nasede na sipinah zaprtega elitizma.

Moramo reči, da se je zveza komunistov, ki je bila z vsemi drugimi subjektivnimi silami pobudnik in dejanski ustanovitelj nove revije, zavedala teh nevarnosti in je sama opozarjala nanje. Res je, revija se ni mogla v celoti in v vsakem konkretnem primeru izogniti vplivu teh protislovij, vendar si drznemo trditi, da je v osnovi vztrajala na temeljnih izhodiščih, ki si jih je načrtala kot organ subjektivnih sil slovenske družbe, oziroma je spoznane pomanjkljivosti skušala presepati s takih izhodišč.

Družbena protislovja in konkretni položaj revije so v medsebojnem spletu odpirala možnost in nevarnost, da se po eni strani revija institu-

cionalizira kot nekakšno glasilo profesionalnih znanstvenih delavcev. Na drugi strani pa je kratkovidni politični in vsakršen drugi pragmatizem pričakoval od revije, da bo dajala nekakšne recepte, kako se rešujejo čisto vsakdanji, tekoči problemi družbene prakse.

Ko se ne bi bili zavedali teh nevarnosti, ko bi bili podlegli skritim prišepetavanjem, da se revija spremeni v akademsko glasilo, bi si morda Teorija in praksa pridobila kakšno točko pri tem ali onem posamezniku; hkrati pa bi se odtujila — podobno kot nekatere druge revije — množičnemu bralcu, zmanjšala bi število sodelavcev, prerezala bi žile, po katerih so se in naj bi se še bolj pretakale osvežujoče misli družbene prakse in po katerih se znanstveno spoznanje širi iz ozkih okvirov fakultet in inštitutov v samo življenje.

Teorija in praksa pa bi se tudi izneverila svojemu poslanstvu, ko bi se bila v razumevanju svoje vloge prilagodila bolj ali manj jasno izraženim željam družbenega pragmatizma. Prakticistična zavest, ki gleda na pisano in vsako drugo besedo zgolj skoz prizmo svojih vsakdanjih računov in težav, ni sposobna dojeti potrebe po posploševanju izkušeni socialistične graditve in še manj videti potrebe po odpiranju dolgoročnejših perspektiv družbenega razvoja. Teoretična kultura ji je pomenila in ji pomeni nepotrebno »abstrakcijo«, ki jo vznemirja v navajenem toku sestankovanja ali moti v trenutkih pasivnega uživanja »množične kulture«. Poudarjanje aktualnega pomena teoretičnega fonda marksistične misli se kaže prakticizmu kot brezploden historicizem. V analitičnih posegih v realne probleme in razvojne težnje naše družbe in sodobnega sveta vidi nekaj, kar ni »uporabno«. V pogumnem odpiranju novih perspektiv socializma razkriva sanjarjenje, hojo po zraku, utopizem. V svoji empirični kratkovidnosti zahteva samo napotila, ki so koristna »tu in zdaj«, ki niti ne segajo do konca dneva, kaj šele v jutri in v pojutrišnji dan. Kakorkoli lahko včasih razumemo, da takšen prakticizem določa njegov dvojnik, namreč »teorija«, ki je odtrgana od življenja, pa je zanesljivo, da bi empiristično-practicistična slepota postala usodna, če bi jo jemala za svoje izhodišče revija, ki se ukvarja z družbenimi vprašanji. To bi nujno vodilo k temu, da bi se **Teorija in praksa** spremenila v zbirko tehničnih napotil, povezanih in okrašenih z bolj ali manj splošnimi propagandističnimi gesli. Aktualnost revije bi se sprevrčala v aktualizem, družbena angažiranost v apologetiko, njena »teoretičnost« v vulgarni ideologizem, njena »praktičnost« pa v slepi empirizem. Res bi revija tako lahko ustregla tehnokratski, politokratsko-birokratski ali drugi instrumentalistični zamisli, toda postala bi kljub navidezni »koristnosti« kmalu odveč za tisto temeljno matico naše družbe, ki je nosilec teoretične ustvarjalnosti in praktične akcije.

Prav tako bi bilo nevarno, ko bi revija za družbena vprašanja podlegla skušnjavi, da se postavi v položaj nekakega družbenega arbitra, ki s piedestala »absolutnega duha« kritizira »vse obstoječe«. Takšen utopizem, značilen za ultralevičarstvo, ki motri na družbeno dogajanje

s stališča nekakšnega nadzgodovinskega gledišča, globoko nasprotuje naravi revolucionarne teorije in prakse. Ko se razglaša za najbolj levo silo, se v resnici, ne glede na svoje namene, po nujnosti in logiki zgodovinskega toka, premika k desnici in prehaja vanjo. Ko se razglaša za nekakšno avtonomno, družbeno popolnoma nevezano moč, igra v resnici vlogo heteronomnih sil. Ko se distancira od vsake politike, postaja sredstvo poljubnih politik in politikantstva. Takšna »kritika vsega obstoječega«, ki sicer črpa svojo moč v pomanjkljivostih, nedorečenostih in deformacijah družbe, se tako sama spreminja v enega izmed dejavnikov za krepitev prav tistega »obstoječega«, ki ga spodbija. Revija, ki bi šla za klicem takšnih siren, bi nujno morala končati v elitizmu in političnem avanturizmu, ki je dejansko bistvo vsakega abstraktnega (psevdo)radikalizma.

Čeprav bi bilo, kot smo že rekli, težko trditi, da se je revija vedno uspešno upirala vsem tem in podobnim nevarnostim, pa vendar ne bi smelo, vsaj tako se nam zdi, biti dvoma, da je bilo njeno temeljno hopenje, da se izoblikuje v nov tip revije na Slovenskem: v revijo za družbena vprašanja, ki bi na podlagi izročila napredne socialistične publicistike bila izraz naprednih družbenih teženj in ki bi spodbujala zorenje teh teženj; v tip revije, ki bi si prizadevala, da ustvarjalno povezuje teorijo in prakso, znanost in politiko, da v enem in istem mediju združuje odkritja družbenih znanosti in spoznanja družbene prakse; v revijo, ki bi bila koristen pripomoček družboslovcu ter družbenemu delavcu in priročnik čim večjega števila samoupravno aktivnih delavcev in občanov, komunistov in vseh ljudi dobre volje, ki se v čedalje bolj razvejanem in razčlenjenem samoupravnem življenju srečujejo s potrebo, da združujejo svoje posebne izkušnje s spoznanji drugih, da svoje neposredne interese povezujejo z jutrišnjimi in prihodnjimi. **Teorija in praksa** želi biti medij, v katerem bi premagovali razdvojenost misli in akcije, znanosti in politike, besede in dejanja. Želi še bolj postati tako »teorija« in »praksa« ne v smislu dveh počel, ki ravnodušno ali pa celo sovražno koeksistirata, marveč v smislu procesa, v katerem je teorija praktična in praksa teoretična. Tako razumemo izročilo Marxove misli in vsega ustvarjalnega marksizma, ki pomeni revolucijo v družbeni znanosti prav zato, ker je bil v sebi sposoben združiti potencialne globinskega spoznanja z voljo po vsebinski spremembi obstoječega sveta.

Ko ob prestopu v 15. letu izhajanja **Teorije in prakse** razmišljamo o njeni vlogi, torej ne mislimo, da bi bila naša prva naloga, da iščemo predvsem negativizme, proti katerim naj se bori. Pomembnejše je, da pretehtamo, za kaj se zavzemamo, čeprav nam prav takšno pozitivno opredeljevanje narekuje, da se jasno razmejimo od vsega, kar odklanjamo. Ne vidimo posebne potrebe, da v tem trenutku pred bralca ponovno razgrinjamo uredniško zasnovo, ki smo jo predložili pred nekaj leti (gl. TiP, 5—6/1974) in v kateri smo skušali kolikor se je dalo v skladnih potezah povezati pozitivne prvine naše uredniške politike s kritičnimi stališči do

tistega, kar je in mora ostati še danes predmet naše kritike. Tudi ne mislimo, da bi v tem uvodnem zapisu mogli podati nekakšno celostno oceno vse prehojene 14-letne poti. V preteklosti je revija nekajkrat razmišljala o načelih svoje uredniške politike, o njihovem uresničevanju, o pomanjkljivostih in o uspehih. Kritične pripombe, ki so bile javno izrečene, je resno pretresla in jih skušala vtakati v svoja uredniška prizadevanja. Čeprav se je, zlasti v zadnjih letih, srečavala, podobno kot druge revije, z resnimi materialnimi problemi, je uspela zadržati več tisoč bralcev in naročnikov, kar dokazuje, da revijo potrebujejo. Prav tako lahko v priznanjih, ki jih revija dobiva iz drugih republik in pokrajin, vidimo razveseljiv dokaz, da je zbudila in da zbuja zanimanje zunaj meja Slovenije. Še več: številni stiki, ki jih je **Teorija in praksa** uspela vzpostaviti in ohraniti s številnimi tujimi revijami skoraj z vseh kontinentov, pričajo o tem, da je naletela na odmev tudi v svetu. Revija ima svoje sodelavce ne samo na Slovenskem, v njej objavljajo svoje prispevke priznani družboslovci in ugledni javni delavci iz vse Jugoslavije, skoraj redno pa so njeni gostje tudi priznani tuji družboslovci in napredni misleci. V njej smo objavili npr. pisce iz Italije, Zahodne Nemčije, Švedske, Poljske, Sovjetske zveze, Združenih držav Amerike, pa tudi iz dežel v razvoju, iz Čila, Kube, Alžira, Malija, Indije.

V reviji smo — če se zaradi ilustracije omejimo na zadnjih nekaj let — pisali o številnih področjih in problemih naše družbe in sodobnega sveta. Tako je revija posvetila precejšnje število prispevkov problematiki marksizma¹ in vprašanju družbenih ved, zlasti politologiji, sociologiji in komunikacijskim vedam;² obravnavala je problematiko družbenoekonomskih odnosov in gospodarstva.³ O samoupravljanju smo razpravljali ne samo v temah, ki so obravnavale družbenoekonomske odnose, marveč smo jih osvetljevali tudi z drugih vidikov, predvsem z gledišča političnega sistema,⁴ v sklopu katerega smo večkrat pisali tudi o vlogi

¹ Npr.: Aktualni problemi marksistične teorije; Gramscijeva politična misel; Lenin in njegovi kritiki danes in pri nas; Marksizem, individuuum, družba in človek; Marksistična ekonomija in zgodovinska praksa; Pojem razrednega boja in marksistična družbena teorija.

² Npr.: Marksizem in sociologija; Problemi znanosti o mednarodnih odnosih; Smotri politologije; Izhodišča in metode v proučevanju dežel v razvoju; Dileme ameriške sociologije; Angažiranost naše sociologije; Znanost kot družbena revolucionarna in konservativna sila; Družbene vede in multinacionalne družbe; Dialektika znanosti in praksa; Kontinuiteta revolucije in znanstvene misli; Družbene vede in socialistična praksa itn.

³ Npr.: Vprašanja tržnega gospodarstva v našem sistemu; Samoupravni sistem razširjene reprodukcije; Pogled na domače gospodarske probleme ob svetovni energetske krizi; Usmeritve agrarne politike; Specifični trg svobodne menjave dela; O sistemu samoupravnega planiranja; Družbena lastnina in položaj človeka v socialistični samoupravni družbi itn.

⁴ Npr.: O vlogi ustavnosti v samoupravnem socializmu; Delegatsko načelo z vidika interesov; Skupščinski sistem v federaciji; Značilnosti našega volilnega sistema; Gibljivi mandat delegatov v Sloveniji; Neposredno izražanje interesov v samoupravnem sistemu jugoslovanske družbe; Družbena enakost in delegatski sistem; Samoupravljanje kot družbeni projekt in družbena praksa; Samoupravljanje — ena izmed zakonitosti v razvoju socializma; Samoupravljanje v združenem delu; Družbenopolitični zbori in nekateri njegovi problemi; Praksa delegatskega sistema; Podobnosti in razlike med participacijo in samoupravljanjem; Tehnokratizem in samoupravljanje; Podružbljanje političnih funkcij; Demokratični pluralizem samoupravnih interesov.

druženopolitičnih organizacij.⁵ *Bolj ali manj redno je revija spremljala problematiko vzgoje in izobraževanja; pisala je tudi o kulturi.⁷ Revija je posvečala dokajšnjo pozornost družbenemu obveščanju in informiranju,⁸ družbenemu položaju žensk in družine;⁹ objavila je več prispevkov o religiji,¹⁰ razpravljala je o problemih varnosti, samozaščite in socialne patologije.¹¹ Posebno obsežen prostor smo v reviji odmerjali mednarodnim odnosom, sodobnemu socializmu, politiki neuvrščenosti, deželam v razvoju itn.¹²*

Naj omenim, da so posebno ugoden odmev zbudile tematske in tematsko poudarjene številke revije, v katerih smo obravnavali probleme nove ustave, zakona o združenem delu, o položaju žene v družbi, dialektiko razmerja med delavskim razredom in njegovo revolucionarno avantgardo, multinacionalne družbe, politiko neuvrščenosti, sodelovanje in varnost v Evropi; zlasti obsežno pa smo naše bralce v zadnjih letih seznanjali s socializmom v sodobnem svetu, saj smo poleg občasne rubrike v zadnjih letih prikazali to problematiko kar v treh tematsko poudarjenih številkah, v katerih smo objavili prispevke o najpomembnejših sodobnih koncepcijah in strategijah boja za socializem.

Ta kratek vzorec prispevkov v glavnem iz zadnjih nekaj let naj bi bralcu predočil tematsko širino in pestrost problematike, ki se je je revija

⁵ Npr.: Druženopolitične organizacije v osnutkih ustav; Zveza socialistične mladine Slovenije; Nove razsežnosti dejavnosti zveze komunistov; Beleške o demokratičnem centralizmu; Idejnopolitična vloga osnovne organizacije ZK; Delegatski sistem v organizaciji SZDL; Nekatera aktualna vprašanja razvoja in delovanja SZDL; Subjektivni faktor in politični sistem; Delavski razred-avantgarda-partija; Dialektika odnosov med družbenomoralnimi vrednotami delavskega razreda in njegovo revolucionarno avantgardo; Razredna osnova revolucionarne avantgarde v samoupravnem socializmu itn.

⁶ Pisala je npr. o temah: Motiviranost za družbeno izobraževanje; O enotnosti marksističnega izobraževanja in socialistične vzgoje; Svobodna menjava dela v vzgojnoizobraževalnih skupnostih; Vloga in pomen učitelja v sodobni in bodoči šoli; Cilji politične vzgoje; Kongresi ZK in visoko šolstvo; Celodnevno bivanje učencev v šoli; Načrtovanje kadrov z visoko izobrazbo; Uresničevanje zakona o visokem šolstvu.

⁷ Npr.: Amaterizem v ustvarjanju in širjenju kulture; Kulturne skupnosti, kultura, kulturna politika; Kultura danes in jutri; Osvobodilni duh delavskega razreda in kultura; Idejni boj za socialistično samoupravno kulturo; Premalo razumevanja za intelektualno iskateljstvo; Družbeni vidiki slovenskega jezika; Kultura kot dosežek in pogoj napredka itn.

⁸ Npr.: Komuniciranje in odločanje v delegatskem sistemu; Kaj imamo v sistemu obveščanja in česa nimamo; Svoboda in odgovornost množičnih občil; Propaganda in ideologija; Neuvrščenost in komunikacijska emancipacija; Zdomci in naš tisk itn.

⁹ Npr.: Vloga žensk v boju delavskega razreda za socialistično preobrazbo družbe; Vloga žensk v gospodarskem in družbenem razvoju pri nas in v svetu; Družina in pot njenega spreminjanja; Marksizem in družbeni položaj žene itn.

¹⁰ Npr.: Katoliška kritika marksistične kritike (religije); Odnosi med državo in katoliško cerkvijo v SFRJ; Delegatski sistem in verske skupnosti; Oktober, Lenin in religija.

¹¹ Npr.: Naš varnostni sistem, Ljudska obramba kot funkcija samoupravne družbe; Družbena samozaščita na nekaterih področjih odklonskoski; Kaj vemo o drogah? itn.

¹² Npr.: Socialistične usmeritve v Afriki; Drama Čilske revolucije; Evropska konferenca o varnosti in sodelovanju; Struktura slovenske narodne skupnosti v Italiji; Neuvrščenost in socialistična preobrazba sveta; Multinacionalne družbe v razredni strukturi mednarodne skupnosti; Gospodarski odnosi med Vzhodom in Zahodom; Miroljubna koeksistenca, neuvrščenosti in socializem; Razmišljanja o evropocentrizmu; Veliki sili in neuvrščenosti; Mednarodne razmere in strategija boja za socializem; Razvita kapitalistična družba, delavski razred in socializem; Boj za novi mednarodni ekonomski red; Evrokomunistični »razkol« itn.

lotevala. Suho dejstvo, da njenih 14 letnikov obsega 168 številčk oziroma 125 zvezkov s 23498 natisnjenimi stranmi, dobi tako vsaj nekoliko konkretnjšo vsebinsko podobo.

Vendar se zavedamo, da kljub temu širokemu tematskemu zamahu nismo izčrpali vseh bistvenih vprašanj niti nismo uspeli vedno vzpostaviti ravnotežja med prispevki, ki obravnavajo različna področja družbenega življenja. Želeli smo več pisati o odprtih vprašanjih družbenoekonomskih odnosov, o kulturi, znanosti, socialnih problemih, morali. Ni se nam posrečilo v celoti zajeti razčlenjene problematike subjektivnega dejavnika. Premalo smo obravnavali vprašanje dela, organizacijo dela in nam tudi ni v celoti uspelo enakomerno obseči vse problematike samoupravljanja. Tudi ne moremo biti v celoti zadovoljni s pisanjem o sodobnem svetu, saj so bila nekatera območja in področja, včasih proti naši volji, obrobno obravnavana. Raje bi tudi videli, ko bi bili objavljali več krajših sestavkov in odmevov na aktualna vprašanja prostora in časa. Zlasti pa ne moremo biti zadovoljni s tem, da se nam ni posrečilo v večji meri razviti kritičnega dialoga in polemike o odprtih vprašanjih znanosti, politike in družbe.

Kljub temu da opravljeno delo ni majhno, nam samokritična zavest ne dopušča, da bi se smeli zazibati v nekakšno samozadovoljstvo. Nasprotno. Prav petnajsto leto revije mora biti priložnost, da se še enkrat ozremo s kritičnim in poglobljenim pogledom po prehojeni poti. Da ugotovimo, katere točke uredniškega programa smo v celoti uresničili, katere le delno in katerih morda sploh še nismo začeli uresničevati. In da tudi razkrijemo, kaj se je doma in po svetu medtem spremenilo in se spreminja in zahteva nove odzive v naši publicistiki. Takšna kritična ocena nam bo tudi omogočila dopolniti naš uredniški program glede na zahteve današnjega časa, ki ne morejo biti popolnoma takšne, kot smo jih lahko opredelili pred nekaj leti.

Zavest o potrebi po globlji demokratizaciji in večji učinkovitosti naše družbe daje nove možnosti in nalaga tudi nove obveznosti družbeni publicistiki. Od nje zahteva tudi novih, bolj sproščenih oblik in prijemov. Od nje terja večjo kritičnost in polemičnost, nepopustljiv odnos do vsake oblike dogmatskega sektaštva in liberalističnega oportunitizma. Odločna usmeritev v socialistično družbo, ki je zasnovana na oblasti dela in na samoupravnem pluralizmu, zahteva, da družbena publicistika pogumneje razkriva slabosti vsakdanjega življenja in da še bolj ustvarjalno išče sredstva za premagovanje odprtih problemov. Vse to, skupaj z aktualnim dogajanjem v sodobnem socializmu, v mednarodnih odnosih in politiki neuvrščenosti, kliče po novih premislekih v uredniški politiki, ki se lepo ujemajo s potrebo, da v jubilejnem letu naše revije osvežimo njeno uredniško zasnovo in popestrimo njeno uresničevanje.

Dobro se zavedamo, da tega zahtevnega dela ne bomo mogli opraviti sami. Zato se obračamo na naše naročnike in bralce, da nam pri tem pomagajo (med njimi bomo izvedli posebno anketo). Vabimo naše dolgoletne in novejšje sodelavce, da nam svetujejo, kaj naj zboljšamo, in da s

svojimi prispevki storijo, da bo revija še bolj ustrezno odgovarjala na izzive časa. Posebej pričakujemo pomoč od naših družboslovcev in družbenih delavcev, ki poznajo in raziskujejo družbene probleme in ki jim gre za to, da bi vzpostavili še plodnejši stik med znanostjo in politiko tudi na straneh naše revije. Vse ideje, predloge in nasvete bomo pretresli ne samo v reviji, v njenih uredniških organih, marveč tudi z ustanovitelji revije in jih končno oblikovali v načrt, ki bo napotilo za našo uredniško dejavnost.

Ponovne premisleke o uredniškem programu revije (čeprav ne mislimo, da bi bilo treba spreminjati temeljna izhodišča naše uredniške zasnove) ne zahteva samo jubilejno leto naše revije. To leto je tudi leto kongresov zveze komunistov in hkrati leto drugih pomembnih zborov. Ti dogodki sami po sebi ne samo terjajo, marveč tudi olajšujejo snovanje novih programov tudi naše družbene publicistike. Ti dogodki, o tem ne dvomimo, bodo potrdili pravilnost naše usodne odločitve in trajne usmeritve za socialistično samoupravljanje, za enakopravnost in svobodo narodov in narodnosti v naši skupni federaciji, za neuvrščeno politiko, za politiko miru, enakopravnosti, neodvisnosti in socialistične solidarnosti. Vse to so vrednote, na katerih tudi temelji naše uredniško delo. Kongresi zveze komunistov in drugi pomembni zbori v tem letu — to lahko pričakujemo od njih — pa bodo poleg uspehov kritično ovrednotili tudi šibke točke našega dosedanjega razvoja, nakazali bodo vzroke za zaostajanje stvarnega za normativnim, subjektivnega za objektivnim in kakovostnega za količinskim. Za družbeno publicistiko — in torej tudi za **Teorijo in prakso**, so takšna kritična spoznanja, katerih namen je poglobiti samoupravljanje in povečati učinkovitost družbe, spodbuda, da ponovno razmisli o tem, kako bi hitreje prehajali od besed k dejanjem, kako bi uspešneje povezovali posamične, posebne in splošne interese in kako bi še dosledneje polagali mostove med vsakdanjimi nalogami in dolgoročnim cilji.

Ob vseh teh velikih vprašanjih, ki naj bi trajno navdihovali našo misel in besedo, pa ne smemo pozabiti, da so za človeka pomembne tudi drobne, majhne stvari. Tudi to spoznanje je in mora še bolj postati vir naših uredniških pobud.

VIDA TOMŠIČ

Na rob novih zakonov

»o zakonski zvezi in družinskih razmerjih« ter »o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok«

Namen naše razprave je, da opredelimo stališča do nekaterih problemov, ki so nastali ob novih zakonih, predvsem pa da opozorimo na širše vidike teh zakonov in družbene akcije. V tem smislu bi se želela vključiti v razpravo.¹

Najprej naj ugotovim, da se gotovo vsi strinjamo, da imajo normativni akti v naši samoupravni družbi poleg ostalega tudi pomembno nalogo, da rešujejo »mejne« probleme, kjer bi ob splošno dani usmeritvi prišlo do problemov, ki jim posamezniki niso kos, do kolizije medsebojnih individualnih ali pa tudi družbenih interesov. Ker morajo — posebno zakoni iz danes obravnavanega področja — izhajajoč iz socialističnih temeljev naše družbe, reševati predvsem taka navzkrižja, je jasno, da zato ob razlagi »zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih« in »zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok« ne gre za to, da bi propagirali, naj ljudje čim bolj uporabljajo takšne določbe zakonov, saj ne želimo, npr., da bi se ljudje množično razvezovali. Toda ko pride do tega, moramo imeti podlago, na temelju katere omogočamo, da tudi v okoliščinah razveze ohranjajo ljudje ne le svoje pravice, ampak tudi čim bolj humane odnose med seboj. Prav tako, npr. želimo, da bi vsi ljudje lahko srečno rodili svoje otroke, vendar imamo zdaj tudi predpise o tem, kakšen je npr. postopek ob zahtevi za splav, ali v primeru, če ženska ne more naravno zanositi in se je treba zateči k umetni osemenitvi, ali če eden ali drugi zahteva sterilizacijo in podobno. Vse to pride v poštev za zelo majhen odstotek ljudi. Saj vemo; kadar stvari gredo dobro, srečno, se nihče ne ozira po predpisih in ljudem za srečo niso potrebni predpisi;

---

¹ Marksistični center centralnega komiteja zveze komunistov Slovenije je junija 1977 ob izidu obeh zakonov zaradi njihove daljnosežnosti, pa tudi zaradi številnih dilem in polemik, organiziral posvet o »vlogi ženske in družine v naši družbi v luči novih normativnih rešitev«.

Objavljamo avtorizirano razpravo tovarišice Vide Tomšič na tem posvetu. Uredništvo Teorije in prakse sodi, da bi tako podprlo nadaljnje razprave in družbene akcije glede zelo perečih vprašanj posameznikov, družin in vse družbe. *Uredništvo*

nesreča pa je za vsakogar težka in različna in v takih nesrečah je treba ljudem tudi s predpisi omogočati, da ohranijo vsaj svoje pravice in svoj človeški obraz, jim humano družbeno pomagati.

Čeprav smo za podlago razprave vzeli nove normativne akte, ni bil namen, da idejnopolitična akcija marksističnega centra teče predvsem v okviru razlage njihovih določb. S tem da so zakoni sprejeti, jih pač morajo strokovnjaki in družbeni organi uporabljati v svojem delu. Res pa je, da je v času, ko smo te akte snovali in o njih v javnosti in skupščinah razpravljali, prišlo do vrste nesporazumov. Prav na razjasnitev teh nesporazumov smo mislili, ko smo se pred časom dogovarjali o današnjem posvetu. Kazalo je, da brez širših pojasnil ljudje nekaterih novosti ne bodo z razumevanjem sprejeli. Toda iz poročil, ki smo jih slišali v naši razpravi, izhaja, da smo z našimi rešitvami zadeli v črno in da smo se lotili večinoma takih stvari, ki prizadete resnično žalijo in da ljudje čutijo, da so zakonske rešitve dale že v življenjski praksi dozorele odgovore. Posebno pomembno je, da smo v zakone vključili nekatere preventivne ukrepe in naravnali akcijo družbenih dejavnikov tudi v prevencijo in to v okviru vseh drugih družbenih sprememb na podlagi nove ustave. V mislih imam tako družbeno akcijo, ki ne bo samo razlaga zakonov, ampak bo spodbujala k zavzemanju tistih prostorov, ki nam jih danes samoupravna pozicija človeka v družbi odpira v smeri družbenega reševanja številnih problemov otrok in družin.

Tukaj je bilo že poudarjeno, da je za tako akcijo pomembno poznavanje marksističnih znanstvenih odkritij o družbenih zakonitostih, če hočemo voditi procese spreminjanja družbenih odnosov. Tako bi bila ena prvih konstatacij, *da transformacija družine, ki poteka na podlagi revolucionarne spremembe proizvodnih odnosov in na bazi socialističnih humanih družbenih odnosov, ni samodejen proces, ampak ga je treba usmerjati, če naj bi rezultati bili v interesu posameznikov in družbene skupnosti*. Usmerjamo ga lahko samo, če imamo jasno orientacijo in jasno oceno, za kaj pri posameznih pojavih gre. Tudi tukaj — in morda posebno na tem področju — velja isto, na kar tovariš Kardelj opozarja glede nekaterih drugih družbenih institucij: nekatere pojavne oblike družbenega življenja, nastale v preteklosti, se med zgodovinskim razvojem spreminjajo v dogme in obremenjujejo tudi naš smejejši socialistični razvoj.

Mislím, da je malokatero področje našega družbenega življenja bolj pod vtisom takih dogem, kot sta zakon in družina. To je tudi razumljivo, saj se prav glede teh odnosov pojmovanja in čustvovanja intenzivno prenašajo iz roda v rod, tako da je tu preteklost navzoča živo, neposredno. Poleg dediščine bogate humane vsebine medsebojnih odnosov med spoloma in med starši in otroki, ki jo je človeštvo negovalo, je v tem čustvovanju in v odnosih mnogo primesi predsodkov razredne družbe in seveda podedovanih pogojev družinskega življenja, ki je temeljilo na delitvi dela in vlog po spolih. Vsi živimo v nekih družinskih odnosih in

vsakdo od nas ima neko predstavo oziroma svoje izkušnje glede zakonskega in družinskega življenja, ki jih pogosto posplošuje in ki ga seveda obremenjujejo s prevladujočimi pogledi in vrednotenjem. V naše zakone res tudi že desetletja nismo vnašali sprememb. Tako so se podedovane predstave in zakonske norme spojile v pojmovanju, da to področje človeških in družbenih odnosov obvladujejo skoraj večno veljavne norme. S takim pojmovanjem se posebno srečujemo v teoriji in praksi glede vprašanja položaja žensk v družini in družbi. To vprašanje smo načeloma, kot marksisti, že zdavnaj pred vojno opredelili kot vprašanje razredne družbe, ki ga je mogoče postavljati in reševati ne kot žensko, ampak kot družbeno vprašanje.

Zdi pa se, da še do danes nismo popolnoma razčistili v čem je *žensko vprašanje družbeno*. V trditvi, da gre za družbeno vprašanje je vse preveč prizvoka, češ naj že enkrat družba organizira vse pogoje v pomoč ženskam, da bodo lahko postale enakopravne v imenu pravice in humanosti. V bistvu pa gre za to, da se mora cela družba spremeniti, če naj bi to vprašanje rešili. Bilo je že poudarjeno, da ne gre samo za novo opredelitev položaja in vloge žensk, ampak za novo opredelitev položaja in vloge vseh družinskih članov. Rekla bi še več; *gre za rekonstrukcijo strukture in načina življenja celotne družbe*, tistega življenja, ki je osebno in družbeno obenem. Tu ne gre le za splošna merila o standardu, gre za bistvo odnosov. Saj je danes že očitno, da lahko v tovarnah v raznih deželah ljudje delajo z enakimi stroji — toda njihov položaj, vloga in miselnost in njihove možnosti, da vplivajo in odločajo o odnosih pri delu in o svojem življenju izven delovnega procesa, so različni — in v tem se razlikuje samoupravljalški socializem od drugih sistemov. Zato bi po mojem mnenju morali ugotoviti, *da je žensko vprašanje družbeno zato, ker je njegova dokončna razrešitev povezana z daljnosežnimi spremembami, s prestrukturiranjem celotne družbe v smislu novih odnosov med ljudmi pri delu in v družini*. Že v mednarodnem letu žensk smo poudarjali, da danes ne moremo postavljati vprašanja enakopravnosti in odprave diskriminacije v tem smislu, da bi ženske dobile enak položaj, kot ga ima zdaj večina moških v večini dežel. Ugotavljali smo, da je treba spremeniti položaj obeh spolov. Medtem ko je načelo ženske politične enakopravnosti splošno sprejeto in vpeljano in tudi priznavamo kako pomembna je njena ekonomska samostojnost, glede odnosov v zakonu in družini ostajamo večinoma še pri goli deklarativni formuli o enakopravnosti. Področji, kjer se mora največ spremeniti, pa sta prav zakonska skupnost in družina, ki sta doslej izrazito temeljili na podrejenosti ženske, na delitvi dela po spolu. V tej delitvi je ženski pripadala vloga, ne samo naravnega biološkega materinstva, ampak celotna skrb za otroka tudi v tistem delu, kjer mora sodelovati oče in družbene institucije. Izhod za otroke, žensko, družino in v njihovo korist je marksizem že zdavnaj nakazal in se zanj zavzema tudi program ZKJ: to je podružbljanje gospodinjstva in nekaterih družinskih funkcij.

Zdi se mi pa, da moramo biti še jasnejši in še bolj opredeljeni, ko govorimo o podružbljanju. *Vsebina podružbljanja ni odtujevanje določenih poslov in funkcij, ampak njihovo družbeno opravljanje. S podružbljanjem delovni človek pravzaprav osvaja družbo za sebe.* To ni prenašanje na družbo izven mene, ampak je to osvajanje vse družbe za mene, za človeka, se pravi, vse družbene institucije postajajo moje, postajajo človekove, njihov cilj je človek, ki dela v združenem delu. Če bi tako definirali podružbljanje, bi se videlo, da gre za proces dezalienacije človeka, spreminjanje tistega človekovega položaja, ko je bila družba oz. družbena institucija do njega tuja, državna, ne pa njegova. Stari, patriarhalni, privatno-lastninski odnos do otroka in tudi do žene se umika solidarnosti, tovarištvu, vzajemnemu spoštovanju in ljubezni, ki je osvobodjena egoističnih računov. V naših ustavah in zakonih izhajamo iz takih medsebojnih odnosov med ljudmi, ki nastajajo iz pravice dela s sredstvi v družbeni lastnini. In iz takega novega položaja delovnega človeka in občana v družbi izhajajo tudi zakoni, o katerih govorimo. Gotovo pa je tudi res, da ljudje, ki delujejo v družbenih akcijah in institucijah, ki v svojem bistvu pomenijo osvajanje družbe za človeka, nimajo vedno jasne predstave o tem, da je to pomembno za vsakogar, ne le za družbo, in tudi zato nam ta akcija ne teče tako hitro, kot bi že lahko tekla.

Vzemimo krajevno skupnost. Želela bi, da bi jo še bolj poudarili glede tistih funkcij, po katerih jo pogosto imenujemo tudi razširjena družina, saj naj bi se ljudje v krajevni skupnosti res združevali za to, da bi družno, kot velika družina, skrbeli za potrebe svojega vsakdanjega življenja, se zaradi tega združili s svojimi sodelavci, sostanovalci in še širše, da bi družbena skupnost delovala kot njihov organizem. Tu, v krajevni skupnosti, bi se moralo najbolj občutiti, da ne gre za odtujevanje, kadar družbeno opravljamo nekatere dejavnosti. Tako bi morali obravnavati krajevne skupnosti in tudi druge samoupravne interesne skupnosti, ki sodijo v kompleks podružbljanja gospodinjstva in nekaterih funkcij družine. Tukaj gotovo ne bi smelo biti dilem, razen v tem, da je za to potrebna zavestna ljudska akcija. Včasih pa tudi naše akcije vodimo tako, kot da je krajevna skupnost nekakšna oblast nad ljudmi; razpravljamo o vprašanih delitve in združevanja krajevnih skupnosti, kot da so ljudje, ki tam živijo, objekti, o katerih odločajo drugi. Očitno je, da marsikje krojimo krajevne skupnosti po starih predstavah o družinskem življenju in se ne zavedamo velikih družbenih sprememb, ki so nastale predvsem s tem, ko je večina žensk zaposlenih in je za ljudi temeljni problem, kam z otroki, medtem ko starši delajo. Res so v krajevni skupnosti premalo navzoči delavci in zato je pogosto odsoten problem podružbljanja družinskih in gospodinjstskih funkcij. Zaradi mnogih razlogov, posebno pa zato, ker še niso popolnoma zaživel dohodkovni odnosi in ker imamo še vedno prevelike krajevne skupnosti, te še niso zaživele v svoji polni funkciji. V pojmovanju krajevne skupnosti v njenem humanem, človeku bližnjem bistvu smo šele na začetku. Seveda ne smemo misliti, da nismo

v svetovnem merilu prišli že zelo daleč. Že samo to, da imamo ta koncept in že tudi znatne rezultate, je nekaj epohalnega, česar se še sami pogosto dovolj ne zavedamo. Vendar je zdaj čas — prav v zvezi z vsem tem, o čemer danes razpravljamo — da v krajevni skupnosti razvijamo tudi vse bogastvo solidarnih, tovariških medčloveških odnosov. Mnogi primeri že kažejo na pripravljenost ljudi in delovnih kolektivov, da si med seboj pomagajo. K sreči ne čakajo, da bomo o vsem tem napisali zakone in razvili osnutke za delovanje raznih samoupravnih institucij, ki bi se v krajevni skupnosti samoupravno dogovarjale, povezovale. V vseh samoupravnih organih in društvih bi seveda delovni človek kot nosilec dohodka moral biti tudi nosilec odločanja o prioritetah. Tu je posebno pomembno, da ženske aktivno izkoriščajo svoje pravice odločanja in tu ne bi smeli čakati, da bi prioritete postavljali drugi faktorji izven neposredne aktivnosti krajanov. Posebno delavci, ki stanujejo v neki krajevni skupnosti, morejo in morajo imeti besedo v programiranju dela krajevne skupnosti. Danes lahko na mnogih primerih ugotovimo, da se delovni ljudje odločajo za akcije v korist otrok, brž ko imajo večjo vlogo v delitvi dohodka. Lahko bi celo trdili, da je to merilo, v koliko so delavci obvladali svoj dohodek ali pa jim je dohodek še odtujen. To je pravzaprav drugi izraz za star socialistični rek, da je položaj ženske merilo demokratizma v družbi!

Krajevni skupnosti moramo komunisti v teoriji in praksi posvetiti našo posebno skrb, saj je to pozitiven odgovor na probleme, ki jih moramo razreševati v preseganju konflikta med delom in materinstvom, dalje, ker na samoupravljanju v krajevni skupnosti in v TOZD temelji naš celotni družbenopolitični sistem in ker tu rastejo novi tovariški medsebojni odnosi.

Danes vlada v svetu kriza ne samo patriarhalno monogamne družine, ampak tudi partnerske nuklearne družine. Mislim, da je pomembno ugotoviti, da ni v krizi samo patriarhalna monogamna družina, za katero je značilna podrejenost ženske, ampak tudi tako imenovana demokratična, partnerska, nuklearna družina. Zelo dobro se to vidi iz mnogih pojavov v najrazvitejših zahodnih deželah: zdi se, da nastopi kriza odnosov med enakopravnimi partnerji, brž ko pride otrok. Nastane dilema, zaradi katere trpijo otrok ali mati ali zakon ali vsi. Pretresljivi so podatki iz ZDA, iz Zahodne Nemčije, ki npr. poročajo o številnih primerih zanemarjanja in celo trpinčenja otrok, o tem, da ihtave matere zapuščajo otroke, ki so jim »prekrižali« načrte itn. Javnost obsoja oba partnerja.

Resnični krivec pa so vladajoči krogi, ki se krčevito upirajo družbenim spremembam. Kriza je zato, ker ni podružbljanja družinskih funkcij glede dnevnega varstva otrok, ker tudi delitev dela ali »partnerstvo« v nuklearni družini ni dovolj. Oba starša sta navadno zaposlena izven družinskega doma, glede otroka pa vladajoča zahodna propaganda skuša obdržati v veljavi staro načelo varovanja in vzgoje otroka doma. Partnerstvo je lahko odgovor za odnos med spoloma, med zakonci, za rast

otroka je to premalo. V tem smislu je razumeti opozorilo, da je tudi na partnerskem zakonu temelječa partnerska družina, kjer se oba zakonca počutita enakopravna, v globoki krizi, predvsem v razviti Evropi in ZDA. V Afriki, Aziji, Latinski Ameriki s pretežno kmečko strukturo ljudje večinoma žive v razširjenih družinah sorodnikov, v industrializiranem svetu pa to ni tako. Poleg tega se ponovno, kljub svečanim zagotovilom v mednarodnem letu žensk, kaže znana politika, da namreč krizo kapitalizma v Evropi spet rešujejo na račun delavcev — migrantov in žensk. V Italiji, Nemčiji množično odpuščajo ženske spet z izgovorom, da je nujno, naj poskrbijo za zdravljenje razrvanih družin. Ko pride kriza, ženske in seveda tuje delavce najlažje vržejo z dela. Ob tem vprežejo tudi svoj propagandni aparat.

Zaradi tega je posebno treba, da *komunisti vedo, za kaj gre pri »ženskem vprašanju«*. Pravilno postavljanje tega vprašanja pomeni zahtevo za *globoke strukturne družbene spremembe, pomeni razmišljanja o novih poteh obvladovanja znanosti in tehnike v korist človeka, ne pa proti njemu*. Tukaj se seveda postavljajo še nadaljnja vprašanja: če rešujejo krizo partnerske nuklearne družine s tem, da se ženska podredi in ostane doma zaradi otroka, vendarle nastane *problem vzgoje otroka*. Večkrat slišimo govorice o tem, kako peša vloga družine v vzgoji otroka. Mislim, da se je tudi glede tega treba vprašati, kaj peša. Čustvo gotovo ne, prej bi rekla, da ob visokem standardu, ko ni več neposrednega pehanja za vsakdanji kruh, ljudje izražajo še več čustev — le vprašanje je, v kateri smeri jih lahko materializirajo, kam jih njihov družbeni položaj in predvsem vladajoča miselnost, reklame, propaganda itd. silijo.

Iz nuklearne partnerske družine zaposlenih staršev je zginilo delo, v katerem bi bil lahko otrok smiselno vključen, vemo pa, da človeka delo formira. Tudi če mati ostane doma v stanovanju v mestnem bloku, se mora že zelo truditi da zaposli otroka in ga seveda navadno potrošniško zaposli s stvarmi, ki so prej negativne kot ne. Pogosto mati-gospodinja izloča otroka iz soseščine in ne pospešuje družbene socializacije otroka. Tako je taka družina v krizi tudi po svoji socializatorski funkciji, ki jo zaradi svojega *objektivnega položaja* slabo opravlja. Mislim, da je v tem ozadje za pojav, ki ga lahko opazujemo na Zahodu in je videti absurden, da bežijo otroci od doma, bežijo od matere, ki pogosto nima več drugega dela, kot da poudarja svojo pretirano skrb za otroka, ki se zato počuti oviran v svojem razvoju. Ženska, ki ostaja le gospodinja in mati, skuša uveljavljati svojo tako družbeno pozicijo in sebe potrjuje prek otroka oziroma maloštevilnih otrok, ko pa odrastejo, ostajajo matere in žene pogosto same.

Bilo bi prav kritično in komparativno analizirati pojave in spremembe, ki jih sam razvoj proizvodjalnih sil in način proizvodnje zahtevajo tudi glede načina vzgoje otrok. Že davno so celo pri nas neke analize o mladini, ki je zašla, o tako imenovani deviantni mladini, kazale, da je bilo med njimi celo nekaj več otrok iz takšnih družin, kjer je bila mati

doma, kot iz takšnih, kjer je bila zaposlena. Medtem so začeli v svetovni zdravstveni organizaciji raziskovati pojave slabega ravnanja in trpinčenja otrok in so jih našli mnogo v visoko razvitih deželah, tam kjer neprestano trde, da je mesto matere doma in da je tudi otrok tako najbolje vzgojen in negovan. Očitno je nuklearna družina izčrpala svoj prostor, kolikor družbeni sistem od obeh partnerjev zahteva, naj skrbita za svoje otroke sama, individualno, brez družbene pomoči.

Proces enakopravnega uveljavljanja žensk in moških v delu in družbi nujno zahteva družbeno reševanje skrbi za otroka. Ne le zaradi dobro zastavljenega političnega dela v krajevnih skupnostih, ki se kaže v uspešnih referendumih o samoprispevkih za šole in otroške ustanove, ampak tudi zato, ker starši vedo in čutijo, da je le tako možno res skrbeti za otroke, tukaj pri nas doživljamo pravo renesanso otroških ustanov. Po vojni smo morali propagirati med starši koristnost otroških ustanov, danes pa jih starši sami zahtevajo, ker vedo, da je to ne le potrebno zaradi njihovega dela, ampak obenem nujno za otrokov razvoj. Svoj čas mnogi niso verjeli, da bomo rabili več in ne manj ustanov za otroke, ko bomo izboljšali standard. Mnogi so mislili, da so otroške ustanove in zaposlitev ženske spremljajoči pojavi našega povojnega siromaštva, ne pa trajna usmeritev zaradi koristi otrok, zaposlenih staršev in celotnega družbenega razvoja. Končno je treba »razbremeniti« družino očitka, da dela slabo, če starši za otroka zahtevajo družbeno institucijo, sami pa so zaposleni. Nastaja nova delitev dela v združenem delu, ko za delo z otroki posebno usposobljeni delavci skrbijo za otroke v času, ko starši delajo, in na podlagi svobodne menjave dela in samoupravljanja skupno določajo vsebino in obseg skrbi za otroka. Prava, sodobnemu razvoju delovnih pogojev in potreb otrok prilagojena skrb staršev se kaže prav na tem področju.

Morda bi se bilo treba ob tem vprašati, ali smo dovolj omogočili našim družbenim institucijam, da nudijo pravo *vzgojo ob delu*. Včasih smo imeli domove »igre in dela«, zdaj imamo morda preveč samo domove igre. Mislim, da vsi premalo skrbimo za delovno vzgojo, da smo premalo usmerjeni v to, da bi bila že vrtec, posebno pa še osnovna šola skupnost, v kateri bi otroci živeli nekdanje »družinsko življenje«, ko je družina še bila ekonomska, delovna skupnost. Otroci iz višjih razredov bi skrbeli za prvošolčke in še za predšolske otroke, hodili na trg in vedeli, koliko kaj stane, pomagali pri urejanju tega svojega drugega doma. Včasih že opazujemo negativne vzgojne posledice prevelike brezskrbnosti v vzgoji. Otrok misli, da živi v komunizmu, saj mu je v nekaterih ustanovah in šolah-internatih samoumevno, da mu hrano prineso na mizo, odnesejo posodo in počedijo drugi. Družina ne more nadomestiti vsega tega, kar bi lahko delali zdaj v vsaki vzgojnovarstveni ali šolski ustanovi vsi otroci: vzdrževanje lastnih prostorov, čiščenje hiše in okolice, gojenje povrtnin, kuhanje, šivanje itn., skrb za bolne ljudi v soseščini in podobno, skratka, v to razširjeno družino, ki nastaja v otroški

ustanovi, v šoli in jim postaja drugi dom, bi lahko smiselno vgradili razne dejavnosti, seveda pa tudi pravočasno izobraževanje ob proizvodnem delu. Imamo že dokaj uspešne oblike takega dela z otroki in tudi dokaze o tem, kako v tem duhu vzgojeni otroci obratno socializatorsko vplivajo na starše v različnih vprašanjih, npr. glede na interes za razvoj samoupravnega sistema in akcije v krajevni skupnosti.

V ustavi in zakonih spodbujamo povezovanje v okviru krajevne skupnosti na podlagi programa vseh delovnih organizacij, katerih delavci tukaj stanujejo, ob aktivnosti vseh družbenih in družbenopolitičnih dejavnikov. O tem sklepajo sporazume in dogovore. Pri tem oddaljenost delovnih organizacij od krajevne skupnosti, kjer delavci stanujejo, ni pomembna. Seveda pa to zahteva akcijo v krajevni skupnosti, da bi ponudili delavskim svetom TOZD, kjer krajanji delajo, programe za izboljšanje življenja. Vsekakor je pri tem prioriteta skrb za otroke. V reševanju življenjskih vprašanj, ki tarejo ljudi, bi lahko spodbudili zelo široke sloje občanov k skupnemu delu, k združevanju dela in sredstev. Tako bi se dejavno afirmirala solidarnost delovnih ljudi in ti bi se sami odločali, da del svojih združenih sredstev začenejo deliti po potrebah.

Prav taka samoupravna pot je pomembna v naši družbi, ko se borimo za delitev po delu, proti težnjam k uravnilovki. Saj moramo prav zdaj še bolj uveljavljati delitev po delu in po rezultatih dela in gospodarjenja in stimulirati kvalificirane, dobre delavce in splošno produktivnost dela. Ob tem pa bi se poglobljala socialna diferenciacija med otroki glede na različen dohodek staršev in če ne bomo še močnejše razvili družbenih oblik izobraževanja, vzgoje in vzreje otrok, bomo napravili nepopravljivo škodo tako glede prihodnjih možnosti otrok, pa tudi politični konflikti in pritiski v smeri uravnilovke in z zahtevo za državno intervencijo za prelivanjem dohodka, bi bili vse hujši.

To moramo povedati tudi tistim delovnim ljudem z največjimi dohodki, ki pogosto kažejo precej nerazumevanja, patriarhalnosti in konservativnosti glede družbenih oblik varstva otrok. Menijo, da za »njihovega« otoka ni potrebna celodnevna šola, češ, saj je moja žena doma itn. Oni sami ne vedo, kako škodujejo otroku, ki ga ločujejo od svoje okolice. Zato je še posebno pomembno vztrajati na marksističnem pristopu k družbenim vprašanjem in ga tudi znati konkretizirati kompleksno. Npr.: ko poudarjamo, da gre za družbeno skrb za vse otroke, ni vseeno, ali bomo skrbeli za otroke s finančnimi in drugimi bonitetami, ki so vezane na družino, ali pa z »naturalnimi« oblikami, neposredno za otroke, to je prek družbenih ustanov. Prehodno sicer del družbene skrbi še močno vežemo na družino in gotovo so določene stvari, ki jih bomo stalno vezali na družino (npr. v stanovanjski politiki, deloma vprašanje prehrane za otroke, ki je ne bomo mogli urejati v šoli, v otroškem vrtcu itn.).

Zato pa je tako pomembno, da za vse to skrbimo v krajevni skupnosti kot nosilki kompleksnega programa za vse otroke. Zdi se, da pri

nas v krajevni skupnosti in predvsem v celotni družbi vlada še vedno, ali pa vsaj v zelo veliki meri, socialno karitativni pogled na otroške ustanove. Po tem mišljenju naj bi te ustanove skrbele za otroke takrat, kadar je družina slabo situirana ali razrvana. To vse bolj kritizirajo delavci in posebno kvalificirane delavke. Za mnoge od njih res cena v otroškem vrtcu ni več vprašanje, kakor nas opozarjajo mnoge visokokvalificirane matere, ki ne morejo dobiti prostora za svojega otroka v otroški ustanovi, ker so dobro situirane in imajo urejene družine — torej ne predstavljajo socialnega vprašanja, pogosto pa zanesljivega privatnega varstva tudi za drag denar ni dobiti. Postavljajo vprašanje, ali so se zato šolale, da bodo kot profesorice, inženirke, zdravnice itn. ostajale doma?!

Prav je, da imamo različno skalo pri participaciji k plačevanju otroške ustanove oziroma njenih uslug glede na dohodek na člana družine, toda merila pri sprejemanju otrok moramo pregledati. Saj — če ne upoštevamo drugega — nastaja družbena škoda, če bi visokokvalificirane matere ostajale doma zaradi enega ali dveh otrok in pri tem zapuščale razrede polne otrok, bolniške odelke itn. Ne vem, kakšna je družba, ki bi si to lahko dovolila. Seveda pa odgovor ni v tem, da bomo zdaj odklanjali otroka nekvalificiranih delavk — da bi morali prelomiti s socialno-zaščitno funkcijo otroškega varstva in se kot komunisti odločiti za drugačno prioriteto družbene skrbi. Odgovor je: *skrb za vse otroke*, kar je ne le načelno, ampak tudi ekonomsko upravičeno. Privatiziranje otroškega varstva — vračanje ženske domov zaradi otroka ni dobro za otroke, nesprejemljivo pa je tudi s stališča možnosti dela v združenem delu obeh staršev.

Zaradi nerazčiščenih pogledov in s splošno smerjo razvoja sprtih stališč se dogaja, da se tudi v novih zakonih bolj usmerjamo na privatizacijo skrbi za otroka v okviru družine in malo ali pa sploh ne prispevamo k obvladovanju tekočih procesov sprememb v družinskih odnosih. Živimo v času, ko družina ne more več opravljati prejšnjih funkcij, ko je še bila ekonomska celica družbe in se moramo tega zavedati. Ne gre za negiranje pomembnosti in vrednosti družinskih odnosov kot emocionalnega bogastva za vsakega njenega člana, ampak za dejstvo, da ni več mogoče računati na vsakdanjo in popolno družinsko oskrbo za njene člane. To je dejstvo, ki obstoji, ne glede na to, če to želimo ali ne. Namesto da bi to dejstvo sprejeli, ga skušamo negirati ali obsojati, kar se npr. kaže v že omenjenem socialno karitativnem pristopu k prioritetenemu redu sprejemanja v otroške ustanove.

Zdaj smo v zakonu o združenem delu dali možnost dela materam s skrajšanim delovnim časom. V prejšnjem zakonu o medsebojnih razmerjih delavcev smo imeli možnost tudi za moškega, da ima skrajšan delovnik, ne samo za ženske, ker v nekaterih okoliščinah, vključno s skrbjo za otroka, tudi moškemu ustreza skrajšani delovni čas. Mislim, da je treba v takih in podobnih ukrepih videti le prehodno rešitev. Zelo nevarna namreč bi bila trajna usmeritev k temu, da bi, denimo, ob te-

žavi z zaposlovanjem zahtevali od žensk-mater, da bi na eno delovno mesto zaposlili dve in tako reševali brezposelnost. Sploh se tudi pri nas kaže, da so posebni zaščitni ukrepi za ženske dvorezni: izhajajo iz tega, da je prvo žensko delo doma in da je to njena naravna funkcija. Mednarodna organizacija dela je že ugotovila, da je treba postavljati probleme družinskih obveznosti zaposlenih tudi kot »moške« probleme in v svojih vprašalnikih zahtevajo odgovore glede položaja delavcev (obeh spolov) z družinskimi obveznostmi.

Morali pa bi storiti še korak naprej: morali bi začeti *razmišljati o novih poklicih in novih vrstah služb in institucij, da bi v okvir družbeno dogovorjenega in organiziranega socialnega zavarovanja vključili varstvo otrok, bolnih, starih članov družin tudi tretje osebe, ne le družinske člane.* Poleg porodnega dopusta — kar pa se da v TOZD planirati in začasno urediti — je za zaposlene ženske najtežje vprašanje bolezen otroka. Ko je otrok ali družinski član bolan, imata mati ali oče pravico, da ostaneta doma, da ga negujeta. Ti izostanki zaradi otrokove bolezni so največja ovira predvsem za mater, da bi lahko sprejela večje obveznosti v svoji delovni organizaciji ali družbi.

Skoraj ničesar nismo naredili za družbeno organizirano skrb na domu. Ponekod je rdeči križ organiziral skrb za bolnike na domu na dobrovoljni podlagi, v sistem socialnega skrbstva in zavarovanja tega še nismo poskusili vključiti. Doslej se zatika pri tem, da osebe, ki to delo opravljajo, nimajo priznanega delovnega staža in pri plačilu ne participira družba. Seveda se z organiziranjem takih družbenih služb odpira vrsta vprašanj, toda vse bi mogli rešiti v korist posameznikov in celotne družbe. Vsekakor pa ne bi bilo dražje od tega, kar imamo zdaj. Razbremenili bi mnoge bolniške postelje, razbremenili bi zaposlene družinske člane, povečali njihovo produktivnost dela in zmanjšali izostanke iz dela.

Očetu zdaj v večini republik po dogovoru ali po zakonu dovolimo, da ostane v času porodnega dopusta ali bolezni pri otroku, ne omogočamo pa tega tretji osebi. Seveda bi tako osebo morala verificirati otroška ustanova ali pa delovna organizacija, kjer eden od staršev dela, in bi na njegovo zahtevo opravljala to delo. Nekaj poskusov s tako organizirano skrbjo za otroka v času njegovega obolenja, zaradi katerega ne more v vrtec ali šolo, je dalo dobre rezultate. Zadovoljni so bili vsi, za družbo pa je cenejše, kot če bi, denimo, oče inženir ali pa mati zdravnica morala ostajati doma zaradi vsakega majhnega prehlada otroka itn. Za ta posel izbrane osebe, ki bi jih starši dobro poznali, bi morali seveda tudi usposablјati. Zlorabe predpisov bi bilo lahko ob tem manj kot pa jih je ob sedanji ureditvi. O podrobnostih pa bi morali spregovoriti v samoupravnih sporazumih, v statutih itn. Deloma je pri nas taka oblika varstva začeta z institucijo varušek in bi jo lahko hitro razširili še na varstvo otrok, ki so le toliko bolni, da ne smejo med zdrave otroke.

To seveda ne pomeni, naj bi matere ne imele več pravice ostajati pri bolnem otroku, imeti pa bi morale možnosti izbire. Včasih se bolezen

zavleče, včasih je za otroka varstvo tuje osebe koristno tudi pedagoško, ker se v bolezni manj razvadi, kot če »zaslužnji« svojo mater in podobno. Nujno bi bilo misliti na te oblike varstva, ki so v bistvu v socialnem zavarovanju finančno že pokrite, tako da to ne bi prinašalo dodatnih obremenitev, prej obratno. Samo treba je najti rešitve, ko bi jih deloma kot načela lahko zapisali v zakone, večinoma pa bi jih urejali samoupravno. Saj so nekateri delovni kolektivi že začeli realizirati take oblike varstva otrok in dosegli vsestranske uspehe. Torej bi že v okviru samoupravljanja mnoge TOZD lahko organizirale v dogovoru z otroškimi ustanovami, starši in družbenimi organizacijami take oblike podružbljanja skrbi za otroke.

Kolikor tega ne bomo uredili, potem se ne smemo čuditi, če ženske z majhnimi otroki ne žele sprejemati funkcij, zaradi katerih bi npr. morale iti na sejo skupščine v Ljubljano ali v Beograd ali potovati zaradi poslovnih obveznosti ali pa vsaj biti v službi čez delovni čas in podobno. Ko se sprašujemo, zakaj ni žensk na vodilnih mestih, zakaj niso v raznih zahtevnejših funkcijah, je treba predvsem te zadeve analizirati poleg zastarelih predsodkov. Glede na sedanjo strukturo družin in družbe ne moremo več računati na pomoč v gospodinjstvu, na pomočnice ali na stare mame. Moramo začeti intenzivno razmišljati in predvsem ukrepati, da bi organizirali službe, o katerih je npr. konferenca mest že razpravljala in tudi v svetu niso nove. To so takoimenovane izveninstitucionalne oblike skrbi za otroke in za družinske člane. Kazalo bi osnovati delovno skupino, da bi ocenila možnosti in izdelala osnove za samoupravno urejanje takih zadev kot elementov socialnega zavarovanja ali socialnega varstva, ki bi predložila ureditev izobrazbe, nadzora in statusa oseb, ki bi to opravljale poklicno ali občasno. Verjetno to ni tako enostavno napraviti, ampak če smo deloma že uredili status varušek, rejnic itn. in uvedli nove poklice, potem je treba najti tudi za te situacije rešitev.

Nadaljnja stvar, ki se mi zdi hudo pomembna in o kateri bi bilo treba hkrati razpravljati, je *delovni čas*. Pri tem gre za več vprašanj: od dolžine delovnega dne, razdelitve delovnega časa v dnevu, letu, do dolžine delovnega staža. Načelna usmeritev glede delovnega časa bi morala, po mojem mišljenju, biti v skrajševanju delovnika za vse delavce, ne samo za ženske. Tudi sicer bi glede varstva žensk pri delu imeli za podlago boj za izboljšanje, za humanizacijo delovnih razmer za vse delavce in seveda posebno varstvo nosečih žensk, mater z dojenčki in staršev predšolskih otrok.

Komaj smo razložili, za kaj gre — že se je pojavil odpor proti ideji, da bi imeli v prihodnje enak pokojninski staž za ženske in moške. Razumljivo je vprašanje predvsem iz krogov tistih žensk, ki so tik pred upokojitvijo, pa so mislile, da to zadeva njih. Enako kot moramo takrat, kadar govorimo o podružbljanju, govoriti o dosedanjem odtujevanju, moramo tudi ko govorimo o enakem stažu, poudarjati, da gre za ure-

ditev v prihodnje, za tiste generacije, ki že bodo uživale izboljšano varstvo ob porodu, ob boleznih otroka itn. Saj se taka odredba ne uvede čez noč, ampak se uvaja več let in se tudi odloči, za katere generacije delavcev začno veljati novi pokojninski predpisi.

Pri vseh takšnih razmišljanjih premalo koristimo to, kar se dogaja v svetu. V svetu zdaj zaradi rastoče brezposelnosti poskušajo najti nova delovna mesta (npr. v Zahodni Nemčiji), tako da predlagajo skrajševanje delovnega staža. Nastala je velika burja med starejšimi delavci in tudi med zdravniki, ki dokazujejo, da rano odhajanje v pokoj odpira žgoče probleme starejše generacije — saj se življenjska doba daljša, a posledice brezdolja so razne bolezni itn.

Očitno pa kapitalistična družba noče iti na skrajševanje delovnika, ker se boji, kam bo državljan s prostim časom. Zdi se, da mlajši upokojeanci za režim niso videti tako nevarni kot brezposelna mladina. To je pač družba, ki nima socialističnega samoupravljanja, ki se boji, da bi ljudje po delu imeli več svobodnega časa. Pri nas pa je, po mojem mišljenju, treba začeti resno razpravo o delovnem času, o dolžini delovnega staža, ki bi bil lahko daljši, in o skrajševanju delovnega dne, kar bi tudi pomenilo izredno mnogo za družinske odnose.

Vsi vemo, kaj pomeni, da starši zelo zgodaj zjutraj »vlačijo« otroke po mestu, če so toliko srečni, da imajo ustanovo. V imenu tega, da naj človek osvaja tehniko za sebe, bi morali postaviti vprašanje iste produkcije ob večji produktivnosti, ki bi jo lahko dosegli s skrajšanim delovnim dnevom, ne pa v skrajšanem tednu in ne v skrajšanem delovnem stažu. Morda bo ob tem treba tudi z zakonom omejiti plačevanje nadur brez nujne potrebe, da skrajševanje delovnika ne bi izigravali. Danes imamo skoraj milijon brezposelnih oziroma slabo zaposlenih v Jugoslaviji in plačano nadurno delo bi moralo biti res pod strogo kontrolo. Sicer pa, če bi res dosegli dohodek po delovnih rezultatih, bi anomalije v veliki meri odpravili. Vendarle je treba vnaprej preprečiti pojave, ki so jih ponekod v svetu že beležili, ko so v nekaterih tovarnah skrajšali delovnik, in so nekateri delavci sprejeli dve zaposlitvi, s čimer je pač zgrešen osnovni cilj!

Seveda vse te rešitve posegajo v celotno strukturo družbe. Zato govorimo o tem, da je žensko vprašanje družbeno. Posegajo tako v spremembo delovnega mesta prek industrializacije kot v razvoj kmetijske proizvodnje, kjer se ženska uveljavlja kot proizvajalka in kot nosilka pravic, vključno z njeno možnostjo, da uživa bonitete letnega in porodnega dopusta itn., če bo z združevanjem dela in sredstev in s pomočjo nove tehnologije tudi delo v poljedelstvu in živinoreji tako organizirano, da bo lahko izmenično dovoljevalo dopuste itn.

Rešitve dalje posegajo močno na področje urbanizma in stanovanjske izgradnje, saj nov način dela in življenja družinskih članov zahteva drugačen koncept stanovanja in soseske od tistega, kar načrtujejo s predpostavko, da delajo ženske kot matere in gospodinje le doma in so obenem

otročka ustanova in družinski servis. Že urbanistično je treba planirati prostore za nastanek in rast nove krajevne skupnosti kot pristne človeške skupnosti. V krajevni skupnosti že delujejo mnoge družbene organizacije kot npr. rdeči križ, zveza prijateljev mladine, v katerih se občani že dogovarjajo o teh zadevah. Prav bi bilo, da bi ob jasni usmeritvi komunistov in akciji tudi v SZDL združenih sil pospešeno razvijali stalne oblike družbene skrbi za vse otroke in družine, ne samo občasne in — prepočasne!

Sankcije v našem samoupravnem pravu

(K vprašanju o podružbljanju prava)

I

Problem, ki mu je namenjeno to razmišljanje, smo doslej tako v teoriji kakor tudi v sociologiji prava zelo malo raziskovali. To je deloma razumljivo, zakaj s sankcijo kot eno izmed konstitutivnih sestavin pravne norme razumemo po tradicionalnem nauku pač grožnjo, da se bo sprožil mehanizem državnega prisiljevanja v primerih, ko bi bila pravna norma kršena. Dejansko se je ta mehanizem sprožal in se v nekaterih primerih še zmeraj sproža — sicer redko, pa vendarle — tudi kadar so kršene samoupravne norme oziroma samoupravni splošni akti. Vse v novejši čas je vse pravice in obveznosti iz teh aktov sankcionirala država.

Šele z ustavami iz leta 1963 in z amadmaji k njim iz leta 1971, ki so mimo drugega uvedli tudi institut družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja, zlasti pa z ustavami iz leta 1974, ki so omogočile, da se samoupravljanje na vseh področjih močno razširja in pogloblja, se je začel položaj tudi glede sankcij v samoupravnih splošnih aktih nekoliko spreminjati. Šele te ustave so omogočile, da določajo ustrezne samoupravne norme tudi sankcije, kar so novi ustavni predpisi, deloma pa tudi zakon o združenem delu, še posebej uredili zlasti glede družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov.

Tudi za druge samoupravne splošne akte je glede na obstoječe določbe moči domnevati, da imajo tvorca teh aktov možnost zavarovati v njih samih s primernimi sankcijami nekatere pravice in obveznosti, ki jih nalagajo. Tako predpisuje na primer 377 čl. zakona o združenem delu (v nadaljevanju ZZD), da mora vsebovati statut temeljne organizacije združenega dela med drugim določbe o uresničevanju samoupravne delavske kontrole. Če naj imajo te določbe tisto težo, ki jim glede na pomen delavske kontrole pri razvijanju in utrjevanju samoupravljanja nesporno gre, potem morajo biti z njimi nujno povezane tudi določbe o odgovornosti za uresničevanje delavske kontrole, kakor tudi predvideni ukrepi za primer kršenja te odgovornosti, se pravi ustrezne sank-

cije. ZZD nadalje tudi predpisuje, da morajo samoupravni sporazumi, s katerimi se ustanovljajo delovne organizacije, določiti med drugim tudi pravice, obveznosti in odgovornosti poslovodnega organa in drugih organov v delovni organizaciji, dalje pravice in obveznosti delegatov in njihovo odgovornost delavcem oziroma organu upravljanja, pa medsebojna razmerja temeljnih organizacij, ki so združene v delovno organizacijo, ter njihove pravice, obveznosti in odgovornosti v pravnem prometu in končno oblike in pogoje za uresničevanje odgovornosti delovne organizacije in njena pooblastila v pravnem prometu, ki ga opravlja za temeljne organizacije (372 čl. ZZD). Res je sicer, da je sankcijska vsebina teh določb precej nejasna in medla, razen glede na uresničevanje odgovornosti za pravni promet, ki ga opravlja delovna organizacija za temeljne organizacije, ki so v njej združene, pa še ta je močno nepopolna. Po analogiji s temi določbami pa se da vendarle sklepati, da lahko samoupravni sporazum o združitvi temeljnih organizacij v delovno organizacijo določi tudi za vse druge odgovornosti, ki jih vsebuje, primerne oblike in pogoje za njihovo uresničevanje.

Odgovornost, ki jo določa kakšna pravna ali druga družbena norma, ostaja v mnogih primerih le »odgovornost«, kolikor zadevna norma hkrati z določitvijo te odgovornosti ne določi tudi oblik in pogojev za njeno uresničevanje, predvsem pa, *dokler ne predvidi ukrepov, če ta odgovornost ne bi bila uresničena; šele to je pravna sankcija v polnem pomenu besede.*¹ Takšnih sankcij naši samoupravni splošni akti praviloma ne vsebujejo. Razumljivo je tedaj, da mnogih odgovornosti prizadeti posamezniki ali skupine žal ne izpolnjujejo, kar tudi v precejšnji meri ovira uspešno poslovanje našega gospodarstva, pa tudi družbeni razvoj v višje, popolnejše oblike socialističnega samoupravljanja.

Bili pa bi močno enostranski, če bi težave, s katerimi se spopadamo, pripisovali zgolj in samo pomanjkanju sankcij v samoupravnih splošnih in drugih pravnih aktih; težave, ki jih imamo v mislih, izvirajo tudi iz razvojne stopnje, na kateri je danes naša družba. Teoretično moramo na naše samoupravno pravo gledati kot na tipičen produkt odmiranja klasičnega državnega prava, ki odmira hkrati z državo kot politično silo nad družbo. Ker pa država kot takšna sila še ni »odmrla«, obstaja s svojimi posebnimi funkcijami še naprej. Poglavitna med njimi je prav gotovo v tem, da varuje nemoteno delovanje samoupravnega sistema, njegov razvoj, utrjevanje in poglobljanje. Iz tega razloga predvsem obstaja skupaj z državo tudi še klasično (državno) pravo.

---

¹ Nekateri naši pravniki štejejo za pravne sankcije samo tiste, za katerih izvršitev so pristojni organi države. To mnenje po našem mnenju ne drži, ker je preozko; za pravne je šteti vse tiste sankcije, ki se izvršujejo na organiziran, vnaprej določen način, ne glede na to, ali jih izvršujejo organi države ali pa druge družbenopolitične ali delovne organizacije. O tako razširjenem pojmovanju pravnih sankcij je razmisliti zlasti pri nas, ko si upravičeno zastavljamo vprašanje o avtonomnosti izvrševanja vseh tistih sankcijskih določb, ki jih vsebujejo samoupravni splošni akti.

Po drugi strani nastaja in deluje vzporedno z odmiranjem države nova, za našo družbo tipična in hkrati nujna struktura družbene moči, ki ni več »politična sila« nad njo, saj ima svoje korenine v družbeni lastnini produkcijskih sredstev, medtem ko temeljijo tradicionalne države na kakršnikoli že obliki privatne lastnine produkcijskih sredstev. Ta nova struktura družbene moči je samoupravljanje, ki se je že razrastlo na vsa področja družbenega dogajanja, od gospodarstva do kulture. Socialistično samoupravljanje pa kot avtonomen družbeni pojav ne bi moglo obstajati, predvsem pa se ne bi moglo razvijati naprej brez lastnega sistema družbenih norm, ki naj bi bil bolj ali manj neodvisen od državnega pravnega sistema.² Ta ugotovitev velja vsaj tako dolgo, dokler se samoupravljanje še ne more na vseh področjih samo reproducirati. Najpomembnejšim sestavinam tega sistema družbenih norm pravimo v naši teoriji in praksi samoupravni splošni akti.

Ne glede na to, kateri izmed treh teorij o izvoru in pravni naravi samoupravnih splošnih aktov pritegujemo — teoriji delegacije, kontraktualni teoriji ali pa teoriji originarnosti — gre tem družbenim normam pripisati naravo *pravnih norm*. Po ustaljenem pravnoteoretičnem pojmovanju bi morali veliko število teh norm šteti za nepopolne pravne norme (*leges imperfectae*), in sicer zaradi tega, ker jim manjkajo lastne sankcijske določbe. V večini primerov sankcijskih določb te norme bodisi sploh ne vsebujejo, bodisi prenašajo njihovo izvrševanje na državo, kakor na primer na državne organe za pregon in kaznovanje gospodarskih prestopkov in prekrškov (651—659 ZZD).

Tipičen primer nepopolnih norm samoupravnega prava so po vsej verjetnosti *družbeni dogovori in samoupravni sporazumi*. »Po vsej verjetnosti« pravimo zategadelj, ker o tem vprašanju manjkajo empirične raziskave, ki bi ugotovile, kolikšen del doslej sklenjenih družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov — teh pa ni malo — sploh vsebuje sankcijske določbe za primer neizpolnjevanja sprejetih obveznosti in odgovornosti. Vse dokler tako ugotovljenih podatkov ne bo na razpolago, lahko gornjo trditev postavimo le hipotetično, pri čemer se opiramo na vednost iz lastnega opazovanja. Takšno hipotezo posredno potrjuje tudi mnenje, češ da so norme družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov le »moralna in družbena odgovornost za tiste subjekte, na katere se nanašata dogovor oziroma sporazum«.³ Prav gotovo te norme tudi — nemara celo predvsem — zavezujejo prizadete k moralni in družbeni odgovornosti, kljub temu pa ostaja odprto vprašanje, koliko takšna odgovornost sama po sebi zadostuje za to, da se bodo

² »Bolj ali manj neodvisen« je mišljeno glede na zdajšnje razvojno stanje naše družbe, medtem ko bo v prihodnosti, se pravi v razviti socialistični samoupravni družbi, njen normativni sistem sploh povsem neodvisen od državnega pravnega sistema, kolikor bo ta sistem sploh še obstajal.

³ Prof. dr. Slavoljub Petrović i grupa autora, *Sistem pravnih normi i proces izgrađivanja normativnih instrumenata u radnim organizacijama*, Beograd 1957, str. 57.

določbe dogovorov in sporazumov resnično tudi spoštovale. Na to vprašanje, ki bi ga morali prav tako empirično natančno dognati, lahko na podlagi neposrednega opazovanja prej negativno kakor pa pozitivno odgovorimo.

V tej zvezi velja ponovno opozoriti, da dajejo veljavne ustave zadosti možnosti za to, da se v družbenih dogovorih in samoupravnih sporazumih določijo sankcije proti neupoštevanju in neizpolnjevanju sprejetih odgovornosti in obveznosti. Tako predvideva na primer 150 čl. ustave SR Slovenije, da se s samoupravnim sporazumom in družbenim dogovorom določijo tudi ukrepi za njuno izvrševanje ter materialna in družbena odgovornost udeležencev in pa da se s temi samoupravnimi akti lahko predvidi arbitraža ali kakšen drug način za reševanje sporov, ki nastanejo pri izvrševanju sporazuma oziroma dogovora. Ustava omogoča tedaj za družbene dogovore in samoupravne sporazume precejšen odmik od državnega sankcijskega sistema. Manj dosleden je v tem pogledu ZZD, ki predvideva, da se v dogovoru oziroma sporazumu predvidi za reševanje nastalih sporov arbitraža ali pa kakšen drug način, če pa ustrezni samoupravni splošni akt ničesar ne predvidi, rešuje nastale spore sodišče združenega dela (578 čl.). Glede obveznosti, izvirajočih iz družbenega dogovora, pa ta isti zakon samo poudarja, da so njegovi udeleženci družbenopolitično odgovorni, če se ne ravnavo po obveznostih tega dogovora (582 čl.). Kako se naj ta družbenopolitična odgovornost uveljavi, če je potrebno, pa zakon nič ne pove. Dosedanja praksa glede obeh samoupravnih splošnih aktov kaže, da določen del samoupravnih sporazumov ne vsebuje nikakršnih sankcijskih določb, medtem ko se za spremljanje in izvrševanje nekaterih družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov predvidevajo skupne komisije, ki jih sestavljajo podpisniki dogovora.

Zakon o združenem delu med drugim tudi določa, da morajo biti samoupravni splošni akti v skladu z ustavo in ne smejo biti v nasprotju z moralnimi načeli socialistične samoupravne družbe (575. čl.). Nič pa ne zakon ne samoupravni splošni akti ne predvidevajo glede tega, kaj je ukreniti v primerih, kadar posamezniki, ki jih ti akti zavezujejo in jim nalagajo določene odgovornosti, kršijo omenjena moralna načela. Tu gre očitno za nekakšno »praznino« v našem samoupravnem pravu, ki jo je moči zapolniti le z ustreznimi sankcijami, vključenimi v samoupravne splošne akte. Iz vsega tega izhaja, da se v pogledu sankcijskih določb samoupravni splošni akti delno sicer odmikajo od državnega sankcijskega sistema, svojega lastnega sankcijskega sistema pa še zdaleč niso izoblikovali.

Nekakšno vmesno mesto v sistemu sankcioniranja delovnih obveznosti in odgovornosti delavcev v združenem delu gre *disciplinskim komisijam* v temeljnih organizacijah združenega dela in disciplinskemu postopku pred njimi. Vmesno mesto zaradi tega, ker je: 1. njihova ustanovitev predvidena z zakonom, ki določa tudi njihovo sestavo in po-

stopek pred njimi; in 2. ker so pristojne disciplinske komisije pri razsojanju individualne ali skupinske kršitve delovnih obveznosti in delovne discipline, ki so bile storjene v delovnem razmerju, samoupravno močno avtonomne (193 čl. ZZD). Negativne sankcije, ki jih lahko uporabljajo, navaja 195 čl. ZZD, pri čemer velja opozoriti na to, da je moči denarno kazen izreči le iz razlogov, ki so v ZZD taksativno naštetih (196 čl.), medtem ko je mogoče prenehanje delovnega razmerja kot sankcijo izreči le iz razlogov, ki morajo biti po zahtevi zakona taksativno naštetih v ustreznem samoupravnem splošnem aktu (197 čl. ZZD). V obeh navedenih primerih predvideva zakon tudi možnost pogojnega kaznovanja (198 čl. ZZD).

To so v glavnem tiste značilnosti disciplinskega postopka in disciplinskih komisij, zaradi katerih gre obema institutoma vmesno mesto med državnim sankcijskim sistemom in pa sankcijskim sistemom samoupravnega prava. Največji del sankcij, ki jih izrekajo disciplinske komisije, je v njihovi avtonomni pristojnosti. Celu ugovore zoper odločbe disciplinskih komisij obravnavajo bodisi delavski sveti pristojnih delovnih organizacij bodisi posebne komisije, ki jih določajo njihovi statuti. Šele zoper te drugostopne odločbe lahko sprožijo prizadeti delavci pritožni postopek pred sodiščem združenega dela (204 čl., 5 in 8 odst. ZZD).

Po svoji funkciji in pooblastilih so organi *samoupravne delavske kontrole* kot notranji nadzorni organi celotnega poslovanja delovnih organizacij najbolj »čiste« samoupravne narave. V zvezi z vprašanji, o katerih smo doslej govorili, je pomembno, da ti organi mimo drugega nadzorujejo izvrševanje statuta in drugih samoupravnih splošnih aktov delovne organizacije, samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov, ki jih je sklenila organizacija, kakor tudi skladnost teh aktov in drugih sklepov delovne organizacije s samoupravnimi pravicami, dolžnostmi ter interesi delavcev (556. čl. ZZD). Institut samoupravne delavske kontrole je tedaj nadzorni organ delavcev, ki so združili svoje delo v delovni organizaciji, in kot tak izraža njihovo suverenost pri odločanju o pogojih in produktu njihovega dela, ustvarjenega z družbenimi sredstvi, in o njihovih delovnih razmerjih. Ta suverenost delavcev se razteza prek samoupravnih interesnih skupnosti z načelom svobodne menjave dela od delovnih organizacij v gospodarstvu na vsa druga področja družbenega dela. Omenjena suverenost je še posebej poudarjena s tem, da pravica notranjega nadzora ne pripada le organom samoupravne delavske kontrole, marveč vsakemu posameznemu delavcu, pa seveda tudi njihovemu delavskemu svetu (552, 553 čl. ZZD). Če bi hoteli sistemizirati te oblike samoupravne delavske kontrole, bi morda lahko v prvem primeru govorili o formalni ali organizirani, v drugem primeru pa o neformalni ali neorganizirani kontroli.

Organi samoupravne delavske kontrole kot nadzorni organi ne razpolagajo z lastnimi sankcijskimi možnostmi. V primeru ugotovljenih

nepravilnosti, kršenja pravic delavcev in podobnega se zaradi ustreznega ukrepanja obračajo na pristojni delavski svet, sindikat, kakor tudi na skupščino družbenopolitične skupnosti (526. čl. ZZD). Upravičeno pa predpostavljamo, da jim gre precejšnja vloga splošne prevencije, kolikor seveda resno in prizadeto opravljajo naloge, ki so jim dodeljene z zakonom o združenem delu, statuti, samoupravni sporazumi in drugi splošni akti.

II

V dosedanjem razpravljanju smo poskusili pokazati, da se samoupravni splošni akti glede sankcijskih določb sicer odmikajo od državnega sankcijskega sistema, da pa svojih lastnih sankcij še niso kaj prida izoblikovali. Ves ta proces je šele na začetku, tako kakor je na začetku tudi odmiranje države kot politične sile nad družbo in pa njenega prava, ki takšno naravo klasične države varuje in utrjuje. Ni treba posebej poudarjati, da »tempo« tega procesa ni odvisen zgolj od subjektivnih dejavnikov, se pravi od znanja, sposobnosti, dobre volje, moči in prizadevnosti socialističnih sil, marveč da je v prvi vrsti odvisen od mnogih okoliščin objektivne narave. V podrobnejše obravnavanje teh okoliščin pa se tu ne moremo spuščati.

Pred več leti smo zapisali tole trditev, sicer takrat samo kot hipotezo: »V Jugoslovanski družbi obstajata že nekaj časa dve vrsti prava; ena izhaja iz države, druga pa iz takšnih središč družbene moči in odločanja, ki jih ni več mogoče smatrati za državo oziroma za njene 'agencije'.«⁴ To hipotetično trditev je v celoti verificirala naša poznejša družbenopolitična praksa; še več, ta praksa kaže, zlasti od ustav iz leta 1974 in od zakona o združenem delu naprej, da se ti dve vrsti prava zmeraj bolj zlivata v enoten pravni sistem socialistične samoupravne družbe.

Vprašanje, ki nas tu predvsem zanima, pa se glasi takole: ali naj samoupravni splošni akti vsebujejo sankcijske določbe (tam seveda, kjer bi bilo to potrebno) — in, če odgovorimo pozitivno — kakšne naj bodo te določbe. Odgovor na prvi del vprašanja je predvsem v pristojnosti politike, oziroma bi šlo pri njem za politično odločitev. Pozitivni odgovor, se pravi stališče, ki bi bilo v korist sankcijam, pa je moči tudi pravnosociološko utemeljiti, pri čemer bi se kazalo sklicevati predvsem na dve okoliščini: na to, da so sodobne družbe interesno močno heterogene, kar velja prav tako tudi za obstoječe socialistične družbe, in pa na načrtovalno, se pravi v prihodnost usmerjeno vlogo pravnih norm, kar velja v prav posebni meri ravno za norme našega samoupravnega prava.

⁴ J. Goričar, »Pravna nauka i sociologija prava«, *Medunarodni simpozijum o metodologiji pravnih nauka*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1973, str. 143.

O tem, da so sodobne družbe interesno močno heterogene, ni treba zgubljati preveč besed. Te družbe sestavljajo številne plasti in skupine, izmed katerih so najpomembnejši družbeni razredi, ki temeljijo na različnih, pri osnovnih razredih tudi na spopadajočih se interesih. Dosedanja praksa socialističnih družb vključno z našo samoupravno družbo kaže, da tudi te niso interesno homogene. Tu interesne razlike sicer ne izhajajo več iz »pravih« razrednih nasprotij ter antagonizmov, marveč — kakor vse kaže — iz najrazličnejših posledic, ki jih povzročajo denarnoblagovni odnosi in pa delitev osebnih dohodkov po delu, ne pa po potrebah; izhajajo tedaj iz tistega stanja, ki ga je K. Marx v »Kritiki gothskega programa« označil za stanje buržoazne enakosti. Ta okoliščina, ki povzroča med drugim tudi različne pojave socialne diferenciacije, vzdržuje v socialističnih družbah interesno heterogenost, ta pa spet poraja in vzdržuje pri različnih socialnoekonomskih slojih različne vrednote in neposredne cilje.

Vse to skupaj povzroča, da nekateri posamezniki in skupine ne sprejemajo občin socialističnih vrednot in ciljev za svoje. V pravni sferi se kaže ta okoliščina tako, da ti posamezniki in skupine (njihov kvantitativni obseg bi morale ugotoviti empirične raziskave) ne štejejo za svoje — ne internalizirajo — tistih pravnih norm, ki izhajajo iz občin socialističnih vrednot, in zavoljo tega kršijo njihove predpise. Že iz tega razloga so samoupravnim splošnim aktom potrebne primerne sankcijske določbe.

Seveda pa omenjena »buržoazna enakost« ni edini razlog, zaradi katerega nekateri posamezniki ne upoštevajo norm našega samoupravnega prava in jih kršijo, marveč je še vrsta drugih razlogov za to. Samo za primer navajamo birokratsko, tehnokratsko, skupinsko-lastniško in celo privatno-lastniško miselnost nekaterih ljudi, ki prav tako povzroča, da nekateri ne upoštevajo odgovornosti, izvirajoče iz samoupravnih splošnih aktov, in da kršijo obveznosti, ki jih ti akti nalagajo. Vendarle pa smo mnenja, da izvirajo poglavitni razlogi za vse to iz tiste interesne heterogenosti, ki temelji na socialni diferenciaciji naše družbe in ki jo združujejo, kakor smo omenili, denarno-blagovni odnosi.

Vprašanje o načrtovalni vlogi prava, ki prav tako narekuje potrebo po sankcijah, je nekoliko bolj zapleteno. Gre za okoliščino, ki jo tako teorija kakor sociologija prava bolj redko načenjata. Mnoge, zlasti najpomembnejše pravne norme so namreč s svojimi dispozitivnimi določbami praviloma obrnjene naprej, v prihodnost, ne pa nazaj, v preteklost in tradicijo; razvijati, zavarovati in ohranjati žele takšna stanja in družbene razmere, ki šele nastajajo in so za zakonodajalca zaželene in potrebne. Takšne pravne norme so v začetnih obdobjih svoje veljavnosti v nasprotju z obstoječim in s tradicijo, čeprav bo postala njihova vsebina pozneje spet tradicionalna. Tako segajo najpomembnejše pravne norme mnogokrat prek obstoječe sedanosti, kolikor hočejo v prihodnje zavarovati in utrditi nekatere določene družbene pojave, ki v sedanosti

bodisi še ne obstajajo, ali pa se kažejo šele v čisto rudimentarni obliki. V tem se ravno kaže načrtovalna, usmerjevalna vloga prava.

Če ima takšno vlogo v večji ali manjši meri sleherno pravo, oziroma če jo imajo najpomembnejše norme slehernega pravnega reda, jo ima naše socialistično, bodisi državno bodisi samoupravno pravo še v toliko večji meri. To pravo je namreč med zelo pomembnimi dejavniki spreminjanja in razvoja naše družbe od etatistične, centralistične, birokratične in tehnokratske ureditve k čim širši samoupravni ureditvi na vseh področjih družbenega življenja. Spomnimo se s tem v zvezi samo naših ustav, zakona o združenem delu in nekaterih družbenih dogovorov ter samoupravnih sporazumov. Za ponazoritev problema, o katerem govorimo, so prav posebno poučni tisti samoupravni sporazumi, družbeni dogovori ter drugi samoupravni akti, ki urejajo ustanavljanje ter poslovanje samoupravnih interesnih skupnosti na področjih izobraževanja, zdravstva, raziskovalnega dela in kulture. Pri tem so zlasti zanimivi tisti deli omenjenih splošnih aktov, ki zadevajo svobodno menjavo dela. Institut svobodne menjave dela je namreč velika novota pri urejanju razmerij med tako imenovano gospodarsko ter tako imenovano negospodarsko sfero našega družbenega dogajanja.

Znana in z mnogimi raziskavami potrjena je okoliščina, da se določen del ljudi zmeraj bolj ali manj upira novotam, pa naj že zadevajo tehnološko ali pa kakršnokoli drugo družbeno področje. V pravni sferi se to upiranje izraža tako, da ljudje pač neradi, nezaupljivo upoštevajo tiste pravne norme, ki te novote uvajajo, utrjujejo in varujejo, oziroma se teh norm, če je le mogoče, ne drže. To ni le posledica nekakšne čisto subjektivne konservativnosti ali celo reakcionarnosti, marveč pojava, ki mu navadno pravimo zaostajanje zavesti za spreminjajočo se družbeno bitjo človeka. V nemarksistični sociologiji ta pojav označujejo za »kulturno zaostajanje« (cultural lag), ki ga takole definirajo:

»Do kulturnega zaostajanja pride takrat, kadar se eden izmed doslej tesno povezanih in med seboj združljivih delov kulture (mišljenje v najširšem smislu, op. J. G.) tako spremeni, da se pretrga medsebojno razmerje in se onemogoči nadaljnja združljivost med njimi.«⁵

Če to definicijo »kulturnega zaostajanja« oziroma zaostajanja zavesti za bitjo ilustriramo z uvedbo instituta svobodne menjave dela, moramo opozoriti v prvi vrsti na tole: uvedba tega instituta je temeljito pretrgala poprejšnje tesno razmerje med državnim proračunom ter institucijami s področja izobraževanja, zdravstva, raziskovalnega dela in kulture ter je tako onemogočila vsakršno nadaljnjo združljivost med njimi. Ker pa je v zavesti mnogih ljudi, ki delajo v omenjenih institucijah, proračunsko financiranje njihovih dejavnosti še močno zakoreninjeno, prihaja do »kul-

⁵ O. Duncan, uvod k novi izdaji dela W. F. Ogburna *On Culture and Social Change: Selected Papers*, Univ. Press of Chicago 1964, str. XVI.

turnega zaostajanja«, zaradi katerega ti ljudje svobodne menjave dela bodisi ne razumejo bodisi jo omalovažujejo in ne upoštevajo obveznosti ter odgovornosti, ki izvirajo iz ustreznih splošnih samoupravnih aktov. Sicer pa uvajajo tudi drugi naši pravni in samoupravni akti bolj ali manj nova razmerja in iz njih izvirajoče odgovornosti ter obveznosti, ki se jih mnogi ljudje ne drže in jih ne upoštevajo, med drugim tudi iz pravkar navedenih razlogov. Upravičenost primernih sankcijskih določb v samoupravnih splošnih aktih se nakazuje tedaj tudi z vidika načrtovalne vloge našega samoupravnega prava.

Spoznanje o potrebi takšnih sankcij je prisotno tudi v naši družbenopolitični praksi. Že pred leti, kmalu po uveljavitvi zdajšnjih ustav, so mnogi odgovorni politični delavci posredno ali neposredno opozarjali na pomen sankcioniranja obveznosti in odgovornosti, izhajajočih iz samoupravnih splošnih aktov.

Tako je na primer predsednik CK ZK Slovenije France Popit maja 1975 opozarjal na nujnost, da se spoštujejo in izpolnjujejo družbeni dogovori in samoupravni sporazumi, dalje, da je veliko samoupravnih sporazumov neuresničenih in da pogosto niti ni možno zaostriti odgovornosti tistih, ki bi jih bili dolžni uresničevati, ker njihova odgovornost v samoupravnih splošnih aktih ni konkretno opredeljena.

Podpredsednik ZIS dr. Anton Vratusa je približno v istem času dejal, da moramo odpraviti mnenje, češ da so samoupravni sporazumi manj pomembni od zakonov, zakaj za udeležence imajo enako veljavo kakor zakoni. Izrečno se je tudi zavzel za to, da bi morali v samoupravne splošne akte vključiti sankcije.

Predsednik CK ZK Makedonije Angel Čemerski pa je poudaril, da samoupravni sporazumi o pridobivanju in delitvi dohodka, kakršni so zdaj, nikogar k ničemer ne obvezujejo. Samoupravnih sporazumov da si ni mogoče predstavljati brez samoupravnih sankcij. Te bi morale z ekonomskimi in moralnimi posledicami za posameznike in kolektive, ki se ne bi držali tega, kar je bilo samoupravno dogovorjeno, delovati močnejše od državnih sankcij.⁶

Ostaja nam še, da odgovorimo na vprašanje o tem, kakšne naj bodo sankcije, o katerih razmišljamo. V tem članku seveda ne moremo predlagati čisto konkretnih rešitev, nakažemo lahko samo nekaj teoretičnih izhodišč, ki bi utegnili biti v pomoč pri iskanju ustreznih rešitev. Opozoriti bi morali predvsem na to, da se moramo pri iskanju omenjenih rešitev izogibati vsakršnega tako imenovanega pravnega totalitarizma, ki bi ga v našem primeru lahko označili tudi za sanakcijski totalitarizem. Ni namreč mogoče samo in izključno s pravnimi normami in njihovimi sankcijami doseči nemoteno potekanje družbenega dogajanja, celo pa ne bolj ali manj nemoten družbeni razvoj. Tako državno kakor samoupravno pravo sta po svojem dometu omejena in ni mogoče vseh in vsakogar

⁶ Povzeto po časopisu *Delo*, Ljubljana, 21. V. 1975, 9. VI. 1975 in 9. VII. 1975.

s še tako dobro zamišljenimi in še tako dosledno izvajanimi sankcijami pripraviti do tega, da bi se vselej in povsod ravnal po obstoječih predpisih, sporazumih in dogovorih.

Po drugi strani pa pravnosociološke raziskave ugotavljajo, da je v vsaki družbi vendarle več takšnih, ki upoštevajo veljavne pravne norme, kakor pa takšnih, ki teh norm ne upoštevajo. V zvezi s to ugotovitvijo predpostavljajo nekateri teoretiki prava nekakšno »splošno navado uboganja«, s katero razlagajo omenjeni pojav.⁷ Pravnosociološke raziskave pa temu nasproti tudi razkrivajo, da učinkovitost prava ni odvisna samo od njega samega, njegovih norm in sankcij, marveč da je v veliki meri odvisna od podpore, ki jo dobiva od »zunajpravnih« norm in njihovih sankcij; prav tako razodevajo te raziskave, da noben pravni institut ne more obstajati in delovati zgolj po sili pravnih norm, ki da vselej potrebujejo — zato da bi bile učinkovite — dopolnitev in razširitev po »zunajpravnih« normah, med katerimi da so zelo pomembne moralne norme. Le-te skupaj z nekaterimi drugimi družbenimi normami, kakršne vsebujejo na primer običaji in navade, pa seveda tudi skupaj s pravom, ustvarjajo tisto zelo pomembno in široko področje družbenih procesov, katerim pravi sociologija procesi *socialne kontrole*. Ti procesi ustvarjajo nenehen družbeni vpliv, ki mu podlega človek bodisi po sili preprostega dejstva, da pač živi in dela skupaj z drugimi ljudmi, bodisi po sili neformalnih sankcij socialne kontrole, ki so ali pozitivne (pohvale, spoštovanje, nagrade) ali pa negativne (zasmehovanje, grajanje, izogibanje, družabni bojkot).

Če se zdaj vprašamo, kakšne sankcije naj bi vsebovali samoupravni splošni akti, menimo, da bi kazalo pri iskanju odgovora na to vprašanje podrobneje proučiti predvsem negativne sankcije socialne kontrole oziroma njenih »zunajpravnih« sestavin, kakršne so zlasti morala, navade in običaji; proučiti bi kazalo seveda tudi mehanizme teh sankcij in pa njihovo učinkovitost. Da ne bo nespornost: ko se sprašujemo za sankcijami, ki bi jih naj vsebovali samoupravni splošni akti, smo hkrati prepričani, da morajo ti akti določati tam, kjer je to seveda potrebno, tudi kazenskopravno in materialnopravno odgovornost. Glede sankcioniranja teh odgovornosti, zlasti pa kazenskopravne, bo treba najbrž še lep čas uporabljati tradicionalni državni sankcijski mehanizem, prilagojen seveda zahtevam socialistične družbe in položaju človeka v njej. Sankcije, katerim je namenjeno naše razmišljanje, zadevajo predvsem tisto subtilnejše področje človekovih obveznosti in odgovornosti, nad katerimi bdi sicer »zunajpravna« socialna kontrola. Trdimo, da bi morale biti ravno sankcije te vrste vključene v samoupravne splošne akte zlasti v vseh tistih primerih, kjer je v ospredju tako imenovana moralnopolitična odgovornost njihovih udeležencev. Ker gre tedaj za odgovornost moralne narave,

⁷ A. L. Epstein v članku »Law«, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 1968, vol. XIV, str. 5.

se moramo najpoprej odločiti glede tega, ali sploh kaže to vrsto odgovornosti zavarovati s sankcijskimi določbami. Kakor smo že navedli, menimo, da je odločitev o tem predvsem v pristojnosti politike. S pravno-sociološkega stališča bi lahko pozitivno odločitev podprli s temile razlogi.

Pomen sankcij, tako pravnih kakor tudi »zunajpravnih«, je med drugim v njihovi integrativni funkciji. Opozorili smo že na interesno ter vrednostno heterogenost in pa socialnoekonomsko razslojenost sodobnih družb, pri čemer socialistične družbe niso nikakršna izjema. Ta heterogenost sama po sebi povzroča nekatere določene dezintegrativne učinke. Naša družba pa teži k čim trdnejši integriranosti vseh njenih delov na temelju obćih vrednot marksističnega humanizma in socialističnega demokratizma. Tej težnji odpira pot samoupravljanje na vseh področjih našega družbenega življenja in ji konec koncev rabijo tudi najpomembnejši samoupravni splošni akti. Tudi zaradi zgodovinskega poslanstva samoupravljanja bi kazalo tedaj sankcijsko utrditi in zavarovati pravice, obveznosti in odgovornosti, izvirajoče iz omenjenih norm, vključno z moralnopolitičnimi odgovornostmi.

Ponovno poudarjamo, da s sankcioniranjem te odgovornosti ne mislimo na nikakršno grožnjo fizične represije, marveč na takšne negativne sankcije, kakršna bi bila na primer javna graja,⁸ družabni bojkot in podobne. Pri tem bi šlo za sankcije socialne kontrole, ki so za zdaj neformalne narave. Nobenega razloga ni, da jih ne bi mogli primerno preoblikovati v samoupravnih splošnih aktih in jih tako formalizirati, pri čemer bi bilo mogoče sankcionirati ravno moralnopolitično odgovornost posameznikov in skupin, ki ostaja, kakor smo že omenili, v mnogih primerih zgolj »odgovornost« tudi zategadelj, ker ni zadosti določena in sankcionirana. V primeru uvedbe nekaterih negativnih sankcij socialne kontrole bi kazalo v ustreznih aktih predvideti tudi postopek za njihovo izvrševanje. Ni razloga, ki bi govoril proti avtonomni pristojnosti samoupravnih delovnih organizacij za izvajanje sankcijskih določb, ki jih vsebujejo njihovi splošni samoupravni akti — za zdaj vsaj tistih, ki zadevajo moralnopolitično odgovornost.

III

Če v gornjem stavku odmislimo časovno omejitev (»za zdaj«) kakor tudi omejitev na sankcije za moralnopolitično odgovornost, odpremo s tem vprašanje o podružbljanju prava in pravosodnih institucij. V čem je bistvo tega podružbljanja?

Tako imenovana delitev oblasti na zakonodajno, upravno in sodno oblast izraža neko mnogo bolj globoko in realno delitev, ki spremlja

---

⁸ Zakaj ne bi na primer posameznike in skupine, o katerih je ugotovljeno, da ne upoštevajo moralnopolitičnih odgovornosti, ob ustrezni kritiki v sredstvih javnega obveščanja (ne pa samo v internih glasilih posameznih delovnih organizacij) imenovali z njihovim polnim imenom in funkcijo?

razredne družbe od njihovega nastanka naprej: delitev na vladajoče in vladane, tedaj na dva antagonistična razreda. »Delitev oblasti«, do katere je prišlo ob koncu fevdalizma in v začetku kapitalizma, izraža razredna nasprotja, predvsem pa nasprotja v samem vladajočem razredu tega razgibanega zgodovinskega obdobja. Na temeljni razredni delitvi kapitalističnih družb »delitev oblasti« ničesar ne spreminja, tako zakonodaja kakor uprava in sodstvo ostajajo slej ko prej v rokah vladajočega razreda oziroma delujejo predvsem v interesu tega razreda. Šele z zornega kota tega spoznanja lahko teoretično ustrezno razmišljamo o bistvu podružbljanja državne oblasti nasploh, posebej pa še o podružbljanju njene zakonodajne in sodne funkcije, ki nas tu predvsem zanima. (O podružbljanju uprave ne bomo govorili, ker bi se s tem preveč oddaljili od predmeta našega razmišljanja.)

Podružbljanje zakonodajne funkcije poteka pri nas po dveh poteh, od katerih eno bi lahko označili za posredno, drugo pa za neposredno. Posredna pot podružbljanja zakonodajne funkcije poteka v tradicionalnih oblikah državnega zakonodajnega sistema, v skupščinah. Treba pa je takoj poudariti, da so od takšnih skupščin oziroma parlamentov ostale v našem družbenopolitičnem sistemu res samo še nekatere oblike, medtem ko se je vsebina zakonodajne funkcije zlasti z novimi ustavami že močno premaknila v smer samoupravne normativne dejavnosti. Ta premik omogoča predvsem delegatski sistem, značilen za vsa »zakonodajna telesa« naše socialistične družbe, od občinskih skupščin pa do zvezne skupščine. Zaradi tega nikakor ni gola deklaracija tista določba ustave, ki pravi, da gre pri oblastnih področjih, ki smo jih bili doslej vajeni označevati za državna, za »enoten sistem oblasti in samoupravljanja delavskega razreda in vseh delovnih ljudi«. Ta določba kaže na razvojno pot, ki jo je odprl delegatski sistem, se pravi na proces podružbljanja mnogih funkcij klasične države, med njimi tudi zakonodajne funkcije. Čim bolj bo delegatski sistem v skupščinah vseh vrst in stopenj deloval tako, kakor je predvideno v veljavnih ustavah, tem manj ovir bo na razvojni poti, ki pelje k odmiranju države kot »politične sile nad družbo«. In naposled: iz enotnega sistema oblasti in samoupravljanja izhaja tudi *institut družbene pravobranilca samoupravljanja*, ki je glede na svoj položaj in funkcijo prav posebno značilen za našo družbo. Družbeni pravobranilec samoupravljanja ni niti državni, niti »čisti« samoupravni organ, marveč je organ »enotnega sistema oblasti in samoupravljanja«.

Neposredno pot podružbljanja zakonodajne funkcije pa nakazujejo procesi, med katerimi prehajajo normativne pristojnosti na organizacije združenega dela, njihova združenja in skupnosti, vključno s samoupravnimi interesnimi skupnostmi. Rezultat teh procesov so vse tiste številne norme, ki jih v celoti označujemo za samoupravno pravo in izmed katerih so najpomembnejši samoupravni sporazumi, družbeni dogovori in pa statuti organizacij združenega dela.

Medtem ko poteka podružbljanje zakonodajne funkcije pri nas dokaj dinamično in razvidno, pa s podružbljanjem pravosodja vsaj za zdaj še ni tako. Le-to ostaja po večini še zmeraj vpeto v klasični sistem pravosodnih institucij. Glede na vsebino poslovanja je sicer tudi tu prišlo do nekaterih premikov k podružbljanju, vendar ne v tolikšni meri kakor na področju normativne dejavnosti. Doslej prav gotovo najpomembnejši premik je bila v pravosodju ustanovitev *sodišč združenega dela*. Le-ta niso več državne pravosodne institucije, ni jih pa še mogoče imeti za docela samoupravne pravosodne organizacije. Kakorkoli že vsebujejo in razvijajo pomembne sestavine samoupravnosti, so kljub temu še zmeraj v neki določeni meri »zunaj« združenega dela, se pravi, da so še zmeraj v neki meri ločena od delavcev in delovnih ljudi.

Kaj povzroča takšno »ločenost« pravosodnih institucij? To je predvsem njihova pristojnost za uporablanje oziroma izvrševanje sankcij, s čimer na legitimen način izvršujejo prisiljevalno funkcijo države. Podružbljanje pravosodja lahko tedaj poteka le tako, da se začne prenašati pristojnost za izvrševanje sankcij od klasičnih pravosodnih institucij na samoupravne organizacije, predvsem pa na organizacije združenega dela, ki že razpolagajo s pomembnimi pristojnostmi glede normativne dejavnosti. Ta njihova normativna dejavnost pa ne bo popolna vse dotlej, dokler ne bodo mogle same izvrševati tudi sankcij glede na obveznosti in odgovornosti, ki jih predvidevajo njihovi splošni in drugi samoupravni akti. V tej zvezi pa je značilno, da niti sodišča združenega dela svojih odločb v primeru neupoštevanja zavezancev (»obsojencev«) ne morejo sama uresničiti, marveč opravljajo to nalogo (izvršbo) slej ko prej redna sodišča kot organi državne prisiljevalne funkcije.

Omenili smo že, da bo treba zlasti pri kazenskoopravnih sankcijah še lep čas uporabljati tradicionalni pravosodni mehanizem, prilagojen potrebam socialistične družbe in položaju človeka v njej. Takšno rešitev vprašanja narekuje več razlogov, ne nazadnje tudi okoliščina, da pomeni vsaka kazen težak, mnogokrat usoden poseg v človekovo osebnost in svobodo. Drugače pa je s sankcioniranjem drugih odgovornosti in obveznosti, določenih s samoupravnimi splošnimi akti. Tako se na primer pri materialni odgovornosti sprašujemo, ali ne bi morda razsojanje o njej že danes lahko v celoti prenesli v pristojnost prizadetih organizacij združenega dela oziroma njihovih kolektivnih organov (morda posebnih komisij) in bi sodišča združenega dela nastopala le še kot pritožbena stopnja. Zakon o združenem delu sicer daje organizacijam združenega dela to možnost (205—207 čl.), vendar pa jo omejuje le na ugotavljanje škode, njene višine in zanjo odgovornih posameznikov in skupin, medtem ko je treba zlasti tedaj, kadar delavec škode ne povrne, odškodninski postopek preodkazati sodišču združenega dela. Če bi bil ves odškodninski postopek na prvi stopnji docela v pristojnosti prizadetih organizacij združenega dela, bi s tem v precejšnji meri pospešili podružbljanje pravosodne funkcije.

Podružbljanje ne samo zakonodajne in pravosodne funkcije, marveč tudi vseh drugih državnih funkcij je praktična, družbeno-razvojna plat odmiranja države. Gledano s širšega zornega kota gre pri tem za to, da se hierarhija funkcij, značilna za razredne družbe, odpravi in zamenja s čimbolj neposrednim, demokratičnim sodelovanjem delovnih ljudi pri razreševanju vseh vprašanj, ki zadevajo nje same in njihovo družbeno skupnost, vključno s tistimi vprašanji, ki jih v razrednih družbah razrešujejo zakonodajne in pravosodne institucije.

Vse to so seveda le teme za diskusijo glede na nadaljnji razvoj podružbljanja pravosodja. Pri tem razmišljanju nam je šlo predvsem za to, da pokažemo na problem in pa da opozorimo na vprašanje moralnopolitične odgovornosti ter učinkovitega sankcioniranja te odgovornosti. Ko se zavzemamo za to, da bi kazalo moralnopolitično odgovornost posameznikov in skupin sankcionirati s samoupravnimi normami, bi utegnil kdo sklepati, da se potegujemo za »uzakonitev« moralnih načel samoupravne socialistične družbe ali, drugače povedano, za to, da se naj vsa ta načela spremene v pravne norme. Takšna zahteva nam je tuja. Med moralo in pravom kot dvema relativno samostojnima sistemoma družbenih norm so tolikšne razlike, hkrati pa imata oba normativna sistema tako specifične funkcije, da je nemogoče en sistem prečiti v drugega — pravni sistem v moralnega ali narobe. Takšno početje ne bi, med drugim, negativno vplivalo samo na moralo in pravo, marveč tudi na človekovo svobodo, ki je ena poglavitnih vrednot samoupravnega socializma.⁹

Vse, za kar se zavzemamo, je, da bi, če bi ugotovili kršitev tistih moralnopolitičnih odgovornosti, ki jih nalagajo samoupravni splošni akti, zadele ugotovljene kršilce primerne negativne sankcije, predvidene v teh aktih. Sicer pa velja poudariti, da je vestno izpolnjevanje obveznosti in dosledno upoštevanje odgovornosti, izhajajočih iz samoupravnih dogovorov in sporazumov, že samo po sebi moralno dejanje. Socialistična morala namreč ni kodeks enkrat za vselej danih in nespremenljivih imperativov. Nasprotno, socialistična morala je dejavna, kaže pa se v vseh tistih dejanjih, ki osvobajajo človeka vsakršnega izkoriščanja in odtujitve, sproščajo njegove ustvarjalne sposobnosti in ga počlovečujejo.¹⁰ Tudi izpolnjevanje obveznosti in upoštevanje odgovornosti, izhajajočih iz samoupravnih splošnih aktov, spada v sklop takšne moralne dejavnosti. Ko bo enkrat to spoznanje postalo splošna last vseh pripadnikov socialistične samoupravne družbe, bo odpadla potreba po sankcioniranju vsaj njihove moralnopolitične odgovornosti. Iz objektivnih razlogov, ki smo jih nakazali, še nismo tako daleč in verjetno še lep čas ne bomo. Zavaljo tega je danes vprašanje o samoupravnih sankcijah slej ko prej pereče in odprto.

⁹ O tem prepričljivo govori dr. Radimir Lukić v knjigi *Sociologija morala*, Beograd 1974, zlasti na straneh 486—488.

¹⁰ Glej dr. Vojan Rus, *Etika in socializem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976, III. del, passim.

Sodelovanje s specializiranimi agencijami Združenih narodov

(Neizpolnjene obveznosti SR Slovenije)

Tehnični, gospodarski in splošni razvoj je pripeljal do tesnih vezi med državami in zahteva vse več sodelovanja in skupnega reševanja vprašanj. Prav to je naloga specializiranih agencij Združenih narodov.¹ Reševale naj bi svetovne probleme vse od hrane do meteorologije. Pokrivajo področje dela, kmetijstva, zdravstva, otroškega varstva, prosvete, znanosti, kulture in informacij, bank, financ, civilne aviacije, pomorstva, meteorologije, pošte: torej prav področja našega vsakdanjega življenja. Večina držav je včlanjena v specializirane agencije ne glede na njihov družbeni in politični sistem.

Konec decembra (1977) je bilo v Cavtatu posvetovanje, na katerem smo razpravljali o problemih, ki nastajajo v agencijah, v njihovih med-

---

¹ Medvladne agencije so ločene, avtonomne organizacije, ki so povezane z Združenimi narodi s posebnimi dogovori. Njihovo medsebojno delovanje in delo z Združenimi narodi uravnava ekonomski in socialni svet Združenih narodov. Štirinajst agencij imenujemo v skladu z ustanovno listino Združenih narodov »specializirane agencije«. Te so: ILO — mednarodna organizacija dela; FAO — organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo; Unesco — organizacija ZN za prosveto, znanost in kulturo; WHO — svetovna zdravstvena organizacija; IBRD (tudi: World Bank) — mednarodna banka za obnovo in razvoj; IDA — mednarodno združenje za razvoj; IFC — mednarodna finančna korporacija; IMF (tudi: FUND) — mednarodni monetarni sklad; ICAO — mednarodna organizacija za civilno letalstvo; UPU — svetovna poštna zveza; ITU — mednarodna telekomunikacijska zveza; WMO — svetovna meteorološka organizacija; IMCO — mednarodna pomorska posvetovalna organizacija; WIPO — svetovna avtorska organizacija. Te organizacije vsako leto poročajo o svojem delu ekonomskemu in socialnemu svetu.

Naj pogloblje opišemo delo nekaterih izmed njih:

Mednarodna organizacija za delo (ILO)

Ustanovljena je bila leta 1919, v l. 1946 pa je postala prva specializirana agencija Združenih narodov.

Združuje predstavnike vlad, delavcev in delodajalcev, ki naj bi reševali pereče probleme dela. Nudi tehnično pomoč.

Izreja Svetovni program zaposlovanja, ki naj pomaga državam v boju zoper nezaposlenost. Priporoča mednarodna merila za delo in oblikuje mednarodne konvencije s področja delovnega prava.

Organizira raziskovalno delo in izdaja publikacije o socialnih in delovnih problemih.

Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO)

Ustanovljena je bila l. 1945.

sebojnih odnosih med njimi in Združenimi narodi. Na posvetovanju pa smo tudi želeli odgovoriti na vprašanje, kako smo v Jugoslaviji organizirani za to sodelovanje.

Moja naloga je bila, da poskusim odgovoriti na zadnje vprašanje. Zveza društev za Združene narode SFR Jugoslavije se je obrnila na zvezni izvršni svet s prošnjo, naj komisije za sodelovanje s specializiranimi agencijami, ki so posvetovalna telesa zveznega izvršnega sveta, odgovorijo na vprašalnik. Tako naj bi prišli do osnovnih podatkov. Odgovorili pa sta samo dve komisiji in strokovna služba, ki skrbi za zvezo z dvema agencijama. Torej nimam na voljo vseh potrebnih podatkov.

Moje izhodišče so določila ustave SFR Jugoslavije o pravicah in dolžnostih federacije na področju zunanje politike; določila ustav socialističnih republik o pravicah, dolžnostih in skupni odgovornosti socialističnih republik za utrjevanje in izvajanje skupne zunanje politike SFR Jugoslavije in resolucija X. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije o boju za mir, enakopravno mednarodno sodelovanje in socializem, ki govori o tem, da si bo zveza komunistov tudi v prihodnje prizadevala za dosledno uresničevanje pravic in dolžnosti republik in pokrajin v oblikovanju in uresničevanju skupne, enotne zunanje politike naše države; da je skupno oblikovana, enotna zunanja politika Jugoslavije tudi skupna odgovornost delovnih ljudi, narodov in narodnosti, in predvideva stalno usklajevanje interesov s pomočjo dogovarjanja; da enotna zunanja politika temelji na pravicah in dolžnostih delovnih ljudi — samoupravljavcev in njihovih organizacij, da se spoznajo z vsemi pomembnimi vprašanji te politike in da sodelujejo v njenem oblikovanju in izvajanju, kar zahteva njihov kar naj-

---

Pomaga državam članicam povečati proizvodnjo kmetijskih proizvodov, razvijati gozdarstvo in ribolov. Zavzema se za uvajanje novih vrst rastlin, bori se proti boleznim domačih živali kot je goveja kuga, pomaga preprečevati erozijo tal itd.

Koordinira mednarodno akcijo za boj proti lakoti; akcija se je začela l. 1960.

V sodelovanju z Združenimi narodi razvija svetovni program prehrane, ki naj skrbi za hrano, za gospodarski razvoj in za primer nesreč.

Organizacija Združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo (Unesco)

Ustanovljena je bila l. 1948.

Poskuša razširiti osnovo izobraževanja in znanosti v svetu, pospešuje izmenjavo na področju kulture in informacij.

Program za leto 1977/78 vključuje pomoč pri razvoju in planiranju izobraževanja, projekte funkcionalnega opismenjevanja, ki združujejo pismenost in gospodarski razvoj, pospeševanje raziskovanja in sodelovanja v znanosti, izboljševanje pouka v znanstvenih vedah, raziskovanje problemov miru, interdisciplinarne študije o človekovih pravicah, zaščito kulturne dediščine, oblikovanje mednarodnih konvencij ter pripravo deklaracij in priporočil.

Svetovna zdravstvena organizacija (WHO)

Ustanovljena je bila l. 1948.

WHO ima tri naloge: pomagati vsemu svetu in posameznim državam ter pospeševati medicinske raziskave. Njeno delo vključuje informacijsko službo, ki vsak dan poroča o možnem izbruhu žrnih koz, kuge, kolere in drugih nevarnih bolezni v svetu. Priobčuje mednarodni seznam vzrokov bolezni, poškodb in smrti; na tej podlagi večina držav oblikuje svoje zdravstvene statistike. Posameznim državam daje tehnično pomoč pri odpravljanju bolezni. Organizirala je mednarodno mrežo laboratorijev, kjer ugotavljajo povzročitelje bolezni, pripravljajo cepiva itd. (Po »Temeljni podatki o Združenih narodih«, Novi vidiki, Zavod SRS za šolstvo.)

neposrednejši vpliv in sodelovanje v mednarodni dejavnosti — v skladu z njihovimi interesi, pravicami in dolžnostmi. To je pot za kar najpopolnejšo demokratizacijo naše zunanje politike.

SFR Jugoslavija — aktivna članica specializiranih agencij

Po temeljnih načelih ustave (VII) SFR Jugoslavija v svojih mednarodnih odnosih spoštuje načela ustanovne listine Združenih narodov, izpolnjuje mednarodne obveznosti in aktivno sodeluje v dejavnostih mednarodnih organizacij, katerih članica je.

SFR Jugoslavija torej želi biti aktivna članica specializiranih agencij. Na sestanku v Cavtatu je podpredsednik Anton Vratuša izjavil, da zvezni izvršni svet pripisuje sodelovanju s specializiranimi agencijami velik pomen.

Področja dela specializiranih agencij

Na začetku smo našeli področja dela specializiranih agencij. Nekatera teh področij so v pristojnosti federacije (npr. monetarni in bančni sistem, civilna aviacija), z nekaterimi teh področij se federacija ukvarja s stališča sistema socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, republike in pokrajine pa sistem konkretizirajo (npr. zdravstvo), nekatera področja so v pristojnosti republik in pokrajin; republika odloča o temeljnih vprašanih organiziranosti in razvoja raziskovalne dejavnosti, odreja sistem vzgoje in izobraževanja, odloča o osnovnih vprašanih razvoja in organiziranosti kulture, oblikuje sistem otroškega varstva, sistem zdravstva, družbeni sistem informacij. O politiki federacije na področjih v njeni pristojnosti tudi odločajo republike in pokrajine skupaj, pa tudi na področjih, ki so v pristojnosti republik in pokrajin, poteka stalno medrepubliško posvetovanje in dogovarjanje.

Komisije za sodelovanje s specializiranimi agencijami

Z zakonom o organizaciji in delokrogu zveznih organov uprave in zveznih organizacij (Ur. list SFRJ, 32/71) so v 34. členu predvidene tele jugoslovanske komisije za sodelovanje z mednarodnimi organizacijami:

- jugoslovanska komisija za sodelovanje z Organizacijo združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo (Unesco), ustanovljena l. 1950,
- jugoslovanska komisija za sodelovanje s skladom Združenih narodov za pomoč otrokom (Unicef), ustanovljena l. 1953,
- jugoslovanska komisija za sodelovanje z Mednarodno organizacijo dela (ILO), ustanovljena l. 1953 in odpravljena l. 1976,

— jugoslovanska komisija za sodelovanje s Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO), ustanovljena l. 1953,

— jugoslovanska komisija za sodelovanje z Organizacijo združenih narodov za prehrano in kmetijstvo, ustanovljena l. 1953,

— jugoslovanska komisija za zaščito morja in notranjih plovnih poti pred onesnaževanjem.

Strokovno in administrativno delo opravljajo zvezni organi uprave ali pa strokovne službe, ki so po naravi dela povezane s specializiranimi agencijami. O tem, ali naj posamezne komisije imajo lastno strokovno in administrativno službo, odloča zvezni izvršni svet. Tako službo ima samo jugoslovanska komisija za sodelovanje z Unescom.

Komisije so kolektivna telesa, sestavljena na paritetni podlagi iz predstavnikov republik in pokrajin ter predstavnikov zainteresiranih zveznih ustanov. Vendar se morajo še prilagoditi delegatskemu sistemu.

Naloga komisij je, da spremljajo dejavnost specializiranih agencij, da oblikujejo programe našega sodelovanja z njimi, da pripravljajo politična stališča, kot so, npr., stališča o politiki neuvrščenih v posameznih agencijah, o vlogi agencij v tretji dekadi razvoja in o boju za novo medn. gosp. ureditev. Komisije organizirajo obdelavo strokovnih problemov, organizirajo sodelovanje Jugoslavije pri sprejemanju mednarodnih instrumentov (konvencij, deklaracij, priporočil), obveščajo SFRJ o delu specializiranih agencij in obveščajo specializirane agencije o SFRJ; organizirajo sodelovanje v publikacijah specializiranih agencij, pripravljajo nastope jugoslovanskih delegacij na mednarodnih konferencah in sestankih, usklajujejo rešitve v zvezi s kadrovskimi vprašanji itn.

Oblikovanje jugoslovanske politike v specializiranih agencijah zahteva, da se uprava v federaciji in republikah ter pokrajinah stalno posvetuje z interesnimi skupnostmi in organizacijami združenega dela, s strokovnimi združenji in organizacijami ter posameznimi strokovnjaki in tudi z družbenopolitičnimi organizacijami.

Države, ki so članice specializiranih agencij, morajo plačevati članarino.

Problemi sodelovanja s specializiranimi agencijami

Vpliv na program in politiko: Glede na vlogo in na ugled, ki ga Jugoslavija uživa med neuvrščenimi, bi moral biti naš vpliv na program in politiko specializiranih agencij večji. Naše sodelovanje smo omejili na konference, medtem ko smo med konferencami pogosto pasivni, čeprav bi bilo prav tedaj, ko agencije pripravljajo programe, najbolj koristno iskati v programih prostor za naše predloge in predloge neuvrščenih. Aktivnosti Jugoslavije ne bi smeli vrednotiti samo po številu resolucij, ki jih je predlagala Jugoslavija in so bile tudi sprejete, temveč po kontinuiranem, tako rekoč vsakdanjem delu in vplivanju na oblikovanje programa in izvajanja programa in politike agencij.

Predstavniki Jugoslavije v raznih delovnih telesih in študijskih skupinah agencij pogosto ne razpolagajo s potrebnimi poprejšnimi strokovnimi analizami in stališči in so prisiljeni nastopati, kakor vedo in znajo. Tako je naše sodelovanje v teh telesih pogosto omejeno na politične pobude, učinkov pa v konkretnih programih in dejavnosti agencij ni opaziti.

V mednarodne projekte smo vključeni premalo ali pa smo vključeni le formalno.

Kadrovska vprašanja: Sodelovanje z mednarodnimi agencijami zahteva veliko politično in strokovno usposobljenih kadrov z znanjem jezikov — le tako lahko postanejo člani komisij za sodelovanje s specializiranimi agencijami in člani njihovih pomožnih teles, člani delegacij na medvladnih sestankih in konferencah, na katerih je treba obvladati politična in strokovna vprašanja in intervenirati neposredno v tujem jeziku.

Predstavniki Jugoslavije se udeležujejo zasedanj izvršnih delovnih teles specializiranih agencij, konferenc predstavnikov vlad na ministrski ravni ali ustrezni vladni ravni, sestankov vladnih ekspertov in specialnih vladnih komitejev, nevladnih sestankov in konferenc. Stalni uslužbenci agencij, ki so na jugoslovanski kvoti, naj bi se tudi zaposlovali samo na pobudo in z odobritvijo zveznega izvršnega sveta, ki se mora poprej posvetovati z republikami in pokrajinami.

S sodelovanjem s specializiranimi agencijami so povezani številni kadrovski problemi. Federacija zaradi slabe organiziranosti v republikah težko najde kadre s potrebnim strokovnim profilom in znanjem jezikov, kar je eden izmed razlogov za nezadovoljiv vpliv Jugoslavije na oblikovanje in izvajanje programa agencij. Zaradi neučinkovite organiziranosti prihaja do privatizacije, tj. do tega, da ljudje po svojih zvezah in brez posvetovanja s pristojnimi organi postajajo in obstajajo člani raznih teles Združenih narodov in specializiranih agencij, ne da bi komurkoli v Jugoslaviji za to odgovarjali.

Obveščanje o delu agencij: Jugoslovanski programi za sodelovanje z agencijami naj bi odsevali interes samoupravnih in drugih organizacij s področja dejavnosti agencij. Te bodo lahko pokazale interes, če bodo o delu agencij informirane. Zagotoviti moramo pretok informacij od mednarodnih ustanov do zainteresiranih uporabnikov informacij.

Žal smo še daleč od tega. Premalo tudi uporabljamo številne statistične podatke in dokumentacijo, ki jo specializirane agencije pošiljajo državam članicam.

Obveščanje o Jugoslaviji: Kot država članica mora Jugoslavija na zahtevo agencije pošiljati potrebno dokumentacijo. Odgovore na vprašalnike, ankete, zahteve za izdelavo študij in dokumentacije uporabljajo za uradno dokumentacijo teh organizacij, za ministrske in druge vladne konference, za številne publikacije, ki jih pošiljajo državam članicam in številnim mednarodnim organizacijam. To je priložnost, da se stališča Jugoslavije pojavijo v dokumentaciji in publikacijah specializiranih agencij,

kar je najučinkovitejša oblika obveščanja široke mednarodne javnosti o jugoslovanskih dosežkih in stališčih.

Pri izvrševanju teh obveznosti nastajajo resni problemi. Tako na zvezni, republiški in pokrajinski kot tudi na medrepubliški ravni bi si morali sistematično prizadevati, da jih rešimo. Republike in pokrajine počasi — ali sploh ne — reagirajo na take vrste zahtev, tako da v nekaterih pomembnih mednarodnih dokumentih odgovorov Jugoslavije sploh ni ali pa so nepopolni.

Sprejemanje in izvajanje mednarodnih konvencij, deklaracij in priporočil: Naše članstvo v specializiranih organizacijah tudi zahteva, da sodelujemo pri izdelavi novih mednarodnih dokumentov, da se nato odločimo, ali bomo za dokument glasovali ali ne, in da agencije redno obveščamo o tem, kako izvajamo obveznosti, ki smo jih sprejeli z ratifikacijo konvencije, in kakšno je stanje na področju, na katerega se nanašajo deklaracije in resolucije.

Vse te dejavnosti so sestavni del mednarodnih odnosov naše federacije. V državi pa veljajo določila ustave SFRJ in zvezni zakoni s tega področja. Ustava SFRJ in zvezni zakoni urejajo sodelovanje in odgovornost republik in pokrajin pri oblikovanju zunanje politike. Posebej je z zveznim zakonom določen postopek za sklepanje mednarodnih pogodb in njihovo izvajanje.

Posebno pomembna sta sodelovanje in odgovornost republik in pokrajin na področjih delovanja specializiranih agencij. Na teh področjih imajo republike avtonomne pravice. To pomeni, da morajo imeti republike in pokrajine ustrezne organe in ustrezno organizacijo dela. Če republike in pokrajine niso ustrezno organizirane, tudi federacija ne more uspešno delovati. Samo če so republike in pokrajine ustrezno organizirane, sta možna tudi sodelovanje in odgovornost združenega dela v najširšem smislu, torej dejavnika, ki ju neposredno zadeva vsebina obveznosti, ki izvirajo iz raznih instrumentov, ki jih sprejemajo specializirane agencije.

Pri tem bi rada opozorila na dva problema.

Prvi je podobne narave kot obveznost, da odgovarjamo na vprašalnike. Gre za dolžnost, da specializirane agencije redno obveščamo o tem, kako izvajamo obveznosti, ki smo jih sprejeli z ratifikacijo konvencij, in o tem, kakšno je stanje na področjih, na katera se nanašajo deklaracije in priporočila. Znano je, da pri izvajanju teh obveznosti nismo na prvem mestu. Republike in pokrajine niso ustrezno organizirane in zato skrb za te probleme ni prioriteta; pripisati jim sicer ne gre celotne krivde, vendar pa velik del za tako stanje, ki škodi ugledu naše federacije v svetu, za nas pa pomeni zapravljanje priložnosti, da inozemstvo spoznamo z našimi dosežki.

Drugi problem je naš odnos do konvencij. Nagnjeni smo k temu, da konvencije sprejemamo hitro, ne da bi se poprej pripravili za izvajanje

obveznosti, ki iz njih izvirajo. Lahko bi celo rekli, da se zadovoljujemo s tem, da konvencije sprejmemo. To posebej velja za starejše konvencije, ki v marsičem ne ustrezajo več potrebam našega časa. Klasičen primer takega postopka je npr. konvencija o prepovedi nočnega dela žensk. Zaželeno bi bilo, da ravnamo bolj odgovorno, da konvencije, ki smo jih ratificirali, dosledno izvajamo, in da se borimo za spremembo tistih, ki ne ustrezajo več.

Tehnično sodelovanje: V Združenih narodih si prizadevajo, da bi tehnično sodelovanje prilagodili potrebam držav v razvoju. Pri tem gre predvsem za to, da se državam v razvoju zagotovi čim večji delež pri izvajanju projektov tehničnega sodelovanja. Zaželeno je, da se to sodelovanje osredotoči na kompleksne projekte, ki bodo trajen prispevek k razvoju države, v kateri se projekt razvija. Jugoslavija ta prizadevanja podpira.

*V Projekciji dolgoročnega znanstveno-tehničnega in prosvetno-kulturnega sodelovanja Jugoslavije z deželami v razvoju*² avtorji pojasnjujejo, da je v mednarodnem tehničnem sodelovanju pristop do dela vse bolj integralen, to pomeni, da povezujejo vse vidike sodelovanja: ekonomske, finančne, kulturne in znanstveno-tehnične. V tej smeri moramo razvijati tudi naše sodelovanje z državami v razvoju. Ko avtorji govorijo o vključevanju konsultantske (svetovalne) dejavnosti v sporazume o gospodarskem in znanstveno-tehničnem sodelovanju SFRJ z deželami v razvoju, pravijo, da je nujno, da se vse bolj vključujemo v take vrste poslov tudi prek projektov, ki jih financirajo mednarodne finančne korporacije in agencije Združenih narodov. Tako pravi naša teorija.

Tehnično sodelovanje je glede na našo politiko neuvrščenosti in na obveznosti, ki smo jih sprejeli v Colombu, prioriteten problem, naš delež pri tehničnem sodelovanju v okviru specializiranih agencij pa je kvantitativno nezadosten in po obliki zastarel. Kot primer navajamo mišljenje jugoslovanske komisije za sodelovanje z Unescocom:

Pomemben delež Unescove dejavnosti zavzema izvajanje programov pomoči deželam v razvoju v obliki ekspertov, šolanja (osebja), pomoči v opremi in podobno. V ta namen je v letih 1977/78 program za razvoj ZN (UNDP) dal Unescu 72 milijonov dolarjev. Naš delež v tej mednarodni aktivnosti Unesca je zelo skromen. Po razpoložljivih podatkih imamo 5 ekspertov, ne sodelujemo pri šolanju kadrov, razen pri organiziranju kratkoročnih študijskih obiskov, ne pošiljamo opreme. Največji del pomoči Unesca realizirajo razvite države. Te imajo največ uveljavljenih ekspertov, mnoge med njimi zahtevajo celo same države v razvoju, ki so s temi razvitimi deželami tradicionalno povezane. Razvite države imajo tudi boljše organizacijo, strokovne institucije za šolanje kadrov, jezikovne in pomembne tehnološke prednosti. Države v razvoju jim

² Projekcija dugoročne naučno-tehničke i prosvetno-kulturne saradnje Jugoslavije sa zemljama u razvoju; izd. Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju, Ljubljana, februar 1976.

dajejo prednost pri nakupu in vzdrževanju opreme. Njihova bilateralna je povezana z multilateralo.

Pri nas je največji problem v tem, da nimamo učinkovitega mehanizma za rekrutiranje ekspertov. Avtomatično razpošiljamo razpise, izpolnujemo podatke o kandidatih in formularje vračamo Unescu, pri čemer se navadno konča. Treba je rešiti neurejeni položaj ekspertov pri nas doma — zavarovanje v času odsotnosti, zaposlovanje ekspertov po vrnitvi v domovino; določiti, kako naj se bilateralna povezuje z multilateralo; usposobiti institucije za šolanje kadrov. Kar zadeva opremo, naše možnosti niso velike, ker še vedno vlada monopol razvitih, ki skupaj z opremo izvažajo sisteme, šolajo kadre itn. Če razpolagamo s konkurenčno opremo, bi morali napraviti kataloge in se usposobiti za vzdrževanje te opreme. Naša perspektiva je v konsultantskih uslugah in vredno bi bilo takoj začeti s pripravo institucij in kadrov.

Koordinacija na ravni federacije

Na vprašanje, kako smo organizirani za sodelovanje s specializiranimi agencijami, lahko odgovorimo z besedami predstavnika Socialistične zveze delovnega ljudstva Hrvatske dr. Iva Margana, ki je na posvetovanju v Cavtatu dejal:

»Imamo komisije, ki so organi uprave z relativno samostojnim položajem, povezane z zvezno upravo, imenovane na predlog republiške uprave; zanima jih, kar zanima upravo; izolirane so od drugih vplivov in usmerjene v glavnem na generalne skupščine, pri čemer mislijo predvsem na to, kako se bodo uveljavile v programu.«

Za silo smo organizirani na ravni federacije. Organiziranost gre od posameznega delavca v zvezni upravi, ki je zadolžen za vzdrževanje stikov z neko določeno specializirano agencijo, ali majhne strokovne službe v zvezni upravi, ki poleg drugih poslov opravlja tudi posle, povezane s komuniciranjem z neko drugo specializirano agencijo, do komisij, ki so sestavljene na paritetni podlagi iz predstavnikov republik in pokrajin, ki pa so samo formalno delegati, ker niso povezani s samoupravnimi strukturami v republikah in pokrajinah.

Domnevamo, da si komisije prizadevajo, da bi uspešno opravljale svoje naloge, pri delu pa jih ovira pomanjkanje organiziranosti v republikah in pokrajinah. Medtem ko o bilateralnem sodelovanju odločajo samoupravne interesne skupnosti in ga financirajo s svojimi sredstvi ali pa z združevanjem sredstev republik in pokrajin, pa o sodelovanju s specializiranimi agencijami še vedno odločamo na ravni federacije in federacija multilateralno sodelovanje financira iz zveznega budžeta.

Komisije koordinirajo delo z drugimi zveznimi ustanovami in organizacijami. *Zvezna skupščina* določa zunanjo politiko SFRJ, to se pravi, da določa okvir delovanja Jugoslavije v specializiranih agencijah in rati-

ficira mednarodne pogodbe s specializiranimi agencijami. *Predsednik republike* ali predsedstvo SFRJ postavlja z ukazom šefa predstavništva, ki vzdržuje uradne stike s specializiranimi agencijami kot medvladnimi organizacijami. *Zvezni izvršni svet*, izhajajoč iz temeljnih načel naše zunanje politike, razpravlja o naši celotni politiki v teh organizacijah in sprejema sklepe o njej ter na predlog republik in pokrajin imenuje člane komisij ter člane delegacij za vladne konference, ter potrjuje politične smernice za nastop delegacij. Komisije se z *zveznim sekretariatom za zunanje zadeve* posvetujejo o zunanjepolitičnih vprašanjih, kot je, npr., vloga specializiranih agencij pri ustvarjanju nove mednarodne gospodarske ureditve. V koordinaciji na zvezni ravni je zvezni sekretariat za zunanje zadeve *primus inter pares*. Z *zavodom za mednarodno znanstveno, tehnično in prosvetno-kulturno sodelovanje* se komisije dogovarjajo predvsem o tehničnem sodelovanju prek specializiranih agencij in z *drugimi zveznimi organi uprave* in *zveznimi organizacijami* o vprašanjih v njihovi pristojnosti.

Tu so še *družbenopolitične organizacije* na ravni federacije. S *Socialistično zvezo delovnega ljudstva Jugoslavije* se komisije občasno posvetujejo o vprašanjih, kot je, npr., v programu jugoslovanske komisije za sodelovanje z Unescom za leto 1977 aktivizacija strokovnih in znanstvenih organizacij, ki sodelujejo z mednarodnimi nevladnimi organizacijami doma in njihovo delovanje v mednarodnih organizacijah.

Čeprav po mnenju komisij še niso rešeni vsi problemi koordinacije na zvezni ravni, pa je sistem dogovarjanja vse boljši in boljši.

Po mojem mnenju so še odprta pomembna vprašanja koordinacije, ki vplivajo na kakovost našega nastopanja v Združenih narodih.

Problemi koordinacije na ravni federacije

Vzemimo človekove pravice. S to problematiko se v Združenih narodih ukvarjajo generalna skupščina, ekonomski in socialni svet, komisija za človekove pravice, podkomisija za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin, odbor ZN za odpravo rasne diskriminacije, komisija za položaj žensk in razni seminarji, ki jih organizirajo Združeni narodi. Tudi nekatere specializirane agencije se ukvarjajo s problemi človekovih pravic.

Na tem področju nas čakajo pomembne naloge tako s stališča naše države kot s stališča neuvrščenosti in držav v razvoju. Gre za realizacijo ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, za pripravljanje formulacije pravice do razvoja, pravice do informiranja, za problematiko manjšin.

V zveznem sekretariatu za zunanje zadeve obstaja interresorna komisija za človekove pravice. Njena naloga je, da pripravlja in koordinira nastopanje predstavnikov SFRJ v raznih telesih Združenih narodov. Komisija je sestavljena iz strokovnjakov iz vseh republik in pokrajin.

Na sejah potrjujejo smernice za nastopanje naših delegatov in poročila s sestankov. Po mnenju nekaterih članov komisije pa ne razpravljajo dovolj o samih problemih, tudi ni kontinuitete in sklepi se ponavljajo.

Potreben bi bil dolgoročen program proučevanja problemov človekovih pravic. Osnovno vprašanje je, kaj je naloga komisije. Če je njena naloga le potrjevati sklepe zveznega sekretariata za zunanje zadeve, potem sedanja oblika zadovoljuje, če pa naj bi komisija probleme tudi proučevala, pa bi bilo treba skleniti sporazum o proučevanju problemov na podlagi delitve dela njenih članov. Delovanje članov se ne bi smelo omejiti na sestanke; v skladu z delitvijo dela bi morali ažurno pripravljati informacije, izdelovati predloge, analize, komentarje itn. in sodelovati na sestankih Združenih narodov o človekovih pravicah, republike pa bi morale poskrbeti za ustrezno organizacijo, ki bi omogočila sinhronizacijo teh naporov.

Da je kaj takega sploh mogoče, dokazujejo uspehi v koordiniranju priprav za III. konferenco Združenih narodov o pomorskem pravu. Zvezni sekretariat za zunanje zadeve je sestavil komisijo strokovnjakov iz vseh republik, ki se dva do trikrat na leto sestane v centrih naših republik na razširjenih sejah, na katere vabi tudi predstavnike republik in pokrajin ter zainteresiranih ustanov. Zvezni izvršni svet pa potrjuje smernice za nastopanje na konferenci in imenuje delegacije. Člani komisije so tudi člani delegacije.

Komisije za sodelovanje s specializiranimi agencijami med seboj ne sodelujejo, čeprav v vseh agencijah nastajajo vprašanja, ki zahtevajo usklajevanje stališč. Taka vprašanja so vzpostavljanje nove mednarodne gospodarske ureditve, priprave na tretjo dekada razvoja, tehnično sodelovanje in podobno. Pogosto agencije obravnavajo iste probleme z raznih vidikov, kar tudi zahteva usklajevanje.

Še vedno niso zadovoljivo definirane pristojnosti in odgovornosti posameznih organov federacije glede na inozemstvo, prav tako vloga in pristojnosti uprave v odnosu do samoupravnih teles in (do) inozemstva.

Težave povzročata tudi to, da na področjih dejavnosti specializiranih agencij vse republiške in pokrajinske samoupravne interesne skupnosti niso med seboj povezane v telo, kakršno je, npr., zveza republiških in pokrajinskih samoupravnih interesnih skupnosti za znanstveno dejavnost v SFRJ, ki usklajuje tudi mednarodno znanstveno sodelovanje.

Na področju kulture je za vso državo na podlagi pooblastila samoupravnih in upravnih organov republik in pokrajin formiran začasni republiški koordinacijski odbor za kulturno in prosvetno sodelovanje z inozemstvom; razvijal in koordiniral naj bi sodelovanje in omogočal dogovarjanje o skupnih akcijah doma in v inozemstvu ter njihovo financiranje in izvajanje. Trdijo, da ti medrepubliški mehanizmi še niso dosledno izvedeni v odnosu do osnovnih nosilcev in da ne omogočajo

neposrednega povezovanja osnovnih nosilcev dejavnosti. Tako smo prišli do ključnega problema naše organiziranosti za sodelovanje s specializiranimi agencijami.

Koordinacija v republikah

V začetku smo poudarili, da je večina področij delovanja specializiranih agencij v pristojnosti republik in pokrajin, da imajo republike in pokrajine na teh področjih avtonomne pravice in da morajo zaradi tega imeti ustrezne organe in ustrezno organizacijo dela. Če republike in pokrajine niso ustrezno organizirane, tudi federacija ne more uspešno delovati. Samo če so republike in pokrajine ustrezno organizirane, sta možna tudi sodelovanje in odgovornost združenega dela v najširšem smislu.

Dolžnost republik in pokrajin je, da se v skladu s svojimi ustavnimi obvezami ustrezno organizirajo na *politični, upravni in samoupravni ravni* za sodelovanje s specializiranimi agencijami.

Oblikovanje naše politike do specializiranih agencij zahteva, da se tudi najvišja politična telesa v republikah in pokrajinah občasno ukvarjajo z vprašanji sodelovanja in določijo specifične interese republik in pokrajin. Zato naj bi v naši republici po potrebi o sodelovanju razpravljale družbenopolitične organizacije, skupščina SR Slovenije, predsedstvo SR Slovenije in republiški svet za mednarodne odnose ter izvršni svet skupščine SR Slovenije.

Republiške in pokrajinske uprave so do zdaj sodelovale z zveznim izvršnim svetom v kadrovskih vprašanjih. Uprava in strokovne službe naj bi prevzele odgovornost tudi za odgovarjanje na vprašalnike, ankete, izdelavo študij in dokumentacije o stanju na področju dejavnosti specializiranih agencij, za priprave in spremljanje mednarodnih instrumentov ter odgovornost za informiranje o delu specializiranih agencij.

V SR Sloveniji je, kar zadeva republiško upravo in strokovne službe, odgovornost za mednarodno sodelovanje v pretežni meri skoncentrirana v republiškem sekretariatu za mednarodno sodelovanje in zavodu SR Slovenije za mednarodno znanstveno, tehnično in prosvetno-kulturno sodelovanje, ki je v njegovem sestavu. Le republiški komite za vzgojo in izobraževanje, republiški komite za raziskovalno dejavnost in republiški komite za kulturo po zakonu lahko opravljajo tudi upravne naloge, ki se nanašajo na uresničevanje stikov s tujino na njihovem področju.

Človek se sprašuje, zakaj nimajo enakih kompetenc drugi republiški organi, kot so, npr., republiški sekretariati za delo, za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, ki verjetno že opravljajo nekatere naloge sodelovanja s specializiranimi agencijami, ki so v pristojnosti republiške uprave.

Treba bi bilo ugotoviti, kaj dela republiška uprava na področju sodelovanja s specializiranimi agencijami in v prihodnje z zakonom, uredbami

ali dogovorom precizirati, katere posle naj bi opravljali upravni in strokovni organi in kateri upravni in strokovni organi naj bi jih opravljali. Za zdaj lahko le z gotovostjo trdimo, da smo v republiki skrajno slabo informirani o specializiranih agencijah in da enako slabo informiramo specializirane agencije o dogajanjih v Sloveniji (v sklopu dogajanj v SFRJ). Republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje naj »spremlja zadeve v zvezi z izvrševanjem mednarodnih konvencij v SR Sloveniji ter v zvezi s tem opravlja strokovne naloge«! Nisem pa prepričana, ali utegne spremljati konvencije specializiranih agencij.

Za vso Jugoslavijo velja, da se za sodelovanje s specializiranimi agencijami organizirajo uprava in strokovne službe, redka pa je republika in pokrajina, v kateri bi o sodelovanju razpravljali tisti, ki naj bi bili nosilci sodelovanja — organizacije združenega dela in njihove samoupravne interesne skupnosti. Prav one naj bi odločale, kaj je zanje v programih mednarodnih organizacij zanimivo in koristno, ter sodelovanje financirale.

Spraševala sem, kaj je razlog za tako stanje na področju izobraževanja in kulture v Sloveniji. Rekli so mi, da je razlog treba iskati v tem, da je sodelovanje z Unescom od začetka odtujeno vplivu današnjih samoupravnih subjektov in da je težko tako kompleksno problematiko iznenađa vključiti v samoupravno strukturo, da so programi sodelovanja z Unescom predstavljeni tako, da samoupravne interesne skupnosti ne vidijo svoje koristi v njih, da imajo republike in pokrajine specifične prioritete in da se težko zedinijo glede skupnih prioritet, da so samoupravne interesne skupnosti preobremenjene s problemi notranjega razvoja, da se pretežno ukvarjajo s pridobivanjem in delitvijo dohodka in da nimajo časa za razmišljanje o sodelovanju z Unescom.

Glavni vzrok za takšno stanje je vendar treba iskati v tem, da se republike in pokrajine še niso zavedele, da so odgovorne za sodelovanje s specializiranimi agencijami in da si nihče ni pošteno prizadeval za to, da bi organizacije združenega dela in njihove interesne skupnosti informiral o delu specializiranih agencij in jih tako spodbodel k aktivnejši vlogi v oblikovanju in financiranju programov sodelovanja.

Podlaga za program sodelovanja SR Slovenije s specializiranimi agencijami, o katerih naj bi razpravljale in odločale samoupravne interesne skupnosti, naj bi bili predlogi samoupravnih in drugih organizacij, ki bi odsevali potrebe družbenega in ekonomskega razvoja republike. Tudi sredstva za realizacijo programa bi morala dotekati neposredno od združenega dela prek samoupravnih interesnih skupnosti. V programe sodelovanja nujno sodi tudi tehnično sodelovanje z deželami v razvoju prek specializiranih agencij.

Za primer naj bodo organizacije, ki že uspešno sodelujejo s specializiranimi agencijami; to so inštitut za načrtovanje družine, ki sodeluje s svetovno zdravstveno organizacijo, fakulteta za sociologijo, politične vede

in novinarstvo, oddelek za kemijo fakultete za naravoslovje in tehnologijo, ter morska biološka postaja, ki uspešno sodelujejo z Unescom. Organizirajo posvetovanja in tečaje, pišejo studije, ki jih Unesco publicira.

Rečeno je bilo, da se moramo za sodelovanje s specializiranimi agencijami organizirati na politični, upravni in strokovni ter samoupravni ravni. Vprašanje je, kako bomo usklajevali dejavnost na teh ravneh. V bistvu je to stvar dogovora, kakršen je bil, npr., sklenjen za uresničevanje kadrovske politike na področju mednarodnih odnosov.

Za konec

Na seminarju v Cavtatu smo zapisali v sklepe, da je sodelovanje Jugoslavije s specializiranimi agencijami Združenih narodov nezadostno in da ne ustreza našim interesom, potrebam in možnostim. Sodelovanje z mednarodnimi agencijami tudi še ni postalo sestavni del samoupravnega mehanizma, v okviru katerega sicer v republikah in pokrajinah poteka programiranje in financiranje bilateralnega sodelovanja z inozemstvom.

Na področju sodelovanja s specializiranimi agencijami je treba oblikovati delegatski sistem. To je mogoče samo tako, da komisije za sodelovanje postanejo organi baze, tj. samoupravnih interesnih skupnosti in drugih zainteresiranih samoupravnih struktur ter družbenopolitičnih organizacij, ki še na ravni republike sodelujejo z družbenopolitičnimi skupnostmi. Sodelovanje s specializiranimi agencijami naj programirajo in financirajo v samoupravnih strukturah. Smisel delegatskega sistema na področju sodelovanja s specializiranimi agencijami je v tem, da bodo tako naši programi sodelovanja postali, dosti bolj, kot so danes, odsev potreb in iniciativ združenega dela in skupnih interesov republik in pokrajin.

Na ravni federacije delegatski sistem predpostavlja republiške in pokrajinske paritetne komisije, ki v okviru politike, ki jo je odredila zvezna skupščina, usklajujejo prioritete združenega dela in specifične interese republik in pokrajin. To koordinirajo z zveznim izvršnim svetom, zveznim sekretariatom za zunanje zadeve in drugimi zveznimi organi in organizacijami, kar naj bi kmalu reguliral novi zakon o upravi.

V federaciji, republikah in pokrajinah potrebujemo dobre organe uprave in strokovno službo, ki bo vestno in ažurno izvajala sprejeto politiko. Tudi način financiranja je treba uskladiti z delegatskim sistemom, samoupravne interesne skupnosti naj financirajo program sodelovanja, ostale stroške pa naj pokriva zvezni budžet.

Komisije naj bi bile organi neposrednega stika združenega dela s specializiranimi agencijami svojega področja, kar bi novi zakon o osnovah sistema državne uprave tudi moral upoštevati.

STANE DOLANC

Politična znanost in samoupravna praksa¹

Za družbo, katere razvoj temelji na oblasti, iniciativi in podjetnosti milijonov delovnih ljudi, na njihovem čedalje neposrednejšem, čedalje svobodnejšem in bolj zainteresiranem upravljanju s sredstvi, pogoji in rezultati njihovega vsakdanjega življenja in dela, tudi demokracija ne more biti noben abstraktni model, ki se od zunaj vsiljuje družbi, noben daljši ali krajši seznam pravic in svoboščin, ki jih nekdo »od zgoraj« daje ali jemlje »navadnemu občanu«, marveč proces razvijanja konkretnih oblik takih odnosov, ki omogočajo, da se nov, samoupravni položaj delovnega človeka v materialni proizvodnji razširi tudi na politično sfero, na sfero odločanja o vseh zadevah in vprašanih reprodukcije družbene gibanja in razvoja ožje in širše družbene skupnosti.

Socialistična samoupravna demokracija kot proces osvajanja novih prostranstev resnične svobode za delavca v združenem delu in za vsakega delovnega človeka se lahko uspešno razvija in bogati z novimi vsebinami samo ob aktivni in stalni udeležbi in zainteresiranem angažiranju milijonov delavcev, organiziranih v družbenoekonomskem in političnem sistemu na temeljih samoupravljanja.

Prav zaradi take narave samoupravne demokracije, ki izvira in črpa svojo moč iz pluralizma samoupravnih organiziranih interesov delovnega človeka, je razvoj demokratičnih odnosov v naši državi odvisen v največji

---

¹ III. kongres politologov Jugoslavije je bil v Beogradu od 12.—14. januarja 1978. Kongres, katerega pomen sta s posebnim pozdravnim telegramom poudarila tovariša Josip Broz Tito in Edvard Kardelj, je razpravljal o položaju političnih znanosti in o mestu in vlogi politologov v naši družbi, zlasti obširno pa o teoriji in aktualnih problemih političnega sistema samoupravljanja. V nadaljevanju objavljamo tri prispevke s kongresa, in sicer: Staneta Dolanca, sekretarja Izvršnega komiteja predsedstva ZK Jugoslavije, profesorja dr. Jovana Đorđevića, dosedanega in na novo izvoljenega predsednika Zveze združenj za politične vede Jugoslavije in dr. Stevana Gabra, profesorja pravne fakultete iz Skopja.

Naj na koncu še omenimo, da je bila v okviru kongresa skupščina politologov Jugoslavije, na kateri je bil sprejet nov statut in so bili tudi izvoljeni novi organi društva. Iz Slovenije so člani predsedstva Zveze združenj za politične vede Jugoslavije: prof. dr. Anton Vratuša, ki je bil izvoljen tudi za enega izmed petih podpredsednikov, dr. Vlado Benko, predsednik Slovenskega politološkega društva in profesor dr. Adolf Bibič. Za predsednika društva je bil ponovno izvoljen profesor dr. Jovan Đorđević iz Beograda, za generalnega sekretarja pa prof. dr. Stojan Tomić iz Sarajeva.

meri od vloge, ki jo v vsakdanjem procesu samoupravnega in političnega odločanja imajo in opravljajo organizirane sile socialistične zavesti — družbenopolitične organizacije z zvezo komunistov na čelu in napredna znanstvena misel.

Njihova vloga je neizogibna prav zato, ker ravno organizirane sile socialistične zavesti, zlasti pa zveza komunistov kot idejna in politična avantgarda delavskega razreda in delovnih ljudi v sklopu demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov izražajo celoto skupnih idejnih, političnih, kulturnih in drugih interesov, kot njena demokratična in ustvarjalna moč. Zato tudi vztrajamo pri tem, da mora biti zveza komunistov navzoča povsod tam, kjer samoupravljavci odločajo, vendar ne kot dejavnik zunaj sistema ali nad njim, temveč kot njegova notranja demokratična in pogonska moč.

V demokratičnem sodelovanju z drugimi samoupravljavci morajo ravno komunisti kot organiziran izraz najnaprednejše družbene zavesti zagotoviti, da bo delavec-samoupravljavec sam, zares svobodno, skupaj in enakopravno z drugimi delavci, s katerimi je samoupravno povezan, izražal in usklajeval svoje ožje in širše, neposredne in dolgoročne interese in sprejemal racionalne sklepe, ki se tičejo njegovega življenja in dela ter razvoja družbene skupnosti, ki ji pripada. Pogoj takega demokratičnega odločanja je vsekakor zavest o lastnem samoupravnem položaju, ki zahteva, da se osebni in skupinski interesi uskladijo in povežejo s skupnimi interesi, v sklopu katerih jih je tudi edino mogoče uresničiti. Po drugi strani je nujno potrebno tudi poznavanje objektivnih pogojev in možnosti, da bi uresničili zastavljene cilje. Taka zavest in spoznanje (kot pogoj racionalnega odločanja) se prav tako ne moreta razviti brez pomoči in angažiranja znanosti, in sicer v razmerah, ko je znanstveno mišljenje in raziskovanje dejavnik, ki vpliva posredno ali neposredno na vseh tistih točkah, kjer se samoupravno-demokratično odloča in načrtuje, bodisi da je to delavski svet temeljne organizacije združenega dela, interesna skupnost ali delegatska skupščina družbenopolitične skupnosti.

Sposobnost samoupravne socialistične demokracije, da absorbira znanost kot svoj integralni del, je prav tako merilo zgodovinske naprednosti tega sistema, kajti samo v tej spojitvi z znanostjo lahko samoupravljanje dokončno dokaže svoje prednosti pred sodobnimi birokratsko-tehničnimi sistemi, v katerih znanosti čedalje bolj vsiljujejo vlogo sredstva vladanja v službi močnih upravljaljskih mašinerih. Sam proces družbenega osvobajanja dela, delavskega razreda in človeka (kot najgloblje humanistično bistvo socializma) je neločljiv od procesa integriranja znanosti in znanstvenega dela z delom v materialni proizvodnji. Brez tega tudi najbolj razvita samoupravna demokracija ne more zagotoviti optimalnega razvoja družbenih proizvodjalnih sil in resnične humanizacije pogojev človekove družbene eksistence.

Revolucionarna sprememba položaja človeka v združenem delu — človeka, ki postaja iz objekta izkoriščanja čedalje bolj subjekt vseh druž-

benih sklepov, tičočih se njegovega življenja in dela — ustvarja konkretne možnosti za preraščanja političnih institucij razredne družbe, v katerih je človekova svoboda, da se izrazi kot vsestransko razvita človeška osebnost, bistveno omejena s samimi pogoji ohranjanja reda, zasnovanega na lastninskem monopolu in hierarhiji. Vračanje odtujenih političnih sil pod skupno kontrolo samoupravno organiziranih delavcev ali, natančneje rečeno, samoupravljalno podružbljanje političnega odločanja, razvijanje neposredne demokracije, s katero se odpravlja delitev na javno in privatno sfero in odpira proces odmiranja države — to, kar je pri Marxu predstavljalo samó teoretično vizijó bodočega razvoja — se prenaša na teren realnih družbenih odnosov in spreminja v bližnje in daljnje cilje konkretne družbenopolitične akcije. To postavlja družbenim in zlasti političnim vedam nove nujne naloge, a jim punuja tudi nove, izredno široke možnosti njihovega lastnega razvoja.

Bogate konkretne izkušnje samoupravne prakse v naši državi, so postale močen vrelc novih spoznanj in predmet intenzivnega znanstvenega proučevanja pri nas in v svetu. V proučevanju zakonitosti sodobne prehodne epohe, v iskanju odgovorov na dileme, na katere danes zadeva svet visoko razvite industrijske civilizacije, ni več mogoče preko izkustva prakse in teorije jugoslovskega samoupravljanja.

Spoznavna moč družbenoznanstvenega mišljenja je največja tedaj, kadar stopa na teren novih pojavov in odnosov, kadar ima možnosti, da od blizu spremlja strnjeno dinamiko družbenih gibanj in da je tudi sama dejavnik spreminjanja obstoječega stanja, ne pa pasivni razlagalec družbenih sprememb. Prav v takem položaju je danes naša družbena znanost. Marksistična politična teorija in vse osnovne panoge političnih znanosti, ki jih nenehno spodbujajo impulzi iz samoupravne družbene prakse in njenih čedalje večjih in čedalje bolj raznoterih potreb, so doživele pri nas, posebno v zadnjih letih, pomemben polet. Tako v empiričnem proučevanju politične stvarnosti naše družbe kakor tudi v širših primerjalnih raziskavah v proučevanju celovitega teoretičnega koncepta političnega sistema, zasnovanega na samoupravljanju in kritični analizi njegovega funkcioniranja v praksi, so že doseženi rezultati, ki kažejo, da politične znanosti pri nas hitro preraščajo ozke meje vase zaprtih akademskih disciplin in postajajo del socialistične samoupravne zavesti naše družbe, faktor zavestnega usmerjanja njenega razvoja.

Čim neposredneje in tesneje je bila znanost povezana z živimi problemi družbene prakse, tem večjo družbeno korist in trajnejšo vrednost za teorijo in znanost so imeli tudi rezultati znanstvenega dela. O tem najbolje priča veliki izvirni ustvarjalni prispevek, ki so ga dali marksistični politični teoriji ravno nekateri najuglednejši revolucionarji — ljudje, v katerih revolucionarnem delu se revolucionarna teorija in praksa združujeta v naravni in neločljivi enotnosti.

Po drugi strani pa se tudi v naši praksi potrjuje resnica, da obdobja velikih revolucionarnih prevratov, nikoli ne puščajo kdove koliko prostora in kdove koliko zgodovinskih priložnosti za družbeno neangažirano, kontemplativno znanost, ki vse opazuje z vidika družbene statike in še sama prispeva k tej statiki. Takšna znanost je nepreklicno obsojena na golo epigonstvo in jalovost, posebno v državah, ki nimajo velike znanstvene tradicije in torej tudi ne možnosti, da bi enerģija takšne tradicije prikriala odsotnost resničnega znanstvenega ustvarjanja. Potemtakem so resnični prispevek jugoslovanskih političnih ved k najnaprednejšemu prizadevanju znanstvene misli v sodobnem svetu, njene priložnosti in zgodovinske možnosti, neposredno opredeljeni z njeno sposobnostjo, da postane dejavnik, ki je vključen in integriran v revolucionarni proces družbene preobrazbe, da s teh pozicij osvetljuje nove razvojne poti samoupravne družbe in jim daje smisel.

Toda nujno integriranje znanstvene misli v družbenopolitične akcije na vseh frontah boja za nadaljnji družbeni napredek ne sme pomeniti ne podrejanja znanosti zahtevam dnevnega političnega pragmatizma (po tej poti pride do zamenjave kritične znanstvene analize z bolj ali manj prikrito apologetiko) in tudi ne tehnokratsko-birokratske dominacije znanosti nad proizvodnim delom v imenu monopola znanja in strokovnosti (po tej poti pride do birokratizacije družbenih odnosov in birokratskih izmaličenj same znanstvene dejavnosti).

Ustvarjalna integracija znanosti v realne družbene tokove je mogoča samo na samoupravnih temeljih. Pot k takšni integraciji je pripravljala ves dosedanji razvoj samoupravljanja (ki je po odnosih v materialni proizvodnji zajelo tudi vse druge plasti družbenega dela) in je normativno načrtana z ustavo in zakonom o združenem delu. Ta pot je svobodna menjava dela med samoupravljavci gospodarske in negospodarske sfere, ki se uresničuje v institucionalnih okvirih samoupravnih interesnih skupnosti, tako da se pravica delavcev do gospodarjenja z dohodkom širi tudi na tisti del dohodka, ki je namenjen zadovoljevanju skupnih potreb v znanosti, prosveti, zdravstvu itd. ter delovnim ljudem v teh dejavnostih zagotavlja načelno enak samoupravni položaj, zasnovan na samoupravnem pridobivanju in razporejanju dohodka, kakršnega imajo tudi delavci v sferi materialne proizvodnje. V tem sistemu svobodne menjave dela mora tudi področje znanosti in znanstvenega raziskovanja najti svojo stabilno samoupravno pozicijo in nove razvojne perspektive, povezane s potrebami in spodbudami, ki jih daje splošni družbeni razvoj. Znanosti in znanstvenemu delu ter raziskovanju se s tem zagotavlja tista stopnja samostojnosti in samoupravne svobode, ki je nujna, da se lahko znanstveno ustvarjanje uspešno razvija v korist splošnega samoupravnega razvoja družbe in da sta tako družba kot znanost zavarovani pred birokratsko-tehnokratsko dominacijo.

Stanje in tokovi razvoja političnih znanosti v Jugoslaviji

I

1. Socialistična revolucija je (tudi na področju misli in znanosti) odprla nova področja in nove modernejše vidike. In glede tega je seveda zgodovina političnih znanosti relativno kratka, komaj nedavno porojena, še brez trdnejših intelektualnih tradicij; vendar pa postaja vse bolj pestra, vsebinsko in idejno toliko bogatejša, kolikor močnejše se nova socialistična družba potrjuje, krepi in razvija.

V razvoju teh znanosti so značilna tri obdobja.

Prvo obdobje zajema čas od leta 1941 in traja do sredine leta 1948. To je etapa, v kateri narašča interes za politično problematiko, ki se poraja v procesu nastajanja ljudske oblasti in večnacionalnega federalizma; v tem obdobju z dokajšnjo negotovostjo iščemo predvsem marksistična teoretična izhodišča in metode, inspiracijo zanje pa povzemamo praviloma iz sovjetske literature. Z idejnega in teoretičnega vidika je ta znanost raznolična in receptivna: a) gre za tradicionalno pručevanje političnega sistema in političnih institucij iz dotedanjega obdobja; prepleta se z nujnostjo, da probleme osvetljuje marksistično, v skladu s potrebami in interesi nove porajajoča se družbe, ki še ni v vsem svojem bistvu, gotovo pa ne v vseh njenih sferah — socialistična; b) drugi vidik znanstvene pozornosti se nanaša na državo kot temeljno, dominantno institucijo, ki je v stvarnosti najsplošnejša oblika izražanja politike; tako se v teoriji porajajo misli in spoznanja tako imenovane pravne teorije o državi. Ne samo v političnih vedah, tudi v družbenih znanostih nasploh smo iz preteklosti podedovali formalizem in dogmatizem, ki se uveljavljata kot nov nazor in si družno podajata roke.

Drugo obdobje je relativno kratko, vendar pa zelo značilno. V tem obdobju smo kritizirali vpeljani državni socializem z vsemi njegovimi birokratskimi deformacijami; to velja tako za domače razmere kot tudi za državni socializem kot svetovni »model«; k temu modelu so največ prispevala prizadevanja Stalina, da uveljavi hegemonistične in totalitarne odnose v krogu držav, ki so začele graditi socializem; še posebej je zaostren ta odnos do Jugoslavije, ki je na podlagi lastne revolucije branila idejo in prakso nacionalne samostojnosti, avtonomijo novo nastale države in njene vladajoče partije.

V tej etapi se naša politična misel pogosto, vendar največkrat verbalno, včasih pa tudi radikalno otesa dogmatizma ter zavestno ali nezavedno sprejetih šablon o socializmu in socialistični državi.

V tem obdobju se hkrati poraja in krepi kritična misel in samokritika naših poti in oblik graditve socialistične družbe, še posebej etatistične preobleke mladih socialističnih družbenih in političnih odnosov; ta kritičnost je usmerjena tudi k birokraciji, ki se je razraščala in utrjevala v okviru etatizma, utemeljenega v še dokaj zaostalih materialnih, političnih in kulturnih razmerah, v katerih je nastala nova družba.

Z vrnitvijo k izvorni misli Marxa, Engelsa in Lenina, še posebej k Marxovi in Leninovi analizi pariške komune, z naravnavanjem k vse širši praksi razvijanja samoupravljanja v občinah in mestih, začenja politična misel v tem času svoj izjemen in značilen polet. Prav zaradi tega prihaja v teoriji in praksi do vse bolj samostojnih kritik državnega absolutizma in centralizma, birokracije in birokratizma; tako imenovani komunalni sistem postane v tem navdušenju najdena oblika prvega deetatiziranega političnega sistema države in temelj za demokratizacijo politike in politične misli. V skladu s tem se začenja politična misel oddaljevati od tradicionalno pravnih in ideološko-socioloških disciplin iz obdobja »državno socialističnega«, se pravi dogmatskega »marksizma«. Pri nas nastajajo sistematična in monografska dela, ki obravnavajo občino in komuno; s tem drugim terminom ne označujemo le okolja, v katerem se začenja ekonomsko osvobojanje dela, marveč tudi temeljni mehanizem upravljanja in odločanja, ki se vse hitreje poraja v okviru samoupravnih lokalnih skupnosti. Na pravnih fakultetah ustanovljajo katedre za politične vede, na raznih tečajih in političnih šolah uvajajo in predavajo predmete, kot so na primer: politična ureditev, družbenopolitični sistem, in tudi ustavno pravo (in nekatere druge pravne discipline s starimi in novimi imeni se neprestano razvijajo kot politična znanost).

Družbeno in intelektualno osvobodena misel ustvarja temelje za razvoj novih in smejših pogledov in ocen v proučevanju družbe in politike. V intelektualnem političnem ozračju zažarijo močnejše idejne iskre, ki presvetlijo politično kulturo in zagrejejo dokaj dremotno misel na področju družbene in politične kulture.

Fetišizem države in paternalizem oblasti imata v teoriji kot v praksi vse manj opore. In to opogumlja, da se osvobodena misel vse bolj posveča proučevanju bistva države in oblik države v socializmu, da utemeljuje prednosti socialistične demokracije, da vključuje v proces razčiščevanja in ocenjevanja socializma v obliki države in njenih predstavniških institucij tudi teorijo odtujenosti. Vse to pa je začelo pritegovati k študiju politike več študentske mladine, ki najde v tem tudi motiv, da se v politiki tudi angažira.

Tretje obdobje se začenja z uvedbo samoupravljanja in traja do danes — zajema torej tri desetletja (1950—1977). To je obdobje, v katerem se je jugoslovanska politična misel oblikovala, potrjevala, razvijala in dozorevala. Če je bilo drugo obdobje v nekem smislu negacija in preseganje prve etape, je tretje obdobje nadaljevanje, potrditev in hkrati dialektično preseganje drugega obdobja na višji ravni, potrditev, sistemi-

ziranje pridobitev in rezultatov dosedanjih etap. Skratka, to je čas, ko se vzpostavlja in širi moderna marksistična politična znanost v Jugoslaviji.

2. V sedanjem času postajajo politične vede osrednje in v nekem smislu tudi vodilne družbene znanosti; to je eden izmed značilnih pojavov, zlasti če ga primerjamo s stanjem in razvojem družbenih znanosti v svetu, kjer so tako funkcijo imele (ali še imajo) filozofija, politična ekonomija in sociologija. Te postajajo aktivni in vplivni del svetovne politične znanosti.

Druga njihova posebnost se kaže v tem, da se politične vede (v nasprotju z domala vsemi socialističnimi deželami) v svojih prizadevanjih, da se utemeljujejo na temeljih marksistične teorije in metodologije, izločajo iz okvirov ideološkega in dogmatskega tradicionalnega korpusa, znanega z imenoma »marksizem-leninizem« ali »znanstvena teorija komunizma«, ter zavzemajo avtonomno pozicijo. S tem se opredeljujejo za lastno pot, ki izhaja iz znanstvenih spoznanj, iz politične teorije in prakse delavskega gibanja in sodobnega sveta kot celote. Ta emancipacija je omogočila, da so znanstveniki napisali in objavili številna dela, ki obravnavajo tako »makro politološke« kot »mikro politološke« probleme ter zajemajo rezultate teoretičnih kot raziskovalnih prizadevanj.

Največ knjig in monografij, doktorskih in magistrskih disertacij, raziskovalnih projektov in popularnih del, ki so v tem času nastajali in smo jih tiskali, obravnavajo politični sistem in sistem samoupravljanja; nadalje obravnavajo politične institucije oziroma principe, kot so federalizem, komuna, nacionalni odnosi, politične organizacije, javno mnenje, revolucija, ustavni sistemi, skupščina, skupščinski sistem, delegatstvo, združevanje in združenja, položaj in vloga delavskega razreda, položaj delovnega človeka v socializmu in v samoupravnem socializmu posebej.

Med političnimi znanostmi in družbo oziroma med družbeno in politično prakso, med idejno-političnim okoljem in javnostjo se vzpostavlja pomemben odnos in medsebojno vplivanje. Politične znanosti so vnašale v politično in splošno kulturo zavest in nova spoznanja ter s tem delno vplivale tudi na politične usmeritve, na relativno zavestno usmerjanje politične prakse in akcij delovnih ljudi ter občanov kot tudi njihovih družbenopolitičnih organizacij. Ta odnos ni bil vedno ploden in uresničljiv, vendar ni popolnoma splahnel niti tedaj, ko se je ena stran oddaljevala od druge ali ko sta se med seboj obtoževali za premajhno sodelovanje.

V celoti vzeto pa politične znanosti niso imele pomembne vloge le v utemeljevanju in razvijanju teorije in prakse samoupravljanja — katerih tematika in problematika prevladujeta v politični znanosti — in v družbenopolitični praksi sedanje faze razvoja socializma, njegovih političnih in kulturnih oblik in institucij. Zaradi njihovega vpliva (četudi ni bil odločujoč, kljub temu pa občuten) je dobilo jugoslovansko samoupravljenje mednarodni odmev in splošno privlačnost.

Razen v ustvarjalni misli tega obdobja — posebej v študijah Tita in Kardelja — vsebujeta tudi ustavi (1953 in 1974) v svojih koncepcijah in

principih dognanja jugoslovanske politične misli; uvajata sam pojem in institucionalizirata koncept socialističnega samoupravnega političnega sistema, ki se ne identificira z državo, vendar državo vključuje v sistem in pojem diktature proletariata kot obliko socialistične demokracije. Vse to je razširilo pojmovno aparaturo in teoretično področje političnih znanosti.

3. Politične znanosti so odprte k našim lastnim problemom, se pravi k stvarnosti in prihodnosti razvoja socializma v Jugoslaviji kot političnem subjektu, odprte pa so tudi proti svetu, pri čemer ugotavljajo bistvo in naravnost naših odnosov s svetom, se skušajo s tem svetom primerjati in ga kar najpopolneje spoznavati. In prav taka naravnost je terjala, da se lotijo tistih teoretičnih problemov, ki se navezujejo na samo bistvo samoupravnega političnega sistema; pri tem so odkrivale njegove prednosti in tudi slabosti, njegovo nujnost in perspektive. Tako so načele in razgrnile teoretična vprašanja o bistvu politike, o večdimenzionalnosti samoupravljanja, o odnosu med družbeno strukturo in politično institucionalizacijo, o razločkih med samoupravno, neposredno demokracijo in tradicionalno, predstavniško in parlamentarno demokracijo, o odnosu med politično oblastjo in samoupravno sfero, o procesu samoupravnega odločanja, o širjenju pahljače človekovih svoboščin in pravic, o položaju človeka v razmerah samoupravnega presnavljanja družbene strukture, zasnovane na družbeni lastnini — ko se odtujeni proizvajalec spet vrača v sfero produkcijskih odnosov. V zadnjih letih se to odpiranje političnih znanosti izraža predvsem v proučevanju razlike med predstavništvom in delegatstvom ter v proučevanju smisla delegatstva; v proučevanju političnih institucij, v katerih se izraža in potrjuje samoupravni družbeni in politični odnos (pravosodne samoupravne institucije, samoupravni zbori v skupščinah, branilci samoupravljanja itn.); v proučevanju nadzora in varstva ustavnosti in zakonitosti; koncepta in strukture socialistične ustave; nacionalnega vprašanja in njegovega razreševanja v socializmu; pravic in položaja narodnosti in manjšin; kulture in etike v politiki in političnem življenju. Hkrati s tem smo tiskali tudi knjižna dela, na fakultetah za politične in pravne vede smo ustanavljali podiplomske tečaje, ki so bili namenjeni primerjalnim političnim sistemom, pa tudi študiju mednarodnih političnih odnosov, mednarodnih organizacij itn.

Upošteva se zahteve, ki izvirajo iz razrednih kriterijev, iz politike političnih institucij in večje avtonomije političnih znanosti — ustanavljajo univerze v večini republik in pokrajin posebne fakultete in inštitute za politične vede, pravne fakultete pa ustanavljajo ali širijo posebne katedre, ki se ukvarjajo s temi znanostmi. Politologi ustanavljajo združenja v vseh republikah in pokrajinah, ta združenja se povezujejo v zvezo združenj v SFRJ.

4. Akademski status političnih ved in njihovo mesto v visokošolskem študiju sta bistveno prispevala k temu, da se je v tem obdobju prebudil in se tudi uveljavil interes mladine za spoznavanje političnega sistema

in za osmišljanje politične akcije v socializmu; prispevala sta k temu, da je doštudiralo dokajšnje število mladih politologov, ki imajo danes že svoje mesto v družbeni in politični organizaciji dežele; ki danes bistveno prispevajo k temu, da se politika in politično vedenje ter dejavnost institucij otesajo amaterizma in rutinerstva, hkrati pa tudi nevtralnosti in administrativnega, pretežno malomeščanskega, »nadrazrednega« in anti-partijskega vedenja.

In četudi politične znanosti v klasifikaciji družbenih znanosti še vedno nimajo tistega mesta, ki jim po idejni in teoretični vlogi pripada, čeprav sta tradicionalizem in konservativizem v dokajšnjem delu kulturne, politične in strokovne javnosti ovira, da ta ne razume in noče priznati njihove politične in kulturne pomembnosti — politične znanosti objektivno živijo in vplivajo povsod in na vsakogar. Danes jih lahko tehtamo in ocenjujemo že po produkciji njihovih del, po rezultatih in prispevku k politični in splošni kulturi družbe in h kulturi mlade generacije še posebej. Političnih znanosti danes nihče več ne zanikuje, nobene potrebe ni, da bi se same utemeljevale in branile. So tu, pred očmi našega človeka, zajete v številnih knjigah in publikacijah — in v njih je vse tisto, o čemer tu govorimo in kar trdimo. Široka in modernizirana politična zavest mnogoterih družbenih skupin — in ne samo inteligence — razpolaga z vsemi potrebnimi merili, da se ta identifikacija in ocena lahko opravi objektivno in z razumevanjem. Toda zavest o tem še ne prevladuje vsepovsod — zlasti pa ne v krogih posameznih psevdo-akademskih, ideologiziranih in tradicionalističnih okolij.

II

1. Politične znanosti v Jugoslaviji so že v tolikšni meri dozorele, da so sposobne razlagati politični sistem, politične institucije in politiko sploh, hkrati pa so uporabno teoretično orodje za izvrševanje prakse v politični in družbeni stvarnosti. So tudi toliko preskušene, dorasle, že toliko zaupajo vase, da zmorejo razločevati med ideologijo in znanostjo — kar ni vedno lahek posel, in tudi tu so možne zmote — s tem potrjujejo in utrjujejo poti in institucije, v katerih se strnjuje resnica, posebej resnica socializma in samoupravljanja, pa tudi politična potrditev in osvoboditev delavskega razreda in delovnega človeka; sposobne pa so se obračati tudi k sebi in k svojemu lastnemu načinu mišljenja, zmožne so se kritizirati in gojiti kritiko, ki je usmerjena k temeljnemu predmetu njihovega proučevanja.

Po vsem povedanem je treba najprej ugotoviti objektivno stanje političnih znanosti v celoti, znanstveni razpravi pa prepustiti, da sama oceni posamezna področja oziroma posamezne politične znanosti in tako v te splošne refleksije vnese več konkretnosti.

Naše politične znanosti se brez dvoma še niso povsem otesle »izvirnega greha«, ki jih trdovratno spremlja vse od nastanka do danes: to pa

so dogmatizem, pozitivizem in formalizem, apodiktičnost in apologetika, služenje tekoči politiki in pa to, da teorijo nadomeščajo z uvajanjem taktike.¹

In četudi si politične znanosti zelo prizadevajo, da bi se utemeljevale na marskističnih izhodiščih in dognanjih, ta stališča prerade samo ponavljajo, namesto da bi jih ustvarjalno uveljavljale. S tem zamujajo priložnost, da bi razvijale marksistično politično misel in politično znanost, ki je tako potrebna teoriji in kulturi kot tudi praksi in akciji sodobne družbe in človeka.

2. Tako vedenje vodi politične znanosti do dveh temeljnih teoretičnih in metodoloških slabosti.

Prva slabost se kaže v pozitivizmu in formalizmu. Družbene, posebej pa politične odnose pojmuje kot stvari in dogodke, se pravi ne obravnavajo jih v odnosu do celote, pač pa ločeno od sistema družbenih odnosov in procesov. Misel se zato spreminja v besedičenje, govorjenje v verbalizem.

Druga pomanjkljivost se kaže v tem, da je politična teorija nasploh in politična teorija posameznih institucij pretežno, ponekod pa tudi izključno *opisna* in zaradi tega premalo analitično kritična, sintetična in inventivna.

Politične institucije in vse oblike družbenopolitične in pravne vrhnje stavbe *opisujejo same sebe*, in sicer normativno in pretežno deduktivno, ter zanemarjajo nujno enotnost med induktivnim in deduktivnim postopkom. S tem se znanstveno raziskovanje, ki se začenja razvijati, omejuje pretežno na empirizem, na kopičenje posamičnega, ki je ločeno od splošnega, ki je abstraktno empirično, ne pa dialektično sistematično.

Glede na tako »raziskovalno« prakso je teoretična praksa pretežno enostranska in abstraktna, kar nujno pripelje do razcepa med formo in vsebino, med teorijo in vsebino, s tem pa do ideologiziranja izsledkov in neučinkovitosti teoretičnih stališč in političnih implikacij. Če raziskujejo na primer odnos med družbeno-ekonomsko strukturo in politično vrhno stavbo, največkrat uporabljajo ekonomski determinizem, in še to enostransko; to pa zmanjšuje pomen in učinkovitost političnega sistema ter prispeva k temu, da se sistem *zreducira* na gole forme ali institucije, ki niso dognane in se ne potrjujejo tudi same po sebi; zato jim odrekajo tisti vse bolj vplivni položaj, ki bi ga politika oz. politične organizacije, človek, znanost in spontanost morali imeti in ga imajo v totalnih mutacijah socializma. V odnosih med »bazo in vrhno stavbo« deluje v skladu z dialektiko, razmerjem med teorijo in stvarnostjo zakon medsebojne odvisnosti, medsebojnega vplivanja različnih sfer in »instanc« družbene strukture in družbenega življenja; in med temi gre tako teoretično kot

¹ To ponovno postavljanje »dialektike na glavo« obravnava György Lukács kot izraz stalinističnega načina mišljenja. To se je dogajalo že prej in se pojavlja tudi danes, kajti ta način mišljenja je v bistvu posledica tega, da se uveljavljata na področju teorije in politike pozitivizem in prakticizem.

praktično politiki ne le ena izmed vlog, marveč prav določujoča vloga — še posebej v takih fazah razvoja družbe in socializma, kakršna je sedanja. Tak odnos seveda ne zapostavlja vplivnosti družbeno-ekonomske baze, vendar ta vpliv ni »superdeterminanten«, marveč je le vpliv »v zadnji instanci«. Leninova kritika *ekonomizma* je aktualna tudi za današnji čas.

3. Kritično preverjanje političnega sistema v odnosu do življenja in njegovega uresničevanja se ne nanaša le na prakso, marveč tudi na teorijo. Povsem neutemeljeno bi bilo, če bi mislili, da so pomanjkljivosti na temeljnem področju raziskovanja in dograjevanja političnega sistema in politične znanosti samo v »razkoraku med teorijo in prakso«, med mislijo in dejanjem. Praksa lahko nastopa proti teoriji ne le zaradi lastnih napak in nerazvitosti, marveč tudi zaradi neučinkovitosti in formalizma teorije; misel in ideja sta sestavna dela dejanja, seveda kolikor ju ne pojmujejo kot neko zunanjo in trivialno stvar.

Politična znanost se ni ukvarjala s problemom pojava disfunkcionalnosti in s tem, da v sistem niso vgrajeni obrambni mehanizmi. Ti mehanizmi so pomembni za varstvo pred reproduciranjem kriz, ki sicer spremljajo vsak institucionaliziran politični sistem; posebej še v današnjem razcepljenem in premalo stabilnem svetu, kar nujno čutimo tudi pri nas. Mehanizma, ki ne odpravlja notranjih političnih kriz, ne moremo šteti za učinkovit politični sistem. To je povezano s premajhnim preučevanjem vprašanj, kot so na primer izobraževanje in tip upravljavcev, vprašanje alternacij v upravljanju, vloga alternativ v odnosu do partijskega pluralizma, vloga in položaj avantgarde v samoupravni družbi.

To vse terja, da se proučevanje političnega sistema razširi tudi na problematiko kulture in kulturne revolucije, etike, odgovornosti, da se v procesu razvoja duhovno-moralne revolucije izostril lestvica vrednot. Vsi ti sestavni deli politične revolucije sploh in še posebej socialistične revolucije v teoriji oblasti in revolucije še niso dovolj domišljeni.

4. V okviru političnih znanosti so se formirali (in so k razvoju teh znanosti tudi prispevali svoj delež) posamezniki iz vseh generacij, ki imajo na področjih, ki jih proučujejo, velik ugled ne le doma, marveč tudi v mednarodnih razsežnostih. Če primerjamo stanje v nekaterih drugih družbenih znanostih, v okviru političnih znanosti ne prihaja do razkolov, profesionalnih spopadov in nenačelne polemike, ki bi bila osebne narave; glede tega lahko govorimo o solidarnostnem poklicu in o človeško ubrani skupini jugoslovanskih znanstvenih delavcev-politologov.

To pa spet ne pomeni, da vlada v politični znanosti miselna uniformiranost ter enosmernost idej in vrednot. Prav nasprotno: na znanstvenih sestankih, v revijah, v samostojnih delih ter v knjigah skupine avtorjev prihajajo na dan različni pogledi, prihaja do konstruktivne in lojalne razprave (polemike), ki prispeva k še bolj življenjski ustvarjalnosti, k napredovanju politične misli in prakse, delno pa tudi k zorenju politične znanosti.

III

1. Glavna pomanjkljivost naših političnih znanosti in družbenih znanosti sploh je v tem, da ne odgovarjajo na nekatere temeljne teoretične probleme. Od teh teoretičnih vprašanj pa ni odvisen le razvoj političnih znanosti, marveč sama njihova teorija, brez katere se politične znanosti ne morejo potegovati za naslov modernih znanosti. Ker v politični znanosti primanjkuje prave teorije, jo nadomeščajo opisi in pozitivizem. Namesto analitične dialektične teorije prevladuje v večini naših del opisna teorija.

To velja še posebej za problematiko države, ki je v politični znanosti zanemarjena: pravzaprav se zapletena in subtilna teoretična dognanja o državi v delu Marxa ter dialektični pristopi k sodobni državi kar zgubljajo v ponavljanju tradicionalnih pojmovanj države, podedovanih od kantovskega pozitivizma in durkheimovskega determinizma. Res je, da je naša politična teorija takoj po socialistični revoluciji prva opozorila na idejo »države, ki odmira«; v tej ideji je zapopadena srž marksističnega pojmovanja države, ki je zajeta v delih Marxa, Engelsa in Lenina — pa tudi Gramscija in drugih socialističnih mislecev. Toda delo o teoriji države ni nič manj pomembno danes, ko prihaja do preobrazbe države in uvajanja samoupravnega političnega sistema. Brez znanstvene koncepcije države, oziroma pravilneje: brez koncepta države, ki v prehodnem obdobju odmira, ni mogoče razvijati tudi celostne in učinkovite teorije samoupravljanja. Naša politična teorija je opustila fetišiziranje države ali pa je celo kdaj pa kdaj absolutizirala njeno zgodovinsko prehodnost in njen negativizem; toda čeprav je izoblikovala koncept družbenopolitičnega sistema, ni razvila analize sodobne države sploh in še posebej države v procesu vzpostavljanja samoupravnega političnega sistema. Že Hegel je dokazoval, da koncepcija države sploh ne more obstajati, ker država ni institucija svobode, zato ne more obstajati niti ideja o njej. Za teorijo samoupravljanja moramo trditi prav narobe. Samoupravni politični sistemi so moderna in učinkovita ideja, ki predpostavlja procese osvobajanja delavskega razreda in človeka, s tem pa prinaša in zagotavlja kolektivne in posamične svoboščine.

2. Je pa še drugo področje, ki je v politični znanosti relativno zanemarjeno, vendar zelo pomembno za teorijo političnega sistema socializma in samoupravljanja, pomembno pa tudi za politično prakso oziroma za strategijo in taktiko politike in partije.

Tu gre predvsem za problem razlikovanja med teorijo in empirijo ter za njun medsebojni odnos. Ne samo marksizem, tudi celotna znanost dokazuje, da je v nasprotju z zgodovino in avtonomijo ljudstva in delavskega razreda tista miselnost, ki si prizadeva, da bi empirijo povzdignila na raven teorema in modela. Ta teoretična in zgodovinska praksa dokazuje, da ne postane teorija znanstvena le zaradi tega, ker izhaja iz empirije, marveč tudi zato, ker si ustvarja lastno realnost. Empirija se ne le dogaja, ampak se tudi uteleša v občem, oziroma teorijo materializira.

Teoretični pomen jugoslovanskega samoupravljanja oziroma empirije je v tem, da utemeljuje smisel različnih oblik in korakov empirične stvarnosti, delavskega razreda in socializma. Pomena tega torej ni moči zredicirati na poskus, da bi to gibanje stvarnosti pojasnjevali zgolj na podlagi idej, ki nam jih prinaša ta empirija.

3. Ideje in resnice, ki jih taka kritična teorija in empirija reproducirata, prispevajo k temu, da bo naša misel vedno kritična in konkretna, da si ne bo umišljala, da so v njej zajete univerzalne rešitve in modeli za vse in za vsakogar. Aplikacije »teoretičnega modela« na vsako zgodovinsko stvarnost (ki je različna že zato, ker je zgodovinska) ne more razkriti niti njenega smisla niti njene posebnosti. Poslanstvo znanstvene misli in marksizma kot znanosti je v tem, da odpravlja iz politične teorije vse, tiste ideološke in verbalne naplavine, iz katerih se porajajo vsevednost, oportunistem in sektašenje v nazorih in akciji.

Pomanjkljivost politične teorije sploh in seveda tudi naše teorije je v tem, da poleg tolmačenja in analize stvarnosti ne premore teorije o tem, kako je ta znanost ustvarjena. Naši politični znanosti je potrebna teorija političnega sistema socializma kot tudi teorija o tem, kako je do te teorije prišlo. Samo s tem pogojem se lahko politična znanost šteje za znanstveno in univerzalno.

Razmerje med kritično politično teorijo, strategijo in taktiko je danes predmet dveh različnih razlag.

V prvi prihaja do izenačevanja: v družbenem procesu je vrstni red med temi tremi stopnjami dialektičnega mišljenja zanemarjen, med stopnjami pride do tolikšnega odmika, da teorija preneha biti znanstvena in kritična, strategija in taktika pa postajata oportunistični. To se dogaja zlasti, kadar se teorija in strategija podrejata »racionalizmu« taktike, tako da prvi dve izhajata iz nje kot iz logične premise. Tak način mišljenja kajpak nujno terja oporo ne le v oblasti ideologije, temveč tudi v ideologiji oblasti, s tem pa že prehaja v nasprotje s suverenostjo razuma, ljudstva in same partije, kadar je ta avantgarda razreda.

Drugi način pojmovanja te hierarhije, stopnjevanja stvarnosti se od prvega razlikuje in ustreza stališčem Marxa in Engelsa: ta dva poudarjata, da principi družbenega razvoja razkrivajo bistvene, trajne in usmerjujoče tendence nekega določenega obdobja. Le v taki funkciji lahko znanstveno opredelimo neko strategijo samoupravnega političnega sistema in njegovih subjektivnih sil. Le tako spoznanje prispeva k temu, da lahko za razvoj odgovorna avantgarda in njena misel v naglo se spreminjajočih vsakodnevnih situacijah naglo prideta do pravih taktičnih sklepov. Zaporedje od principa k strategiji in od tod k taktiki se avtomatično preverja s prehajanjem od višje k nižji stopnji, ki je bližja življenju. Toda, ta proces ne sme potekati po poti dedukcije, ker mora biti tudi sam proces konkretna analiza konkretnih tendenc, ki konkretno vplivajo na vsako obdobje. Če tega ne upoštevamo v celoti, je omajano tako teoretično kot tudi praktično vprašanje socializma in samoupravljanja: kako

bi bilo sicer mogoče v nekih določenih razmerah z vidika principa in strategije oceniti vsako nujno taktično potezo, vprašljiva bi postala kakršnakoli kritika socialistične revolucije, za katero je Marx ugotavljal, da jo je treba neprestano kritizirati, skratka, teorija bi zgubila naravo znanstvenosti.

To vse nakazuje daljnosežnost načelnega političnega pomena znanstvenega obravnavanja odnosa med teorijo in empirijo in njihovih pojmov, s tem pa tudi odnos med marksistično politično teorijo in jugoslovan-skim samoupravnim izkustvom. Teoretično razčiščevanje tega odnosa je tudi eden izmed pogojev za uspešen razvoj politične znanosti in samoupravljanja.

Poleg teoretičnega in političnega vidika nam pravilen odnos med teorijo in prakso rabi tudi za izoblikovanje ustvarjalnega marksističnega načina mišljenja in temu ustreznih raziskovalnih metod. Posamezni vidiki naših političnih študij tem vprašanjem niso posvetili dovolj pozornosti.

Študija E. Kardelja »Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja ima tudi to funkcijo: s teh vprašanj odgrinja zastor in odpira nove vidike za razvoj sodobne politične misli in znanosti, strategije in taktike.

Težave pri konstituiranju politične znanosti

1. Nobenega dvoma ni, da je v primerjavi z drugimi družbenimi znanostmi politična znanost v nekem določenem zgodovinskem zaostanku. Srečevala se je in se še srečuje z nekaterimi težavami. Raziskovanje težav pri konstituiranju politične znanosti pa predpostavlja širše analitično proučevanje zgodovinsko-razrednih konstelacij, v katerih so prizadevanja za konstituiranje politične znanosti potekala.

Glede na to je seveda dokaj težavno iz kompleksa globalne zgodovinsko razredne konstelacije izluščiti in prikazati konkretno vlogo tistih dejavnikov, ki so neposredno zaviralno vplivali in še vplivajo na možnosti za trdnejše oblikovanje znanstvene misli v sferi politike. Ni namen tega sestavka, da poda kategorično oceno težav pri konstituiranju politične znanosti. V mejah tega kratkega prispevka tako zastavljenega cilja tudi ni mogoče izpolniti. V prispevku bom skušal na podlagi nekaterih spoznanj o ovirah za konstituiranje politične znanosti opozoriti samo na nekatere vzroke za tako stanje, hkrati pa načeti dialog o tem vprašanju.

2. Vsekakor selekcija zaviralnih vzrokov v konstituiranju politične znanosti ne more potekati ločeno od zgodovinsko-razrednih razmer. Tudi njihova raznoličnost in zapletenost terja veliko širše parametre, kot smo jih v tem trenutku zmožni določiti in uporabiti. Zato za zdaj našo pozornost osredotočamo, ali pravilneje, omejujemo na sodobne odnose, ki pa po našem mnenju vendar nakazujejo tudi bistvene vzroke za tako stanje v politični znanosti sploh.

Vzroki za počasnost v standardizaciji norm politične znanosti so dokaj številni. Napačno in celo nedopustno bi bilo, če bi se odločili za eno samo splošno shemo vzrokov, ki so tej počasnosti botrovali, ob tem pa pustili vnemar konkretno zgodovinsko ozadje, v katerem je standardizacija politične znanosti potekala. V tem smislu prav gotovo ne moremo zanemariti razločka med dvema zgodovinskima situacijama — med klasično-razredno kapitalističnimi razmerami na eni strani ter socialističnimi — še posebej samoupravnimi — razmerami na drugi. To razlikovanje daje načelno dovolj prostora za diferenciranje bistva dveh kvalit (kapitalistične in socialistične) in v tem smislu omogoča, da vzroke za počasnost v konstituiranju politične znanosti proučimo bolj realno in tudi bolj neposredno.

Seveda nas zanimajo predvsem tisti vzroki za zaostajanje konstituiranja politične znanosti, ki v sodobni družbi očitno izstopajo. Sicer pa ni težko ugotoviti (kot bomo videli v nadaljevanju tega prispevka), da

so kljub prepletenosti omenjenih dveh kvalitiet vzroki za tako stanje značilni ne samo za zahodne (kapitalistične), marveč tudi za vzhodne (socialistične) dežele. Kako naj si to dejstvo razlagamo, je stvar posebnega prispevka. V okviru naše naloge — upošteva je splošna protislovja, skoz katera se danes afirmacija politične znanosti prebija — se bomo zadržali predvsem pri treh virih težav; s tem pa seveda ne mislimo, da je seznam vzrokov popoln. To so predvsem: 1. delitev političnega dela na praktično politično delo in teoretično politično delo; 2. nejasnost odnosa politične znanosti do drugih družbenih znanosti; 3. nejasna opredeljenost politike — predmeta politične znanosti.

3. Objektivna ločenost praktično-političnega dela od teoretično-političnega dela je eden temeljnih vzrokov za počasen razvoj politične znanosti. Ta razklanost med oblikama dela glede na materijo politike še zdaleč ni enostaven problem. Stvar je v tem, da se ločenost teh dveh vidikov dela izraža v dveh različnih profesionalnih kvalitetah, od katerih vsaka zase — evolutivno — oblikuje svojo vsebino, metodologijo dela, cilje, svoj kader in (idejno-psihološki) odnos do druge strani političnega dela. Problem je v tem, da se je vsaka od teh dveh posebnih sestavin enega in istega delovnega področja konec koncev odtujeno osmišljala sama v sebi.

To pomeni, da je celostnost enega in istega dela razbita. Medtem ko je za to razklanost — zaradi popolnoma razumljive potrebe po osmišljanju svojega dela — veliko bolj občutljiva politična praksa, pa je politična teorija dosti bolj naravnana k težnjam globalnih gibanj, s tem pa tudi k osamosvajanju od prakse političnega življenja. Prva se zaradi bremen vsakdanjih težav nagiba k razglašanju ali poudarjanju »popolnosti« ali dolgoročne vloge etapnih resnic, medtem ko se druga pogosto neodgovorno ali površno vede do trdovratne prakse realnega življenja; rada preskakuje etape, kar neposredno vpliva na racionalni smisel resnične znanosti.

Torej: kot je napačno misliti, da bi bila politična praksa možna brez lastnega idejno-teoretičnega osmišljanja — in da bi bila politična teorija možna brez kakršnegakoli izkustva, ki ga posreduje praksa, je vendar res, da se relativna neuskklajenost odnosov med politično prakso in politično znanstveno teorijo neposredno kaže v načinu in tempu standardizacije znanstvenih resnic na področju politične znanosti. Pri tem moramo upoštevati tudi to, da — zgodovinsko gledano — idejno-ideološki temelji razredne razcepljenosti ti dve plati ene in iste dejavnosti še močnejše polarizirajo. Se pravi, da razredni dejavnik še bolj omejuje možnost standardizacije norm neke politične znanosti.

4. Jugoslovanski samoupravni družbi se je posrečilo, kljub temu, da je izpostavljena močnim tokovom sodobnih zgodovinskih protislovij, raziskovati najbolj optimalne in najbolj humane rešitve političnih odnosov v sodobni družbi. To je rezultat znanja in sposobnosti, da je aktualno revolucionarno misel in dejavnost zasnovala marksistično.

Vendar pa se s tem ne končuje, pač pa šele začenja težavnost osamosvajanja posebne politične znanosti. Četudi je interdisciplinarnost ena od prvih vodil vsake znanosti (še posebej vsake družbene znanosti), pa je nesporno, da je utemeljenost vsake posamezne znanosti zgrajena predvsem v okviru posebnosti te znanosti glede na podobne in sorodne znanosti.

Politične znanosti nasploh — in na svoj poseben način tudi socialistična samoupravna politična znanost — se lahko teoretično standardizirajo in se racionalno življensko uveljavljajo ne le prek interdisciplinarnega povezovanja svoje dejavnosti, marveč hkrati in predvsem tudi prek raziskovanja svoje lastne specifične razsežnosti. Četudi smo v bistvu razčistili, v čem so posebne vsebine socialne, sociološke, ekonomske, pravne, etične, filozofske, psihološke, zgodovinske znanosti itn., je glede teh znanosti še vedno odprto vprašanje, kje iskati in kako izoblikovati posebne vsebine politične znanosti. Pri tem ne gre samo za stari spor o sistematiki znanosti. Očitno bo treba še vedno raziskovati tisto, kar te znanosti povezuje, in tisto, kar vsako od teh znanosti osamosvaja.

Ne da bi zanemarjali nujnost interdisciplinarnega zasnovanja politične znanosti, se zdi, da bomo precej prispevali k osamosvajanju smiselnosti obstoja in družbene funkcije politične znanosti, če bomo — ne da bi zanemarjali logiko obstoja vsebina vsake od omenjenih znanosti — hkrati spoznali dialektično povezanost teh vsebin z nujnostjo obstoja njihovih političnih komponent. Politične vsebine same zase ne moremo pojmovati zunaj racionalno-zgodovinskega konteksta vsake od teh znanosti kot tudi ne vseh znanosti skupaj.

Toda kljub temu je glede osamosvajanja politične znanosti še naprej odprto vprašanje, kako v teoretičnem, teleološkem in organizacijsko-sistemskem smislu razumeti dimenzioniranje racionalnosti politične biti. Samoupravna politična znanost, ki se otresa razredno-kapitalističnega balasta in državno-kapitalističnih usedlin, bo v procesu širjenja sfere združenega dela objektivno vse bolj usposobljena, da ustvarja možnosti za obstoj in delovanje neke nove politične znanosti.

Naloga politične znanosti je, da prek poglobljanja interdisciplinarne narave politične biti hkrati tudi mnogo bolj natančno raziskuje: na kakršen način, s čim, skoz kakšne metode, skoz kakšne vsebine in s pomočjo kakšnih metod se celostno izraža prava narava politične biti. Odgovor na ta vprašanja oziroma pravilneje raziskovanje odgovorov na ta vprašanja bo v marsičem prispevalo k odpravljanju težav v prepočasnem konstituiranju politične znanosti.

5. Kot smo že omenili, je tretji razlog počasnosti osamosvajanja politične znanosti nezadostna opredeljenost politike kot predmeta politične znanosti. Kar zadeva to vprašanje, dosedanje izkušnje kažejo, da prihaja v teoriji do zamenjavanja opredelitve pojma politike z zgodovinskimi oblikami in pragmatičnimi razsežnostmi uresničevanja »politike«. Sicer pa je nastajanje takega idejnega izhodišča zaradi spontanosti raziskoval-

nega postopka včasih tudi neizogibno. Vendar je za nas pomembno, da tudi v analizi vloge zgodovinske forme politike ne zanemarjamo oblikovanja njene obče vsebine. To naj bi bilo eno glavnih vodil za raziskovanje obče vsebine politike.

Zamenjevanje obče vsebine politike z oblikami njenega uresničevanja ustvarja velike težave — tako v prizadevanjih, da se osamosvoji znanstveno področje politike od drugih družbenih znanstvenih področij kot tudi v notranjem diferenciranju posameznih delov politične znanosti.

Podobno kot pri zgodovinskih oblikah je tudi v sami politični znanosti prekrivanje vsebin politike (znano je, da je vsebina politike lahko dana generalno, lahko pa je dana po posameznih sektorjih političnega uresničevanja človeka) velika ovira za njeno afirmacijo kot tudi za standardizacijo pojma politike kot posebnega predmeta znanstvenega proučevanja.

Zato je sama politika kot predmet politične znanosti — podobno kot pri drugih splošnih znanostih — pogoj za notranjo sistematiko sektorjev politične znanosti. Medtem ko se bo del sektorja ukvarjal z najbolj splošnim proučevanjem tega predmeta, bodo drugi sektorji te znanosti proučevali zgodovinske in nacionalne vidike tega predmeta, tretji bodo proučevali specifičnosti organizacijskih oblik politike, kakršne ustrezajo posameznim področjem družbenega življenja ljudi.

Neizdiferenciranost predmeta politične znanosti je na eni strani posledica pojmovnega prekrivanja med predmetom politične znanosti in področjem družbenih funkcij drugih družbenih znanosti, na drugi strani pa pojmovnega prelivanja med predmeti različnih panog v sami politični znanosti. Vse to nam torej ne ponuja najbolj zanesljive opore, da storimo kaj bolj določnega za osamosvajanje politične znanosti. To nam seveda še bolj zapleta tudi prizadevanja za diferenciranje politične znanosti na določene sektorje, se pravi prizadevanja za izoblikovanje različnih panog politične znanosti.

Glede na to se nam zdi, da velik del težav izhaja tudi iz znane kategorične zahteve, da je treba politiko in politično znanost vedno povezovati z državo in njenimi funkcijami. Toda vsestranska analiza te zveze (država-politika) bi vsekakor pokazala, da je tako povezovanje le delno upravičeno; da družbenopolitično poseganje le delno poteka prek dejavnosti države, da so sektorji politike, ki se družbeno uresničujejo zunaj rednih kompetenc države. To moramo še posebej upoštevati pri družbi, ki se postopno osvobaja države.

6. S tem ko se samoupravna družba otresa iluzij o »neizmerni« pomembnosti etapnih resnic, v procesu ustvarja pogoje za demonopolizacijo politike in politične biti. Predvsem z nastajanjem materialnih pogojev za to, da bi se lahko v vseh sferah socialističnega dela in na podlagi družbene lastnine uresničevala sporazumna menjava in združevanje dela — se začanja proces postopnega negiranja funkcionalne alienacije, ki je nastala zaradi delitve dela (v našem primeru praktično-političnega in teoretično-političnega dela). Neizogibnost dialektične integracije združe-

nega dela v vseh sferah socialističnega dela odpira perspektive za vse močnejšo samoupravno politično deprofesionalizacijo ter za podružbljanje politike in politične misli. Nova kvaliteta demonopolizirane, deprofesionalizirane in svobodne samoupravne pluralistične akcije in misli je dejavnik, ki začenja prežemati celotno družbeno ureditev.

Taka je naravnost našega političnega sistema in statusa samoupravne politične misli oziroma politične znanosti v njej. Vendar objektivno-zgodovinsko *odpiranje* teh perspektiv v samoupravnem socialističnem sistemu ne smemo izenačevati s prihodnjimi, *pričakovanimi* fazami njegovega razvoja. Drugače povedano: upoštevati je treba tudi možnost, da se bodo v zahtevah po uresničevanju praktičnih vrednosti ali rezultatov posameznih faz razvoja pojavljale v vodenju politične prakse funkcionalno privilegirane sile. In te lahko zavirajo in omejujejo normalne procese samoupravne demonopolizacije in deprofesionalizacije politike in politične misli. Tudi socializem ne more biti imun pred tako imenovanim »dušebrižništvom«, ki se kaže bodisi v prenatrženem prizadevanju za spreminjanje stanja ali za upočasnitev procesov in ohranitev starega. Že sam proces protislovnega razvoja nosi v sebi možnosti takih pojavov. To pa seveda ne more ostati brez posledic za pojmovanje problema politične prakse in funkcije politične misli. Samo zavest o objektivni nujnosti takih procesnih stanj lahko ublaži učinek negativnih posledic na status politične znanosti.

7. Govorili smo o vzrokih za težave pri konstituiranju politične znanosti. Med mnogimi zgodovinsko-razrednimi vzroki za prepočasno konstituiranje politične znanosti smo izbrali tri osnovne: 1. rigorozna delitev političnega dela na praktično politično delo in teoretično delo na področju politike; 2. nejasen odnos politične znanosti do drugih družbenih znanosti in 3. neopredeljenost pojma politike, ki je po našem mnenju glavni krivec za tako stanje v politični znanosti.

Toda ko govorimo o teh treh vzrokih, ne smemo nikoli pozabiti, da praktično nikoli ne delujejo vsak zase. To nam dokazuje zgodovina politike in politične misli; resda lahko prihaja v nekih določenih razmerah do tega, da prevladuje ta ali oni od teh dejavnikov, vendar pa se praviloma v svojem učinkovanju prepletajo. Če ne bi proučevali in dojeli tega spleta, bi bili v analizi dosedanje zgodovine politične misli in politične znanosti dokaj enostranski. Taka enostranost metodološkega postopka bi bila še posebej nedopustna v procesu analize stanja politične znanosti v prehodnem obdobju.

Stanje in perspektive znanosti o mednarodnih odnosih

Na III. kongresu jugoslovanskih politologov¹ je bil delež v prispevkih s področja mednarodnih odnosov — vzeto v številčnem smislu — dokaj skromen. Vsega tri pismene komunikacije (Benko, Dimitrijević in Šahović) so bile namenjene predstavitvi stanja na njem in razgrnitvi problemov ter nalog. To vsekakor ni moglo spodbuditi k razpravi in s tem tudi ne k plodnim sklepom. Razlog za to najbrž ni bil toliko v nepripravljenosti strokovnjakov s tega področja za razpravo, kolikor v tem, da obobilici tehtnih in aktualnih intervencij na tematiko razvoja političnega sistema pri nas ni ostalo dovolj priložnosti za pogovor o disciplini mednarodnih odnosov.

Vendar pa menim, da je možno dati dokaj realno oceno o sedanjem stanju v tej disciplini in tudi o nalogah v prihodnje. Dovolj trdno podlago zanj vidim razen siceršnjega poznavanja problematike — v ugotovitvah, do katerih so prišli avtorji prej omenjenih komunikacij.

Čeprav prej niso primerjali svojih mnenj, so prišli do istih sklepov, to je, da je disciplina mednarodnih odnosov v Jugoslaviji — verjetno najmlajša v političnih znanostih — dosegla upoštevanja vreden vzpon in razvoj, ki ga je videti tako v mestu mednarodnih odnosov v kurikulumah fakultet za politične vede in rastočem kadrovskem potencialu kot v rezultatih dela, razgrnjenih v knjižnih delih in publicistiki. Velja pritrditi mnenju avtorjev teh prispevkov, da je splet družbenih objektivnih in subjektivnih dejavnikov ugodno vplival na zagon v tej disciplini ter na tehtnost teoretskih in znanstvenih rezultatov. Lahko bi rekel tudi nekoliko drugače, namreč, da so rezultati dela na tem področju v neki meri neposredni odsev mesta, ki ga ima danes Jugoslavija v sodobnih mednarodnih političnih in ekonomskih procesih. Potenciali v tej disciplini so torej dokaj dobro izkoriščeni.

To pa zavezuje tudi za prihodnost. V tem smislu je bilo v komunikacijah nakazanih nekaj smernic programske narave. Tako se strinjam z mnenji, da bi bilo koristno nadaljevati in poglobljati razpravo o neka-

¹ Po končanem kongresu jugoslovanskih politologov je redakcija Teorije in prakse zaprosila večje število politologov iz Slovenije, da ob kongresu povedo, kako gledajo na probleme politološke discipline ali področja, ki jih posebej raziskujejo. Vse prispevke, ki smo jih dobili do zaključka redakcije, objavljamo v nadaljevanju prispevkov s kongresa. Prav tako naše bralce opozarjamo na razmišljanja o politični znanosti v sodobnem svetu. Razprava Erica Hobsbawma, ki obravnava Gramscijev prispevek k politični znanosti, dobro ilustrira del razmišljanja o politični znanosti v sodobni socialistični misli.

terih splošnih vprašanj iz te discipline, ki danes poteka v »svetovni znanosti o mednarodnih odnosih« (Šahović), kot so na primer: njen odnos do drugih disciplin, ki se ukvarjajo z različnimi vidiki mednarodnega pojava, sintetična ali nesintetična narava te discipline (Dimitrijević), predmet in metoda raziskovanja, določitev subjektov v mednarodni skupnosti, razmerje mednarodni odnosi — zunanja politika itn. Ko poudarjam pomen razprav o omenjenih temah, vsekakor ne mislim, da naj bi rabile za intelektualne in metodološke vaje in — tu nasprotujem mnenju nekaterih avtorjev — tudi ne za doseganje bolj avtonomnih in samostojnih stališč jugoslovanskih piscev. Menim namreč, da smo jih v mnogočem dosegli. Pač pa vidim funkcijo takšnih razprav v zvezi s tistimi odprtimi vprašanji v disciplini, ki zadevajo poglobljanje, aktualizacijo in tudi revalorizacijo elementov marksističnega metodološkega instrumentarija. Določneje povedano: še daleč ni načeto vprašanje (re)valorizacije faktorskega sistema, ki sta ga uporabljala Marx in Engels v raziskovanju mednarodnih odnosov in zunanje politike konkretnih držav (npr. vloga in pomen vojaškega, ideološkega in pravnega faktorja danes). Odprto je vprašanje integracije nekaterih relevantnih mikrofaktorjev (npr. organizacije) v metodologijo. Dalje: v raziskovanju mednarodnih odnosov se sicer stalno srečujemo s kategorijo miroljubne koeksistence, pa v neki meri tudi s kategorijo razvoja (v »neki meri« pravim zato, ker je odprto vprašanje njene vsebinske opredelitve v namen raziskovanja na tem področju). Vse to drži, hkrati pa velja ugotoviti, da se še nismo mogli prebiti do neke nujne stopnje operacionalnosti obeh kategorij, brez katere pa bi bilo jalovo sleherno početje za predikcijo ali prognozo. Posebej pa poudarjam, da bi morali odločneje nadaljevati z razpravo o neuvrščeniosti ter navezati nanjo empirične raziskave, ki jih — presenetljivo — na tej tako žgoči problematiki praktično ni. Tako bi se mogli približati verifikaciji nekaterih stališč, ki včasih izzvenijo dokaj apodiktično. Prepričan sem, da bi z rezultati, če bi raziskovali te probleme, dosegli višjo stopnjo spoznanj in razumevanja t. i. splošnih vprašanj iz te discipline.

V obdobju od 1971. leta pa do danes je v Jugoslaviji izšlo šest bazičnih del s področja mednarodnih odnosov, medtem ko bi natančnejša bibliografija odkrila dokajšen obseg mednarodnopolitične in mednarodnopravne publicistike. Pojavljajo se nova imena avtorjev, odpirajo novi problemi itn. Vse to potrjuje, da smo v tej disciplini dosegli izhodišča, ki omogočajo uresničevanje številnih, med drugim tudi zgoraj omenjenih nalog, kar pa bi bilo seveda znatno lažje, če bi dosegli vsaj skromno sodelovanje med posameznimi središči, ki so bolj ali manj zaprta vase. S tem pa bi se približali tudi tisti točki, ki je za zdaj še močno oddaljena, to pa je odprtost razprav in konfrontacije stališč; tega doslej ni bilo ali pa je bilo zgolj v tako skromnem obsegu, da bi se zares lahko upravičeno vprašali, odkod sicer nekateri pomembni teoretični in znanstvenoraziskovalni rezultati.

Pomen politične teorije

III. kongres politologov Jugoslavije, ki je bil dokaj ploden tako v poskusu, da ovrednoti dosedanji razvoj politične znanosti v Jugoslaviji kot v tem, da je dal nove spodbude za njen nadaljnji razvoj, se je tako posredno kot neposredno (zlasti v nekaterih prispevkih) dotaknil tudi tistega področja politične znanosti, ki ga običajno označujemo s politično teorijo. To ni naključje, saj se takšen pomemben in redek dogodek, kot je kongres politologov, ni mogel izogniti potrebi, da vsaj nekoliko osvetli to vprašanje, čeprav bi bilo želeti, da mu je bila posvečena še večja pozornost.

Premislek o politični teoriji v naši politični znanosti — in v sodobni politični znanosti sploh — je aktualen ne samo zaradi teoretičnega »sektorja« politologije, marveč zaradi vloge, ki jo ima razvita teorija v vsaki družboslovni disciplini in torej tudi v politični znanosti. Politična teorija je za politično znanost v nekem smislu še pomembnejša, saj gre za znanstveno disciplino, ki sicer ni več mlada, a si vendar mukoma pridobiva znanstveni status v strogem pomenu besede in ki kaj hitro lahko zdrsi na predznanstveno ali izvenznanstveno raven. Teoretično mišljenje v politologiji je strateškega pomena za ves nadaljnji razvoj te discipline, za njeno raziskovalno strategijo in za njen status v družini družbenih ved in v družbi.

Politična teorija je po eni strani izraz spoznavnih interesov, spoznavnih pogojev in spoznavnih metod, po drugi strani pa je sama eden izmed bistvenih faktorjev, ki določajo, v kolikšni meri človekovo mišljenje (in posredno tudi njegova praksa) obvlada zgodovinsko spremenljiv predmet politike, koliko dojame njegovo protislovno družbeno vlogo in v kolikšni meri razkriva naravo interesov, ki zavedno ali podzavestno vodijo raziskovalca pri proučevanju političnih pojavov.

Izoblikovanost politične teorije, njena »adekvatnost« zgodovinsko protislovnemu predmetu politike, pa tudi v marsičem določa dosege in meje praktične relevantnosti politične znanosti. Brez politične teorije politična znanost ne bi mogla obvladati »kaosa« empirične politične materije, se sploh ne bi mogla konstituirati v strogo znanstveno disciplino. Zakaj ravno politična teorija omogoča, da v spoznavnem procesu lahko izbiramo med bistvenimi in nebistvenimi, pomembnimi in nepomembnimi dejstvi; da stvarnosti, ki jo raziskujemo, ne dojemamo kot nerazlikovano celoto, marveč jo doumevamo v njeni diferencirani strukturi, kar nam pomaga, da politična dejstva razvrščamo, povezujemo in urejamo v ožje in širše sklope in jih tako dvigamo v splošnejše kategorije.

Le s politično teorijo se lahko v politični znanosti dvignemo od opisne ravni k pojasnjevanju političnih pojavov, k odkrivanju socialnih, ekonomskih in drugih determinant političnega življenja. Pojasnilna funkcija politične teorije pa tudi je most k njeni praktični relevantnosti tako z gledišča njenega metodološkega pomena za raziskovanje kot s stališča »prevajanja« spoznanj v politično ravnanje in delovanje.

Ne more biti dvoma, da je jugoslovanska politična misel in znanost v mnogočem pionirsko odkrivala notranjo strukturo in tendence v razvoju sodobnih političnih sistemov. To se je zlasti pokazalo v njenem odkritju oziroma v reafirmaciji in sodobni osvetlitvi odkritja, da je samoupravljanje ena izmed temeljnih zakonitosti prehodnega obdobja. Njen bistveni prispevek v zakladnico svetovnih znanstvenih spoznanj pa vidimo tudi v tem, da je na specifičen način osvetljevala protislovja sodobnega sveta in sodobnega socializma, ko je s svoje samoupravne pozicije razkrivala v gibanju neuvrščenosti novo silo sodelovanja, miru in tudi boja za sodobni družbeni napredek. Spoznavni interes, ki je vodil in vodi našo politično znanost pri odkrivanju teh tendenc, temelji na uvidu, da je emancipacija dela in emancipacija narodov ne samo politično, marveč tudi ekonomsko osvobajanje, ki na ravni notranjega političnega sistema vodi k novim oblikam integracije dela in politike, na svetovni ravni pa imperativno terja novo ekonomsko ureditev kot podlago nove mednarodne ureditve.

Tako zasidran spoznavni interes ustvarja nove možnosti za politično teorijo in politično znanost sploh, možnosti, ki žal niso bile doslej zadosti izkoriščene. Spoznavni interes, ki izvira iz zavesti, da je potrebno prestrukturirati globalno razmerje med delom in politiko in med »razvitimi« in tistimi, ki se še le »razvijajo« (nerazviti), vodi k ugotovitvi, ki postaja aksiomska, da namreč v takih razmerah tako politična teorija kot politična znanost sploh zelo poudarjeno tematizira nekatere politične probleme, ki so bili in so še vedno v prevladujoči akademski politični znanosti zanemarjeni ali pa so le na njenem obrobju. Ne da bi si domišljali, da bomo zaobsegli vse potrebne razsežnosti, ki jih politični znanosti ponuja specifični emancipacijski interes in nova vsebina njenega predmeta, navedimo vsaj tri, po našem mnenju ključne vidike, ki jih moramo pri tem upoštevati.

1. *Ekonomija—politika*. Osrednjega pomena za razvoj sodobne politične teorije in politične znanosti sploh je ponovna tematizacija problemskega sklopa ekonomija-politika. Lahko rečemo, da se je moderna politična misel pognala v svoje najvišje dosežke (gl. nemška klasična filozofija — Hegel; in znanstveni socializem — Marx), ko je postavila v svoje središče vprašanje odnosov med ekonomijo in politiko (»civilno družbo« — »politično državo«). Pozitivistična politologija XX. stoletja, ki je v različnih inačicah dominirala v politični znanosti, je ta problemski sklop dokaj podcenila (v boju zoper dejanski ali pa izmišljeni ekonomizem) ali pa ga celo izrinila iz svojega razmisleka. Velike spremembe in

veliki problemi sodobnega sveta imperativno zahtevajo, da se politična znanost ponovno začne vrteti okrog dialektike ekonomija-politika. Gre za to, da politična teorija in politična znanost sploh reproducira realnost svojega sodobnega predmeta, v katerem postaja na nov način središčnega pomena ravno odnos, prepletenost in protislovnost politike in ekonomije.

Velika politična vloga sodobnih ekonomskih subjektov (spomnimo se samo fenomena multinacionalnih družb), velika ekonomska vloga sodobnih političnih subjektov (npr. sodobne države), interpenetracija ekonomije in politike v tim. vojaško industrijskem kompleksu in v mnogih drugih oblikah; zaostrovanje temeljnega protislovja kapitalizma v krizah, ki terjajo politično intervencijo; potreba po sproščanju nove dialektike odnosov med ekonomijo in politiko v političnih sistemih socializma, o kateri pričajo bolj ali manj radikalni poskusi gospodarskih reform; zaostritev razmerja med ekonomijo in politiko v deželah v razvoju zaradi potrebe po aktivni vlogi političnega faktorja; postavljanje novega odnosa med ekonomijo in politiko na svetovni ravni v prizadevanjih za novo mednarodno gospodarsko ureditev — mar vse to (in še marsikaj drugega) ne zahteva od politične znanosti in politične teorije, da zbere znaten del svojih sil za to, da raziskuje spremenjene odnose (in da vpliva na spreminjanje odnosov) med ekonomijo in politiko? In mar ni samoupravna usmeritev ena izmed najpomembnejših spodbud za to, da ravno v naši politični znanosti postavimo to problematiko v samo njeno žarišče?

2. *Politika in razvoj.* S prejšnjo točko se povezuje potreba, da politična teorija in politična znanost sploh posveti veliko več pozornosti problematiki razvoja. Razvoj je imanentna potreba vseh sodobnih družb in sodobnega sveta. Socialistična gibanja niso nič drugega kot gibanja za določeno vrsto razvoja (od razredne k brezrazredni družbi); gibanje neuvrščeniosti je v bistvenih vidikih gibanje, ki naj pelje k razvoju; mednarodne organizacije se zavzemajo za razvoj v posebnih »dekadah razvoja«, posamezne sodobne družbe skušajo s programiranjem in planiranjem pospešiti svoj razvoj. Sam pojem in stvarnost »dežel v razvoju« zgoščeno priča, kako pomemben je ta fenomen v sodobni stvarnosti. Tematizacija razvoja v zavesti sodobnih družb in političnih gibanj je rezultat spoznanja velikih neenakosti, neenakomernosti, neskladij in zastajanj v razvoju posameznih družb, delov posameznih družb in velikanskih delov sodobnega sveta.

Optimistična filozofija, ki je verjela v neomejen premočrten družbeni napredek, danes zanikajo različne ugotovitve o »mejah rasti« in o »ekološki krizi«, o gospodarski, politični, moralni krizi, ki se pojavlja v znatnem delu sodobnega sveta in žari v druge dele. Revolucionarni zanos postrevolucionarnih družb se je marsikje in marsikdaj znašel v krizi, ki je »kriza rasti«, pa tudi »kriza ne-rasti«. V vsem sodobnem svetu se ne postavlja samo vprašanje ekonomskega razvoja, marveč tudi vprašanje integralnega razvoja družbe. Tema ni samo ekonomska rast, marveč tudi »kvaliteta življenja«, razvoj človeka.

Če trdimo, da je ena izmed najurgentnejših potreb politične teorije, da integrira problematiko razvoja, tega ne moremo razumeti kot nekakšno zunanjo zahtevo nasproti politični znanosti. To izhaja iz specifičnega spoznavnega interesa politične znanosti, ki izvira iz univerzalne potrebe sodobnega sveta po razvoju. Tematizacija razvoja, ki je doslej dobivala večji poudarek v proučevanju dežel v razvoju (gl. dela dr. Južniča) in v proučevanju mednarodnih odnosov (gl. dr. V. Benko), postaja toliko bolj univerzalna potreba politične teorije in politične znanosti sploh, kolikor bolj postaja univerzalno spoznanje, da se razvoj navezuje na zavestno usmerjanje, na politiko, na »politiko razvoja«. Politična znanost si mora še bolj poudarjeno zastaviti npr. tale vprašanja: Kaj je razvoj? V čem je specifičnost »političnega razvoja«? Katere so pglavitne sodobne koncepcije razvoja, njihova relevantnost za politiko in politično znanost? Kritika sodobni koncepcij razvoja. Vloga subjektivnega faktorja (politike) v razvoju? Kako vplivajo družbene spremembe na politični razvoj, na spremenjeno vlogo subjektivnega faktorja? Katera protislovja povzročajo morebitno neskladje med ekonomskim razvojem in ohranjanjem starih političnih oblik? Katera so specifična protislovja na relaciji ekonomija-politika- ideologija v deželah v prehodnem obdobju? Kritika različnih pretenzij, da se postavijo nekakšni empirični »modeli razvoja«, ki bi jih morale druge dežele, zlasti dežele v razvoju, posnemati. V tem sklopu je zlasti pomembna mednarodna problematika, ki se osredotoča na novo mednarodno gospodarsko ureditev in s tem tudi novo mednarodno ureditev sploh.

3. *Socializem in politika*. Tretji tematski sklop, ki postaja čedalje bolj aktualen, tudi v politični teoriji (in temu sklopu je III. kongres jugoslovanskih politologov posvetil dokajšnjo pozornost), je razmerje med politiko in socializmom. Da je temu tako, pričajo živahne sodobne razprave o tem vprašanju ne samo pri nas (kjer jim je dala pomemben prispevek in spodbudo nova Kardeljeva knjiga *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*), marveč tudi po svetu. Živahne so diskusije o tem, ali obstoji v marksizmu politična teorija oziroma ali lahko govorimo o marksistični politični znanosti (gl. o tem polemiko med N. Bobbiom in U. Cerronijem ter P. Ingraom, objavljeno v *Marksi-zam u svetu*, št. 7—8/1976, in tudi tekst E. Hobsbawma v tej številki *Teorije in prakse*), kakšna je vloga države in drugih institucij v prehodnem obdobju itd.

Aktualnost sklopa socializem-politika za politično teorijo izvira (podobno kot tematika ekonomija-politika, politika-razvoj) iz same strukture socializma kot svetovnega procesa. Proces »graditve socializma« zastavlja sam vprašanje razmerja med ekonomijo in politiko v družbi prehodnega obdobja, izpostavlja vprašanje pglavitnih nosilcev razvoja (spori glede vloge države itd.), narave lastnine (državna-družbena kategorija), problematizira vprašanje »politične države« oziroma v kolikšni meri in v katerih smereh se mora država transformirati in razvijati izvorno

politično strukturo, prilagojeno emancipaciji dela kot zgodovinskem procesu. Ali je odnos med državo in družbo takšen, da lahko govorimo o socializaciji politike oziroma podružbljanju ekonomije? Kakšne so možnosti za neposredno izražanje in uveljavljanje interesov delavskega razreda in drugih delovnih slojev? Kako politični sistem socializma rešuje vprašanje splošnega interesa, kdo so njegovi nosilci in kakšno je njegovo razmerje do posebnih in posameznih interesov, kako politični sistem socializma rešuje vprašanje demokracije?

To so vprašanja, ki jih zastavlja socializem kot svetovni proces, ki morajo biti še v večji meri — v povezavi s splošnimi problemi razmerja med ekonomijo in politiko ter politiko in razvojem — tudi v središču politične teorije in politične znanosti.

V skladni povezanosti teh treh tematskih kompleksov vidimo ploden obet za razvoj sodobne politologije. Ta pa terja še dve stvari: da se politična znanost in politična teorija hitreje osvobaja evrocentrizma (na kar upravičeno večkrat opozarja dr. Stane Južnič) in da — kar je samo drugi aspekt istega vprašanja — v svoji raziskovalni praksi razvija in uporablja v večji meri primerjalno metodo. Politološke komparativne raziskave, ki so velik primanjkljaj v sodobni jugoslovanski politologiji, so nujen pogoj za tisto politično-teoretično sintezo, ki bi integrirala svoja spoznanja na primerjalnih analizah odnosov: ekonomija-politika, politika-razvoj, politika-socializem.

STANE JUŽNIČ

K razpravi o politologiji in njeni vlogi pri nas

Ne gre seveda za prvo, popolnoma novo, tako ali drugače organizirano razmišljanje o konstituiranju političnih znanosti. Veliko je že bilo povedanega, pa tudi zapisanega. Tudi sistematični programi razvoja so napisani, predvsem imam v mislih prizadevanja vodilnega slovenskega politologa prof. dr. A. Bibiča¹. Pa vendar smo še precej daleč od zadovoljivega stanja. Tresoroko in oklevaje se lotevamo uresničevanja načrtov. Morda celo zastajamo.

Prav gotovo ni preprosto povedati, kaj manjka in kaj je narobe. Zlasti ne kaj takega, kar bi se ne lepilo le na površino in bi osvetlilo vzročna odspódja.

¹ Objavljeno v Teoriji in praksi, št. 9—10/1976.

1. Morda bi bilo prav na prvem mestu kot zavoro v razvoju celotnega družboslovja na Slovenskem omeniti *tradicionalizem*.

Marsikaj je nepremakljivo. Ni malo dejavnikov, ki tirajo politologijo na ozkost vsebine in obrobja pozornosti. Tematske omejitve se pridružujejo, naj jim tako rečemo, geografskim. Zaverovani smo seveda, kar je paradoksalno, v utemeljenosti, ki so sicer v čudni mreži premajnih moči ali pa napačno izbranih moči.

a) V ozkosti torišča smo prav gotovo žrtve na poseben način prikrojenega evropocentrizma.² Skoraj boleča postaja hipokrizija (slovenska beseda »hinavščina« zveni preveč odkrito . . .) naših družboslovcev, pedagoških ustanov in drugih dejavnikov, ki naj bi vplivali na usmerjanje vedenja in raziskovalnih ter podučevalnih naporov. S posebnim zadovoljstvom, da ne rečem z neko vrsto privoščljivosti, negujemo ignoriranje neevropskih družbenopolitičnih pojavov in procesov. Nekako vzvišeno zremo z višav naše potrošniške civiliziranosti na »zmešanosti« neevropskega sveta.

Ko analiziramo, kako so komponirani naši učni in raziskovalni programi, nam pa seveda ne bi smelo biti, — če smo količkaj dosledni — ob tem vseeno. Brez težav namreč vidimo neskladje in skorajda prepada me proklamirano in uveljavljeno konstanto naše mednarodne usmerjenosti, zlasti prek politike neuvrščенosti, in dejanskostjo našega znanja o tistih, s katerimi smo sklenili povezati zgodovinsko usodo.

V skladu s splošnimi izgovori tudi tu jadikujemo, da pač nimamo »kadrov«, kar naj bi pomenilo, da nimamo ustreznih ljudi, ki bi se ukvarjali s problemi manj razvitih držav. Pa ni popolnoma tako. Manjka predvsem resnične, dejanske in brezpogojne vzpodbude, ki je za vsako znanstveno prizadevanje bistvenega pomena. Veliko pa je zavor, ki tičijo v nas, okoli nas in zoper nas v naši miselnosti. Ta je, žal, učinkovita prav v nekaterih akumuliranih učinkih naše »slovenskosti«, kakršna se je izoblikovala ob močno želeni, sporni, pa vendar patetično negovani domnevi o srednjeevropski pripadnosti. Natančnejše izpraševanje vesti bi nam verjetno odkrilo nezanemarljivo navlako te vrste.

b) Če sem na prvo mesto postavil evropocentrizem, sem to storil zaradi poudarka. Nič manjša in morda celo teže prebrodljiva nadloga je tematski tradicionalizem. Skoraj neverjetne so težave glede tega, da bi se bolj razčlenili. Razvoj pa zahteva prav razčlenitev znanosti in hkratno sinhronizirano prizadevanje k sintezi.

Razčlenitev bi bistveno pripomogla, da razbijemo tradicionalni normativizem v političnih znanostih. Normativizem je pač lažja zvrst in zato sleherni poskus osvetliti politične fenomene z »drugih plati«, ne le z normiranih in želenih, naleti na odpor. Naj vzamemo le primer: Še vedno nima pravega pomena proučevanje politične socializacije (inkulturacije), dasiravno ni več skrivnost, da politični sistemi funkcionirajo — ali pa ne

² Več o tem v Teoriji in praksi, št. 7—8/1976, v: »Razmišljanja o evropocentrizmu«.

— bolj na ravni »skritih programov« političnih razredov, vrednot, stilov in take ali drugačne navajenosti na politiko in politično, kar je nemogoče programirati ali normirati »na mah«.

c) Skoraj nemogoče je prebiti meje, ki so vzpostavljene med družboslovnimi disciplinami. Niso redke barikade in izza njih klanski interesi, ali pa varovanje pridobljenih prednosti. Mlajše znanstvene discipline, med njimi politologija, imajo vsled tega dodatne in nepotrebne težave.

Že dolga leta sem soočen s takim položajem in bi si upal predlagati predvsem podiranje meja, tesnejšo povezavo znotraj celotnega družboslovja. Za politologijo bi to imelo poseben pomen.

— pustilo bi v njeno konstituiranje sveže vetrove,

— onemogočilo bi njeno rivalsko potiskanje tja, kjer menda še »ni znanosti«, ali pa se »bo šele začela«,

— prek povezav bi se laže izrazile potrebe družbene prakse

— ali: večja enovitost družboslovja bi ga družbeni praksi predstavilo v resnejši podobi.

2. Uveljavitev političnih znanosti in njihova ekspanzija prav gotovo ne moreta biti uspešni, ne da bi prišlo do korenite spremembe v *splōšni povezanosti družboslovja*. Morda smemo domnevati, da se je politologija nekolikanj v svoji mladosti, neizkušeni, neizbrušeni in nezadostni umikala pred takšnimi povezavami. Prav gotovo pa so se druge družboslovne veje vedle podobno in neredko ob precejšnjem sprenevedanju to opravičevale z »nedozorelostjo« politologije.

a) Tako je namesto nujne in plodne kooperacije nastala nepotrebna in škodljiva razdeljenost. Skorajda ni bilo mogoče prepričevalno nastopiti z dokazovanjem, da je družboslovje pravzaprav nedeljivo. Tako so nastali pogosto neprijetni disciplinarni spori, omejene znanstvene politike, osebni konflikti in disciplinarni imperializmi. Vse to na velikansko škodo znanosti.

b) Politologija kot popolnoma ločeno področje družboslovja se težko otreša omenjenega normativizma. Rada zapade v prakticizem. Drugi deli družboslovja pa brez politologije neredko postanejo »politična kombinatorika« in zračni baloni z napačnimi posadkami. Posebno pa narekuje tesno medsebojno sodelovanje mladost celotnega slovenskega družboslovja. Tako se je mogoče izogniti številnim negotovostim in tavanjem, ki pogosto izzvenijo v iskanje opore mimo znanosti. To pa je po svoji strani pogosto vir neprepričljivosti, ko družboslovje zahteva od družbe sredstva in uvidevnost.

Zaradi drobljenosti torej nastaja začaran krog: družba se težko odloča, da podpre tisto, kar tako počasi zori, zoreti je težko v majhnosti departmentalizacije . . .

3. Ena najbolj bolečih slabosti pa je vsekakor dokaj neučinkovita *pričujočnost politologije v izobraževalnem sistemu*. Malo je v učnih načrtih, tenki so njeni programi. Mislimo na vse ravni šolskega sistema.

a) Po eni strani seveda tudi ob tem problemu govorimo o pomanjkanju primernih in izobraženih ljudi. Pa to ni ves problem, kajti po drugi strani še tisto malo prostora, kar ga imamo, ostaja torišče premalo usposobljenih. Tudi tu se črta začaran krog, ki bi ga lahko prebilo le tesno sodelovanje in dogovarjanje med ustanovami, ki naj bi šolale politologe, in tistimi, kjer naj bi potem pridobljeno znanje uporabljali.

b) Pomanjkljivosti, omejene vrste so lahko usodne za razvoj političnih znanosti. Prav mogoče je, da bo prišlo do nepopravljivih zastojev. Predvsem pa dejstvo, da se tako počasi stvari premikajo ali pa sploh ne, jemlje pogum mnogim potencialnim politologom, zamegljuje perspektive nadobudnim nastopajočim. (Ne smemo zanemariti tega, da živimo v neki neidealni družbi, ki poklice vrednoti tudi z banalnimi merili.)

Vse to pa je seveda tesno povezano in prepletено z neizpolnjeno nalogo prepričati to našo, sedanjo in konkretno družbo, da je družboslovje potrebno, da je politologija dragocena razsežnost našega samoupravnega socialističnega sistema. Tudi ona mora namreč prispevati odločujoči delež k oblikovanju ne le znanja o politiki in političnem, o tem, kaj pomeni biti »političen« in podobno, temveč mora biti v prvih vrstah pri graditvi za samoupravni sistem primerne politične kulture.

JOCO KLOPČIČ

Politična kultura in politična socializacija

Med tistimi pojmi, ki so se v zadnjem obdobju še posebno uveljavili v besednjaku jugoslovanske politologije, so tudi politična kultura, politična socializacija, politična vzgoja, politično vedenje itn.

Vse več je bolj ali manj tehtnih razprav in razmišljanj, ki obravnavajo to problematiko, večkrat pa srečamo omenjene pojme in njihove soznalnice v tistih delih, ki sicer eksplicitno ne obravnavajo te problematike, a morajo zaradi strokovnih in znanstvenih ciljev, ki si jih pisci zadajajo, vse večkrat uporabiti tudi koncepte politične kulture in politične socializacije. Ob tem pa naj pripomnimo, da sta pojma politične kulture in politične socializacije toliko odprta, da sta v številnih opredelitvah tudi preohlapno definirana in »vseobsegajoča«, da se z njima večkrat prehitro in precej poenostavljeno pojasnjujejo in utemeljujejo različni sklepi. Večkrat se, recimo, zgodi, da nekatere situacije in probleme v družbi

pojasnjujemo zgolj s takšnim ali drugačnim tipom ali stopnjo politične kulture. Kljub temu (takšne situacije so, kot vemo, spremljale tudi uveljavljanje drugih konceptov in pristopov v politologiji in družboslovju spoh) pa lahko danes nesporno ugotovimo, da sta koncepta politične kulture in politične socializacije kljub različnim uporabam in »modernosti« danes že integralno vključena v delovna prizadevanja naše politologije. Pomen tega področja pa je (čeprav še ne docela in včasih z rahlimi dvomi) spoznala tudi družbena praksa, katere ustvarjalci so na različne načine tudi politologi.

Rekli bi, da je razvoj in dosežek tega področja politologije šele pred nami. Trenutno se je delo na tem področju šele izkopal iz faze elementarnega navdušenja in optimističnega soočanja z možnostmi za odkrivanje novih spoznanj, ki jih prinaša ta koncept. Smo v fazi pričetkov trdnega in poglobljenega študijskega dela, ki bo, kot kaže pregled objavljenih tekstov v naši literaturi v zadnjih letih, šele prineslo nekatere rezultate. Ta ugotovitev bi morda še posebej veljala za tisti del aktivnosti na področjih politične kulture in politične socializacije, ki oba koncepta analizira in vrednoti predvsem s stališča novega in izvirnega v naši samoupravni družbi.

Pozitivno je, da je posebno na področju samoupravne politične kulture veliko novih iskanj in tudi različnih pristopov, kar kaže na znanstveni in družbeni interes za teoretično osmišljanje in raziskovanje. Ugodno je s tem v zvezi treba oceniti, da prihaja do vse številnejših poskusov kritičnega preseganja tako imenovanih »klasičnih« pristopov v obravnavi politične kulture in politične socializacije, in to predvsem v tisti smeri, ki problematizira odnos med politiko in njeno vlogo v naši družbi z vidika pojavnosti politične alienacije na eni strani in procesom podružbljanja politike na drugi strani. V tem kontekstu velja omeniti, da so prav zadnje omenjena hotenja jasno pokazala, 1. da je področje politične kulture in politične socializacije sicer tipično interdisciplinarno področje znanstvenega snovanja, 2. da pa je zaradi temeljne naravnosti in značilnosti tistih teorij v svetovni politologiji, ki so bila nekdanj izhodišče za proučevanje politične kulture in politične socializacije (in ki smo jih pri nas večkrat povzemali) prišlo do tega, da je bil fenomen politike in političnega precej odrinjen v stran v zbiru disciplin, ki so bile vključene v raziskovanje.

Tako smo v proučevanjih politične kulture poudarjali zelo različne elemente družbene stvarnosti in teoretične sklepe, samo problema politike in političnega ne. Večkrat ne gre za to, da bi ta poudarek dajali mehanično in iz kakšnih zelo formalnih razlogov. Predvsem je treba opozoriti na pomen in vrednost marksistične teorije politike in države. Mislim, da je za prihodnost razvoja konceptov politične kulture in politične socializacije v naši družbi bistvenega pomena, kako plodno in kritično bo marksistična misel o politiki, njeni zgodovinski in družbeni vlogi vsajena

v te relativno nove koncepte in teorije politične znanosti. To pa po eni strani zahteva dosledno marksistično kritiko nekaterih v svetu že uveljavljenih konceptov (in kritičen odziv na morebitno mehanično prenašanje teh v naše razmere) in vsaj v bližnji perspektivi eksplikacijo osnovnih elementov teorije politične kulture in politične socializacije v samoupravni družbi, s tem pa razumemo predvsem kategorialni in pojmovni aparat in operacionalne definicije različnih variabel in pojmov.

Drugo vprašanje v anketi je bilo, kaj predlagam za razvoj področja, s katerim se ukvarjam. Kolikor na to še nisem prej odgovoril, naj dodam še nekaj misli. V tem trenutku se mi poleg razrešitve nekaterih pomembnih praktičnih vprašanj postavlja kot ena prvih nalog analiza zveze med politično državo, politično kulturo in politično socializacijo. Kompleks problemov, ki jih bo treba obdelati, je precejšen. Iz njega izstopajo vprašanja apologetske in revolucionarne družbene funkcije politične socializacije in politične kulture, vprašanje legitimacijskega potenciala politične kulture in politične socializacije, kritike ideologije itn. Še naprej bo treba razvijati tista razmišljanja, ki so fenomen politične kulture in politične socializacije povezovala s problemom interesov, družbene (razredne) zavesti, politizacije in družbenega angažiranja posameznika . . .

Menim, da bo iz takšne naravnosti proučevanja izraslo spoznanje o togosti in ozkosti »klasičnih« konceptov politične kulture in politične socializacije. Posebno v tistih segmentih klasičnih konceptov, ki vključujejo vprašanje formiranje političnih stališč (ali stališč do politike), v dejavnikih, ki stališča oblikujejo, in o pomenu posameznih dejavnikov v procesu oblikovanja teh stališč. Ali je vpliv eksplicitnih političnih dejavnikov v tem procesu res edini in najpomembnejši; ali se ne formira veliko stališč, ki so pomembna v politiki in političnem življenju prav v »nepolitičnih« situacijah in pod vplivom bolj ali manj »nepolitičnih« dejavnikov?

Kot nujna dolgoročna naloga pa se pred znanstvene delavce na tem področju politologije postavlja vprašanje akcijskega potenciala tega področja. Koliko in kako lahko spoznanja o politični kulturi in politični socializaciji prispevajo kot del politologije in kot samostojno področje k revolucioniranju in spreminjanju družbene stvarnosti? Kako formirati in vplivati na oblikovanje skupne zavesti o tej možnosti in nujnosti med teoretiki, ki delajo na tem področju — in tistimi, ki rezultate in spoznanja uporabljajo? Gotovo je velik del odgovor na ta vprašanja odvisen tudi (ali pa predvsem) od odgovora na vprašanje, kaj je politična kultura in politična socializacija v samoupravni družbi.

Opredelitev področja in predmeta spoznavnega in raziskovalnega interesa na tem področju se s tega vidika kaže kot pomembna (in glede na dosedanje uspehe in težave) in težka naloga.

Odkrivanje zakonitosti gibanja samoupravne družbe

Tretje občejugoslovansko srečanje politologov, ki je imelo razsežnosti kongresa, je v nasprotju z našimi pričakovanji, posvetilo manjšo pozornost problematiki *pouka* predmeta politični sistem socialističnega samoupravljanja na jugoslovanskih visokošolskih institucijah. Večjo pozornost temu vprašanju bi bilo mogoče pričakovati tudi zavoljo tega, ker je sicer kongres postavil v vidno ospredje analizo in nadaljnji razvoj političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

Zdi se nam, da je bilo vprašanje praktičnega delovanja našega političnega sistema in v zvezi s tem učinkovitost samega sistema izostreno kot eno izmed središčnih vprašanj na kongresu. Tudi to je odpiralo vprašanje vloge politologije v samoupravni družbi ter smeri akcije politologije kot znanstvene discipline, ki temelji na dosežkih sodobne politične znanosti, posebno marksizma in samoupravljanja. Tudi III. kongres jugoslovanskih politologov je potrdil, da je vključevanje znanosti v družbenopolitične procese v samoupravni družbi nujni imperativ za samoupravno družbo. Seveda ni bila naloga kongresa, da bi jugoslovansko politologijo ponovno »verificiral«, saj se je naša politologija v svojem sedanjem obstoju znanstveno že uveljavila. Prizadevala si je tudi za ustvarjalno sintezo med podružbljeno politiko in znanostjo. S svojo znanstveno akcijo je politologija pripomogla k celovitosti družbenih ved in nadgrajevala metode raziskovanja. Pri tem se je jugoslovanska politologija zavedala, da se zgolj z delnimi pristopi ne da pojasnjevati celota samoupravne družbe.

Številni referati in ustne intervencije na beograjskem politološkem srečanju so pokazale, da jugoslovanska politologija raziskuje obstoječo samoupravno prakso in relevantne družbene razmere in da tudi opozarja na še neizkoriščene možnosti in smeri praktičnega delovanja sistema. Povedano pa ne želi prikriti dejstva, da imamo poleg globinskih študij opravka tudi z nekaj deskripcijami posameznih izsekov političnega sistema in da vsi raziskovalci ne prenikajo v pravo bistvo stvari. Tu se razpira cela pahljača problemov, od teoretično konceptualnih do čisto praktično političnih, pred katerimi politologija ne beži v slonokoščeni stolp lastne strokovne ozkosti in znanstvene samozadostnosti.

Vlogo politologije v naših družbenih razmerah bi videli predvsem v odkrivanju zakonitosti, oblik ter vsebine gibanja samoupravne družbe, v usklajevanju subjektivne dejavnosti družbenih sil z objektivno danimi razmerami. To je tudi nujno, da se organizirana politična volja izogne nevarnostim, da zapade v subjektivistično konstrukcijo. Beograjski kon-

gres nas opozarja, da jugoslovanska politologija kaže voljo pri premagovanju pragmatističnih teženj do problemov družbenega razvoja, ki se sicer pojavljajo tudi pri nas.

Analiza pluralizma samoupravnih interesov — tej temi je kongres tudi dal pričakovani poudarek — zahteva vedno več ustvarjalnega napa politologije, politološkega in drugega družboslovnega znanja, teoretično utemeljenih ugotovitev, kaj je s stališča samoupravljanja družbena odklonskost in kaj običajen, normalen razvojni pojav. Pri vsem tem razčlenjevanju pa jugoslovanska politologija ne sme pasti v utvaro, da bi na sedanji ravni družbenega dogajanja zanemarila realno obstoječe družbene odnose. Če bi se to zgodilo, bi politologija postala na svoj način apologetska, pa tudi nerealna in utopična.

Ko listamo po objavljenih prispevkih udeležencev tretjega politološkega kongresa, dobivamo vtis, da jugoslovanska politologija v dokajšnji meri opozarja na družbene predpostavke, ki morajo biti izpolnjene, če naj se samoupravljanje polno uveljavi v vsej svoji nerazpršeni celovitosti in tako pokaže tudi na kontinuiteto revolucije. Vsebinska napolnitev in dejansko zaživetje sistemsko danih institucij je izziv tudi za našo politologijo, zlasti še z vidika primerne tempa in stopnje razvijanja institucionalnega mehanizma.

Dejansko je trajna naloga jugoslovanske politologije, njeno trajno raziskovalno polje — v družbi, ki je samoupravna in zunanjepolitično neuvrščena — da razčlenjuje razvojne smeri ne samo lastne družbe, ampak tudi političnih sistemov, ki nas obkrožajo. Zato štejemo za pravilno usmeritev kongresa, da je uveljavil tudi »komparativne« razsežnosti obravnavanja problematike političnih sistemov. Tudi ob analizi »velikih sistemov«, ki nas obkrožajo, se lahko zavemo, da se bo politični sistem socialističnega samoupravljanja tembolj uveljavil in svojsko profiliral, v kolikor se bo oddaljeval in ne približeval političnemu sistemu meščanske države, bodisi v njegovi enostrankarski ali večstrankarski različici. Vse to nam narekuje učinkovito potrditev lastne samoupravne prakse, ki ni več »juriš na nebo«, temveč pogosto dnevna, potrpežljiva, zahtevna, z znanjem in s stvariteljsko voljo obarvana dejavnost.

Beograjski kongres se je soočil z dinamičnim razvojem našega samoupravnega sistema, ki kot svoj odsev terja tudi intenzivno spremljanje in teoretično *posploševanje* pridobljenih izkušenj. Naša razglabljanja o vlogi politologije, tudi na osnovi kongresnih opazovanj, so prilika, da se zavemo, kako stalne družbene spremembe zahtevajo veliko gibljivost družbenih ved (tedaj tudi politologije), kako velelno se postavlja zahteva za kritično preverjanje in znanstveno teoretično osmišljanje tistega, kar se razvija. Pri tem pa moramo imeti solidno usmerjeno znanstveno raziskovalno optiko: razločevati tisto, kar je resnično novo od tistega, kar si — ohranjujoč stare odnose — nadeva le novo ime. Ločiti nam je tedaj tisto, kar se samoupravno razvija, od tistega, kar se nesamoupravno, tedaj tehnokratsko in birokratsko bohoti.

Kakor je bilo navrženo že uvodoma, bi široko, razvejano obravnavana problematika našega političnega sistema mogla dati na kongresu tudi dosti iztočnic za razmišljanja o pouku predmeta političnega sistema socialističnega samoupravljanja na naših fakultetah, visokih in višjih šolah. Po naši presoji je sprejemljivo samo takšno obravnavanje predmeta, ki ne temelji na ozkih pozitivističnih okvirjih. Našega političnega samoupravnega sistema pri pouku ni mogoče »docirati« le prek norm; izza fasade normativnih rešitev se lahko nakazujejo tudi različne praktične rešitve. Golo opisovanje institucij in dejstev ter »obnavljanje« ustave, ne daje željenih pedagoških rezultatov. Seveda politični sistem socialističnega samoupravljanja kot institucionalna oblika preseganja dvojnosti med (državno) oblastjo in družbo oblikuje tudi svojske institucije, ki jih študentje morajo poznati. Brez vednosti o konkretnih institucijah ni mogoče ocenjevati delovanja samoupravnega sistema. Vendar je potrebno konkretne institucije pri nas doumevati v povezanosti z vrsto zgodovinskih, nacionalnih, razrednih in drugih predpostavk.

Spoznavanje samostojnosti naše ustvarjalne marksistične aplikacije v procesu premagovanja nasprotja med državo in družbo, spoznavanje obstoječih in (perspektivno) zgodovinskih prednosti samoupravljanja, ki našo družbo trajno in globoko opredeljuje; analiza družbenih procesov v Jugoslaviji na vseh ravneh njene institucionalne organiziranosti, vse to se kažejo kot nujne prevladujoče prvine politološkega pristopa k predmetu politični sistem socialističnega samoupravljanja. Širša razčlenitev teh prvin, razpravljalna izmenjava mnenj med učitelji, asistenti, študenti in ostalimi udeleženci kongresa, bi kongresu dvignila našo oceno in ceno.

Prelivanje znanstveno raziskovalnih rezultatov v pedagoški proces je pri takšnem predmetu kot je politični sistem socialističnega samoupravljanja nujno, če hočemo doseči, da študentje spoznajo stvarno delovanje samoupravnega socializma. V zvezi s tem se nam zdi pomembno, da je jugoslovanska politologija vključena v *strategijo* znanstvenega raziskovanja in v takšne raziskave, ki razvijajo teorijo in prakso socialističnega samoupravljanja. Lahko rečemo, da je jugoslovanska politologija glede izbora raziskovalnih tem že zakorakala v odločujoča, pomembna (in ne samo raziskovalno obrobna) vprašanja samoupravnega sistema. O tem nam izkustveno govore izvajanja takšnih raziskovalnih projektov kot je Uresničevanje in delovanje delegatskega sistema, Raziskovanje vloge Zveze komunistov v samoupravni družbi, Analiza procesa preoblikovanja etatistične v samoupravno strukturo družbe. Seveda pa je vprašanje, koliko so znanstveno raziskovalni rezultati tudi že del obravnav v pedagoškem procesu, koliko je razvit teoretični okvir, ki osmišlja izkustveno gradivo.

Ustavni dokumenti socialističnih republik in pokrajin so vnesli tudi vrsto svojskosti v naš politični sistem socialističnega samoupravljanja in je prav zavoljo tega smiselno proučevati takšne specifičnosti in seznanjati študente v pedagoškem procesu z značilnostmi republiških in pokra-

jinskih ustavnosti. Prav tako bi bilo po našem mnenju smiselno, da bi študijski predmeti, ki vključujejo predmet politični sistem socialističnega samoupravljanja, zajemali tudi razčlenjevanje samoupravne politične kulture kot zbirke vzorcev »vedenja«, modelov »političnega obnašanja«, stališč, sistema vrednot. Politični sistem je z vsemi svojimi sestavinami pomemben politični socializator. Samoupravljanje vpliva na politično kulturo, prav tako pa je tudi politična kultura posledica samoupravnega procesa, posledica dinamike samoupravnega gibanja.

Naloga politologije — kakor tudi drugega družboslovja — je odkrivati resnico o družbi. To terja naporne preizkuse in številna iskanja. Jugoslovanska politologija, oprta na marksistično analizo, napajana iz lastne samoupravne prakse, ne želi pobegniti v oportunistično udobnost in pozitivistično opisovalnost samoupravnega sistema. Pri tem ji »drži svečo« tudi tretji politološki kongres. Politološki kongres je pokazal »kje smo«, pa tudi nakazal »kam gremo«. Mar je to malo?

RUDI RIZMAN

Za več dialoga v političnih znanostih

Pritrjujem predpostavki, ki jo implicira vprašanje uredništva Teorije in prakse, da je namreč nujno nenehno problematiziranje odnosa, ki določa teoretično pozicijo politologa glede stanja politološke discipline; seveda pa moramo poudariti določenost tudi v nasprotni smeri; gre za več kot zgolj za nujnost priložnostnega trenutka. Morda se prav politologiji kot relativno mladi družbeni disciplini v tem smislu ponujajo nekatere distinktivne komparativne prednosti, ker jo pri takem početju še najmanj ovirajo kakšne preživele tradicionalne ovire ali inercija utesnjene oziroma skrajno profesionalizirane redukcije osrednjih logičnih in družbenih kategorij na en in skrajno določen pomen. Imaginacija in hevristična odprtost, ki sta med bistvenimi pogoji družbeno relevantnega in ustvarjalnega razvoja politološke discipline, bi postala v takem primeru balast in znamenje teoretičnega usihanja discipline, o kateri govorimo.

Politologija si je v razmeroma kratkem času že zagotovila vsaj minimalne institucionalne pogoje za svoj nadaljnji razvoj. Čeprav si je treba v tej smeri še vedno prizadevati za njeno razvitejšo in dinamično institucionalno podlago, pa se mi zdi, da je že čas, ko se je treba intenzivneje posvetiti njeni »interni« teoretični in kategorialni razdelavi; lastnim, pogosto neekspliciranim in samim — po — sebi razumljenim metodološkimi predpostavkam. Razumljivo se zdi, da takšno »interno« osmišljanje teoretičnega in metodološkega temelja ne more iti na račun širše, to je

»eksterne« družbene situiranosti politologije. Delitev na teoretično in družbeno v politologiji je sploh mogoče razumeti samo v pogojnem smislu, kajti obe skupaj šele sestavljate tisto kompleksno in dialektično celoto, ki je lahko resnični predmet in vsebina politološkega raziskovanja. To, da politika v samoupravni socialistični družbi išče svojo znanstveno osmislitev (in ne svoje neprotislovne in lastne sence), kakor tudi to, da gre tudi politološki teoriji za praktično-družbeno relevantnost (in ne za to, da išče v družbi samo tisto, kar jo potrjuje), ne gre jemati kot zanemarjanje relativne avtonomije obeh specifičnih družbenih sklopov, temveč bolj kot priznanje, da v delitvi dela, ki je navzoča v vsakem in slehernem delovnem in interesnem strnjevanju družbenih skupin in ljudi sploh, ni treba videti predvsem nekakšnega absolutnega dejstva, ki stoji samo zase in ni določeno po (še) ničemer več.

Pravkar omenjena dilema je bila eden izmed glavnih razlogov, da se politologi vsaj v deklarativnem pomenu niso nikoli izogibali interdisciplinarnosti. Prav gotovo pa smo načelo disciplinarnosti (s tem prehajam k ugotavljanju nezadostnosti in k aktualizaciji posameznih deklariranih delovnih kriterijev za uresničeno delovno prakso politologov) uresničevali bolj na ta način, da smo rezultate drugih družbenih disciplin enostavno »prištevali« k politologiji, manj pa smo to načelo uporabljali tako, da bi privedlo do sintetiziranja posameznih politoloških spoznanj. Toda prehuda bi bila trditev, če bi merili na to, da je omenjena nezadostnost kakšen poseben in samo naš »nacionalni« problem, prej gre za problem, s katerim se soočajo skorajda vse družbene discipline v svetu. Paradigmo interdisciplinarnosti je najti v mnogih klasičnih marksističnih tekstih, ki pa ne dopuščajo golega posnemanja, temveč zahtevajo od vsakega družboslovca, ki išče v tej smeri, posebej investiran in dodaten ustvarjalni napor.

Takšni in podobni razmisleki, ki jih tukaj in ob tej priložnosti nizam bolj kot izziv in manj kot togo eksplicirano ali celo zadnje spoznanje, so nastajali ob proučevanju marksističnega razumevanja fenomena naroda, ki me priteguje zadnji čas. Čeprav gre za individualna spoznanja in poleg tega še za spoznanja, ki so nastajala ob proučevanju posebnega družbenega problema, pa se mi zdi, da vendarle presegajo uporabnost za zgolj omejeno, to je posebno področje.

Marksistična miselna dediščina je še daleč od tega, da bi se že popolnoma izčrpala; mnoga njena teoretična oporišča ostajajo premalo osvetljena in je tedaj nujno, da reaktualiziramo in naprej razvijamo njihovo revolucionarno »uporabno« vrednost. Tako tudi v primerih, kadar gre za izrazito deficientno teoretično področje; na primer na področju analize naroda in pojavov, ki so z njim povezani, marksistom in marksizmu ni potrebno, da se postavijo na defenzivno stališče, kajti fundamentalni metodološki in teoretski izviri nudijo, kot smo to že omenili, še velike možnosti totalnega osvetljevanja posamičnih družbenih problemov. Lahko trdimo, da smo glede tega včasih mi »starejši« od samega Marxa, kadar

njegove teoretične pozicije jemljemo v njihovi statični, to je idealnotipski in ne v zgodovinski obliki. Z metodo zgodovinske konkretnosti odpravljamo predpostavko, na kateri so po večini zgrajena politološka spoznanja z meščanskih razrednih pozicij, to je, da je mogoče posamezne družbene objekte našega opazovanja najti v »destilirani« obliki, ki kot taka dopušča izključno »sektorski« prijem pri razumevanju njihovega družbenega in še posebej političnega bistva. Za vsak distinktivni družbeni pojav, ki ga politologija proučuje, lahko skupaj s Heglom predpostavljamo, da gre za kompleksen in v nekem smislu »zvijačen« družbeni pojav, ki se ga zato v nobenem primeru ni mogoče lotiti samo »mimo-grede«.

Ko govorimo o družbeni relevantnosti tistega, s čimer se ukvarjajo politologi oziroma politologija, ne mislimo, da bi morali politologi prevzeti vlogo, kakršno so v razvitih kapitalističnih državah po veliki svetovni ekonomski krizi prevzeli intelektualci s tem, da so postali nekakšni menagerji za krize (»crisis managers«). Družbena relevantnost politologov je v našem pomenu nekaj drugega, predvsem pa to, da morajo delati v zgodovinsko premakljivih koordinatah tistega, kar je »tukaj in zdaj«, hkrati pa mora iti za anticipiranje prihodnjega na podlagi kriterija uresničitve zgodovinskih interesov razreda, ki ni le najmnogičnejši temveč tudi najbolj avantgarden po svojih potencialnih in že realiziranih ciljih. Politološko teoretiziranje je zato dolžno po eni strani permanentno vzdrževati, po drugi strani pa odpravljati napetost med spoznavnim procesom »razumevanja« in spreminjanja družbenih procesov in sveta, ki to teoretiziranje obkroža. Drugače bi politologija bistveno ohromila svoje potencialne teoretične moči in pravo vrednost svojega družbenega poslanstva. Če bi vztrajali zgolj pri razsežnosti »razumevanja«, bi politološko opravilo postalo gola refleksija, ki bi iskala samo sebe in torej ne bi mogla nikdar osmisлити svoje prave družbeno-zgodovinske (tudi razredne) funkcije; v drugem primeru pa bi se kot pragmatična volja sploh odreklo teoretični zavezanosti.

Na koncu bi se še zaustavil pri problemu, ki mu moramo posvetiti tako pozornost, kakršno v resnici zasluži. Gre za prevečkrat odsotni dialoški ton, v naši teoretični dejavnosti; ali povedano preprosto, med samimi marksisti je premalo dialogov. Prav dialogi pa lahko, kot je dobro znano iz zgodovine marksistične misli, pripeljejo do zelo plodnih in ustvarjalnih rezultatov tako teoretičnega kot tudi političnega in praktičnega pomena. Mislimo na znani in poučni dialog o nacionalnem problemu med Roso Luxemburg in V. I. Leninom; na ta dialog ni mogoče gledati izključno s stališča, da je bila vsa resnica v rokah samo enega udeleženca dialoga; je vsekakor treba dati prav Leninu, toda tudi stališča Rose Luxemburg ni mogoče zreducirati le na »napačno stališče«, pač pa je to stališče bilo v funkciji nekega določenega posebnega revolucionarnega interesa — to pa ne gre proti Leninu, saj smo se tega lahko naučili prav od njega (glej Rezultate diskusije o samoodločbi).

Nekaj problemov politologije na Slovenskem

V zvezi s III. kongresom jugoslovanskih politologov, me je Teorija in praksa naprosila za nakatera mnenja ob tem kongresu. V tem prispevku bom dal kratek presek nekaterih pogledov na problem politologije v Sloveniji.

Kongres politologov Jugoslavije je prav gotovo ugodna priložnost, da se ugotovi mesto in vloga politologije v jugoslovanskem družboslovju in političnemu življenju. Na kongresu je bilo gotovo več tehtnih prispevkov, toda le malo jih je bilo posvečenih tudi problematiki politologije v Jugoslaviji ali v posameznih republikah in pokrajinah. Na kongresu tudi ni bila dana neka temeljita analiza vloge in pomena politologije v političnih odločitvah. Referati so se ukvarjali predvsem s teoretičnimi problemi, manj pa s konkretnim uresničevanjem političnega sistema v praksi.

V tem prispevku bi se dotaknil nekaterih problemov, s katerimi se srečujemo politologi v Sloveniji. Politologija v socialistični republiki Sloveniji se je institucionalno razvijala vzporedno z razvojem v drugih republikah; kot disciplina pa ni doživela takšne afirmacije kakor npr. v nekaterih drugih republikah. Razlogov za takšno stanje je več; predvsem pa pomanjkanje tradicije na področju državnosti. Tako smo v Sloveniji v preteklosti v javnosti malo posvečali prostora politologiji in njeni afirmaciji. Sredstva množičnega obveščanja niso posvečala preveč pozornosti problemom politologije in njene afirmacije v političnem življenju. Izjema je zadnji kongres, ki je dobil največjo možno publiciteto, ki jo neko društvo lahko dobi. Analize kažejo, da je politologija v Sloveniji tudi premalo navzoča v razpravah o tekočih družbenopolitičnih problemih. Politologija se predvsem uveljavlja v strokovnih časopisih, manj pa v dnevnikih, kar gotovo zmanjšuje njen vpliv na politično odločanje. Tudi analize profila politologa kažejo, da je premalo uveljavljen in priznan. Pri afirmaciji politologa v praksi bo treba predvsem razbiti enostranske predstave, s katerimi se pogosto srečujemo, češ da politična znanost formira samo profesionalne politike. Ko torej govorimo o nalogi politične znanosti, da oblikuje posebno vrsto poklicnega profila politologa, moramo poudariti, da gre pri politologu za poklic strokovne narave, kot npr. pri pravniku, ekonomistu itn; seveda to ne pomeni, da je politolog zgolj »tehnični« strokovnjak.

Prav tako se srečujemo z velikimi težavami pri izdaji izvirnih del iz področja politologije. Kakor je znano, mariborska založba Obzorja iz-

daja posebno sociološko politološko knjižnico. Knjige v tej zbirki izhajajo brez krivde založbe z veliko zamudo. Stvari se zatikajo predvsem v tiskarni. Ob izidu posameznih del se pozneje prirejajo tiskovne konference, ki ne najdejo pravega odziva v dnevnik informativnih glasilih, čeprav so na tiskovnih konferencah navzoči novinarji. Če samo pomislimo, kakšno publiciteto včasih dajemo nekaterim nepomembnim stvarjem, potem je politologija brez dvoma v težkem položaju, da se tudi v zavesti ljudi afirmira kot potrebna nacionalna disciplina za afirmacijo slovenskega naroda.

Takšno stanje brez dvoma izraža, da še nismo v popolni meri zaživel kot državotvorni narod. V zavesti mnogih ljudi se še ni utrdilo mišljenje, da je za afirmacijo nekega naroda danes potrebna poleg drugega — tudi temeljita politična osveščenost. Ta pa se lahko doseže le s trajno in sistematično analizo vseh političnih procesov tako doma kot v svetu. V preteklosti — kar je razumljivo — so bile te analize predvsem prepuščene drugim področjem. Danes bi morali tako stanje preseči in se tudi prek dnevnega tiska vključevati v moderne tokove po svetu na tem področju. Na tem področju v Sloveniji prav gotovo zaostajamo za nekaterimi drugimi republikami. Tam so problemi politologije dnevno navzoči v zavesti ljudi; tako v tisku kot v raznih priložnostih intervjujih in podobno. Tudi znanstvenikom dajejo velike možnosti, da ob raznih tekočih političnih vprašanjih zavzemajo svoja stališča in tako posredno vplivajo na politične odločitve.

Zadnji kongres politologov Jugoslavije je prav gotovo prelomnica tako v obveščanju slovenske javnosti kot v poudarjanju vloge politologije kot znanstvene discipline. Zato menim, da tako široka popularizacija tematike, ki jo je kongres nakazal, ne sme ostati samo občasna kampanja, ampak trajna naloga vseh družbenih dejavnikov za njeno afirmacijo. Šele ko se bo politologija kot znanstvena disciplina utrdila v zavesti ljudi, bomo lahko trdili, da je postala izraz narodove kulture in njegove afirmacije. Takšen pomen politologije pa naj bi bil tudi kažipot politologije tudi v prihodnosti. Nobene politične odločitve naj bi se ne sprejemale brez vsestranske analize, pri katerih ne bi sodelovali tudi politologi kot strokovnjaki in znanstveni delavci.

Analiza profila politologa kaže, da smo na tem področju naredili že velik korak naprej. Tako se danes politologi zaposlujejo na področju uprave, samoupravnih organov in družbenopolitičnih skupnosti. S svojim znanjem poglobljeno prispevajo k analizi reševanja konkretnih problemov, ki nastajajo pri njihovem delu. Naloga politološkega društva pa je, da skrbi za popularizacijo tako profila politologa kot politologije kot znanosti. Na fakulteti smo zato izoblikovali v okviru študija politologije dve smeri, ki naj izražata potrebo po profilu politologa v praksi. Prema!o pa se daje možnosti politologom, da zavzemajo stališča do dnevnih političnih in drugih vprašanj, ki so predmet analize, hkrati pa tudi javne diskusije. Tako se npr. srečujemo s pojavom, da se ob raznih vprašanjih, ki

so predmet javnih razprav na RTV ali v dnevnem tisku, politologi kot znanstveni delavci v te razprave ne vključujejo dovolj.

Za temeljito poglobitev proučevanja politologije bo potrebno izdelati enoten koncept mesta in vloge politologije kot nacionalne discipline — tako v okviru Slovenije kot Jugoslavije. Takšen okvir bo omogočil izoblikovanje prioriternih nalog, ki čakajo proučevanje politologije na Slovenskem.

GOJKO STANIČ

Raziskovanje družbenopolitičnih organizacij

Pregled stanja politoloških raziskav, ki nam ga je nudil III. kongres politologov Jugoslavije, nas opozarja na nerazvitost politoloških raziskav in to še prav posebej velja za študij družbenopolitičnih organizacij v razmerah samoupravne socialistične družbe. Na tem področju ni dovolj teoretičnega in z empiričnim povezanega raziskovanja, iz katerega bi lahko nastajali novi elementi za teorijo revolucionarne avantgarde in teorijo zavezništva v razmerah samoupravne poti v socializmu.

V krogih slovenskih politologov — raziskovalcev je zavest o potrebnosti temeljitega in sistematičnega dolgoročnega raziskovanja družbenopolitičnih organizacij navzoča že vrsto let. Vendar pa se nam doslej še ni posrečilo ustvariti realnih institucionalnih in kadrovskih pogojev za kompleksno proučevanje teh organizacij in njihove množične dejavnosti. Najaktivnejši so na tem področju raziskovalci FSPN z več raziskavami. Prispevek drugih raziskovalcev je bolj parcialen.

V takih razmerah je v okviru marksističnega centra pri CK ZKS nastala iniciativa, da bi razvijali dolgoročen projekt raziskovanj družbenopolitičnih organizacij v razmerah samoupravne socialistične družbe. S tem projektom naj bi se ustvarila trdna programska podlaga za zgraditev institucionalne in kadrovske podlage. Tak projekt je tudi pogoj za samoupravno dogovarjanje glede združenega dela in sredstev neposredno zainteresiranih družbenih subjektov, predvsem vodstev družbenopolitičnih organizacij, združenega dela in samoupravne interesne skupnosti za raziskovalno delo. Projekt naj bi se v kratkem končal. Na njegovi podlagi bomo začeli razpravo z vsemi odgovornimi družbenimi subjekti o stanju teh raziskav ter o njihovem nadaljnjem razvoju.

Trenutno so v Sloveniji v delu nekatere pomembnejše raziskave, ki so z družbenopolitičnega vidika aktualne. Tako zasluži pozornost raziskovanje Staneta Kranjca v okviru projekta *Delegatski sistem* in sicer s temo: »Stanje in vloga družbenopolitičnih organizacij v delegatskem sistemu«. V končni fazi so tudi raziskave avtorja tega prispevka s temo: »Družbena struktura članstva Zveze komunistov Slovenije«. Zanimiva je tudi raziskava Ilije Globačnika o delovanju osnovne organizacije sindikata. To so zamisli, ki so se koordinirale v dosedanem delu na omenjenem projektu DPO in so se uspele prebiti do praktične realizacije.

Žal se nam ni posrečilo razviti v večji meri začetega raziskovanja družbenopolitičnega izobraževanja; na tem področju smo ostali na začetnih pilotskih študijah predvsem zaradi neustreznega odziva porabnikov; ni se nam posrečilo realizirati tudi nekaterih drugih zamisli (npr. delovanja in proučevanja družbenopolitičnih organizacij v krajevni skupnosti, v TOZD in proučevanje zavesti članstva ZK v primerjavi z zavestjo članov celotne družbene skupnosti) po eni strani zaradi kadrovskih, po drugi strani pa tudi zaradi finančnih težav in prekratkih rokov. Opozarjamo torej, da je v ognju več konkretnih prioritarnih raziskovalnih področij in idej, ki so potrebne družbenopolitični praksi in na katerih bo treba delati naprej.

V tem času smo navezali pristne delovne vezi z raziskovalci, ki se v drugih jugoslovanskih republikah ukvarjajo s podobnimi temami. Najbolj kompleksen projekt je trenutno v delu v okviru marksističnega centra CK BiH, v katerem proučujejo ZK skoz tri teme, ki se med seboj povezujejo. Prva je proučevanje socialne strukture članstva ZK, druga tema je osnovna organizacija ZK v združenem delu in v krajevni skupnosti, s poudarkom na organiziranosti, vsebini in metodi dela osnovnih organizacij, in tretje tematsko področje je idejnopolitično delo in marksistično izobraževanje komunistov v osnovnih organizacijah ZK. S temi raziskovalci imamo navezane delovne stike in izmenjavo znanstvene dokumentacije. Nedvomno bomo lahko izdelali precej zanimivih komparacij.

Prav tako je v delu raziskava družbene zavesti članstva ZK Srbije pod pokroviteljstvom marksističnega centra CK ZK Srbije in inštituta družbenih znanosti iz Beograda. S temi raziskovalci ves čas sodelujemo. Inštitut FSPN se dogovarja, da bi ob njihovem snemanju na terenu v okviru Slovenije zajeli kontrolno skupino članov ZK.

Sami se ukvarjamo z idejo, da bi v naslednjem letu z anketno metodo pripravili obsežno študijo družbene strukture in zavesti vseh članov družbene skupnosti v Sloveniji in isto študijo na zadosti velikem vzorcu mladine in na zadosti velikem vzorcu članstva ZK. Seveda bi se pri tem opirali na dosedanje raziskovalno delo na tem področju v Sloveniji in Jugoslaviji in še posebej bi težili k temu, da zadostimo komparativnim raziskovalnim možnostim in interesom v okviru Jugoslavije.

Omeniti je treba, da na ravni Jugoslavije in med raziskovalci vlada delovno sodelovanje, da pa trenutno ne živi noben občejugoslovanski makroprojekt, ki bi se posebej ukvarjal z delovanjem subjektivnih sil ali z delovanjem družbenopolitičnih organizacij. V tem smislu so predmet proučevanja DPO le v okviru projekta *Delegatski sistem* in v okviru projekta *Jugoslovanska komuna*. Ugotavljamo pa, da najbrž ni smiselno graditi stavbe medsebojnega povezovanja predvsem od zgoraj, ampak da se kaže kot dokaj učinkovito in plodno razvijanje stalnega in sistematičnega raziskovalnega dela v okviru posameznih republik ali posameznih večjih regionalnih središč in na tej podlagi horizontalno delovno povezovanje med raziskovalci.

Opozoriti velja, da bi morala politološka znanost opraviti veliko dela tudi kot prvi pogoj za uspešnost zgodovinskih raziskav povojnega razvoja naše socialistične družbe. Vemo, da je v delu intenzivno pisanje in raziskovanje zgodovine ZK Jugoslavije kot prioriteta politična in družbena naloga. V tem sklopu ugotavljamo, ko snujemo del projekta *Sodobne zgodovine Slovencev* za povojni čas, da je treba opraviti vrsto empiričnih in teoretičnih raziskav povojnega dogajanja. Zato bi se morale vse politološke discipline obvezati, da ob proučevanju posameznega družbenega problema obvezno proučijo genezo nekega protislovja ali družbenega vprašanja v povojnem 30-letnem razdobju. Nedvomno je ta metodološki prijem eden najbolj umestnih metodoloških prijemov že sam po sebi v okviru samega politološkega raziskovanja, obenem pa tako nastaja ustrezen material za zgodovinsko sintetično raziskovanje geneze našega povojnega družbenega razvoja in za proučevanje zakonitosti družbene totalitete.

Ugotavljamo torej, da so pred politološkimi znanostmi na tem področju velike naloge, kajti politični sistem samoupravne demokracije s svojim množtvom samoupravnih interesov, z delovanjem članov političnih organizacij kot zelo množičnim pojavom, terja v sodobnih razmerah intenzivno angažiranje znanstveno-metodološkega raziskovalnega prijema v proučevanju stanja stvari in odkrivanja novih revolucionarnih realnih možnosti.

V tem smislu ne moremo biti zadovoljni s tistim, kar danes nudimo samoupravljalcem in aktivistom. Jasno se zavedamo, da bi ob ustrezni organiziranosti, ob ustrezni institucionalni podlagi za proučevanje teh družbenih pojavov lahko prispevali v zakladnico znanja veliko novih spoznanj in s tem oborožili aktiviste socializma in samoupravljalce za bolj učinkovito uspešno delovanje ter za socialistično vedenje v praksi.

Pri tem seveda ne gojimo nobene iluzije, da naj bi znanost nadomeščala redno politično aktivnost, toda raziskovalno delo nedvomno lahko postane bistveno močnejša opora dosedanjemu vsakdanjemu političnemu aktivizmu. To vprašanje seveda ni samo vprašanje usposobljenosti in dobre volje raziskovalcev in raziskovalnih ustanov, ampak je tudi vpraša-

nje uporabnikov ali tistih, ki sestavljajo članstvo družbenopolitičnih organizacij in temeljno samoupravno bazo v razgovorih o teh vprašanjih. Včasih je namreč opaziti, da v teh razgovorih ne kažejo ustreznega interesa ali pa interes pokažejo šele takrat, ko se že pojavijo ustrezni in zanimivi znanstveni rezultati. Pozabljamo pa, da je za to potrebno veliko dela, treba pa je imeti tudi ustrezne možnosti za tako raziskovalno delo.

Torej o teh odprtih vprašanjih mora steči čim prej odprt politični-samoupravni razgovor. Sprejeti je treba ustrezen samoupravni sporazum za financiranje teh raziskav ali ustrezen sporazum, ki bo obvezoval raziskovalce in raziskovalne institucije.

ERIC HOBSBAWN

Politična znanost

V tej dvorani so ljudje, ki so mnogo bolj kompetentni kot jaz, da bi razpravljali o Gramscijevih delih;¹ ne bom tekmoval z njimi. Ko sem pisal o Gramsciju, sem pisal predvsem z namenom, da bi ga predstavil bralcem, ki ne poznajo njegovih del, to pa na tem zboru zanesljivo ni potrebno. Tako je morda še najbolj koristno, da poskusim poudariti tisto, kar je po mojem mnenju poglobitveni Gramscijev prispevek marksizmu: njegovo delo pri marksistični politični teoriji. Poudariti pa je seveda treba, da Gramscijevo delo ni ne popolno in ne imuno zoper mogočo kritiko. Nima in ne bi smelo dobiti statusa klasičnega teksta, h kateremu se zatekamo, da bi reševali teoretične spore. Po štiridesetih letih, kar je umrl, spoštujemo žlahtnega moža, voditelja komunističnega gibanja in izjemno plodnega in izvirnega marksističnega misleca. Ko sem pred kakimi dvajsetimi leti sodeloval na prvem posvetovanju o gramscijan-skih studijah, sem moral priznati, da »v Angliji doslej Gramscijevega vpliva ni bilo čutiti«. Toda to je prav tako veljalo tudi za druge države, kajti Velika Britanija je bila prva, kjer so bili storjeni prvi poskusi, da bi prevedli nekatera Gramscijeva dela.

Danes pa so stvari zelo drugačne. Kljub temu upam, da bomo vsi še naprej proučevali Gramscija kot misleca, kot vodilo in ne kot dog-matično avtoriteto. Sledimo njegovemu zgledu in mislimo sami, tudi če bi nas to utegnilo pripeljati do navzkrižja z njim.

Marx ni razvil posebej obsežne teorije politike, ki bi jo bilo mogoče primerjati z njegovo ekonomsko analizo — to pa zato, ker je bilo v nekem smislu področje politike zanj drugotnega pomena. Zavedal se je, da je politična ekonomija zgradila »anatomijo sodobne družbe« in je zato predvsem njej namenil svojo kritiko. Poleg tega pa se mu je iz

¹ Avtorjev članek je eden od številnih prispevkov, ki so bili predloženi na znanstvenem posve-tovanju, ki je bilo konec 1977. leta v Firencah. Posvetovanje, na katerem so sodelovali številni najbolj ugledni poznavalci Gramscijeve misli (leta 1977. je bila 40-letnica Gramscijeve smrti), je imelo naslov »Politika in zgodovina pri Gramsciju«.

Eric Hobsbawm je znan angleški marksistično usmerjen zgodovinar. V slovenščino je pre-vedeno njegovo delo »Obdobje revolucije«. Članek ponatiskujemo po *Rinascita*, št. 50—51 z dne 23. decembra 1977. Članek Erica Hobsbawna objavljamo (ne da bi se mogli strinjati z vsakim njegovim stališčem), ker relativno celostno osvetljuje Gramscija kot političnega misleca. *Op. ur.*

polemičnih razlogov zdelo pomembno, da je predvsem poudaril, da »pravnih odnosov kakor tudi oblik države ni mogoče razumeti iz njih samih, ampak imajo svoje korenine v materialnih okoliščinah življenja«. Zgodilo se je, da je materialistično pojmovanje zgodovine dejansko jemalo pogum za nadaljnje proučevanje politike in države kot samostojnih subjektov — če seveda izvzamemo kritični del *Države in revolucije*. Morebiti sta se Marx in on sam spustila predaleč v to smer, — to je Engels priznal v nekaterih pismih. Čeprav je veliko Marxovih in Engelsovih spisov o politiki, med katerimi Gramsci marsikaterega ni poznal, pa ni sistematične teorije o tem področju.

Kljub temu pa je bila v Marxovi praksi politika absolutno na prvem mestu. Kakor je sam omenil v kritiki Proudhona se mora »družbeni razvoj« v razredni družbi izraziti v »političnih revolucijah« in za Marxovega življenja je bilo poglavitno merilo, ki je razločevalo marksovske socialiste od vseh drugih komunistov in anarhistov (razen tistih, ki so izšli iz jakobinske tradicije) in od združenih in sindikalnih gibanj delavskega razreda, prav prepričanje o bistveni vlogi politike pred revolucijo, med njo in po njej. Teorija politike je torej v Marxu implicitno navzoča in Gramsci je to vedel. Da sam takšne teorije ni razvil, so pač zgodovinski razlogi. Naj navedem le dva: najprej, večji del Marxovega življenja — vsekakor pa po porazu leta 48 — je bila perspektiva revolucije zelo oddaljena. Prva naloga je bila organizirati rastoči proletarijat v razredno politično gibanje, toda upanje, da bi se lahko dokopal do oblasti ali do vpliva na vlado kako drugače kot pa samo s pritiski od spodaj, je bilo megleno. Drugi razlog: ne Marx in ne Engels nista bila dejanska voditelja organiziranega gibanja ali neke stranke po koncu Zveze komunistov in torej nista imela neposrednih izkušenj glede široko organiziranega gibanja delavskega razreda, kakršno se je razvilo v osemdesetih in devetdesetih letih. Pomembno je tudi, da opozorimo, da je Gramsci pisal ne samo kot teoretik in aktivni udeleženec v politiki, temveč tudi kot vodja komunistične partije in iz izkušenj dejanskega množičnega proletarskega gibanja — torinskega. S tega stališča je imel neko prednost celo pred Leninom, saj takšno množično proletarsko gibanje v carski Rusiji ni bilo mogoče. Pred letom 1917 je Lenin pisal kot vodja majhne ilegalne ali komaj legalne kadrovske stranke. Tako kot Marx tudi on ni mogel imeti izkušenj trdnega in čvrstega gibanja delavskega razreda, ki pa bi bilo hkrati revolucionarno in bi odigralo glavno vlogo na političnem odru svoje dežele. Gramsci pa je to prednost imel.

Gramscijeva politična teorija pa je vsekakor več kakor zgolj prizadevanje, da bi postalo razvidno, kar je v Marxu prikrito. Ni zgolj ugotovitev, da je politika avtonomna dejavnost v danem kontekstu in v okviru in v mejah določenosti zgodovinskega razvoja. Politika je zanj, kakor so pravilno opozorili njegovi angleški komentatorji, »osrednja človeška dejavnost, sredstvo, ki skozenj individualna zavest vzpostavlja stik s sve-

tom narave in družbe v vseh njenih oblikah«. Velja reči, da zanj politika pomeni več, kot ta izraz navadno pomeni; celo več, kot je Gramsci sam v zoženem smislu opisal kot »znanost in umetnost politike«. To pojmovanje presega območje države v splošni obliki, ki jo je Gramsci pojmoval kot »vso celoto praktičnih in teoretičnih dejanj, s katerimi vladajoči razred opravičuje in vzdržuje svojo oblast — in ne samo to: posreči se mu celo, da dobi aktivno soglasje tistih, ki so vladani«. Zakaj »vsak človek, ki je aktiven, to se pravi živ, prispeva k spreminjanju družbenega okolja, v katerem se razvija (. . .), kar pomeni, da poskuša utrditi ‚norme‘, pravila za življenje in vedenje«; in ta prispevek je politika.

Najbolj novo pa je to, da je Gramsci vztrajal, da je politiko treba proučevati kot politiko, ne na tisti ravni, ki jo navadno priznavamo — na ravni države ali partije — ampak na vseh ravneh. Z drugimi besedami sociološko analizo je treba na novo preformulirati kot politiko, to se pravi, prevesti v jezik akcije, da bi svet spremenili, ne pa samo razlagali. Iz tega pa izhaja, da politika ni samo sredstvo. Ni samo sredstvo za doseg nekega cilja. Je tako osvojitve oblasti, kakor tudi jedro nove družbe — socializma. In dejansko ni in ne more biti ujeta v okviru države, kajti družbenopolitični odnosi med človeškimi bitji bodo, v Gramscijevem smislu, preživeli tudi državo. Ta dvojni vidik politike in ta kontinuiteta med procesom preseganja stare družbe in graditvijo nove družbe, sta bila jasno izražena v drugih prispevkih, posebno v prispevku G. Vacce; zato ni potreba, da bi o tem še govorili. Vprašanje je v tem, da se je Gramsci zavedal, da Marxova »filozofija prakse« zahteva sistemizacijo in konkretizacijo znanosti o politični akciji. Machiavelli ali kdo drug, ki razmišlja v terminih avtonomne politike, je nujno Marxovo dopolnilo.

To ni tema, ki bi zadevala samo teorijo, ampak je praktičnega pomena tudi za strategijo, ki naj ustreza preobrazbi iz kapitalizma v socializem in razvoju socialistične družbe. V svojih spisih se Gramsci globoko zanima za oba vidika, čeprav so mnogi kritiki, zlasti na tujem, poskušali poudarjati predvsem prvi, torej strateški vidik. Poleg tega pa je nujno, da danes socialisti razvijejo takšno teorijo — in zato je Gramscijeva misel tolikšnega pomena. Naše gibanje zamuja, kar zadeva izdelavo ustreznega strateškega projekta, ki bi obravnaval preobrazbo družbe; bilo je celo prepročasno, da bi razvilo pojmovanje, ki bi zadevalo obliko in vsebine socialističnih družb. Na obeh vidikih bi se želel na kratko zadržati.

V zelo dolgem obdobju svoje zgodovine se socialistično gibanje ni ukvarjalo z veliko strateško mislijo o politiki spreminjanja kapitalizma v socializem. Klasična socialna demokracija iz obdobja II. internacionale, pa tudi njeni nasprotniki z leve, so vsi na različne načine soglašali z mnenjem, po katerem se lahko preobrazba v socializem začne šele takrat, ko prevzame oblast proletariat in njegova partija, in sicer z revolucijo ali pa z magično večino 51 % glasov.

Vse, kar se je zgodilo pred tem trenutkom prevzema oblasti, je bilo pomembno samo kot priprava na to spremembo. In narobe, kar se je zgodilo pozneje, ni bilo v dejanski zvezi s prejšnjimi dogodki. Gibanje pred spremembo oblasti je delovalo v sistemu institucij in politike meščanske države, ne da bi se je udeleževalo in je težilo k temu — čeprav je bilo to v praksi nemogoče — da bi se od nje ločilo. Celotni voditelji socialne demokracije so bili odločno in sistematično zoper vsakršno sodelovanje z meščanskimi vladami, včasih jih celo niso hoteli podpreti. Res jih je po pravici doletela kritika revolucionarjev, saj dejansko niso imeli nobene strategije za prevzem oblasti, ker so pač zaupali, da bo to opravila zgodovina sama. Proletariat, ki je neizogibno številčno naraščal, je razdelil družbo med večinsko delavstvo in vedno bolj skrčeno meščansko manjšino; nazadnje naj bi zmagal na volitvah in torej osvojil oblast. Poglavitna naloga strank je bila, da spodbudijo in organizirajo za zmago to rastočo armado proletariata. Toda, čeprav je bilo kritizirati z leve upravičeno in lahko, vseeno ne smemo pozabiti, da so tisti revolucionarji, če so bili marksisti, verjeli tudi sami v neko končno polarizacijo družbe in da so tudi sami šteli tisto dejavnost gibanja, ki je potekala pred revolucijo, zgolj kot pripravo za veliki trenutek revolucije same.

V zahodnih državah, torej tam, kjer so bila množična socialistična gibanja, so vprašanje o strategiji prehodnega obdobja, paradoksalno, zastavljala desna krila gibanja. Kritiko revizionistov in fabijcev so zavračali tako na levi kot v sredini, brž ko se je zazdelo, da se revizionisti zanimajo za strategijo in ne več za socializem. Znameniti Bernsteinov rek »zame je gibanje vse, končni cilj socializma pa nič«, je socialistom dovolil, da so ga zanemarili. Dejansko so tudi imeli razloge za to, da zavrnejo revizionizem. Kljub vsemu pa je revizionistična kritika zastavljala tri vprašanja, ki so zahtevala odgovor, čeprav ne revizionističen. *Prvo* je bilo: kaj pomeni za socialistično strategijo dejstvo, da drugi razredi in družbene plasti ne zginejo oziroma jih ne vsrka kmečki ali industrijski proletariat? *Drugo*: kaj bi storilo gibanje, če bi se morda zgodilo, da bi se veličastna perspektiva osvojitve oblasti izkazala za realno, pa naj bo to po poti vstaje ali po poti volivnih zmag? *Tretje*: splošnejše, ali bi lahko gibanje sprejelo dejstvo, da se znajde popolnoma zunaj politike kapitalistične družbe, da so dosežene reforme zgolj videz in nimajo nikakršne zveze z možnostjo oblasti gibanja ali s socializmom, ki ga to gibanje želi v prihodnosti zgraditi?

Gibanja zahodnih dežel niso dala nobenega odgovora na ta vprašanja, pogosto jih sploh niso upoštevala. Voditelji socialne demokracije so torej oživljali v praksi revizionizem danes, pri tem pa so razglašali, da se bodo nekega dne vedli popolnoma drugače. Po pravici so torej doživljali kritiko z leve, toda večji del te kritike — predvsem anarhisti in revolucionarni sindikalisti — sam ni imel nikakršne strategije, razen tiste, s katero so zavračali politiko v celoti. Namesto tega so preprosto pozi-

vali k boju ali pa so ponujali nekakšno irealistično levo politiko, ki je doživela popoln poraz leta 1914, prav tako kot socialna demokracija.

V neindustrializiranih državah vzhodne Evrope, predvsem v Rusiji, pa se je razvila politična strategija prehodnega obdobja. Iz različnih razlogov pa je bila ta strategija le delna, kajti na dvoje vprašanj, ki so jih postavili revizionisti, ni bilo videti odgovora. Poti do oblasti, ki bi bila alternativna revoluciji, si ni bilo mogoče zamisliti, in jo potemtakem tudi niso resno upoštevali. Takšna alternativa pa se ponuja danes tudi v nekaterih deželah tretjega sveta.

Gibanje, ki sicer ni bilo popolnoma ilegalno, se je znašlo v poziciji sovražnika, ki obstaja zunaj države in družbe; da bi se vključilo vanj prek politike in reform, je bilo videti precej nemogoče. Po drugi strani pa je bilo že od vsega začetka jasno, da revolucije ne bo mogla izpeljati borna proletarska manjšina sama, ampak le široka zavezniška fronta zatiranih in nezadovoljnih in da bodo celo po revoluciji odnosi med proletariatom in drugimi razredi (predvsem kmeti) odločujoči. Marksisti v takšnih deželah kot je Rusija, so se do te mere morali soočiti s problemi politične strategije, vključno tudi z nacionalnim vprašanjem, ki pa so jih zahodni socialni demokrati lahko zanemarili. V soočenju s takšnimi strateškimi vprašanji so se zatekli k Marxu in Engelsu, ki sta tem vprašanjem namenila posebno pozornost predvsem v obdobju okrog leta 1848 in potem v obdobju pariške komune. Moderne marksistične razprave o politični strategiji, vključno z Gramscijevimi, izhajajo namreč iz ruskih razpravljanj o strategiji, kar postane očitno, če proučimo zgodovino izraza »hegemonija«, ki je tako značilen za Gramscija.

Veličastnost in globina Leninove strategije in uspeh boljševikov leta 1917 sta vsekakor omejila nadaljnji razvoj teorije. Strategija je poslej poskušala drugje ponoviti oktobrsko revolucijo. Toda že v letu 1920 je postalo jasno, da je bil Oktober čisto poseben primer in ne splošni vzorec. Ni bilo drugih oktobrskih revolucij; v drugih revolucionarnih deželah, posebno na Kitajskem, je bilo zaradi neuspeha treba na novo razmisliti o strategiji. V istem času, čeprav komunisti temu niso posvetili dosti pozornosti, so usahnili tudi upanja klasične socialne demokracije. Zakaj leto 1914 je bilo preprosto propad socialne demokracije v opoziciji. Toda v letih 1918—19 so se te stranke dejansko znašle na oblasti v Nemčiji in Avstriji in so propadle še bolj pretresljivo.

Velik del komunistov tistega časa je štel ta prepad zgolj za izdajo — bil pa je nekaj več. Otto Bauer ni bil kakšen Ebert ali Noske, ampak neboljševiški socialist. Sicer pa je tudi avstrijska socialna demokracija propadla. In prav v tem zgodovinskem trenutku je postala nujna sistematična marksistična misel o vprašanih politične strategije prehodnega obdobja. Ta nujnost ni izšla iz zmage, ampak iz poraza, veliko manj iz uspeha kot iz propada.

Še bolj tragično jaseen je postal ta neuspeh na Zahodu v kriznem obdobju v 30-tih letih in z zmago fašizma. Značilno je, da večji del

Gramscijevih spisov v *Zvezkih* izhaja prav iz teh kriznih let. Tedaj je bilo namreč jasno ne samo to, da gibanje ne more stati zunaj kapitalistične družbe in se pripravljati na trenutek, ko jo bo strmoglavilo, ampak je postalo jasno tudi to, da je posledica poražene revolucije (in poraženih upov socialne demokracije) tudi ta, da glavni nosilci razrednega boja, ki bi se zdaj pripravljali za naslednji boj, niso več isti kot nekoč. Tudi kapitalizem sam se je spreminjal; od tu izhajajo tudi Gramscijeva razmišljenja — o »revoluciji — restavraciji« in »pasivni revoluciji«, ki poskušajo revolucionarno in marksistično odgovoriti na vprašanje o dinamičnem razmerju med socialističnim gibanjem in režimom, vprašanje, ki je nastalo napačno in nekritično med revizionističnim sporom. Gramscijeve misli ne veljajo samo za fašizem, ki ga je imel za »obliko pasivne revolucije«, značilno za XX. stoletje, kakor je bil »liberalizem značilen za XIX. stoletje«, ampak zadevajo splošnejše spremembe v strukturi modernega kapitalizma, ki jih je Gramsci opazal v Združenih državah. Ta začetni odstavek 22. zvezka o »amerikanizmu in fordizmu« je, kakor poudarja tudi Buci-Glucksmann, značilen primer Gramscijevega genija.

Z zmago fašizma je nazadnje postalo jasno, da se ni več mogoče pogajati s kapitalistično državno oblastjo, kot da gre za neko po bistvu homogeno celoto; postalo je jasno, da je celo v zahodnih državah treba odpisati demokratizacijo, ki je po bistvu liberalna, celo kot okvir za boj delavskega razreda. Proučevanje strateške misli prehodnega obdobja je zasluga mednarodnega komunističnega gibanja. Ne morem misliti, da bi kaj podobnega lahko nastalo v socialističnih strankah. Kljub temu pa se je ta razvoj iz več razlogov zaustavil in celo obrnil, vse tja do leta 1956. In zato danes nismo še nič naprej od Gramscija pred 40 leti. Razmere same po sebi so se spremenile, ne pa tudi naša teorija. Ko tako danes obravnavamo prehod v socializem v razmerah večpartijske demokracije — česar Gramsci ni storil — smo precej počasni v tem, da bi na gramscijevski način razmislili o zgodovinskem nauku tega procesa in o njegovih implikacijah v prihodnje.

Zdaj pa bi rad dal nekaj opomb v zvezi z gramscijansko strateško mislijo. Ne zanima me Gramscijeva ocena političnih razmer v kateremkoli trenutku njegovega življenja in tudi me tu ne zanimajo ocene današnje strategije KP Italije, ki se gotovo navdihujejo v Gramscijevih razlagah. Naša ocena Gramscija ni odvisna od tega, ali je imela prav leta 1924 ali leta 1930. Mislim, da je bilo Marxovo ravnanje do režima Napoleona III. pogosto napačno in nerealistično, toda *18. brumaire* ostaja temeljno in pronicljivo delo. Podobno tudi naša ocena politike KPI ne bi smela biti odvisna od tega, ali ima ali ne avtoriteto Gramscijevih ali drugih tekstov. Posebno v Italiji se je še preveč pisalo o Gramsciju kot mislecu-strategu glede na to, ali se je pisec strinjal ali ne s politiko KPI, danes ali v preteklosti. Želel pa bi ga obravnavati v širši perspektivi.

Najbolj izvirna značilnost Gramscijeve strateške misli je v tem, da se navzlic svoji naklonjenosti za metafore militaristične narave ni nikoli dal ujeti v to past. Za vojaka vojna ni mir, tudi če je nadaljevanje politike z drugimi sredstvi, in zmaga je sama po sebi, gledano s profesionalnega stališča, konec. In vendar je za Gramscija (kakor za Marxa) boj za strmoglavljenje kapitalizma in zgraditev socialistične družbe po svojem bistvu *kontinuum*, v katerem je dejanski prevzem oblasti zgolj trenutek. To izhaja iz gramscijevskega pojmovanja meščanske družbe kot sistema oblasti in hegemonije, kajti samo oblast, prisilna moč države je tisto, kar je mogoče prenesti, če zmaga in uspe napad na oblast. In iz Gramscijevega pojmovanja (ki se spet sklicuje na Marxa) nove družbe kot delavskega razreda, to se pravi delavskega razreda kot partije, *ki postane država*, izhaja tudi, da ta vsrka zdaj ne več potrebno državo v civilno družbo. Boj za preobrazbo delavskega razreda in njegove partije v potencialno vladajoči razred, boj za hegemonijo, je zato tudi proces, v katerem ta razred še pred prevzemom oblasti izgrajuje elemente za novo družbo, ki se bo razvila v prihodnje. Gramscijeva ocena partije je bolj politična kot organizacijska. Tudi Gramsci je kakor zreli Marx pojmoval partijo kot organizirani razred, toda v nasprotju z Marxom, ki je malo rekel o partiji, je Gramsci posvetil veliko pozornosti naravi organske povezanosti med voditelji, partijo in množicami. Pri tem vprašanju je šel dlje celo od Marxovih naslednikov, vključno z Leninom. Zdi se mi, da so ti nasledniki menili, da bi takšni odnosi utegnili poroditi bolj organizacijske kot pa politične težave. Že na drugem mestu sem obravnaval meje znamenite razprave o Leninovi »partiji novega tipa«, ki izhaja iz njegovega spisa *Kaj delati?*

In tretjič, Gramscijeva strategija izhaja tudi iz njegovega pojmovanja, ki je zares izvorno v marksizmu — o delavskem razredu kot delu naroda. Resnično mislim, da je do tega trenutka edini marksistični mislec, ki nam daje podlago za to, da bi vpeli narod kot zgodovinsko in družbeno danost v marksistično teorijo. S tem prekinja navado, da se to vprašanje obravnava kot »nacionalno vprašanje«, kot nekaj, kar je zunaj gibanja delavskega razreda.

Dejstvo, da je Gramsci pojmoval prehod k socializmu kot *continuum*, ne pomeni, da se je načelno posvetil posebni strategiji ali predvidevanju. Ni bil »evrokomunist« *avant la lettre*, kajti njegova analiza ni bila koncipirana posebej za zahodne industrijske države — in v tedanji Italiji to ni bilo mogoče — in je ni mogoče aplicirati izključno in samo na te dežele. Naravno je bilo, da se je opredelil za strategijo na dolgo obdobje, — za pozicijsko vojno — saj je bila perspektiva novega Oktobra nerealna. In tudi danes je nerealna, tudi v številnih deželah tretjega sveta. Toda ni se opredelil za noben posebni rezultat te pozicijske vojne, ki bi lahko prej ali slej proizvedla prehod v socializem, ali novo manevrsko vojno, ali pa kakšno drugo strateško fazo. Vztrajal pa je pri misli, da boj ne

more biti samo boj za oblast — ne glede na to, kakšna je narava bitk in da je dejanski prevzem oblasti, ne glede na to, kako se zgodi, sicer odločilen trenutek, vendar samo trenutek v celotnem prehodu. Ni treba, da bi ga branili pred očitki, da je bil gradualist ali da je »stopnjevanost« celo spodbujal. Seveda pa ni verjel — in tudi njegovi nasledniki ne verjamejo — da bi lahko postopno kopičenje reform in sprememb znotraj kapitalizma, celo ne »strukturalne reforme«, avtomatično in spontano spremenile kapitalizem v socializem. Njegova teorija o »pasivni revoluciji« dejansko implicira prav nasprotno misel. Kontinuiteta politične preobrazbe skoz boj ni isto kot kontinuiteta skoz evolucijo.

Na kratko moramo obrniti našo pozornost na to, kar bi lahko imenovali za Zahod značilno branje Gramscija. Boj za hegemonijo tako *pred* kakor tudi *med* prehodnim obdobjem, v katerem gre za prevzem oblasti, ni samo vidik pozicijske vojne, ki je značilna za zahodne države, ampak je element celotne revolucionarne strategije. Seveda pa je posebnega pomena v deželah, kjer je središče oblasti vladajočega razreda v prostovoljnem podrejanju množic, namesto da bi bilo v prisili, kakor je na Zahodu; v državah, kjer je vladajoči razred, ki je moral izbirati med hegemonijo in silo, med rokavico in pastjo, izbral hegemonijo — čeprav ima, kakor je to pač vedno, v rezervi tudi prisilo.

Vsekakor pa velja, in to je opaziti celo v deželah, kjer so stare vlade strmoglavili revolucionarno, da se revolucija lahko znajde v težavah, če je zanemarila razvoj hegemonistične sile; vzemimo Portugalsko. Revolucija mora šele pridobiti soglasje in podporo družbenih slojev, ki se še niso odlepili od starih režimov. Temeljni problem hegemonije ni v tem, *kako* lahko revolucionarji pridejo do oblasti, čeprav je tudi to zelo pomembno. Temeljno vprašanje zadeva način, kako bodo revolucionarji sprejeti, ne samo kot politično obstoječi in nezamenljivi »vladajoči«, ampak tudi kot vodje in voditelji. To pa kaže dvoje vidikov; kako naj si revolucionarji prislužijo soglasje in ali so pripravljeni uporabiti sposobnost vodenja. Poleg tega pa je treba upoštevati tudi konkretne politične okoliščine, narodne in mednarodne, zaradi katerih je njihovo delo lahko težje ali lažje. Poljski komunisti so leta 1945 uveljavili svojo oblast in bili pripravljeni izvajati hegemonijo, toda verjetno niso bili sprejeti — vsaj tedaj — kot hegemonistična sila v tej državi. Nemški socialni demokrati pa bi bili leta 1918 zelo verjetno sprejeti kot hegemonistična sila, toda tedaj sami niso hoteli prevzeti te odgovornosti. V tem je tudi bila tragedija revolucije v Nemčiji. Češki komunisti bi mogli biti sprejeti kot hegemonistična sila leta 1945 in leta 1968 in so bili pripravljeni prevzeti to vlogo, pa jim to ni bilo dovoljeno. Boj za hegemonijo pred prehodom, med njim in po njem ostaja odločilnega pomena v vseh okoliščinah. Oblast sama, četudi revolucionarna, ga ne more zamenjati. Podobno pa velja tudi, da kontinuiranost ni samo vprašanje, ki zadeva strategijo v meščansko-demokratičnih državah. Med največjimi Gramscije-

vimi zaslugami je prav ta, da je razpravljajal o dialektiki kontinuitete in revolucije — da je poudaril vprašanje, ki so ga marksisti redko postavljali, o tem, kaj je pravzaprav tisto, kar se preteklega spremeni z revolucijo, in kaj se ohrani, pa tudi zakaj in kako; vprašanje o tem, kako je revolucija hkrati zanikanje in izpolnitev zgodovinske preteklosti ljudstva. Zakaj povezanost in kontinuiteta sta značilnosti človeških družb. Pomenita več kot sredstva ekonomske nadvlade in politične oblasti. Engels je priznaval: ohranjata neko kohezivnost, tudi če ju ločimo od razrednih antagonizmov — ti antagonizmi sami pa povzročijo, da iz njih dobijo svoje konkretne oblike in se razvijejo v okviru strukture posameznih držav in narodov.

Poistenje družbe, naroda, ljudstva, — preteklega in sedanjega — z državo in civilno družbo je najpomembnejši element hegemonije. Velja pa tudi nasprotno, boj za hegemonijo, za zmago v revoluciji in za obrambo zmagovite revolucije je pogosto, v konkretnem, boj za to, da bi predstavljali vse ljudstvo, ves narod, in s tem tudi boj za to, da bi izločili manjšino izkoriščevalcev ali zatiralcev. To je poskušalo storiti komunistično gibanje v obdobju protifašističnih bojev, narodne fronte in odpora; toda ne pozabimo, da je bila tudi pariška komuna plamen francoskega, revolucionarnega patriotizma. Gramsci je spoznal velik praktični in teoretični pomen tega razmerja med razredom in družbo, ljudstvom in narodom, med zgodovinsko preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo; to je spoznal še celo jasneje kot Marx, in danes priznavamo, kako je to dejansko pomembno. In prav zato, ker se ne moremo več sklicevati na to, da bo proletariat zgolj s svojo rastjo postal svet pretresujoča številčna večina prebivalstva, prav zato je danes naša odločilna naloga, da uveljavimo gibanje delavskega razreda kot voditelja naroda.

Zdaj pa bi se prav na kratko želel vrniti k drugi strani Gramscijeve politične teorije: namreč k vprašanju narave socializma. Kakor vsi marksisti je tudi Gramsci dvomeče gledal na špekulacije okrog socialistične prihodnosti ali na utopične vizije; in prav je imel. Šibkost utopizma, ki je postal spet moderen, ni samo v njegovi ne-zgodovinskosti, ampak v tem, da nima stika z družbeno stvarnostjo, ki jo želi spremeniti. Da bi to dokazali, pogledjmo samo eno zunanjih manifestacij utopizma, takšno, ki se najdlje ohranja; arhitektura. Revolucionarna arhitektura je vedno imela nalogo, da si zamišlja, včasih pa celo gradi idealna mesta in idealna življenjska okolja. Toda za te načrte se je skoraj vedno — mislim na Corbusiera, pa ne samo nanj, — pokazalo, da niso uresničljivi ali da niso sprejemljivi za tiste, ki naj bi jim bili namenjeni. Primer arhitekture je pravzaprav eden najbolj prepričljivih dokazov v korist Gramscijevemu pozivu k oblikovanju organskih intelektualcev. Toda po letu 20 razprava o socialistični družbi ni bila več špekulativno opravilo ali predmet utopičnih načrtov. Gramsci je z veliko jasnostjo videl, da je ključno vprašanje zdaj analiza politike in politične organizacije socialističnih držav.

Tu pa je bila socialistična tradicija prav posebno šibka. Lenin sam je ugotavljal, kako nujno je potrebna sistematična misel o tem vprašanju na večer pred oktobrsko revolucijo, toda kakor vemo, ni več utegnil končati svoje *Države in revolucije*. Ne moremo pričakovati, da bi se v njej soočil z realnimi problemi, ki so izbruhnili v zgodovini sovjetske Rusije, zakaj marksistična tradicija politične misli je imela dve pglavitni pomanjkljivosti. Kljub pretanjeni Marxovi in Engelsovi oceni je namreč nagibala k poenostavljanju teorije države in jo je omejevala v okvire razredne oblasti, pravzaprav v okvire razredne oblasti diktature proletariata, razkroja države in izginotja politike. In vendar je postajalo vedno bolj očitno, da se morajo komunisti začeti ukvarjati s politično organizacijo socialističnih režimov, s procesom oblikovanja političnih odločitev in z razmerjem med vlado in ljudstvom. Da je to nujno, je bilo dejansko mogoče videti že leta 1921, ko se je jasno pokazalo, da se v Rusiji celo v partiji podirajo temelji demokracije.

Sistematično zanemarjanje politike v socialističnih družbah je v nasprotju z izkušnjo meščanskih revolucij v meščanskih družbah. Iz zgodovinskih razlogov, s katerimi pa se nam tokrat ni treba ukvarjati, so te družbe posvečale izjemno pozornost skoz vse devetnajsto stoletje delovanju svojih političnih ustanov. Seveda zato, ker so politične strukture postale možno sredstvo za utrditev meščanske hegemonije. Gesla »obramba republike«, »obramba demokracije« ali »obramba državljanskih pravic in svoboščin« so povezovala vladajoče in vladane, brez dvoma z večjo koristjo za vladajoče, toda ne da bi s tem hoteli reči, da so bila za vladane nepomembna. Toda bila so več kot krinka na obrazu prisile, celo več kot zgolj politična prevara.

Socialistične družbe pa so, tudi iz razumljivih zgodovinskih razlogov, posvetile vso svojo pozornost drugim nalogam — predvsem načrtovanju gospodarskega razvoja. Toda doslej so sistematično opuščale skrb za dejanske institucionalne politične procese — izjema so morda le tisti, ki zadevajo razmerja med nacionalnimi enotami v večnacionalnih državah. Ne bom se zaustavljal pri iskanju zgodovinskih razlogov, zakaj je bilo tako, toda rezultat je, da je bilo dopuščeno, da so se ti procesi dogajali neformalno in v temi. Nasprotje med uradnimi zakoni in ustavnim okvirom ter med politično realnostjo obstaja vedno, toda doslej je bilo predvsem očitno v socialističnih državah. To velja celo za ustave in za statute, za katere se predpostavlja, da so dejansko v veljavi, kot denimo, za državne partije. Dolgo so jih kršili, ko na primer — niso sklicevali rednih kongresov ali drugih zborovanj. Zdaj je postalo jasno, da je to zanemarjanje politične razsežnosti v socialističnih državah povzročilo hude probleme in spravlja v nevarnost prihodnost socializma. Kako lahko pričakujemo, da bomo spremenili človeško življenje, ustvarili socialistično družbo, ki jo določa nadzorovano gospodarstvo in družbena lastnina, ko pa je množica ljudstva ali celo množica državne partije izločena iz poli-

tičnih procesov? Nekaj je preprosto narobe, če se dogaja, kakor na Kitajskem, da se najbolj pomembne politične odločitve, ki vplivajo na prihodnost dežele, pokažejo kar iznenada, na način, ki spominja na spletkarjenje v rimskih palačah in starem Bizancu. Kako je lahko katerikoli socialist zadovoljen s primitivnimi, nevarnimi in neučinkovitimi političnimi mehanizmi, ki kakor se zdaj zdi, nastajajo in se razvijajo tu in tam, v njih pa je absolutizem olajšan z občasnimi dovoljenji za tehnično ilegalne množične stavke? Zdaj priznajmo že, da v socialistični državi obstaja politika in da ji je treba dati mesto, celo institucionalno obliko.

Našli ga bomo, to mesto, seveda če bomo na novo ovrednotili politično demokracijo. Če bi moral kritično obravnavati sedanje razprave o »evrokomunizmu«, bi to storil zato, da bi videl to vprašanje v evrocentrističnih terminih, to se pravi, predvsem v terminih dežel, ki imajo politične ustanove in norme.

Prav takšno vprašanje pa je tudi tam, kjer takšnih ustanov ni. Demokracija povsod potrebuje institucije, formalne ali neformalne, — ne nujno takšne, ki izhajajo iz zahodnih ustavnih sistemov, večpartijskih institucij, čeprav bodo v deželah, kot sta Italija in Anglija rabile v glavnem za okostje in temelj za nadaljni razvoj demokracije. Toda paziti moramo, da ne bi delili sveta na dva dela, na del, kjer je politična demokracija nujna, in na del, kjer ni. Demokracija je nedeljiva. Brez nje socializem ni mogoč.

Kako in zakaj se je dovolilo, da so nastale tako nezadovoljujoče razmere v socialističnih državah? Ker je tradicionalnemu pojmovanju socializma in prehoda v socializem manjkala ta sistematična politična misel, ki je v samem jedru gramscijanskega pristopa. Ker so razumeli razvoj nove družbe in novih človeških odnosov kot naravni stranski proizvod podružbljanja v ekonomskem smislu, to se pravi, kot proizvod nadzorovanega gospodarstva in družbene lastnine in ne kot politiko, ki »je permanentna akcija in rojeva trajne organizacije, prav zato ker se enači z ekonomijo«. Gramsci ne zanika pomena socialističnega gospodarstva in seveda tudi ne nujnosti, da je treba produktivnost potisniti do najvišje stopnje, zanika pa, da bi bilo mogoče izločiti produkcijo zgolj kot tehnični in ekonomski problem.

Dosledno temu se je izognil tudi nasprotni zmoti, ki je ne najdemo samo v maoizmu in uravnoveša ekonomske pobude in ravnanja z neekonomskimi, ali — v skrajni obliki — »biti rdeč« z »biti strokovnjak«. Zakaj, kakor je Gramsci opozarjal v svoji kritiki Buharina, spontaneistični idealizem je druga plat ekonomskega determinizma.

In drugič, po tradicionalni marksistični koncepciji, tudi boljševiski, je to temeljno vprašanje, ki mu Gramsci namenja tolikšno pozornost, rešeno; namreč vprašanje razmerja med voditelji, stranko in množicami. To, kar obsojamo v tolikih socialističnih državah, izhaja prav iz istenja voditeljev s stranko in množicami. Vprašanje, h kateremu se je Gramsci

nenehno vračal, je vprašanje o avtentičnem izoblikovanju »kolektivne volje«, ki temelji na »aktivni in zavestni udeležbi«, na »podružbljanju« v sociološkem smislu besede (ali, bolje, v političnem, v Gramscijevem jeziku). To pa ne pomeni samo, kakor ocenjuje Badaloni, »da se izoblikujejo navade kolektivnega političnega človeka, ki same po sebi oblikujejo avtomatizme in zaradi njih postajajo odvečni aparati, ki od zunaj vsiljujejo avtomatizme«, ampak je tudi šola nove zavesti, polnejše človečnosti za prihodnost socializma. Ne morem trditi, da je Gramsci rešil težave, ki jih je sam prepoznal, ali da se jih je sploh dovolj izčrpno lotil. Njegove misli o »demokratičnem centralizmu« ali o birokraciji ne dokazujejo v tolikšni meri pesimizma razuma kolikor optimizem volje. Kljub temu pa Gramsci, in to ga loči od drugih levih kritikov predstavniškega sistema, ve, da je vprašanje politično tudi v ožjem smislu besede, ker zadeva razmerja med voditelji in privrženci, med upravljavci in upravljanimi, med organizacijami in ne-organiziranimi.

Aktivna in zavestna udeležba ljudstva je ključ do družbene preobrazbe. Mislim, da se je Gramsci tega zavedel skozi izkušnjo avtentičnega množičnega gibanja proletariata, namreč torinskega delavstva. K temu vprašanju se vračam, ker so bili v njegovem času redki marksisti s to izkušnjo. Tisti, ki so takšno izkušnjo imeli pred letom 1917, so bili v glavnem reformisti in niso posvečali ustrezne pozornosti temu vprašanju v gibanjih, ki niso bila zgolj korporativna, ampak so povzročala novo zavest, spreminjanje v človeškem potencialu. V takšnih gibanjih so se možje in žene oblikovali in prenavljali, in tako so lahko začeli človeštvo spreminjati na poti v socializem. Zato se Gramscijevo proučevanje poti v socializem in socializma po sebi uresničuje skozi nenehno, izdelano in mikroskopsko analizo narave, strukture in razvoja političnega gibanja, stranke. Zato tudi s tolikšno skrbjo spremlja pojav trajnega in organiziranega gibanja — drugačnega, kot so hitre »eksplozije« — vse do najbolj molekularnih, drobnih nitk. Zakaj »sodobni vladar«, partija, je »hkrati organizator in aktivni, delujoči izraz« »narodnoljudske kolektivne volje« in »glasnik in organizator intelektualne in moralne preobrazbe, kar pomeni ustvarjati tla za nadaljnji razvoj (. . .) k izpolnitvi višje popolnejše oblike moderne civilizacije«.

Končal bi rad z neko drugo navedbo Gramscija. Ko kritizira Buharinovo izkrivljanje Marxove tradicije, popolnoma pravilno pripominja: »Filozofija prakse je nastala v obliki aforizmov in praktičnih meril čisto po naključju, ker je njen utemeljitelj posvetil svoje intelektualne sile drugim vprašanjem, predvsem ekonomskim (v sistematični obliki): toda v teh praktičnih merilih in aforizmih je celotni pogled na svet, vsa filozofija«. To je hotel Gramsci razjasniti in razviti v obliki politične teorije. Vedel je, da je nujno, da to postane jasno in da je treba razviti teorijo naprej od Marxa in Lenina. Dokaj srečni smo, da lahko nadaljujemo njegovo delo. Upam, da ga bomo opravljali enako samostojno.

VLAJKO KRIVOKAPIC

Sodobni tokovi v Španiji

Odgovor na to vprašanje podrobno opredeljujejo odgovori na vprašanje: Kateri so glavni vzvodi v razvoju današnje Španije? Glavni in s tem tudi najpomembnejši vzvod je vsekakor demokratizacija celotnega družbenega, kulturnega, prosvetnega, gospodarskega in političnega življenja. Proces demokratizacije se je začel spontano takoj po smrti diktatorja Franca, močnejše in bolj organizirane spodbude pa je dobil s prihodom mladega in radikalnega (nekdanjega) frankista Adolfa Suareza na čelo vlade. Z vso močjo pa se je ta proces začel pravzaprav razvijati šele z legalizacijo prepovedanih strank in gibanj ter z vzpostavitvijo domala vseh institucij buržoazne demokracije. To eruptivno dogajanje je teklo razmeroma hitro in vnovič potrdilo, da države z dolgoletnimi diktaturami hitro in korenito obračunavajo z njihovimi posledicami, tako da ne ostane nobena od prejšnjih institucij. To ne velja zgolj za Španijo, ampak prav tako tudi za Portugalsko in Grčijo.

Naslednji vzvod današnje Španije je to, da je ta razvita država ustvarila lani več kakor 3000 dolarjev narodnega dohodka na prebivalca, s čimer je v svetu na desetem in v Evropi na šestem mestu. Temeljne veje njenega gospodarstva so nedvomno sorazmerno razvita metalurgija, industrija, kmetijstvo in turizem, ki dajejo največ narodnega dohodka. Druge gospodarske veje so slabše razvite, čeprav napredujejo. To velja zlasti za promet. V tem sklopu je največji korak v razvoju gospodarstva v zadnjih dvajsetih letih naredil turizem, ki ustvari zdaj, kakor trdijo španska sredstva javnega obveščanja, okoli 4 milijarde dolarjev prihodka, kar uvršča Španijo visoko na svetovni lestvici turističnih dežel. To, zavaljo česar je ta gospodarki *boom* vprašljiv, pa je dejstvo, da je razvoj dežele preveč odvisen od tujega kapitala. Po podatkih tiska so največ kapitala vložile v špansko gospodarstvo Združene države in Anglija; ti dve deželi v glavnem kontrolirata celotno trgovino in bančništvo, v precejšnjem obsegu tudi lahko in težko industrijo, predvsem elektronsko ter »belo tehniko«. Ta odvisnost pa kajpada zahteva v tem trenutku dobršno mero obzirnosti in taktiziranja.

Naslednji vzvod je smer razvoja notranjega življenja sodobne španske družbe, za katero so poglobitveni kazalci sveto spoštovanje zasebne pobude

in lastnine ter kapitalistični način gospodarjenja. Zato so proizvodne zmogljivosti v glavnem v rokah kapitalistov in večnacionalnih družb. Le malo zmogljivosti je v rokah države. To dejstvo opredeljuje današnjo Španijo kot kapitalistično državo, v kateri je notranja ureditev zasnovana na temeljih buržoazne demokracije in iz nje izpeljanega političnega pluralizma, kjer ima človek navzven — in v primerjavi s še vedno ne čisto pozabljeno fašistično diktaturo — precej veliko (četudi pasivno) politično in družbeno vlogo. Toda v bistvu je človekov realni položaj — tako kakor v drugih kapitalističnih državah ali še bolj, zaradi še vedno neodstranjenih usedlin preteklosti — zelo slab. Nenehno ga izkoriščajo, še vedno je pod pritiskom močnega spleta okoliščin, ki obremenjujejo špansko gospodarstvo še veliko bolj kakor druga gospodarstva v Evropi (lani je inflacija v Španiji preseгла 30 odstotkov, s čimer je bila na drugem mestu v Evropi, takoj za republiko Irsko). Zavaljo tega delovni človek še vedno ne občuti blagodatni demokratizacije javnega in političnega življenja. Pred njim je še vedno močno izražena dilema: biti ali ne biti družbeno aktiven.

Zunanja politika je prav tako eden izmed temeljnih vzvodov španske družbe. Določajo jo sedanji notranji razvoj in večstoletne tradicije. Za špansko zunanjo politiko je namreč še vedno alfa in omega njen odnos do držav Latinske Amerike, posebno do tistih, v katerih je španščina govorni in uradni jezik narodov in držav. To je bil tudi pglavitni motiv Francove zunanje politike, saj se je do teh držav vedel kot oče in mati, vtem ko se sedanja Španija vede do njih kot njihova sestra ali brat. Ta »demokratizirani«
odnos do latinskoameriških držav teži za tem, da jih še bolj poveže s Španijo, kar verjetno ne bo težko glede na to, da so ti ljudje in te dežele že tako in tako sentimentalno povezane s »Starim svetom«
in na Španijo.

Koristi od tega so lahko izredno pomembne, posebno, kar zadeva energijo in turizem kakor tudi zaposlovanje odvečne delovne sile iz Španije (po zadnjih podatkih dela v državah zahodne Evrope in Latinske Amerike približno tri milijone in 500.000 Špancev).

Naslednji del sveta, s katerim je Španija že stoletja povezana, so severnoafriške arabske dežele, do katerih goji zdaj posebne simpatije; to ni samo rezultat tradicije, ampak tudi izraz konkretnih potreb španskega gospodarstva in družbe. Predvsem Španci od njih pričakujejo, da jih bodo oskrbovale z nafto ter drugimi surovinami in rudami, ki jih primanjkuje na notranjem španskem trgu.

Šele na tretje mesto (vsaj v tem trenutku) pride Evropa, do katere pa vodi Španija seveda diferencirano politiko. Zahodnoevropske, torej kapitalistične države imajo seveda veliko prednost pred državami vzhodne Evrope. To je tudi logično, če vemo, da je Španija kapitalistična in buržoazna država, ki sicer ni angažirana v nobenem paktu, ji je pa veliko do tega, da bi čim prej postala. Na tej podlagi si tudi zelo prizadeva, da bi se tesno, lahko rečemo celo organsko, povezala z gospodarstvi za-

hodnoevropskih držav, kar pomeni tudi to, da bi se aktivno vključila v vse grupacije, od skupnega evropskega trga do najnepomembnejših. Zato tudi trasiranje prihodnjih zunanjepolitičnih opredelitev, ki jih je konec minulega leta začel premier Suarez, zajema široko pahljačo usmeritev in znamenj, od tega, da komunisti, na primer, težijo k nekakšni obliki neuvrščanja, do tega, da si Suarezova (s tem pa tudi kraljeva) grupacija, zbrana okoli centra, prizadeva, da bi bila Španija v okviru že nanizanih pogojev do konca vključena v zahodno Evropo, kjer bi temu delu Evrope rabila kot vrata za odpiranje k Latinski Ameriki in severni Afriki.

Koliko takšna usmeritev prispeva h konsolidaciji sedanjih razmer v Španiji, bomo videli kmalu, ali bolje rečeno, takoj po končanem prvem krogu demokratizacije, torej po koncu tistega obdobja, ko bo končana obnova buržoaznih institucij španske družbe — od komunalnih skupnosti in občin do avtonomije in države kot takšne.

Močan vzvod sedanje Španije je tudi politični sistem, ki se pravkar rojeva na ruševinah fašizma, saj mu je ta v štiridesetih letih obstoja *de facto* izruval sleherno, celo najmanjšo žilo. Zato sedanje manifestacije ne kažejo njegovih pravih razsežnosti in strukture. Niti ne dovoljujejo globljih analiz njegovih notranjih ravnotežij in protislovij.

Od zunaj se zdi, da vladata mir in pokoj, v resnici pa je to trenutek pred viharjem. Da je tako, kaže njegova še preveč atomizirana sestava, ki jo sestavljajo stranke — na sto in sto jih je — in ki so, razen nekaterih, o katerih bomo pozneje povedali nekaj več, bolj ali manj pragmatične, prakticistične, nastale med kipenjem meščanske demokracije, brez pravega cilja in vsebine, zato tudi prepuščene manipuliranju in izumiranju. Brž ko se to obdobje konča, lahko brez večjega tveganja pričakujemo osiromašitev tega življenja oziroma njegovo omejitev na pravo mero in potrebo. Takšen, kakršen je politični sistem zdaj, je predimenzioniran, razdrobljen, neizenačen, razdvojen.

V tem sklepu imata kajpada glavno vlogo dve politični grupaciji: španska levica, ki je močna in s svetlimi tradicijami, ter center. Zanimivo je, da je desnica — vsaj po naši presoji — še vedno zmedena, seveda, če imamo s tem v mislih frankistične skupine in stranke. Toda to ne pomeni, da ni še vedno tako močna, kakor sta močna levica in center. Narobe. Posebno, če upoštevamo, da so vse državne, vojaške in policijske strukture ostale bolj ali manj nedotaknjene.

In ne nazadnje so pomemben vzvod tudi sedanje razmere v Španiji, zlasti v njenem gospodarstvu. Dolgovi tujini stalno naraščajo in so lani dosegli rekordnih 12 milijard dolarjev, od tega samo za uvoz nafte kakih pet milijard. Povečuje se tudi proračunski primanjkljaj.

Povedali smo že, da je španska pezeta padla lani v primerjavi z dolarjem za 30 odstotkov, kar je še bolj zapletlo ekonomski in politični položaj. Pomanjkanje energije je znana stvar, saj Španija nima naravnih virov in je zato usmerjena v uvoz, kar ji v teh razmerah povzroča pre-

cejšnje težave, ki puščajo sledove v procesu demokratizacije. Njenemu gospodarstvu manjka tudi surovin; domače so siromašne, posebno primanjkuje lesa, premoga in še nekaterih drugih strateških gospodarskih surovin. Dolgoletna osamitev je namreč pustila veliko praznino, tako da zdaj teče bitka, da bi jo zapolnili. Vladajoča stranka centra, ki jo vodi bivši frankist in sedanji voditelj centra premier Adolf Suarez, si s svojimi somišljeniki na vse kriplje prizadeva, da te praznine zapolni z uvozom iz tistih držav, ki so na prednostni listi v zunanji politiki, torej iz držav Latinske Amerike, severne Afrike (posebno iz arabskih držav) in iz držav zahodne Evrope. Šele za njimi bi prišle na vrsto druge države, med njimi kajpada tudi naša. Tega Suarezovega mnenja pa niso druge stranke, posebno KPS, ki se zavzema za enakopravno trgovanje z vsemi naprednimi državami sveta, brez diskriminacije in zapiranja.

Takšen položaj seveda opredeljuje vedenje subjektivnih sil sedanjega španskega trenutka in stvarnosti. Mnogi kontroverzni pojavi, ki ne krasijo samo levice, ampak v enaki meri ali še bolj tudi desnico, postajajo razumljivi. Kdo je na primer mogel pred smrtjo velikega diktatorja Franca predvidevati, da bo njegova falanga tako hitro odšla s političnega odra in prepustila bolj ali manj krmilo konglomeratu strank, v katerem imajo vidno vlogo samo komunistična partija, socialistična delavska stranka in Suarezova stranka centra, vtem ko so druge zgolj jeziček na tehtnici.

Bili bi naivni, ko bi trdili, da je bil Franco alfa in omega diktature, četudi je bil njen glavni vzvod. Težko je namreč razumeti mir in pokoj kakih 250 vojaških in policijskih generalov, ki bodisi še aktivno službujejo ali pa so v pokoju, ko ne bi bili prepričani, da se mnogi zgodovinski in konkretni pogoji ne oddaljujejo od njihovih pogledov na stvarnost in vizij, z drugimi besedami, da ti pogoji ustrezajo celo tudi pojmovanjem fašistične diktature neposredno, leto ali dve, pred smrtjo diktatorja Franca, ko je Španija doživljala preobrazbo s tem, ko je začela dovoljevati nastop večnacionalnih družb in vlaganje tujega kapitala v turizem in infrastrukturo.

Prav tako bi težko doumeli tudi španski »evrokomunizem«, ki ga španska KP najbolj radikalno izvaja, četudi mu, resnici na ljubo, včasih ni videti ne začetka ne konca, posebno, kar zadeva pluralizem, ko razmere ne bi bile takšne, kakršne so. Ko bi namreč desničarji zaostrovali, bi prišlo do hudih, najverjetneje celo krvavih spopadov, ki bi prešli v državljansko vojno. Enake posledice bi nastale, če bi zaostrovali levičarji, to je komunisti. To je torej tisto, kar v tem trenutku drži ravnotežje v Španiji.

Dosedanji proces demokratizacije je seveda potekal v tem sklopu in s svojim učinkom prispeval k temu ravnotežju. Pot je temu procesu odprla sistematična in precej radikalna legalizacija prepovedanih strank. Bila je vzrok in posledica tega ravnotežja. Vzrok zategadelj, ker je prišlo do ravnotežja, posledica pa zato, ker se to ravnotežje še naprej ohranja.

Prve svobodne volitve so ta proces potrdile. Pokazale so, da v sedanjem trenutku španski in drugi narodi niso pripravljeni nič tvegati. Na podlagi izkušenj iz diktature jim je veliko do tega, da jim je zagotovljena varnost, ta pa je možna samo na podlagi tega ravnotežja. Če bi se zamajalo, bi se zamajalo tudi socialno ravnotežje. Porušenje socialnega ravnotežja bi odprlo neslutene možnosti za socialno in politično ekspanzijo. Te ekspanzije pa nihče ne želi. Ali je res tako? Očitno je, če upoštevamo sedanje medsebojne odnose v političnem življenju in markacije na političnem področju. Toda?!

Desnica preži. Seveda se ni odpovedala ambicijam vladavine in prestiža. Res da je malo razbita in zmedena zaradi Francove smrti, čaka pa na svoj trenutek. Pri tem se seveda opira na mednarodno reakcijo in pomoč mednarodne buržoazije, predvsem tistih držav, ki imajo v Španiji kapital. Kaže, da v tem trenutku išče voditelja. Težko je odgovoriti, kdo bi to lahko bil. Tujemu opazovalcu se to vprašanje zdi celo nerealno. Toda domači analitiki ga poskušajo razvozlati. Nekateri so pripravljeni verjeti, da je »rezervna armada« monarhije prav v frankistični desnici, ki se je ponovno oblikovala in ki jo bo branila z vsemi silami. Zato kot vodjo desnice navajajo tudi kralja Carlosa. Toda kraljevo vedenje v dosedanjem obdobju demantira te trditve. Obnašal se je korektno. Rekli bi lahko, da je s svojim vplivom celo spodbujal proces demokratizacije. Kdo je potem prihodnji *leader*? Kdo izmed starih frankističnih politikov? Morda. Kdo izmed generalov? Morda. Nekdo, ki ga oni šele pričakujejo? Najverjetneje. Tisti, ki ga čakajo, bo prišel samo, če se sedanje ravnotežje podre. Zato moramo videti, kako bi se lahko podrlo.

Suarezova stranka centra, ki je nastala v glavnem iz naprednejših slojev falange in nekaterih starih meščanskih strank, nima pravega idejnega jedra, ki bi jo združevalo in ji omogočalo dolgo življenje. Partija deluje na preskušanih pragmatističnih izkustvih in se bojuje precej složno od cilja do cilja, ki ga uresničuje. Izdelane vizije, razen tiste, ki smo jo že opisali na notranjem in zunanem področju in ki je ozko pragmatična, nima. V tem trenutku jo dela monolitno močna osebnost Adolfa Suareza. Toda kako dolgo bo ta stranka složna in enotna? To je ne samo njeno ključno vprašanje, ampak sploh vprašanje celotnega sedanjega španskega razvoja. Odgovor je težko najti. Morda tako dolgo, dokler bodo trajali pogoji za ohranitev sedanjega ravnotežja. Brž ko bodo ti pogoji nehali delovati, bodo nastali močni premiki. Stranka se bo preobrazila. Proces te preobrazbe pa je lahko usoden ali revolucionaren. Sredine tu po našem mnenju ne bo.

Seveda, če bi ta preobrazba nastopila kmalu, potem bo nedvomno desnica pridobila, ne zgolj s tem, da bo dobila voditelja, ampak tudi s tem, da bosta center in desno krilo sedanjega centra prešla k njej. Kolikor pa bo do tega prišlo pozneje, bo izid revolucionaren. Desnica bo ne samo ostala brez voditelja, ampak se ji ne bo pridružil ne center in celo ne naprednejši del desnice sedanje stranke centra.

To tezo je lahko razložiti. Če se bo nadaljevala intenzivnost demokratizacije španske družbe, potem se bo preporod njenih slojev gibal od najmlajših populacij k najstarejšim, pri čemer bodo zadnji predstavljali izginevajoče ostanke fašistične diktature. Da je temu tako, kažejo tudi sedanji tokovi. KP Španije je na primer samo v osmih mesecih povečala svoje članstvo od 100.000, kolikor ga je imela ob legalizaciji, na 200.000 konec leta 1977. Novi člani so večinoma Španci, stari od 18 do 30 let, torej mladi ljudje. Podobni premiki so tudi v socialistični delavski stranki, da ne govorimo o vseh vsakodnevnih premikih v strankah nasploh, ki izpričujejo eno najživahnejših dinamik in gibanj v političnem življenju danes v Evropi in verjetno tudi v svetu.

Ta dinamika prav tako opredeljuje vedenje strank. Recimo, pri socialistični delavski stranki, ki je resnici na ljubo danes temelj španske levice, z njenimi krili in podkrili. Njihova intenzivnost je kajpak odvisna od vedenja strankinega vodstva. Če na primer vodstvo ali kar sam šef stranke Felipe Gonzales razglašata neločljivo pripadnost socialistični internacionali ali njenim voditeljem, kakršna sta Willy Brandt in Olaf Palme, potem nastanejo v tej stranki trenja. Levo krilo, ki je na stičišču med KPŠ in SDSŠ se začne vrteti in približevati KPŠ. Ali narobe, če to vodstvo izrazi radikalen odnos do vlade in premiera Suareza, česar je bilo doslej v izobilju, se začne desno krilo vrteti med političnim centrom in lastno partijo. Zato se vodstvo socialistične delavske stranke obnaša kakor nori Avgust na vrvi. Brž ko vodstvo občuti, da se eno krilo vrti, radikalizira svoje vedenje do tistih strani, ki bodo to vrtenje spet spravile v ravnotežje. V tem je Felipe Gonzales zagotovo pravi mojster. Spretno zna prikriti neposredne vplive socialistične internacionale in njenih voditeljev pred svojim članstvom, četudi že vrabci čivkajo, da dobiva ta stranka največ materialne pomoči prav od njih. Ali pa zna spretno biti tako glasen in kategoričen, da niti z enim samim gramom ne vpliva na ravnotežje sil v Španiji.

To ne velja zgolj za SDSŠ, ampak tudi za vse druge stranke; izjema so komunisti, ki imajo nekoliko drugačno strukturo. KPŠ ima v temle trenutku v rokah velik adut. To je njen »evrokomunistični program«, v resnici usmeritev, ki omogoča komunistom, da parirajo trenutnemu položaju v Španiji in da balancirajo. Napad iz Sovjetske zveze prek revije *Novoe vremja* je prišel prav, ker je trenutno samo še bolj okrepil enotnost partije. S to usmeritvijo si KPŠ utira pot v vse sloje španskega naroda in postaja politična sila, ki jo španski človek vse bolj spoštuje in sprejema. Odtod tudi njeni začetni rezultati. Toda težko je reči, ali bo to večno trajalo. Zdi se, da tudi sama išče neko lastno ravnotežje sil, ki ne more večno trajati. Njena večina podpira sedanji proces demokratizacije in ne želi celo niti z gesto izzvati nasprotnikov, posebno, ko gre za desnico. Zato se v večini primerov strinja z vladnimi ukrepi in jih podpira, omogoča njihovo uresničevanje itn. Ne napada niti monarhije, ampak jo pasivno celo podpira. Vse to dela zategadelj, ker se zaveda

svoje zgodovinske vloge v sedanjem procesu demokratizacije. Prevelika odgovornost je to za kakršenkoli tvegan korak. Treba je čakati in dočakati. To je, kakor se zdi, tudi glavno geslo KPS. Pa je mogoče dolgo čakati? Če sodimo po prvih rezultatih priprav na deveti kongres KPS, ki bo prvič v Španiji po 40 letih preganjanja partije, bo to čakanje trajalo dolgo. Ta kongres bo namreč reševal predvsem organizacijske in vzgojne probleme, vtem ko bo strateškim vprašanjem španske revolucije namenil samo nekaj pogledov v obliki tez. To je logično in, kar je še važnejše, tudi neizogibno.

Toda to ne pomeni, da španski komunisti stojijo prekrizanih rok. Ne. Narobe. Za vsako akcijo na notranjem prizorišču se odgovorno pripravljajo. To potrjuje tudi serioznost v pripravah okoli dogovora strank z vlado, imenovanega sporazuma iz Moncloja, v katerih so imeli eno svojih zgodovinskih vlog. Ta njihova angažiranost in navzočnost je, kakor se zdi, v teh trenutkih še večja, ko gredo h koncu priprave za občinske volitve. Treba je namreč vedeti, da ima v občinah še vedno oblast falanga. To je velik faktor ravnotežja razmer v Španiji. Toda kaj bo, če bodo volitve podrle sedanji status quo?

To vprašanje si komunisti najpogosteje zastavljajo. Odgovor iščejo v več smereh. Če recimo *status quo* ostane, lahko pride do še večjih premikov. V nekem ustreznem trenutku lahko dvigne nos desnica oziroma falanga, ki ima pod svojim vplivom vojsko, policijo, sodstvo, državno upravo in še mnoge druge institucije, in reče: »Dovolj je demokratizacije. Španci je nočejo. To so težnje političnih strank, ki niso zakoreninjene v ljudstvu.« To lahko pripelje tudi kralja v položaj, da ponovi nekaj podobnega in da se še sam angažira proti demokratizaciji. Kaj bi to pomenilo, ni težko uganiti. Nasprotno, vsi sedanji tokovi bi se znašli na stranskem tiru, s tem pa tudi vsa sedanja strategija. To bi pomenilo vračanje na izhodiščne položaje, kar bi bilo mogoče izraziti tudi z besedami: Kje si bil, kaj si dosegel? Vsi ti razvojni vzvodi sodobne Španije bi se spremenili, nastal bi docela drugačen položaj, ki bi ga mednarodna reakcija in buržoazija najverjetneje sprejeli in podprli.

Če se to ne bi zgodilo, ampak bodo nastale nove polarizacije sil v komunalnem sistemu, kaj potem? To bi potrdilo, pojasnjujejo komunisti, spremembe v državnem in provincijskem merilu, kjer so tudi *de facto* bile dosežene velike spremembe. Kako bi se v takem primeru vedla desnica oziroma falanga? Veliko bolj napadalno kakor zdaj. Ne bi več dobrohotno gledala na vse, kar se dogaja v Španiji. Začela bi ukrepati, segla bi po sabotajah, tudi po najbolj krvavih akcijah. To bi bilo zanj prvo znamenje podiranja sedanjega ravnotežja sil. Toda prav ona bi tedaj najbolj zgubila velik vpliv med ljudstvom. Toda to ne bi veliko pomenilo, če bi bil kralj Juan Carlos na njeni strani. Verjetno bi se zgodilo nasprotno. Podprl bi nadaljnje tokove demokratizacije, kar bi bilo odločilno. Zato tudi volitev ne razpišejo tako hitro.

Nekatera merila optimalne velikosti mest

Problem optimalne velikosti mest¹ ima v strokovni literaturi (in seveda tudi v družbeni praksi) razmeroma velik pomen. Gre namreč za tako ugotavljanje optimalne velikosti mest (merjeno s številom prebivalstva), pri kateri so družbeni stroški za financiranje državne administracije, komunalnih dejavnosti in mestne infrastrukture nasploh (ob upoštevanju ustrezne kakovosti storitev) na prebivalca najnižji; ali drugače povedano: gre za vprašanje, pri kakšni velikosti mest dosežemo največje prihranke, ki izvirajo iz obsega (economies of scale), oz. pri kolikšni velikosti mest se omenjeni prihranki začenjajo spreminjati v svoje nasprotje (diseconomies of scale).

Ko govorimo o prihrankih, ki opredeljujejo optimalno velikost mest, mislimo predvsem na:

- stroške za financiranje državne administracije, ki postanejo najnižji šele pri nekem določenem številu prebivalstva in ki jih ugotavljamo na podlagi stroškov za to dejavnost na prebivalca;

- optimalni obseg komunalnih objektov in infrastrukture, ki zagotavlja najnižje proizvodne stroške na enoto proizvoda;

- optimalno koncentracijo gospodarskih dejavnosti v mestih, pri katerih razvoj teh dejavnosti ne zahteva zvečevanja stroškov za financiranje virov energije, pitne in industrijske vode, cestnega omrežja in drugih prometnih zvez — vključno z dopolnilnimi izdatki za čiščenje vode in zraka na enoto proizvoda;

- najnižje življenjske stroške prebivalstva; iz pretirano visokih življenjskih stroškov v mestu izhajajo namreč nujno zahteve, da bi se osebni dohodki zvečali; inflacijska spirala stroškov in osebnih dohodkov pa ne učinkuje le nasploh negativno na tržna in druga gibanja, pač pa povzroča tudi protislovja med mestom in vasjo, med cenami industrijskih in kmetijskih proizvodov itn.

Prihranki iz obsega in učinka aglomeracije se kažejo na najrazličnejših področjih družbenoekonomskega življenja mesta, o katerih pa praviloma nimamo ustreznih globalnih podatkov ali izračunov. Prav to, da nimamo popolnejših podatkov za prihranke te vrste, se kaže tudi v raziskavah posameznih ekonomskih strokovnjakov, ki v svojih delih obravnavajo praviloma le posamezne vidike tega problema, le redko pa ga obravnavajo celostno. Zasluga ekonomskih strokovnjakov je predvsem v

¹ Iz razprave na posvetovanju Stalne konference mest Jugoslavije, ki je bilo v Zagrebu 7. 6. 1977.

tem, da so te probleme načeli, da so opredelili posamezne pojme, da so opravili prve raziskave posameznih vidikov tega problema, kar pa seveda ni potekalo brez težav. V celoti pa lahko ugotovimo, da bodo morale temeljitejše raziskave o tem, kako optimalna koncentracija prebivalstva in gospodarstva v mestih učinkuje na njihov razvoj, dobiti v ekonomskih raziskavah pomembnejše mesto, kot ga imajo zdaj.

V že opravljenih raziskavah so strokovnjaki obravnavali predvsem gibanje družbenih stroškov za vzdrževanje družbenih služb, za zagotavljanje posameznih storitev pri prebivalstvu naselij različnih velikosti, mnogo manj pa so obravnavali probleme alokacije gospodarskih dejavnosti v teh naseljih. Gre namreč za to, da ima tudi koncentracija gospodarskih dejavnosti v mestnih naseljih svoje optimalne meje, ki jih določajo tako imenovani zunanji prihranki oziroma zgube (external economies ali external diseconomies). Za nove investitorje v posameznih naseljih se kažejo ti prihranki na primer v tem, če imajo naselja glede na potrebe v nekem določenem času predimenzionirane zmogljivosti (v kar jih silijo zahteve moderne tehnike); če obstaja soodvisnost oz. medsebojna določenost med novo proizvodnjo in že obstoječo proizvodnjo v teh naseljih; če živi v naseljih kvalificirana delovna sila, ki se je šolala že na račun obstoječe proizvodnje itn.

Novi investitorji v obstoječih mestnih naseljih lahko črpajo zunanje prihranke tudi iz visoko razvite in specializirane poslovne mreže, iz storitev kvalificiranih raziskovalnih in izobraževalnih centrov, iz razvitega bančništva itn.

Na drugi strani pa ne prihaja do predimenzioniranih aglomeracij samo zaradi tega, ker skušajo novi investitorji v mestnih naseljih doseči zunanje prihranke na račun že obstoječih in nezadostno izkoriščenih proizvodnih dejavnikov, ampak tudi zato, ker se praviloma komulativni proces koncentriranega investiranja nadaljuje tudi potem, ko so omenjeni zunanji prihranki že izčrpani. Očitne posledice take usmeritve se kažejo v vse večjih pritiskih, da se nujne dopolnilne storitve preložijo v breme družbenih virov, tudi za ceno večjih izdatkov, pa tudi na račun onesnaževanja zraka, voda in za ceno drugih neugodnih posledic. Zvečevanje investicij v storitvenih dejavnostih se nujno pokaže v cenah teh storitev, vpliva torej na naraščanje proizvodnih stroškov oziroma cen, s tem pa je prizadeto gibanje življenjskih stroškov, osebnih dohodkov in razvojna gibanja v celotnem gospodarstvu. Učinki pretirane koncentracije so za družbo izguba, ki bi jo subjektivna akcija lahko preprečila ali pa vsaj omejila.

Akcije za optimalno alokacijo gospodarskih investicij v mestih pa ne zavirajo le močni pritiski posameznih investitorjev, da bi se okoristili z zunanjimi prihranki, ki gredo v breme družbenih izdatkov, marveč tudi to, da je optimalna raven izkoriščenosti posameznih storitvenih objektov zelo različna in da je njihovo optimalno velikost zelo težko uskladiti. Tisti ekonomski strokovnjaki, ki so proučevali probleme optimalizacije

velikosti mestnih naselij, so se v svojih raziskavah nujno srečevali z dokaj različnimi optimalnimi velikostmi objektov storitvenih dejavnosti; zato so se določanja optimalne velikosti mest lotevali navadno z vidika obstoječega stanja posameznih storitvenih dejavnosti oziroma z vidika družbenih izdatkov na prebivalca za vzdrževanje posamezne dejavnosti.

Med prvimi raziskovalnimi centri, ki so se lotili proučevanja te problematike, je bilo tudi Združenje za industrializacijo juga Italije (SVIMEZ); to združevanje je svoje raziskave omejilo na gibanje stroškov za vzdrževanje državne administracije in za delovanje komunalnih objektov glede na priseljevanje novih prebivalcev v mestna naselja. Podatki za stanje iz leta 1957 so takšne:

Tabela 1:

Vrsta javnih izdatkov	Stroški za novega prebivalca v mestnih naseljih (v lirah)					
	do 30.000 prebiv.	indeks	od 30.000 do 200.000	indeks	več kot 200.000	indeks
stroški za vzdrževanje drž. administracije	102.000	100	143.000	140	274.000	269
stroški vzdrževanja in obratovanja komunalne infrastrukture	21.000	100	51.000	243	83.000	395
skupaj	123.000	100	194.000	158	357.000	290
v dolarjih ZDA	200		310		571	

Ta center (SVIMEZ) je izračunal tudi gibanje družbenih stroškov za vzdrževanje posameznih dejavnosti v letu 1967 — in sicer glede na število mestnih prebivalcev:²

Tabela 2:

Vrsta storitev	Družbeni stroški na mestnega prebivalca (v lirah)						
	do 5.000	5.000 do 20.000	20.000 do 50.000	50.000 do 100.000	100.000 do 250.000	250.000 do 600.000	več kot 600.000
parki	6.000	6.000	13.200	15.600	18.000	20.400	22.800
lokalni uradi	4.800	5.400	6.000	6.600	7.200	8.400	9.600
policija	600	700	900	1.100	1.300	1.600	1.900
javna higiena	1.300	1.400	1.500	1.600	1.800	2.000	2.200
drugo			10.000	15.000	20.000	25.000	30.000
skupaj	12.700	13.500	31.600	39.900	48.300	57.400	66.500
indeks	100	106	249	314	380	452	524

² Associazione per lo sviluppo dell'industria nel Mezzogiorno, Ricerca sui costi di insediamento, Rim, 1967.

Tabeli 1 in 2 zelo nazorno kažeta, da so stroški za financiranje lokalne administracije ter stroški za vzdrževanje komunalnih objektov na prebivalca v mestih z več kot 600.000 prebivalci približno za petkrat večji kot pa v mestnih naseljih, ki imajo manj kot 5000 prebivalcev, v mestih s 50.000 do 250.000 prebivalcev pa za približno trikrat večji.

Glavne pomanjkljivosti omenjenih podatkov so naslednje:

— da zajemajo samo nekatere izdatke lokalnih organov oblasti, ne pa tudi tako pomembnih izdatkov, kot je npr. cena mestnih zemljišč; to bi v kategorizaciji mest z vidika gibanja javnih stroškov na prebivalca še povečala razliko med velikimi in manjšimi mesti in sicer zaradi izredno velikih razlik v zemljiški renti;

— da temeljijo izračuni o investicijskih in obratovalnih stroških komunalnih objektov na prebivalca v mestih različne velikosti na obstoječi strukturi teh zmogljivostih, ki praviloma niso niti optimalno dimenzionirane niti optimalno locirane; izračuni ne temeljijo na prihrankih, ki izvirajo iz obsega (economies of scale) in ki bi jih potencialno lahko realizirali pri usmerjeni graditvi mestnih naselij;

— da prikazujejo podatki le povprečja, ki odražajo vrsto tendenc, te pa se v nekaterih primerih medsebojno izključujejo. Problem je namreč v tem, da so poleg nekaterih stroškov lokalnih organov oblasti na prebivalca, ki s povečevanjem števila mestnega prebivalstva naraščajo, tudi izdatki za graditev in za vzdrževanje nekaterih objektov, ki se zmanjšujejo na prebivalca šele pri večjem številu prebivalstva. Ko gre za šolske, zdravstvene, rekreacijske in podobne objekte, se giba ta meja nad 50.000 prebivalci, kot kažejo podatki v tabeli 3.

Iz prikazanega izračuna je razvidno, da postane učinkovitost investicij v objekte družbenega standarda za navedene strukture ugodnejša šele v mestih, ki imajo več kot 50.000 prebivalcev. Seveda pa ta relativno ugodna učinkovitost investicij v objekte družbenega standarda v večjih aglomeracijah ne odtehta dejstva, da se celotni stroški za financiranje javne uprave, komunalnega gospodarstva in družbene infrastrukture na primer v primerjavi med mestom z 20.000 in mestom z 200.000 prebivalci kar podvoji. To podatki raziskave SVIMEZ popolnoma jasno dokazujejo in tega ne bi smeli zanemariti. Popolnejše sintetične podatke o izdatkih občinskih organov oblasti v ZDA za leto 1962 je objavil ameriški ekonomist Hansen — in sicer na prebivalca v različno velikih mestih, kar pa bistveno ne spreminja prikazanih tendenc; rezultati njegove raziskave so v mnogočem podobni rezultatom, do katerih so prišli na jugu Italije. Hansenovi podatki kažejo, da so se občinski izdatki za investicije v javne objekte in stroški javne uprave v omenjenem letu v mestih ZDA gibali takole:³

³ N. Hansen, *Rural Poverty and the Urban Crisis: A Strategy for Regional Development*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1970.

Število prebivalcev v mestih	Izdatki za investicije v javne objekte in drugi izdatki skupaj — na prebivalca (v dolarjih)	Indeks
do 2.500	41,91	100
2.500— 5.000	52,28	125
5.000— 10.000	60,72	145
10.000— 25.000	72,43	173
25.000— 50.000	96,08	229
50.000— 100.000	111,46	266
100.000— 300.000	124,12	296
300.000— 500.000	124,04	296
500.000—1.000.000	166,51	397
nad 1.000.000	219,12	523

V zgoraj prikazani razpredelnici so izredno zanimivi predvsem trije podatki:

— *prvič*, da se izdatki občinskih organov na enega prebivalca relativno povečujejo v naseljih, ki imajo od 2500 do 25.000 prebivalcev;

— *drugič*, da se izdatki občinskih uprav na prebivalca v mestih od 100.000 do 500.000 prebivalcev bistveno ne spreminjajo;

— *tretjič*, da obravnavani izdatki na prebivalca relativno zelo naglo naraščajo v večjih mestih, zlasti v mestih z več kot milijon prebivalcev.

Tabela 3:

Vrsta storitvene dejavnosti	Maksimalno število oseb, ki jim je objekt namenjen	Stroški na prebivalca v mestih v lirah (1964)			
		do 5.000	5.000 do 20.000	20.000 do 50.000	več kot 50.000
knjižnice	6.000	7.300	3.800	3.100	2.900
otr. jasli	3.300	12.700	8.800	7.900	7.600
vrtni	2.700	21.600	16.500	14.900	14.400
osn. šole	3.300	37.600	29.200	26.100	25.100
sred. šole	9.300	58.000	32.500	26.200	23.100
parki	—	6.400	6.400	6.400	6.400
igrišča za otr. 3—6 let	2.700	1.200	900	800	800
igrišča za otr. 6—11 let	3.300	3.400	2.700	2.400	2.300
igrišča za otr. 11—14 let	9.300	19.000	8.000	6.400	5.700
šport. igr. za otr. nad 14 let	10.500	86.900	41.300	29.600	26.000
klinike	—	8.300	8.300	8.300	8.300
spl. bolniš.	80.000	18.000	18.000	18.000	18.000
spec. bolniš.	120.000	3.000	3.000	3.000	3.000
nevropsih. bolniš.	160.000	9.000	9.000	9.000	9.000
kopališča	—	3.500	3.500	3.500	3.500
pošte	5.000	2.700	1.900	1.600	1.500
zapori	—	1.400	1.400	1.400	1.400
sodišča	—	700	700	700	700
gasilci	30.000	1.500	1.500	1.500	1.500
polijske postaje	7.000	7.000	7.000	7.000	7.000
skupaj	—	300.700	255.900	229.300	219.700
indeks	—	100	85	76	73

Ti podatki, čeprav le fragmentarni, opozarjajo na izredno velike družbene izdatke ali zgube, ki si jih družba nalaga z graditvijo velikih mest.

Ta problem je še posebej vreden razmisleka v tistih okoljih, ki so na relativno nižji stopnji razvitosti in imajo manjše možnosti za akumulacijo; v teh primerih lahko graditev mest neoptimalne velikosti bistveno zmanjša investicijske možnosti za prepotrebni gospodarski razvoj — saj ni nobenega dvoma, da moramo tudi graditev mest obravnavati v funkciji dosežene stopnje razvitosti. Ker imamo tudi pri nas, zlasti v nekaterih republikah in pokrajinah, primere, ko gre za naglo rast nekaterih mest, sodimo, da bi morali v prihodnjem razvoju temu problemu posvetiti mnogo več pozornosti.

Ta problem je izredno akuten zlasti v tistih okoljih, kjer nagel razvoj urbanizacije prebivalstva in priseljevanja v velika mesta ustvarja v širši okolici mest gospodarske in demografske praznine; te po stopnji razvitosti močno zaostajajo za splošno razvitostjo države (pri nas republike ali pokrajine) in za ravnijo razvitosti območij, kjer se postopno uveljavljajo manjši centri gospodarskega razvoja — z lastnim razvojnim dinamizmom.

Ob tem pa moramo opozoriti, da navedeni podatki o družbenih izdatkih na prebivalca v različno velikih mestih — kljub temu da so izredno dragoceni — še niso zadostna podlaga za ugotavljanje optimalne velikosti mest, ki jih gradimo.

Merilo za določanje optimalne velikosti mest so celotni družbeni stroški in celotni družbeni prihodki, ki jih družba realizira v nekem mestu. Ker pa takšnih podatkov navadno nimamo, temelji načrtovanje razvoja mest bodisi na izdatkih javnih organov za vzdrževanje in razvoj javnih služb in administracije na enega prebivalca ali pa je razvoj mest glede na število prebivalstva prepuščen stihiji. Poseben problem je v različno velikih mestih tudi stopnja koncentracije gospodarstva, ki ima prav tako svoje optimalne okvire.

Največje težave v teh izračunih nastajajo zaradi tega, ker se merila za optimalno velikost mest z vidika združenih izdatkov za vzdrževanje državne administracije in javnih storitev razlikujejo od meril za optimalno velikost gospodarske infrastrukture in gospodarskih objektov (ki se razen tega razlikujejo tudi glede na veje proizvodnje, zvrsti proizvodnje itn.) kot posledica omenjenih težav nastajajo v nekaterih državah tako imenovane industrijske cone, ki jih praviloma gradijo ločeno od stanovanjskih območij; poznamo pa tudi drugačne rešitve tega problema.

Proučevanju problemov, ki nastajajo z graditvijo mest, posvečajo vse več pozornosti države tako imenovanega planskega kot tudi tržnega gospodarstva; graditev mest, industrijskih pa tudi kmetijskih con prehaja v vseh okoljih vse bolj v pristojnost državne administracije in družbenih virov financiranja; zato mora investiranje temeljiti na primerno strokovno izdelanih in družbeno preverjenih investicijskih načrtih. Pri tem ne prehajajo v pristojnost državnih oziroma družbenih organov samo od-

ločitve o uporabi investicijskih sredstev, ki so za to namenjena, ampak tudi usmerjanje strukture proizvodnje ter usklajevanje infrastrukture s strukturo in potrebami proizvodnje itd.

Toda četudi odmislimo velike družbene izdatke za razvoj državne administracije, za zagotavljanje družbenega standarda, komunalnih in vseh drugih objektov v mestu, ki naraščajo z razvojem mest hitreje kot pa je sam tempo rasti prebivalstva, je družbeni proizvod večji in njegovo naraščanje hitrejše v velikih mestih kot pa v majhnih. Tak trend kažejo podatki o gibanju družbenega proizvoda v velikih mestih zlasti v zahodnih državah — na kar pa delno vpliva tudi metodologija izračunavanja družbenega proizvoda. Gre namreč za to, da v teh državah prištevajo k družbenemu proizvodu, ki je bil realiziran v proizvodnji, tudi storitve državne administracije, vključno z vojsko in policijo, storitve terciarnega in kvartarnega sektorja, ki so zastopane v družbenem proizvodu s približno eno tretjino. In ker so te storitve pretežno v velikih in največjih mestih, je čisto razumljivo, da njihov delež bistveno vpliva na višino družbenega proizvoda, ki je v teh mestih znatno večji kot drugje.

Ne glede na vse povedano pa se često dogaja, da imajo tudi gospodarske investicije v velikih mestih večje poslovne rezultate kot pa v manjših mestih. To velja, na primer, za Pariz, kjer se novi vlagatelji pogosto odločajo za investicije kljub temu, da so na tej lokaciji dolžni plačati na investirana sredstva penale — in da bi lahko dobili na drugih lokacijah v državi celo investicijske premije. Na podobne razmere naletimo tudi na območju Londona in v drugih velikih industrijskih središčih Velike Britanije — pa tudi v drugih državah.

Ker nimamo podatkov o tem, v kolikšnem obsegu je omenjena privlačnost velikih mest zasnovana na zunanjih prihrankih, ki so plod skupnega učinka investicij v gospodarstvo, velikega trga medfaznih in finalnih proizvodov v velikih mestih, velike mobilnosti kvalificirane delovne sile itn., v kolikšni meri pa so te prednosti posledica večjih državnih izdatkov za zagotavljanje nekaterih storitev v velikih mestih — seveda na škodo manjših mest in neurbaniziranega prebivalstva, je najbolj neposredno merilo večje ali manjše družbene upravičenosti glede velikosti mesta že prej omenjena dinamika rasti javnih izdatkov za državno administracijo in komunalne storitve na prebivalca, ki smo jih z nekaterih zornih kotov obravnavali v tem prispevku.

Mladi v občinski organizaciji ZKS Celje

»V interesih delavskega razreda in njegovem boju za razvoj socialističnih samoupravnih odnosov so vsebovani življenjski interesi mladega rodu.«

(TITO v referatu na X. kongresu ZKJ)

Troje temeljnih značilnosti je, ki v zadnjih letih karakterizirajo organiziranost in krepitev občinske organizacije zveze komunistov v Celju.

Prva značilnost se kaže v tem, da se je število članov ZK iz leta v leto nenehno povečevalo, saj je znašal trend številčne rasti v poprečju okoli 10 %, kar se končno kaže v tem, da je danes v Celju vključeno v vrste zveze komunistov nekaj nad 12 % vseh zaposlenih delavcev.

Druga, izredno pomembna značilnost številčne rasti celjske občinske organizacije se kaže v vse večjem vstopanju v članstvo delavcev iz neposredne proizvodnje. Tako je Celje kot značilno delavsko mesto dobilo to svojo potrditev tudi v strukturi članstva ZK, kjer se je položaj delavcev iz neposredne proizvodnje bistveno okrepil in zavzema vse dominantnejše mesto in tako tudi s tem vpliv na nadaljno organizacijsko krepitev lastnih vrst.

Še zlasti pa je z vidika organizacijske, idejne in akcijske krepitev občinske organizacije zveze komunistov pomembna tretja značilnost, ki se kaže v vse močnejšem prilivu predstavnikov mlade generacije v članstvo zveze komunistov. Hkrati ko se je v minulih letih širil obseg sprejemov, ko se je večalo število delavcev iz neposredne proizvodnje, je v strukturi članstva občinske organizacije naraščalo tudi število mladih. Analiza strukture članstva kaže, da je danes vključeno v občinsko organizacijo ZK že toliko predstavnikov mlade generacije, da ti skupno predstavljajo kar 37,7 % celotnega članstva. Ob tem velja poudariti, da delež mladih presega republiško povprečje, da je med najvišjimi v naši republici in da med občinami, katerih struktura je glede tega še boljša, ni nobenega večjega delavskega središča, ki bi bilo po obsegu in strukturi enako ali večje, kot je celjsko.

Analiza sprejemov zadnjih nekaj let kaže, da je bilo med novo sprejetimi vsako leto v poprečju kar 63,6 % mladih, kar je vplivalo na po-

stopno zboljševanje celotne starostne strukture. Nesporno je na taka gibanja in rezultate pozitivno vplivala celostno zastavljena politika sprejemanja, opredeljena med drugim tudi na stališčih III. konference ZKJ, ki je obravnavala naloge zveze komunistov za socialistično usmerjenost in aktivno udeležbo mladega rodu v razvoju naše samoupravne socialistične družbe. Iz podatkov je razvidno, da se je že v naslednjem letu po tej pomembni konferenci povečal delež mladih med novo sprejetimi na 72,3 % in v vseh letih do danes ni nikoli padel pod 59,4 %. Tako je bilo skupno, vštevši tudi prvo polovico leta 1977, vse od leta 1973 naprej na novo sprejetih v zvezo komunistov 2062 novih članov, od tega 1312 mladih, kar znaša 63,6 %.

Da bi dobili celostnejši pregled nad deležem mladih, ki so vključeni v vrste zveze komunistov v okviru celjske občinske organizacije ZK, je treba opozoriti tudi na nekatere dopolnilne ugotovitve. Podatki namreč kažejo, da se je proporcionalna udeležba celjske občinske organizacije glede na celotno članstvo v naši republiki iz leta v leto povečevala, pri čemer je pomembno naraščal prav delež mlade generacije. Tako je danes v celjski občinski organizaciji zveze komunistov vključeno 4,7 % vseh mladih članov v SR Sloveniji, ali kar 7,0 % vseh, ki so mlajši od 19 let. Poudariti velja, da ima na območju naše republike le Maribor višji odstotek mlajših članov do 19 let in da so druga višješolska in srednješolska središča glede deleža mladih za Celjem. Še več! Iz analize podatkov za leto 1976 je razvidno, da imajo le občine Ljubljana Center, Maribor in ljubljanski univerzitetni komite (tega navajamo zaradi tega, ker ga posebej prikazuje tudi statistična služba pri CK ZKS) med svojim članstvom več starih do 24 let, kot pa jih v odnosu na to starostno kategorijo vključuje v svojih vrstah celjska organizacija zveze komunistov.

Tako ugodno stanje na področju starostne strukture ZK v celjski občini pa seveda ni rezultat naključnih okoliščin, temveč plod doslednega izvajanja načrtne politike sprejemov po eni strani, saj je bila (in je še) celjska občinska organizacija vse bolj usmerjena k sprejemanju mladih iz vrst delavske, kmečke, šolske in študentske mladine, zlasti tistih, ki se posebej izkazujejo pri izpolnjevanju nalog, ki jih danes pred mlado generacijo postavlja naša družba in zveza komunistov še posebej. Po drugi strani pa je to tudi rezultat vse izrazitejše družbenoekonomske preobrazbe Celja, ki s svojimi pozitivnimi premiki in dosežki neposredno vpliva na to, da se mladi vse bolj vključujejo v vrste članov zveze komunistov.

Vsekakor gre za splet širših družbenopolitičnih okoliščin, ki so po eni strani vplivale na vse večji interes za vstopanje v vrste zveze komunistov na sploh, še posebej pa so k temu stimulirale mlado generacijo. Prizadevanja v vse trdnejšem oblikovanju zavesti, da je Celje značilno delavsko središče, mesto, ki je bilo spričo svoje gospodarske razvitosti žarišče revolucionarnega vrenja vse od predvojnega obdobja naprej, so vplivala na to, da se je v zadnjih letih utrdila lastna organiziranost v

vrstah ZK, kar je omogočilo, da je občinska organizacija zveze komunistov v celoti uspela politično organizirati delavski razred, še zlasti, ko se je začela načrtno in intenzivno ukvarjati z vsemi najpomembnejšimi vprašanji delavstva, mladine, inteligence in vseh napredno usmerjenih struktur, pri čemer pa pri teh vprašanih ni ostajala samo na ravni obravnavanja, temveč jih je tudi v vsakodnevni praksi učinkovito razreševala.

Natanko opredeljene razvojne smernice občine so pokazale možne razvojne poti preraščanja doseženih rezultatov, ko je bilo očitno, da večletne stagnacije ne bo mogoče uspešno preseči. Rezultati, ki jih je pri tem dosegla zveza komunistov, so utrdili njeno družbenopolitično vlogo, jo organizacijsko okrepili, zaradi česar so mladi dobili vanjo polno zaupanje, saj so bili z okoliščinami prepočasnega razvoja pred leti tesno povezani. Večji ugled zveze komunistov, dosežen skoz konkretne uspehe na vseh področjih družbeno ekonomskega razvoja občine, je vlil večje zaupanje v njeno družbeno vlogo in položaj; zaradi tega se je tudi vse večje število mladih odločalo za vstop v vrste članov zveze komunistov, saj je popolnoma naravno in utemeljeno, da teži mlada generacija k temu, da stoji v prvih vrstah boja, ki ga bije pri nas delavski razred s svojo avantgardno zvezo komunistov na čelu. Iz te težnje mlade generacije izhaja tudi njen kritičen odnos do stanja in pojavov v družbi; razreševanje dolgoletnih navidez nerešljivih problemov celjske občine pa je še dodatno spodbudilo njeno nadaljnje identificiranje s cilji in politiko zveze komunistov.

Seveda pa do tega obrata ni prišlo naenkrat, saj ugotavljamo, da je v konkretnih okoljih zaupanje mlade generacije v zvezo komunistov sicer narastlo, da je v njenih očeh veliko uglednejša, kot je bila še pred leti, ni pa se temu ustrezno povečal tudi vstop v njene vrste. Razlogov za tako stanje je nedvomno več, eden glavnih pa je še vedno v tem, da je bila zveza komunistov v mnogih okoljih dokaj mlačna, da se ni lotevala življenjsko pomembnih in perečih vprašanj svojega delovnega okolja ter ni konstruktivno posegala v razreševanje nagradenih problemov. Zlasti je bilo to značilno za obdobje pred 21. sejo predsedstva CK ZKJ in 29. sejo CK ZKS. Neobravnavanje in nerazreševanje vprašanj, ki so posebno težila mlado generacijo, je zaviralo hitrejše spreminjanje njenega odnosa do vstopanja v članstvo organizacij zveze komunistov, kljub temu da so bili mladi priče vse obsežnejšim pozitivnim akcijam, ki jih je občinska organizacija kot celota vodila na vseh področjih družbenoekonomskega življenja in dela v občini.

Čisto drugače pa je bilo v tistih delovnih okoljih, kjer so komunisti, vzpodbujeni s stališči zveznih in republiških partijskih vodstev, okrepili svojo neposredno akcijo in vpliv tudi na mladino, da bi zagotavljali njeno socialistično usmerjenost in da bi s tem dosegli hitrejše vključevanje mladih v vse tokove socialistične družbene preobrazbe in bi tako še hitreje afirmirali vse mlade strukture in jih ustrezno vključili v samoupravno in politično življenje.

Številne organizacije so spoznale, da je temeljni pogoj za sistematično obnavljanje oziroma pomlajevanje članstva v zvezi komunistov prav v tem, da se doseže večja družbena aktivnost in množična udeležba mladine v samoupravnem dogajanju in celotnem družbenopolitičnem življenju v občini. Ta aktivnost pa je temeljila na veliki odločnosti in doslednosti zveze komunistov pri doseganju postavljenih ciljev na vseh področjih prizadevanj za celotno družbenoekonomsko preobrazbo Celja. Pri tem se je pokazalo, da je uspešno, da so vodstva nenehno analizirala in ocenjevala delo komunistov, ki delajo med mladino, jih usmerjala pri njihovih naporih in jih spodbujala k akcijam, ki so bistvenega pomena za socialistično usmerjenost, vzgojo in družbenopolitično angažiranost mladine. Tako se je odnos mladine do zveze komunistov vse bolj izražal v odvisnosti do spreminjanja položaja mladih na vseh najpomembnejših področjih, kot je področje gospodarjenja, samoupravljanja, pri družbenem standardu, kadrovske politiki in ne nazadnje pri njeni lastni politični angažiranosti.

Gospodarski dosežki občine v zadnjih letih so omogočili krepitev proizvodnih sil in večjo delovno storilnost, kar je bistveno vplivalo na nadaljne razširjanje izobraževanja (ustanavljanje novih srednjih in višjih šol v Celju), hitrejši razvoj na področju telesne kulture (številni novi telesnovzgojni objekti) in drugo, kar vse je v mladih ljudeh vse trdneje izoblikovalo prepričanje, da se intenzivno rešujejo tudi njihovi problemi, kar je utrdilo prepričanje, da se vse bolj širijo možnosti za njihovo vsestransko udeležbo v družbenogospodarskem, političnem in kulturnem razvoju celotne občine. Pa je zaradi tega v mnogih delovnih okoljih na vseh področjih kmalu dozorelo spoznanje, da lahko mladi svoje interese in socialistične težnje uspešno rešujejo le kot sestavni del organiziranih družbenih sil, ki jih vodita delavski razred in zveza komunistov. Ker pa so taka spoznanja prodrla tudi v druge družbenopolitične institucije, so bili s tem dani pogoji, da se mladi vse bolj ustvarjalno vključujejo na vseh področjih dela in življenja v občini. Celoten proces demokratizacije v občini in velike spremembe, ki jih je v družbenoekonomske odnose prinašal proces ustavne transformacije, so pomembno pritegnili mlajšo generacijo, ki danes v celotnem kompleksu družbenih odnosov, ne samo da je navzoča, temveč je v njem izredno pomemben in nenadomestljiv dejavnik. Doseženo je bilo, da so postala temeljna vprašanja družbenega razvoja celjske občine tudi težišče samoupravne, družbene in politične dejavnosti mladine.

Vse to je vplivalo na to, da se je bistveno povečalo neposredno angažiranje mladih v samoupravnih organih ter v vodstvih družbenopolitičnih organizacij. Podatki kažejo, da imamo na območju občine v vseh delavskih svetih kar 25,3 % mladih, s tem, da hkrati ugotavljamo tudi vse večjo njihovo aktivnost pri vključevanju v razreševanje posameznih aktualnih problemov. Delež mladih v vodstvih družbenopolitičnih organizacij se je povzpел na 32,7 %, pri čemer pa je še posebno treba poudariti

to, da je okrepitev frontne socialistične zveze v bistvu povečala tudi odgovornost ZSMS za kvalitetno politično organiziranost mladine same, saj se je ta v bazi vse močnejše uveljavljala tako znotraj sindikata kot tudi v socialistični zvezi sami.

Bistveni premiki so bili v zadnjih letih doseženi glede zaupanja v mlado generacijo, ki je v kadrovski politiki dobila popolnoma novo, kakovostnejše opredeljeno mesto in vlogo. To je spodbudilo in motiviralo mlade ljudi za še bolj organizirano delo in še višjo stopnjo lastne organiziranosti ter vključevanje v procese družbenoekonomskega dogajanja in samoupravnega urejanja razmer ter odločanja o nadaljnjem razvoju. Zavzemanje občinske organizacije zveze komunistov kot celote in posameznih osnovnih organizacij v svojih delovnih okoljih, da se kvalificiranim, sposobnim socialistično usmerjenim in opredeljenim ter družbenopolitično angažiranim mladim ljudem, zlasti iz delavskih vrst, smeje zaupa odgovorne naloge in dolžnosti v delovnih organizacijah, družbenopolitičnih skupnostih in družbenopolitičnih organizacijah, ni ostalo brez pričakovanih rezultatov. Število mlajših strokovnjakov pri opravljanju poslovodnih funkcij se je povečalo, narastlo pa je tudi število tistih mladih, ki so prevzemali odgovorne dolžnosti v samoupravnih organih in družbenopolitičnih organizacijah. Tako je bilo v veliki meri omogočeno, da se je skladno s spremembami v sistemu družbenoekonomskih in političnih odnosov v občini, stalno razširjala tudi možnost, da napredne težnje, resnični interesi, potrebe, pobude, pa tudi kritike mladih prodro do vseh mest samoupravnega in političnega odločanja, da se zahteve, praviloma utemeljene in upravičene, preverjajo v demokratičnih razpravah, in da iniciativa mladih po hitrejšem in globljem spreminjanju zakoreninjenih navad hitreje doživi ustrežno družbeno potrditev tako v organizacijah združenega dela kakor tudi v krajevnih in interesnih skupnostih ter drugod.

S tem ko se je zveza komunistov v občini poleg urejanja najpomembnejših življenjskih vprašanj, ki so pomembna tudi za mladino, neposredno eksponirala kot nosilec najnaprednejših smernic celotnega družbenega razvoja, pa je mladino tudi neposredno vključevala v aktivnost za doseganje ustreznih sprememb v občini. Tako vključevanje mladine pa je bilo omogočeno tudi zaradi nenehnega idejnopolitičnega usposabljanja mlade generacije, saj je, na primer, samo v letu 1976 šlo skozi organizirane oblike idejnopolitičnega usposabljanja mladih v celjski občini kar 2185 mladink in mladincev. Pri tem bodo tudi v prihodnje odigrali izredno pomembno vlogo aktivni mladih komunistov, ki jih je v občini organiziranih že 18 in ki so z dosedanjim delom pokazali veliko pomembnost njihovega organiziranja in delovanja.

Doseženi rezultati, čeprav veliki in pomembni, pa ne smejo voditi k samozadovoljstvu, kajti to bi bil začetek stagnacije in hitrega nazadovanja na vseh področjih. Dejstvo, da doseženo ni bilo rezultat posameznih enkratnih kampanj, temveč plod dolgotrajnejšega in vsebinsko jasno opre-

deljenega in zastavljenega dela na vseh področjih, mora biti vodilo v prihodnje, saj je nenehno obnavljanje članstva v celjski občinski organizaciji ZK bistveno odvisno od vsebine in ravni aktiviranja mladih in njihove vse širše udeležbe v samoupravnih dogajanjih in družbenopolitičnem življenju, spodbujene z odločnostjo in doslednostjo komunistov in njihovih organizacij družbenoekonomske preobrazbe Celja.

Zato bo celjska občinska organizacija ZK s tako idejno in politično usmeritvijo nadaljevala tudi v prihodnje, kajti le tako se bo odnos mladih do ZK še nadalje utrjeval in taka praksa bo omogočila celostno angažiranje mladine v celotnem družbenopolitičnem dogajanju v občini, ki pomeni realizacijo naporov za podružbljanje politike in demokratizacijo družbenih odnosov.

Še nadalje si bo občinska organizacija ZK kar najbolj prizadevala za čim množičnejšo udeležbo mladine v celotnem družbenopolitičnem življenju, ki mora predvsem temeljiti na delovanju vseh oblik neposredne socialistične demokracije v organizacijah združenega dela, v krajevnih in interesnih skupnostih oziroma v širši družbenopolitični skupnosti nasploh. S takimi prizadevanji bo celjska občinska organizacija ZK postala še bolj odprta, s tem pa se bo še bolj povečal interes mladine za vstopanje v članstvo, kar vse pa bo omogočalo realizacijo še večje pozornosti do kritičnega gledanja mladih na odprta družbena vprašanja in njihove zahteve po radikalnem razreševanju še obstoječih družbenih nasprotij, izhajajočih iz različnosti interesov, oblikovanih v posameznih družbenih agregatih. To pa bo gotovo krepilo tudi njeno samozavest, večalo ugled mladih v vseh okoljih in omogočalo njihovo še aktivnejše vključevanje v celotna prizadevanja za preraščanje doseženih odnosov in za hitrejši celosten razvoj občine.

Premiki, ki so bili v zadnjih letih doseženi v izboljšanju strukture članstva ZK v celjski občini, so trdna baza za doseganje še boljših rezultatov tudi v prihodnje. To je in ostaja ena osrednjih nalog celotne organizacije, zavedajoč se pri tem dejstva, da gre v tem primeru za dialektičen medsebojni odnos med obsegom in vsebino sprememb družbenih odnosov v smeri nadaljne demokratizacije in poglobljanja socialističnih samoupravnih odnosov in angažiranju vseh naprednih struktur ter njihovo vse obsežnejše vključevanje v vrste zveze komunistov. Še hitrejši napredek na vseh področjih bo motiviral še večje angažiranje vseh naprednih družbenih struktur, zlasti pa mladine za vključevanje v vrste članov zveze komunistov in večje angažiranje komunistov na vseh področjih bo omogočilo, da bo Celje tudi v prihodnje še uspešnejše in še hitrejšo napredovalo.

Vse večja udeležba mladih v vrstah zveze komunistov in njihova vse trdnejša identifikacija s temeljnimi interesi delavskega razreda so velik in trden porok za taka pričakovanja.

BOGDAN KAVČIČ

O vodenju v samoupravnih organizacijah združenega dela (I)

1. Odnos med vodenjem in upravljanjem

Izločanje vodenja iz celotne proizvodnje dejavnosti je eden značilnih produktov razvoja kapitalističnega načina proizvodnje. Dokler je individualni proizvajalec (obrtnik, rokodelc ipd.) sam proizvajal izdelek oziroma uporabno vrednost v celoti, je tudi sam usmerjal svojo dejavnost. Brž ko delitev dela doseže tolikšno stopnjo, da omogoča razvoj kapitalistične kooperacije, prejšnji celostni proizvajalec zgubi svojo samostojnost in se spremeni v delnega delavca. Ta delni delavec opravlja skupino delovnih operacij, ki so le del vseh potrebnih operacij za izdelavo izdelka. Ta proces poteka že v kapitalistični kooperaciji in kasneje manufakturi ter doseže z uvajanjem strojev v proizvodnjo velikanske razsežnosti.

Delni delavec je v marsičem odvisen od drugih delavcev in kapitalista. Delni delavec lahko proizvaja le, če je vse delne delavce, ki sestavljajo kolektivnega delavca, najel isti kapitalist hkrati, jim zagotovil delovna orodja in založil za surovine ipd.

Kooperacija delnih delavcev zahteva usklajevanje, da bi bil skupni rezultat dela kar največji. To usklajevalno funkcijo si prisvoji kapitalist na podlagi tega, da je lastnik sredstev za proizvodnjo. Delni delavec vse manj sam usmerja delovni proces in vse bolj postaja le izvajalec ukazov tistega, ki usklajuje dejavnost (lastnika sredstev za proizvodnjo).

Pride torej do delitve funkcij izvajanja od funkcij upravljanja in vodenja. Izvajanje postaja izključno opravilo mezdnih delavcev, kapitalist lastnik pa v začetku sam opravlja funkcije upravljanja in tudi vodenja, usklajevanja dela delnih delavcev.

Razširitev kapitalističnih podjetij, zaposlovanje vedno večjega števila delavcev pri istem kapitalistu itn., vse to je pripeljalo do tega, da se je vsaj del lastnikov popolnoma izločil iz proizvodnje. Posameznik namreč lahko usklajuje le delo sorazmerno omenjenega števila delavcev. Nekateri avtorji omenjajo kot idealno število celo manj kot 10 delavcev. V sodobni tehnologiji pa pride ponekod po en usklajevalec tudi na več kot

100 delavcev. To število je znano kot »razpon kontrole« ali »obseg kontrole« in je očitno odvisno od tehnologije oziroma postopkov, ki so v uporabi v posamezni proizvodnji in organizaciji dela.

Tako je kapitalist že iz tehnoloških razlogov moral prepuščati tudi funkcije usklajevanja dela (vodenja) drugim, plačanim in najetim delavcem. Obenem pa mu je tudi količina prisvojene tuje presežne vrednosti (presežnega dela mezdnih delavcev) omogočila izločitev iz produkcije.

Za moderno kapitalistično podjetje so torej značilne tri različne skupine nosilcev različnih organizacijskih funkcij: funkcij upravljanja, ki pripadajo lastniku ali lastnikom; funkcij vodenja, ki jih v imenu in za lastnika opravljajo posebni najeti delavci — management, ter funkcije izvajanja, ki pripadajo mezdnim delavcem (Lipovec, 1969, str. 58 in nasl.).

Ločenost teh funkcij seveda ni enako dosledno izvedena v vseh kapitalističnih podjetjih in ne enaka v različnih časovnih obdobjih. V velikih podjetjih, kjer je lastnik podjetja veliko število delničarjev, je lastnik dokaj anonimen. Funkcije lastnika (upravljanje, to je določanje temeljnih ciljev in sprejemanje strateških odločitev v podjetju) opravlja na primer v nemških podjetjih, katerih lastnik so delniške družbe, upravni odbor delniške družbe. V mnogih, posebej v velikih podjetjih, opravlja management tudi mnoge funkcije, ki sicer pripadajo lastniku. Lastnik kontrolira managerje le zelo na splošno in občasno (stopnja dobička na leto ipd.). V mnogih, tudi sodobnih, kapitalističnih podjetjih, ki so v individualni, družabniški ali družinski lasti, opravljajo lastniki aktivno funkcijo v podjetju, praviloma na vrhu organizacijske piramide (glavni direktor, direktorji sektorjev itn.). Verjetno so po številu takšna podjetja v večini; ne pa tudi po nacionalni in internacionalni pomembnosti.

Za mnoga sodobna kapitalistična podjetja je značilna še ena modifikacija strukture oblasti v podjetju. Vse bolj je namreč postajalo jasno, da podjetja ne more več voditi individualno človek »na vrhu«. Za uspešno vodenje je bila potrebna diferenciacija in specializacija funkcij upravljanja in vodenja. To pa je prineslo povečan vpliv strokovnjakov, specialistov na odločanje v podjetju. Vloga tako imenovanih »štabnih« organov se krepi in postane neločljivi sestavni del odločanja v podjetju. K temu je prispeval tudi znaten razvoj tehnologije, ki je podlaga modernemu tehnokratizmu.

Definicije upravljanja in vodenja praviloma vsebujejo opredelitev, da gre pri upravljanju in/ali vodenju za opredeljevanje nekih pojavov, ki so med seboj vzročno povezani, torej za opredeljevanje odnosa vzrok-posledica. Namen upravljanja in vodenja je vplivati na vzroke ali proizvajati vzroke, ki bodo imeli zaželene posledice. Vodenje in upravljanje imata torej skupno to, da gre v obeh primerih za usmerjanje procesov proti zaželenim ciljem.

Seveda so to dokaj splošne opredelitve. Zato ni presenetljivo, da je bilo mogoče v jugoslovanski teoriji po uvajanju samoupravljanja naleteti

na take interpretacije, da sta vodenje in upravljanje dva različna procesa, kot tudi na take, da gre za enoten proces.

Zagovorniki različnosti vodenja in upravljanja se sicer v argumentaciji razlikujejo med seboj, vendar pa lahko pri njih odkrijemo nekaj skupnih potez. Najpogostejša skupna črta je, da razumejo upravljanje kot dejavnost samoupravnih organov in vodenje kot dejavnost vodilnih delavcev. Skladno s tem pojmovanjem naj bi upravljanje pomenilo sprejemanje splošnejših globalnejših političnih odločitev, vodenje pa konkretnjših tehnično izvedbenih odločitev. Takšna opredelitev močno spominja na vojaško terminologijo, kjer na višji ravni linijske organizacije sprejemajo strateške odločitve, na nižjih ravneh pa operativno taktične.

Tako na primer V. Rašković takole utemeljuje razlikovanje vodenja in upravljanja: »V socioloških analizah moramo pri vseh oblikah delavske participacije v upravljanju proizvodnje razmejiti dva procesa, ki jih v mnogih študijah pogosto identificirajo ali mešajo, čeprav sta bistveno različna. Gre namreč predvsem za razmejitve procesov upravljanja in vodenja, pri čemer moramo z »upravljanjem« razumeti splošno politiko dela in razvoja nekega podjetja, z »vodenjem« pa izpolnjevanje nekaterih vsakodnevnih opravil: organizacijske, tehnično-tehnološke in ekonomsko-komercialne narave« (Rašković, 1967, str. 89).

Podobno je oba pojma opredelil že skoraj deset let poprej Z. Vidaković: »Upravljanje obsega tako imenovano notranjo zakonodajo, planiranje, razporeditev dohodka in odločanje o uporabi skladov in sredstev. Vodenje obsega uresničevanje načrta, rešitve na podlagi notranjih in splošnih predpisov, sklepanje poslovnih aktov in na podlagi odločitev o uporabi skladov in odločitve o preskrbovanju in razpolaganju s sredstvi« (Vidaković, 1959, str. 6). Vidaković ugotavlja tudi, da so tri področja, kjer se obe funkciji prepletata: medsebojna delovna razmerja, odnosi med deli podjetja in celoto ter notranji nadzor (Vidaković, 1959, str. 6).

Prav z navajanjem področij, kjer se upravljanje prekriva z vodenjem, pa so že dani temelji za kritiko teze, da gre za dva ločena procesa. V praksi in strokovni literaturi je bilo namreč pogosto opredeljeno v skladu s to tezo, da naj bi upravljanje pomenilo dejavnost samoupravnih organov, ki odločajo; vodenje pa je v pristojnosti vodilnih delavcev in obsega izvajanje odločitev samoupravnih organov. Kot skrajni primer takšnega razmišljanja bi lahko opredelili koncept upravljanja samoupravnih podjetij, ki je temeljil na nekakšnem pogodbenem odnosu med samoupravnimi organi na eni strani in vodilnimi delavci na drugi. Samoupravni organi naj bi zastopali interese delavcev ter postavljali splošne cilje podjetja. Vodilni delavci pa bi kot strokovno kompetentni te odločitve izvajali in bili pri tem popolnoma samostojni. V bistvu je šlo torej za predlog, da samoupravni organi nastopajo v funkciji lastnika v zasebno lastniških gospodarstvih. Ta model je bil teoretično in praktično zavržen, ker da se ne ujema s samoupravljanjem.

Druga smer dokazovanja, da gre pri vodenju in upravljanju v samoupravnih podjetjih za dva različna procesa, pa je opredeljevanje vodenja kot ukvarjanje s tehnično-tehnološkim vidikom dela; upravljanje pa naj bi se nanašalo na človeški vidik proizvodnje, torej na dejavnost, povezano z interesno strukturo delavcev. Podrobnejša analiza te teze je hitro pokazala, da praktično ni mogoče razmejiti vodenja tehnologije od dela z ljudmi, ker gre za dva povezana vidika proizvodnje.

Posebej kaže omeniti dokazovanje posebnosti oz. različnosti procesov vodenja od procesov upravljanja z razlikami v znanju zaposlenih in iz tega izvirajočem posebnem položaju strokovnih in vodilnih delavcev (ekspertna moč), posebnem glede na druge delavce v organizaciji. Posebej se je to pokazalo v tem, da je bila priznana samoupravnim organom politična, normativna moč, ki pa je v proizvodni organizaciji nezadostna, saj je za uspešno proizvodnjo potrebno tudi strokovno znanje, s katerim pa razpolagajo le strokovni in vodilni delavci (zaradi višje formalne izobrazbe in monopola nad informacijami v organizaciji).

Svojevrstno opredelitev in razmejitev funkcij upravljanja in vodenja je zagovarjal J. Županov. Ločil je tri podsisteme: upravljanje, samoupravljanje in vodenje (Županov, 1969, str. 150—151). Po njegovi opredelitvi obsega upravljanje vse zunanje odnose podjetja; samoupravljanje obsega vse avtonomno urejanje odnosov v delovni skupini in med skupinami v podjetju; vodenje pa obsega vse odnose med organizacijskimi enotami in v njih; odnose, ki so funkcionalni za uspeh delovne organizacije.

To bi bilo nekaj glavnih smeri opredeljevanja vodenja in upravljanja v samoupravnih organizacijah kot dveh različnih in ločenih procesov. Zagovorniki teze o vodenju in upravljanju kot enotnem procesu v samoupravnih delovnih organizacijah pa so izhajali predvsem iz analize pomena samoupravljanja. Na eni strani poudarjajo predvsem to, da samoupravljanje odpravlja delitev zaposlenih na skupino izvajalcev in skupino vodilnih delavcev, ki vodi delovni proces v imenu upravljalca (lastnika) in za njegov račun. Poudarjajo, da samoupravljanje združuje organizacijske funkcije vodenja, upravljanja in izvajanja. Z odpravo zasebne lastnine nad sredstvi za proizvodnjo samoupravna socialistična družba odpravi tudi posebno družbeno skupino upravljalcev. Z organizacijo združenega dela upravlja delavci sami, seveda odgovorno do drugih delavcev in do družbene skupnosti kot celote. Zato samoupravljanje odpravlja ločevanje zaposlenih na različne skupine s protislovnimi interesi in protislovnim položajem v organizaciji. »Namreč, namesto dveh postavlja eno stran, definirano z besedico ‚samo‘. Ta se sama vodi in usmerja, sama usmerja svojo dejavnost in sama sebi ukazuje ter izvršuje svoje ukaze« (»Sloboda«, 1968, str. 1499).

Takšen položaj glede vodenja in upravljanja bistveno spreminja tudi funkcijo in dejavnost posameznika v organizaciji. Ni več zgolj ali pred-

vsem orodje, ki izvršuje ukaze drugih. Postane aktiven član tudi v smislu kreiranja odločitev, neposredno ali prek skupine, v katero je vključen.

Naslednja smer dokazovanja enotnosti vodenja in upravljanja v samoupravnih odnosih pa poudarja, da ohranjanje vodenja in upravljanja kot dveh ločenih funkcij pomeni ohranjanje hierarhičnih odnosov nadrejenosti vodilnih in podrejenosti izvrševalcev. Tudi v tem primeru gre podobno kot v prejšnjem za poudarjanje neločljivosti organizacijskih funkcij v samoupravnih odnosih.

Z istega vidika je doživelo kritiko tudi stališče, da se vodenje nanaša na delo z ljudmi, upravljanje pa na delo s stvarmi. Takšno kritiko je v zgoščeni obliki formuliral, denimo Dautović:

»Po mojem obstaja samo enotna funkcija upravljanja — upravljanje s stvarmi in s človeškim delom. S stvarmi upravlja vsak posameznik kot neposredni proizvajalec. Upravlja s strojem, s svojim agregatom in materialom, ki ga predeluje. S stvarmi upravljanja tudi oni, ki organizira delo na višji ravni po načelu sestavljenega dela. S stvarmi upravlja delavski svet in zbor delavcev enot takrat, ko sprejema odločitve o tem, kako bodo izkoriščali posamezne stvari. Potemtakem je to nekakšna dialektična enota in je težko napraviti delitev v smislu: to so stvari in z njimi upravlja strokovna ekipa, to pa je zdaj proizvodni odnos in tu nastopajo samoupravljalci. Po mojem takšna logika samo stopnjuje ločitev vodenja in upravljanja in s tem ločuje delovni kolektiv« (Dautović, 1970, str. 59).

Navedli smo samo nekatere vrste opredelitev odnosa med vodenjem in upravljanjem v jugoslovanski strokovni literaturi v šestdesetih letih. Problem je bil očitno deležen precejšnje pozornosti. Vendar pa nam že prikazana argumentacija slikovito prikazuje zmedo, ki je očitno vladala na tem področju. Ta zmeda očitno izvira iz dejstva, da je samoupravljanje prineslo vrsto sprememb tudi v organizacijske odnose v delovnih organizacijah. Te spremembe so bile vedno globlje in vedno bolj očitno je postajalo, da samoupravljanja ni mogoče združiti s tradicionalnimi hierarhičnimi odnosi tudi pri organizaciji dela, ne le pri upravljanju organizacije.

V čem je bistvo problema? Že izraz »samoupravljanje« pove, da v samoupravnih odnosih ne moremo pričakovati, da bo dejavnost, ki jo označujemo kot upravljanje, zginila, odpadla, odmrla ali kaj podobnega. Še bolj je to jasno, če nekoliko podrobneje definiramo upravljanje. F. Lipovec, je na primer upravljanje definiral takole:

»Upravljanje je organizacijska funkcija, a) ki je opredeljena družbeno-ekonomsko in ki po svoji strani določa družbeni način gospodarjenja; b) ki je vir vse oblasti v podjetju in c) ki se dinamično razvija v proces določanja cilja podjetja, splošne poslovne politike in drugih važnejših odločitev, s čimer d) zastopa, varuje in razvija interese nosilca upravljanja« (Lipovec, 1968, str. 356).

Vsebina te funkcije očitno ostaja tudi v samoupravnih organizacijah združenega dela. Celo več: prav nič ne zgublja pomembnosti. To, kar se spremeni, je nosilec te funkcije. Družbena lastnina sredstev za proizvodnjo omogoči, da postanejo upravljalci vsi zaposleni. Družbena lastnina seveda tudi pomeni, da kolektiv ni lastnik teh sredstev, ampak jih upravlja — upravlja tako, da zadovoljuje svoje in družbene potrebe. To se posebej vidi pri delitvi rezultatov dela, ki vsebuje stimulativne elemente za čim večji delovni prispevek posameznika, obenem pa tudi obveznosti kolektiva do zadovoljevanja skupnih in splošnih družbenih potreb.

S spremembo nosilca upravljanja pa se v temeljih zamaje tradicionalna organizacijska zgradba, kakršno je za proizvodne in nekatere druge organizacije razvil kapitalizem. Lastnina sredstev za proizvodnjo pomeni po definiciji pravico neomejenega razpolaganja. Lastnik sredstva za proizvodnjo uporablja tako, da v kar največji meri zadovoljuje njegove interese. Interes zasebnega lastnika je takšna uporaba sredstev za proizvodnjo, kakršna mu omogoča prilaščanje čim večjega deleža presežnega dela najetih mezdnih delavcev. Temu je prilagojena celotna (kapitalistična) organizacija dela. Vloga celotnega managementa (vodilne linije) je, na grobo opredeljeno, takšno usmerjanje in usklajevanje dela mezdnih izvajalcev (neposrednih proizvajalcev), ki v kar največji meri zadovoljuje cilje lastnika oziroma upravljalca. Zato celotna organizacijska zgradba kapitalističnega podjetja vsebuje mehanizme, s katerimi dosega podrejanje dejavnosti neposredno podrejenih volji nadrejenega.

S spremembo nosilca upravljanja, ko v razmerah družbene lastnine sredstev za proizvodnjo postanejo upravljalci vsi zaposleni v imenu družbe, postanejo nujne spremembe tudi v položaju in funkciji vodilnih delavcev. Prav smer in vsebina teh sprememb je izvir mnogih nesporazumov, ki se izražajo tudi v zadevni publicistiki in od katerih smo nekatere tudi že omenili. Tako bi argumentacijo o vodenju in upravljanju kot dveh procesih oziroma enotnem procesu lahko sintetizirali v ugotovitev, da sicer gre za dve vrsti organizacijskih funkcij, da pa obenem samoupravni odnosi v organizacijah, v katerih delovni ljudje delajo, vnašajo bistvene spremembe glede nosilcev teh funkcij. Vsi zaposleni postanejo upravljalci in izvajalci, ki tudi sami organizirajo (vodijo) delovni proces. V tem smislu gre za enoten proces.

2. Vsebina funkcije vodenja v kapitalističnih podjetjih

Da bi lažje prikazali, koliko in v čem samoupravljanje spreminja funkcijo vodenja, si bomo najprej nekoliko podrobneje ogledali vsebino te funkcije.

Najprej nekaj besed o samem pojmu »vodenja«. Pojem vodenje uporabljamo kot prevod za angleški izraz »management«, nemški »führen« oziroma »leiten«, francoski »administrer« itn. F. Lipovec dokazuje (Lipo-

vec, 1968, 1969), da bi bil primeren slovenski izraz le »ravnanje« in ne vodenje. Predlog oz. zahtevo izvaja iz tega, da zaposleni člani vodilne linije tako uravnavajo razmerja med izvajalci, da je zagotovljeno uresničevanje ciljev lastnika oz. upravljalca.

Čeprav se večina sodobnih priročnikov za vodilne in učbenikov za šolanje vodilnih ukvarja predvsem s problematiko odnosov med vodilnimi in izvajalci, se bomo mi najprej ustavili pri vsebini opravil, ki sestavljajo »vodenje«. Ogledali si bomo, kakšna je vsebina vodenja v sodobnih kapitalističnih podjetjih. Za prikaz vsebine bomo uporabili shematizem in opredelitve v ameriškem priročniku *Manage more by doing less* avtorja Raymonda O. Loena (McGraw-Hill, New York 1971), za katerega menim, da je primer zelo dobrega pregleda obravnavane vsebine v sodobni literaturi. Pregled vsebine pristojnosti in nalog managementa v sodobnem kapitalizmu nam bo potem omogočil kritično presojo z vidika odnosov v samoupravni organizaciji združenega dela.

Omenjeni avtor vodenje opredeljuje kot planiranje, usmerjanje in nadzor dejavnosti podrejenih, s katero dosegamo postavljene cilje. Pri vodenju loči torej tri temeljne skupine dejavnosti: planiranje, usmerjanje in nadzor. Vse troje se nanaša na dejavnost podrejenih, saj kot glavno napako managerjev vidi prav v tem, da sami nastopajo v vlogi izvajalca, namesto da bi izvajali prek podrejenih. Odnos nadrejeni-podrejeni je značilen temeljni odnos v kapitalistični organizaciji dela.

Planiranje. Planiranje je tista dejavnost, ki omogoča proizvajanje zaželenih ciljev oziroma posledic, daje okvir, dolgoročnejši pomen sprotnim operacijam ter omogoča, da mi kontroliramo razvoj dogodkov, namesto da bi dogodki kontrolirali nas. Da bi lahko planirali, moramo iz sedanjih dogajanj izključiti trajnejše delujoče težnje, tiste, ki bodo še dolga leta vplivale na našo dejavnost.

Za postopek planiranja so priporočena tale pravila: 1. določiti roke, termine planiranja (planiranja je lahko tudi preveč, čeprav večina managerjev premalo načrtuje delo); 2. zbrati ideje in izkušnje drugih — sodelavcev, podrejenih, nadrejenih, strokovnjakov in po potrebi tudi institucij in posameznikov izven organizacije; 3. plan mora biti enostaven, da ga lahko razumejo vsi, na katere se nanaša; 4. plan je treba oblikovati v pisni obliki, pisanje plana zelo disciplinira kreatorja; 5. proučiti je treba možnosti preskusov realnosti plana, posebno novosti, ki jih vsebuje, preden je plan sprejet, ter 6. potrebno je dobiti vsa potrebna soglasja za izvajanje plana.

Dejavnost planiranja obsega:

a) *Določanje ciljev.* To je najpomembnejši element celotnega procesa vodenja. Brez ustreznih ciljev, brez pravilno postavljenih ciljev lahko celotna dejavnost dosega slabše rezultate, kot bi jih lahko, ali celo propade. Zato kaže postaviti merljive, kvantitativno določljive cilje za vsa ključna področja. Tako je mogoče doseči uravnovešene rezultate na celotnem

področju pristojnosti in odgovornosti. Zato je treba najprej ugotoviti najbolj pomembne možnosti in probleme na vseh področjih, za katera smo odgovorni. Potem si velja postaviti enega do tri primarne cilje ter določiti sekundarne cilje. Nato je treba ugotoviti, od koga je odvisno doseganje teh ciljev. Ne velja si postavljati ciljev, katerih doseganje ni pretežno odvisno od skupine, za katero planiramo, če nimamo poprejšnjega soglasja dejavnikov, ki imajo ključni pomen za doseganje teh ciljev. Nato velja cilje opredeliti v kvantitativni obliki, v številkah ter določiti končne datume za uresničitev posameznih ciljev.

b) *Programiranje dela.* Ko so cilji določeni, je treba premisliti in razviti strategijo doseganja ciljev. Splošno pravilo: kar največji dosežek za kar najmanjši vložek (časa, denarja, napora). Strategija mora vsebovati tudi vlogo podrejenih pri doseganju ciljev. Zato je potrebno najprej še enkrat pregledati cilje in si osvežiti, kaj hočemo doseči. Program aktivnosti pa vsebuje določila o tem, kako je cilje mogoče doseči, posebej primarne in posebej sekundarne cilje. Nato je treba pregledati, s kakšnimi viri, dejavniki razpolagamo. Dober strateg maksimizira svoje prednosti in minimalizira svoje pomanjkljivosti. Tako kot vire je treba opredeliti tudi ovire za doseganje ciljev (v kadrih, materialu, denarju, strojih, metodah, tržiščih itn.). Na tej podlagi je mogoče razviti strategijo vodenja, ki je glede praktičnih akcij odvisna od področja dela (pristojnosti). Opredeliti velja šest do dvanajst glavnih akcij.

c) *Časovna opredelitev aktivnosti.* Ta zahteva odgovarja na vprašanje, kdaj je treba izvršiti posamezno predvideno aktivnost. Zato je treba čim realneje oceniti potreben čas za posamezno aktivnost, predvsem za ključne akcije. Treba pa je oceniti tudi potreben čas za rutinska opravila. Prav tako ne velja pozabiti na časovno rezervo za nepredvidene dogodke. Potem je treba opredeliti skrajne roke začetka in izvršitve posamezne naloge ter zagotoviti, da predvidene roke sprejmejo tisti, ki jih bodo izvajali. Glavne napake rokovnikov: če ne omogočajo ločevanja kratkoročnih in dolgoročnih dejavnosti, če so roki opredeljeni le za kratek čas (npr. le za en mesec), če je rokovnikov preveč, če ni predviden čas za nepričakovane težave in če z roki ne soglašajo prizadeti.

d) *Finansiranje programa.* Tudi to je obvezni del načrtovanja dejavnosti, čeprav ukvarjanje s finančnimi vprašanji nekaterim managerjem ni pri srcu. Najpogostejše napake pri sestavljanju finančnega načrta so: program finansiranja v večji meri temelji na preteklih izdatkih in ne na programu za prihodnje, skrb za finančna sredstva je prepuščena le računovodstvu, dovoljena so velika odstopanja navzgor ali navzdol od predvidenega obsega finansiranja ali nasprotno, da imajo program finansiranja za nespremenljiv. Najpomembnejše vodilo pri sestavi finančnega programa je, da mora finančni program podpirati izvajanje vsebinskega programa. Zato se kaže pri sestavi finančnega načrta držati tehle načel: finansiranje naj bo vezano na opravljanje delovne naloge (fiksni dohodki

najbolj dezangažirajo delavce); vključiti le stroške, katere je mogoče kontrolirati, ter določiti pravila obravnavanja tistih izdatkov, ki jih ni mogoče predvideti, ter upoštevati, da naj nižje enote (in posamezniki) sami odločajo o svojih sredstvih.

e) *Predvidevanje prihodnjega razvoja.* To ne pomeni nič drugega kot projekcijo, kaj se bo zgodilo v nekem določenem času. Takšne projekcije so praviloma le delno točne. Vendar predvidevanje prihodnjih dogodkov zmanjšuje nekatere siceršnje verjetne napake: nerealno postavljeni cilji (prenizki ali previsoki); pretirani izdatki, če ne predvidevamo gibanja cen blaga, storitev itn.; lahko zmanjšujemo obseg dejavnosti, kadar bi jo morali povečati, in obratno; odidejo najboljši delavci; zgublamo trg, čeprav prodaja raste; nabavimo drago opremo, ki pa je ne izkoriščamo dovolj; narastejo zaloge izdelkov; zamujamo pri dobavah izdelkov; pride do nelikvidnosti; ne dosežemo postavljenih ciljev.

Predvidevanja prihodnjega razvoja ne kaže jemati kot pasivno uganjevanje prihodnjih dogodkov. Predvidevati je treba s stališča možnega aktivnega vplivanja na dejanska dogajanja.

f) *Razvijanje organizacijske zgradbe.* Na kratko bi lahko rekli, da gre za določitev števila in vrste položajev s pripadajočimi nalogami in odgovornostmi, ki so potrebne za doseganje ali preseganje postavljenih ciljev. Najpogostejše napake v zvezi s tem področjem so: ocena, da so za vodjo in druga delovna mesta potrebni ljudje z izjemnimi sposobnostmi, praviloma takimi izjemnimi sposobnostmi, kot jih že imajo tisti, ki so na njih (neñadomestljivost); ni napisanih delovnih opravil oziroma skupin opravil za posameznega zaposlenega; niso jasno razmejene pristojnosti in odgovornosti posameznikov; obstojijo delovna mesta, na katerih ni mogoče nikakršno napredovanje; preveč časa se porabi za sestankovanje; v organizaciji obstojijo »svetovalski« položaji, za katere nihče prav ne ve, kakšne so pristojnosti in odgovornosti zaposlenega na tem mestu; posamezniki imajo premalo pristojnosti in odgovornosti.

Kako razviti ustrezno organizacijsko strukturo, ki bo spodbujala prizadevnost vseh zaposlenih? Izhajati je treba iz programa in ciljev. Spremembe v programu morajo spremljati spremembe v organizaciji. Nadalje je treba za vsak položaj sestaviti kratek opis, ki ga je mogoče izraziti z eno besedo (npr. prodajalec). Naslednja stopnja je jasna pismena opredelitev delovnih nalog, odgovornosti in pristojnosti, v okviru katerih mora ravnati zaposleni delavec. Sledi določitev linijskih in štabnih položajev, tako da je mogoče izkoristiti prednosti centralizacije in decentralizacije. Vsako delovno mesto kaže v kar največji meri oblikovati v skladu s sposobnostmi in znanjem, ki jih najdemo pri vsakem posamezniku. Ne kaže oblikovati delovnih mest v skladu s posebnimi kombinacijami znanj, sposobnostmi itn. pri konkretnih posameznikih. Vendar obenem upoštevati, da morajo biti delovna opravila tako oblikovana, da vsak posameznik lahko maksimalno izkoristi svoje sposobnosti in znanja. Delovna mesta

morajo biti tako oblikovana, da je odločanje čim bližje dejanskemu dogajanju. Odgovornosti, povezane z vodilnim položajem, je treba porazdeliti čim nižje je mogoče. Splošno pravilo pa mora biti, da je treba organizacijo graditi ob dejavnostih, ne pa ob ljudeh. Tu se najboljše vidi, kako hierarhični odnosi ovirajo učinkovitost organizacije.

g) *Oblikovati osebno politiko vodje.* Temu bi lahko rekli tudi oblikovanje splošnih navodil za odločanje in individualno aktivnost. Področja, na katera se nanaša zahteva po oblikovanju takšnih navodil, so npr. obseg produkcije ali storitev, komu rabijo, raven kakovosti, viri sredstev, stroški, kadrovanje itn. Oblikovanje takšnih navodil zboljšuje odločanje, omogoča prenašanje odločanja tudi na druge (po navodilih) in s tem si manager prihrani precej svojega časa.

Kaj pomeni oblikovati lastno politiko? Najprej definirati dolgoročne namene. Pri tem ne kaže opredeljevati takšnih namenov, kot so dobiček, denar ipd. To so že rezultati dejavnosti. Dejavnost pa je treba usmeriti na zadovoljevanje potreb ljudi. Nadalje je treba opredeliti filozofijo vodenja (vodenje s pomočjo ciljev, napredovanje v organizaciji, kontrola, pristojnosti in odgovornosti itn.). Navodila za odločanje kaže formulirati predvsem na področjih, kjer se odločanje ponavlja. Treba je tudi določiti, kako bo mogoče opredeljeno politiko praktično utemeljevati in urediti. Sestavni del takšne »politike« je tudi opredelitev, kako ravnati v izjemnih primerih, v nepredvidenih situacijah. Splošno pravilo: tako oblikovati navodila za odločanje, da bodo lahko odločali tudi drugi (pa bo rezultat enak). Samoupravni odnosi v organizaciji torej vsebujejo že sami po sebi vrsto prvin, za katere se v hierarhični organizaciji morajo posebej prizadevati.

h) *Postopki izvajanja politike.* Da bi zagotovili izvajanje sprejete politike, morajo podrejeni poznati primerne postopke in metode. Ob tem je standardna dilema: ali uporabiti standardne postopke ali prepustiti posamezniku, da oblikuje svoje metode opravljanja dela. Argumenti proti standardnim postopkom so zlasti tile: zmanjšujejo iniciativnost in domselnost posameznika, komplicirajo opravljanje dela (težko je že poznati postopke za različne situacije, neprilagodljivost itn.) ter niso zanimivi za sposobne ljudi. Argumenti za standardne postopke pa so: povečujejo produktivnost (ker omogočajo splošno uporabo preštudirane najboljšega postopka), zagotavljajo kakovostno proizvodnjo oziroma storitve (omogočajo kontrolo kakovosti) ter zmanjšujejo uvajalne stroške za nove delavce.

i) *Določanje standardov.* Pri tem imamo v mislih določitev ravni individualne ali skupinske storilnosti, ki jo ocenimo kot primerno oz. sprejemljivo. Najpogostejše napake pri ocenjevanju individualne storilnosti so verjetno te: a) prepričanje, da je vsakodnevna ocena najboljši standard za ocenjevanje storilnosti delavcev; b) ljudje ne marajo standardov (ne želijo samovoljnih, nepoštenih, spremenljivih ali nejasnih, želijo pa objek-

tivne, poštene, dosledne in jasne); c) pretekli dosežki so na splošno dobra podlaga za oceno (če ni standardov, dosega storilnost v proizvodnji le 50 do 60 odstotkov možne) ter d) standardi naj bodo dosegljivi (doseganje norme daje delavcu zadovoljstvo).

Oblikovanje standardov zahteva: pripravo kratkega opisa delovnih opravil za vsakega delavca; opredelitev merljivih kriterijev količine in kakovosti storilnosti za posameznika; zagotoviti, da bodo merljivi standardi dovolj smiselni, da omogočajo kontrolo; določiti, katera opravila kdo opravlja za učinkovito in ekonomično merjenje storilnosti; določiti, kako bo s prilagajanjem standardov v skladu z relevantnimi spremembami. Temeljno pravilo je, da morajo biti standardi merljivi.

Usmerjanje. Usmerjanje obsega vso dejavnost povezano s tem, da prek podrejenih uresničujemo sprejete plane za doseganje ali preseganje ciljev. Gre torej za neposredno delo s podrejenimi. Pri tem je zelo pomemben izhodiščni nazor vodilnega o podrejenih. Ta nazor pogosto označujejo tudi kot filozofijo vodenja.

Dosedanje izkušnje so pokazale, da očitno ni mogoče govoriti o »receptu vodenja«, ki bi bil enako uporaben za vse priložnosti. Temeljno pravilo bi bilo, da je treba vodenje in medčloveške odnose oblikovati v skladu z lastnostmi članov skupine in glede na postavljene cilje. Vodja lahko uporabi *avtokratski* način takrat, kadar je strokovnjak, in/ali takrat, kadar preti organizaciji resna nevarnost (npr. naravne nesreče). Uporaba *demokratskega* vodenja je priporočljiva, če se zaposleni dobro ujemajo kot skupina. *Laissez faire* sistem pa se obnese, kadar je vsak posameznik sposoben in pripravljen delovati neodvisno od drugih in delovni proces to dopušča. (V samoupravnih odnosih avtokratsko vodenje seveda sploh ni sprejemljivo).

Usmerjanje obsega tele dejavnosti:

a) *Kadrovanje.* V ameriških in sploh zasebno lastniških podjetjih opravljajo to dejavnost vodilni za svoje neposredno podrejene. S tem tudi ohranjajo svoj nadrejeni položaj. Cilj izbiranja podrejenih je, da je za vsako delovno mesto izbran ustrezno usposobljen posameznik. Od ustrezne zasedbe delovnih mest je zato odvisna poleg uspešnosti opravljanja dela tudi delovna obremenitev predpostavljenega. Najpogostejše napake v zvezi z izbiro delavcev so tele: 1. da mora kandidat imeti izkušnje prav v delu, ki ga bo opravljal v tej organizaciji; 2. da ni primernih kandidatov med že zaposlenimi v organizaciji; 3. da mora imeti dober zunanji videz (kar praktično pomeni, da je čimbolj podoben šefu); 4. da morajo imeti kandidati vodilne sposobnosti (če imajo prevelike za svoje delo, ne bodo ostali v organizaciji); 5. da mora dati kandidat dober odgovor na vprašanje, zakaj želi v to organizacijo (praviloma bo malo vedel o njej, zato je pomembnejše, kakšne ambicije ima in kaže o njegovi primernosti presoditi na tej podlagi); 6. da se bo kandidat v tej organizaciji spremenil (pretekla dejavnost kandidata je najboljši kazalec,

kakšen bo tudi v prihodnje, izjema so tisti, ki so bili prej nezaposleni). Zato kaže izbirati kandidate predvsem glede na to, kaj so že naredili.

Postopek kadrovanja: 1. opredeliti zahteve do kandidatov; 2. izbirati med kandidati v in/ali zunaj organizacije; 3. mnenje o kandidatih si ustvariti na podlagi prijave kandidata, osebnega ali telefonskega razgovora in/ali psihotestov; 4. vprašati prejšnje delodajalce, če bi ga ponovno zaposlili ter 5. opraviti končni razgovor s kandidati, ki so uspešno preostali prejšnje preizkušnje.

V samoupravnih odnosih gre za medsebojno razmerje enakopravnih sodelavcev, zato kadrovanje tudi poteka povsem drugače.

b) *Uvajanje v delo.* Trening za opravljanje delovnih nalog obsega poučevanje posameznika ali skupine o tem, kako bodo izpolnjevali svoje dolžnosti in odgovornosti. Najpogostejše napake v zvezi z uvajanjem novih delavcev so tele: 1. ni vnaprej jasno, kaj naj bi s treningom sploh dosegli; 2. trening opravljajo ljudje, ki niso za to delo posebej usposobljeni; 3. trening vsebuje več znanj o organizaciji in o delodajalcu kot pa o vsebini dela, ki ga bodo udeleženci treninga opravljali v organizaciji; 4. vsebina treninga in vsebina dela nista usklajeni; 5. na treningu je preveč predavanj (zapomnijo si le 10—20 % tistega, kar slišijo); 6. trening ni uspešen, če pridobljenega znanja ne morejo praktično uporabiti 7. preveč je prepuščanja posamezniku, da se bo že sam znašel, če je dovolj sposoben.

Program uvajanja v delo naj bi torej temeljil na usposabljanju za delovne naloge, ki jih bodo resnično opravljali. Zato naj bi ob treningu za delo: 1. najprej dali splošna pojasnila in opis organizacije vsem (cilji, proizvodi, proizvodni proces, varnost pri delu, itn.); 2. planirali in izvajali trening o tem, kako naj kandidati opravljajo svoje kasnejše delo; 3. trenirali za nadomestovanje na podobnih delovnih mestih in za napredovanje navzgor ter 4. spodbudili delavce, da se še sami izpopolnjujejo. Uvajanje naj bi torej vsebovalo tisto, kar bodo rabili za opravljanje svojega dela. V samoupravnih odnosih mora uvajanje v delo vsebovati tudi spoznavanje upravljanja organizacije.

c) *Nadziranje.* Nadzorovanje obsega vsakodnevno dajanje navodil, usmerjanje in preverjanje upoštevanja pravil, potrebnih, da podrejeni izpolnjujejo svoje dolžnosti in odgovornosti. Vsak manager si do neke mere oblikuje svoj način nadzora, ki ga tudi prilagaja posameznikom in skupinam, ki jih nadzira. To, kar nedvomno mora narediti vsak manager, je: 1. dati navodila v obliki vprašanj ali zahtev; 2. vnaprej obvestiti delavce o spremembah, ki se bodo nanašale nanje; 3. pozorno poslušati mnenja delavcev; 4. pohvaliti sproti in javno ter 5. biti pravičen do delavcev. Nikakor pa ne sme: 1. pokazati, da ima nekoga rad in da drugega ne mara ne glede na svoja čustva, njegov zunanji videz, politične nazore, nacionalnost, raso itn., 2. nikakor ne sme javno kritizirati delavca, 3. podkupovati delavcev s posebnimi privilegiji, 4. zastraševati delavce ter 5. zanemarjati nujne disciplinske ukrepe.

V samoupravnih odnosih se nadziranje reducira na dajanje tehničnih navodil in opravljanje drugih dogovorjenih vzajemnih opravil (ne pa oblasti nad delavci).

d) Razporejanje dela, odgovornosti in pristojnosti. Delovne naloge, odgovornosti in pristojnosti mora vodja tako razdeliti, da lahko podrejeni v kar največji meri uporabijo svoje sposobnosti. Ali manager resnično poverja delo itn. drugim? Če to dela, potem bi moral pozitivno odgovoriti na tale vprašanja: 1. Ali dopuščate, da podrejeni delajo napake? 2. Ali dopuščate, da podrejeni dnevne izdatke rabijo brez vsakokratnega soglasja? 3. Ali vaši podrejeni napredujejo vsaj tako hitro kot na drugih podobnih delih v organizaciji? 4. Ali vzgajate svojega namestnika? in 5. Ali delo v organizaciji teče normalno, če ste odsotni do 14 dni? Negativni odgovori označujejo pomanjkljivosti v vodenju podrejenih. Če manager opravlja posle sam, namesto, da bi jih poverjal podrejenim, potem je to znamenje, da je avtokrat ali perfekcionista, da ima premalo delavcev ali da ima nadrejenega, ki zahteva od njega podrobnosti, ki jih lahko spozna le, če sam opravlja posle (podobno kot nadrejeni).

Kako poverjati delo, odgovornost in pristojnosti drugim? Predvsem kaže poudariti rezultate, ne pa uporabljene metode: To je mogoče doseči z: 1. uresničevanjem načrtovane organizacijske strukture organizacije (ki vsebuje opredelitev dolžnosti, odgovornosti in pristojnosti za vsako delovno mesto); 2. izogibanjem rutinskim odločitvam (poveriti podrejenim); 3. spraševanjem podrejenih za njihove predloge; 4. neposredno podrejeni naj prisostvujejo sestankom s šefom svojega vodje; 5. s tem, da ne kaže pretiravati s poverjanjem dela itn., če podrejeni niso bili poprej usposobljeni za opravljanje teh dolžnosti. Podrejeni naj bodo odgovorni predvsem za rezultate, manj za metode.

e) Motiviranje. Gre za to, kako doseči, da bodo podrejeni dobro delali. Vzpodbujanje k delu mora biti povezano z zadovoljevanjem njihovih potreb. Najpogostejše težave, ki jih s tem v zvezi srečujejo oziroma morajo premagati managerji, so te: 1. Zdaj podrejeni hočejo napredovati hitreje, kot je manager sam. 2. Pričakujejo višje dohodke, kot jih je imel vodilni na njihovi stopnji znanja. 3. Nekateri podrejeni imajo občutek, da jih nadrejeni ne pusti napredovati, ker so bolj izobraženi kot on. 4. Novi mlajši diplomanti imajo verjetno več znanja s področja vodenja, uporabe računalnikov, matematičnih modelov itn. 5. Delavci morda nimajo takšnega spoštovanja do nadrejenih kot vodja sam. 6. Delavci lojalnosti do delodajalca morda ne ocenjujejo kot vrlino. 7. Podrejeni so morda prepričani, da bi v drugih organizacijah hitreje napredovali. 8. Delavci ne ocenjujejo ugodnosti, ki jim daje organizacija kot nekaj posebno privlačnega. 9. Podrejeni se morda želijo bolj posvečati svojim družinam kot pa manager svoji. 10. Starejši delavci pričakujejo napredovanje pred mlajšimi.

Kako motivirati podrejene? Nekaj navodil: 1. Pomagati podrejenim, da dosežejo več. 2. Dati jim osebno priznanje. 3. Pomagati jim, da si na-

pravijo delo zanimivo. 4. Dati jim odgovornost. 5. Pomagati jim, da se razvijajo in napredujejo. 6. Truditi se, da bi odpravili vzroke nezadovoljstva glede delovnih razmer, plače in podobno. Najpomembnejše je pomagati vsakemu od podrejenih, da opredeli, kaj pričakuje od dela, in da to tudi doseže.

Problematika motiviranja zaposlenih, kot smo jo povzeli po citiranem ameriškem priročniku za managerje, je očiten izraz konflikta med delom in kapitalom oziroma izraz mezdnega položaja delavcev — torej izraz temeljnih protislovij kapitalizma.

f) *Svetovati podrejenim.* Svetovanje podrejenim naj bi potekalo v obliki zasebnih razprav (neposredno vodja-delavec) o tem, kako bi podrejeni bolje opravljali delo, reševal zasebne probleme ali uresničil svoja pričakovanja. Problemi, v katerih mora predstojnik nujno svetovati svojim podrejenim, so tako delovne kot osebne narave.

Svetovanje naj bi v celoti imelo za cilj pomagati podrejenim, da sami rešijo svoje probleme. Dejavnost managerja s tem v zvezi pa je tale: 1. Pozdraviti ali vzbuditi svetovalne razgovore. 2. Iniciator razgovora naj pokaže dejstva in dá svoje mnenje o problemu. 3. Ponoviti razumevanje delavčevega stališča. 4. Vprašati delavca, kakšne alternative vidi in kakšni so verjetni rezultati alternativnih poti. 5. Pomagati delavcu, da se odloči, kaj in kako bo naredil. 6. Spremljati njegovo dejansko aktivnost. Ta dejavnost se nanaša predvsem na strokovno plat managerske funkcije.

g) *Usklajevanje dela.* V hierarhični organizaciji je od vodje odvisno, ali bodo delavci vsak zvezda za sebe ali bodo skladno delovali kot skupina. Koordinacija naj bi zagotovila, da bi bile posamezne aktivnosti izvedene skladno z njihovim pomenom za celoto in s kar najmanjšimi konflikti. Slaba koordinacija se kaže v tem: 1. deli slabijo celoto, 2. malo izboljšav domačih ali zunanjih specialistov, 3. kratkoročna dejavnost je v nasprotju z dolgoročno, 4. majhna prilagojenost za nenadne spremembe.

Usklajevanje mora pomagati delavcem, da integrirajo svoje delo z delom drugih delavcev v organizaciji. Zato je nujno: 1. Spodbujati svoje podrejene, da sodelujejo z drugimi posamezniki in skupinami v organizaciji. 2. Spodbujati delavce, da sodelujejo s strokovnjaki: prisluhniti strokovnjakom odprto in ne z vnaprejšnjim nasprotovanjem. 3. Delavci naj bodo soodgovorni za kratkoročne in dolgoročne rezultate. 4. Prepričati se, da delavci vedo sami, kaj narediti, če pride do naključnih in nepredvidenih sprememb. Celotno usklajevanje ima torej za cilj pomagati delavcem, da integrirajo svoje delo z delom drugih v organizaciji.

Nadzor delavcev. Nadziranje obsega merjenje napredovanja k sprejetim ciljem, ocenjevanje, kaj je treba še storiti, ter izvajanje korektivnih akcij, da bi dosegli ali preseгли postavljene cilje. Vodilni so navadno nagnjeni k temu, da uporabljajo za podrejene isti sistem kontrole, kot jo uporablja nadrejeni za kontroliranje njih. To vsebuje nevarnost ponavljanja napak.

Nekaj napačnih pojmovanj o izvajanju in funkciji nadzora:

1. Če poskrbiš za malenkosti, se bodo velike stvari uredile same po sebi. Ukvarjanje z detajli lahko odvrne pozornost od večjih problemov.
2. Glavni namen nadzora je ugotoviti, če kdo krši manjše odločitve (recimo presega telefonske stroške), ne pa kako dosega primarne cilje.
3. Najboljša kontrola je najmanj kontrole. Kontrolni doseganja ciljev se ni mogoče odreči.
4. Nadziranje je le zadeva nadzornikov.
5. Poročanje o napakah odvezuje odgovornosti.

Nadzor podrejenih naj poteka po načelu ukvarjanja z izjemami. Gre za ugotavljanje pomembnejših odstopanj od doseganja ciljev. Pozornost velja posvetiti največjim problemom in se izogibati majhnim. Ne zgubljeni čas z nadzorom delavcev, ki dobro delajo, ampak nasprotno — zaupati ljudem.

Nekaj splošnih pravil izvajanja nadzora:

1. Pozornost usmeriti na doseganje primarnih ciljev.
2. Posebno pozornost posvetiti ključnim problemom in okoliščinam.
3. Redni sestanki z neposredno podrejenimi za merjenje, vrednotenje in korigiranje storilnosti podrejenih.
4. Uporabiti metodo nadzora, ki je najmanj subjektivna in ki ne vzame vodji več kot 10—15 % delovnega časa.

Nadzor podrejenih obsega tole dejavnost:

a) *Merjenje*. Merjenje je ugotavljanje stopnje doseganja ciljev na podlagi formalnih poročil. Temeljno vprašanje je seveda, kako meriti napredovanje k ciljem. Samo knjigovodska in finančna poročila praviloma niso dovolj. Razlog je preprost: vedno prikazujejo le preteklo stanje, so v časovnem zaostanku za sedanjostjo, so nenatančna, dajejo nerelevantne informacije, so necelostna, vsebujejo neupravičene primerjave in ne kažejo na odgovornost.

Pri merjenju napredovanja k ciljem ne kaže uporabljati teh metod:
1. Ne uporabljati merila »jaz bi tako naredil!« 2. Pri presoji doseganja cilja se ne ravnati po osebnih lastnostih podrejenih (bolje ocenjevati tiste, ki so nam všeč itn.). 3. Ne čakati predolgo na rezultate, ki bodo prepozni (če menimo, da je nekaj narobe, kaže takoj zbrati razpoložljive podatke in ukrepati). 4. Ne meriti podrobnosti, za katere so odgovorni podrejeni — razen če gre za velika odstopanja od predvidevanj.

Kumulativno stopnjo doseganja ciljev je treba preverjati redno. Pri tem je mogoče uporabiti tele poti: 1. Pravočasna pisana poročila o doseganju ciljev, ki še omogočajo kontrolne akcije. Takšna poročila so lahko tedenska, štirinajstdnevna ali mesečna. 2. Zapisati ključne podatke o storilnosti na pet do deset grafikonov (npr. fizični obseg proizvodnje, prodajo, stroške itn.). 3. Začrtati trende po načrtu in njihovo dejansko doseganje. 4. Sodelavci na ključnih položajih morajo dobiti poročila o doseganju ciljev enako hitro kot vodja sam. 5. Vodja mora občasno

osebno obiskati podrejene, da »izmeri« tudi tiste vidike, ki jih formalna poročila ne zajemajo.

b) *Ocenjevanje doseženega.* Ocenjevanje tega, kar so delavci v organizaciji dosegli v danem času, ima namen odkriti pomembna odstopanja od načrtovanih dosežkov in opredeliti možne načine odpravljanja teh odstopanj. Odgovoriti mora na vprašanja kot: katera odstopanja so pomembna, kaj je vzrok odstopanja, kako lahko odstopanja odpravimo, kakšni so verjetni rezultati take dejavnosti? Odstopanja od predvidenih dosežkov je treba odkriti čim prej, po možnosti prej, preden jih odkrijejo navadne evidence oziroma se samoodstopanja pokažejo sama. Bistvena je torej pravočasna detekcija odstopanj. Pri tem se je treba opirati na podatke, vendar obenem tudi upoštevati, da podatkov ni nikdar dovolj.

c) *Korektivna dejavnost.* Merjenje in ocenjevanje sprotnih dosežkov je brez vrednosti, če jim ne sledijo korektivni ukrepi. Korektivni ukrepi pomenijo dejavnost za popraviljanje neustreznih trendov ali za izkoriščanje prednosti izjemno ugodnih trendov.

Najpogostejše napake pri vnašanju popravkov v dejavnost so tele:

1. Samovoljne odločitve vodilnega o delu drugih, kar se pokaže ob, na primer, enakem znižanju dovoljenih stroškov vsem oddelkom in skupinam, enako dobrim kot slabim.
2. Vodilnim delavcem samo pove, kako morajo delati po novem, ne da bi tudi bil pripravljen poslušati njihove predloge o reševanju problemov.
3. Uporabljanje obrabljenih fraz, ki nimajo (več) stimulativnega pomena.
4. Dajanje tolikšne količine navodil, da delavci ne vedo več, kaj je pomembno in kaj je nepomembno.
5. Vodilni pade pod vpliv posameznikov, ki ne poznajo celotne problematike, ampak le posamezne dele.
6. Odlašanje s sicer nujnimi toda nepopularnimi ukrepi.
7. Načrtovanje korektivnih ukrepov, kadar je splošno ozračje neugodno.
8. Vodilni ne izpopolnjuje tudi lastnih metod delovanja. Korektivne akcije morajo torej biti dobro premišljene in utemeljene z analizo odstopanja od postavljenih ciljev.

Korektivne akcije, naj kjer je le mogoče, izvedejo podrejeni sami. Nekaj napotil o izvajanju takšnih popravkov: 1. Odločiti se le za akcije, ki bodo prispevale k doseganju postavljenih ciljev. Zato je treba poprej analizirati vse vrste učinkov predvidenih ukrepov. 2. Vodilni mora dobiti podporo za akcije, da ne bo sam, če ne bo predvidenega uspeha. 3. Izvedba akcije mora predvideti ne le vsebino (kaj bo kdo naredil), ampak tudi začetek in konec. 4. Spremljati dejavnost in sproti analizirati, ali poteka po predvidevanjih ter ali daje pričakovane rezultate. Ne kaže popuščati naključjem in se ne zanašati, da bo kdo drug že sam ukrenil potrebno. Če ni pričakovanih rezultatov, kaže prenehati s predvideno dejavnostjo in/ali jo ustrezno spremeniti.

Poleg opisanih vidikov vsebine vodenja, povezanih s planiranjem, usmerjanjem in kontroliranjem, navaja avtor še tri tako imenovane **integrativne prvine vodenja**. To so:

a) *Odločanje*. Odločanje opredeljuje kot presojo o tem, kaj je treba narediti. Za uspešno odločanje so potrebne izkušnje in sprotne informacije. Vendar je odločanje spretnost, ki se jo je mogoče naučiti. Zato obstojijo tehnike odločanja in z njihovo uporabo lahko manager postopno izboljšuje svoje odločanje.

Niso vse odločitve enake. Nekatere so zelo pomembne, druge pomembne in tretje manj pomembne. Med zelo pomembne prišteva: odločitve o razvojni politiki, določanje primarnih ciljev organizacije, določanje organizacijske strukture in odločitve o kadrih za ključne položaje v organizaciji. Pomembne so odločitve o sekundarnih ciljih, o kratkoročni politiki organizacije, razvoj nekritičnih postopkov ter odločitve o kadrih za nižje položaje. Manj pomembne pa so odločitve o nakupu poceni opreme, uporabi cenjenih materialov, majhne kupčije in druge odločitve »gospodinjske narave«. Z razvojem podjetja postajajo odločitve vse kompleksnejše in nekatere dosežejo že neverjetno stopnjo zapletenosti. Zato kaže uporabljati razpoložljive tehnične pripomočke pri odločanju (operacijske raziskave, verjetnostni račun, statistične podatke, linearno programiranje, mrežno programiranje, računalniško simulacijo itn.). Ti postopki pomagajo kvantificirati vplive različnih variabel na odločitve. Zato jih je treba spoznati in uporabljati. Mnogi vodilni jih apriori zavračajo, ker jih ne poznajo.

Pri odločanju mora vodilni prilagoditi metodo odločanja svojim prednostim in slabostim. Osebnostno strukturo je zelo težko spreminjati. Zato kaže, da si prilagodi in nauči postopke, ki upoštevajo vpliv njegovih osebnostnih lastnosti na odločanja. Nekaj pravil:

1. Vsak, ki odloča, se mora najprej prepričati, če je potrebno, da odloči on. Vodilni naj sprejema le najpomembnejše odločitve, ostale naj delegira podrejenim.

2. Identificiraj prave probleme, torej vzroke!

3. Pri odločanju kaže uporabiti tehniko, ki ustreza posameznemu problemu. Za kompleksnejše odločitve pride v poštev linearno programiranje, računalniška simulacija itn., za enostavnejše odločitve zadostuje drevo odločanja in podobno.

C. H. Kepner in B. Tregoe sta razvijala tole metodo odločanja:

1. najprej je treba oblikovati cilje odločitve, 2. sledi klasificiranje ciljev po pomembnosti, 3. naslednji korak je razvijanje možnih alternativnih dejavnosti glede na cilje, 4. sledi ovrednotenje alternativ glede na cilje, 5. izbira alternative, ki je najboljša za doseganje cilja ali ciljev, predstavlja poskusno odločitev, 6. predlagano odločitev preskusiti glede na možne negativne rezultate ter 7. kontrolirati učinke končne odločitve in se lotiti ukrepov za preprečevanje negativnih posledic.

Zanimiva je tudi »metoda reševanja problemov« (*problem solving method*), ki predvideva tehle pet stopenj pri odločanju:

1. ugotovitev problema (kaj, kdaj in kje se je zgodilo, da ima negativne posledice na doseganje ciljev, kaj se bo zgodilo, če problem ne bo rešen, kako hitro ga je treba rešiti, kaj so vzroki problema), 2. zbrati dejstva in stališča (ali obstojijo postopki poročila, priročniki, podobne rešitve v preteklosti, ki bi se jih dalo uporabiti, kaj predlagajo prizadeti, ali je potrebno redefinirati problem?), 3. izbira najboljše odločitve (katera rešitev je najenostavnejša, kakšne so verjetne reakcije na odločitev, kaj so lahko slabe posledice, so potrebne kratko in/ali dolgoročne rešitve, ali lahko preverimo uspešnost rešitve vnaprej), 4. ponuditi rešitev, 5. ureničevanje odločitve in spremljanje njenih učinkov (neposredni rezultati in reakcije, nepredvideni problemi, potreba po reviziji odločitve, kakšno poročanje o rezultatih zahtevajo in če rešitev rešuje problem?).

4. Odkrivati napačne odločitve. Sumljivo je že, če predolgo ni pričakovanih rezultatov.

Predvsem v odločanje vnaša samoupravljanje bistvene spremembe, predvsem glede udeležencev v odločanju in v njihovih medsebojnih odnosih. O tem bomo še obširneje spregovorili.

b) Komuniciranje. Komuniciranje sodi med zelo pogosto omenjane probleme managementa v različnih organizacijah. Komuniciranje se nanaša na problematiko izmenjave informacij s podrejenimi, sodelavci, nadrejenimi in drugimi o načrtih, njihovem doseganju in s tem povezanimi problemi. Težave pogosto izvirajo iz tega, da vodilni nepreverjeno verjamejo v eno ali več tehle ocen: delavci resnično razumejo tisto, kar pravijo, da razumejo; vodilni je prepričan, da je dovolj prisluhnil podrejenim, da je bil sestanek dober; da tisti, ki jim pošiljajo pismena sporočila, ta sporočila berejo in razumejo; da delujejo v skladu s tem, kar govorijo; da vodilni deluje v skladu z interesi vseh; da imajo zadostno znanje v komuniciranju glede na svoje pristojnosti.

Kako komunicirati? 1. Treba je dobro premisliti, kaj želimo doseči (celovito in upoštevaajoč situacijo); 2. določiti obliko (sredstvo oz. kanal) odvisno od tega, kakšen odnos ima do tega sredstva sobesednik; 3. sklicevati se na interese prizadetih (ljudje praviloma bolj mislijo nase kot na organizacijo); 4. nujno moramo reagirati na to, kar nam sporočajo drugi; 5. treba je spremljati reakcije na naša sporočila ter 6. treba je preveriti učinkovitost komunikacij, preden se zanesemo nanje. Da bi zagotovili razumevanje, moramo reagirati na sporočila drugih in dobiti reakcije na svoja sporočila.

Informacije so sredstvo doseganja vpliva ali izvajanja oblasti. Opisani sistem zagotavlja nadrejeni položaj vodilnih.

c) Zboljševanje. Zboljševanje je razvijanje bolj učinkovitih in/ali ekonomičnih metod vodenja. Dandanes obstoji že vrsta konceptov vodenja, ki so celostno izdelani in se neprestano dopolnjujejo. Takšni so, na primer: vodenje s pomočjo komunikacij, sistemsko vodenje, vodenje s pomočjo rezultatov, ciljev, izjem, participacije, motivacije. Dober ma-

nager mora biti na tekočem s teoretičnimi in praktičnimi dosežki različnih načinov vodenja, da lahko izbere primeren način zase. Managerji navadno ne izpolnjujejo svojega sistema vodenja zato, ker je bil njihov način včasih uspešen, ker branijo obstoječe, ker so preveč navezani na eno samo metodo ali ker nimajo ciljev.

Zboljševanje metode vodenja kaže zboljševati z opiranjem na neki teoretičen koncept vodenja. Manager si mora: 1. postaviti cilje zboljševanja (zboljšave povezati z reševanjem specifičnih problemov), 2. vprašati za svet ljudi na podobnem položaju in tudi druge (strokovnjake), 3. pripraviti predlog sprememb in dobiti zanj potrebna soglasja ter 4. uveljaviti spremembe in spremljati njihove učinke.

(Nadaljevanje sledi)

RUDI RIZMAN

O dialektiki razrednega in nacionalnega v mednacionalnih odnosov

(Prispevek k problematizaciji nekaterih idejno-metodoloških ujetosti razpravljanj o mednacionalnih odnosih)

Teoretični cilj pričujočega prispevka je predvsem v tem, da razvije nekatere fundamentalne metodološke predpostavke, ki lahko rabijo za obravnavanje splošne in posebne problematike odnosa in pozicij, ki jih v mednacionalnih sklopih zavzemata družbena pojava, kot sta razred in narod. Tema, ki jo je poskušala marginalizirati vrsta marksističnih revizij, da ne omenjamo teoretičnih pozicij meščanstva, se bolj kot po zaslugi teoretične vztrajnosti prebija na družbeno površje zaradi razlogov, ki so zunaj ožjih logično-kognitivnih sklopov. Enostavneje povedano, lahko bi rekli, da se je nacionalna problematika prek svoje bolj ali manj eruptivne empirične navzočnosti vsiljevala teoriji bolj kot pa narobe. Marksistični teoriji se razen redkih izjem ni vedno posrečilo, da bi prevladala nakopičena empirična protislovja na relaciji razred—narod z ustrežno teoretično samozavestjo. Še več, redukcije naroda na jezik (Kautsky), kulturo (Bauer), razred (Strasser) ali na »rezervno« družbeno vprašanje (Stalin) so samo otežile prizadevanja, da bi do takšne teoretične sinteze prišlo.

Mogoče je govoriti o razlogih za tak teoretični deficit, s katerim pa ne bi mogli hkrati tudi trditi, da je védenje o nacionalnem in razrednem na »ničelni« točki ali kvečjemu na ravni impluzivno-praktičnega spoznanja. Tvegamo trditev, da vemo v družboslovju o narodu, nacionalnosti in nacionalizmu vendarle kaj več kot pa nas o tem prepričuje Martin Buber, ko na figurativni način ponazori narod »z očmi, ki lahko gledajo, narodnost s takimi očmi, ki se zavedajo takšne svoje funkcije in cilja, in nacionalizem z bolnimi očmi, ki ga nenehno zaposluje dejstvo, da ima te oči.«¹ Sploh je opaziti, da se z definicijami naroda ne povečuje premosorazmerno fond družboslovnega znanja o družbenem pojavu naroda.

---

¹ Salo Wittmayer Baron, *Modern Nationalism and Religion*, Harper, New York 1947, str. 3.

Primer takšne teoretične pavperizacije je Stalinova toga definicija naroda, ki se sestoji iz štirih nepremakljivih konstitutivnih elementov (jezik, teritorij, ekonomija in psiha), s katerimi je mogoče razglasiti, da narod obstoji oziroma v primeru, če je odsoten le eden od elementov, da narod ne obstoji.² Toda prav na primeru Stalinove mehanične formule lahko opozorimo na paradoks teorije, ki gotovo ni omejen samo na ta primer, in sicer da lahko potegne enoznačna paradigma s seboj divergentne družbene ali ozko politične rezultate; s škodo, ki ni imela in nima zanemarljivih razsežnosti, je imela tudi nekaj postranskih pozitivnih političnih učinkov: v boju z ruskimi različicami kulturnega avtonomizma in v nekaterih posebnih narodnostnih analizah, ki so se sicer oprle na Stalinovo definicijo naroda, čeprav se rezultat take analize ni sklenil z nacionalnim nihilizmom ali s takšno ali drugačno verzijo nacionalnega redukcionalizma, temveč z afirmacijo neke določene nacionalne individualitete. Kaj več ni pripisoval Stalinovi razpravi niti Lenin, ki jo je »naročil«, pozneje pa jo je dosledno in vseskozi ignoriral.

V opravičilo omenjenega teoretičnega deficita je treba povedati, da gre pri narodu in še posebej pri njegovi interakciji z razredom za izredno sestavljen in večplastni družbeni pojav, ki ga lahko mehanična ali pozitivistična analiza le še dodatno zaplete in pa na ta način poenostavi z depolitizacijo naroda (Bauer) na eni strani ali z denacionalizacijo razreda (Strasser, Pannekoek) na drugi. Boročov je zato ne brez neutemeljenih razlogov gledal na narod in protislovlja, ki izhajajo iz njega, kot na nekaj, kar je neskočno bolj zapleteno, ne pa na primer kot na tak družbeni konflikt, v katerem nima narod kakšne posebne vloge.³ Mimo zapletene in zviyačne narave pojava naroda ni mogel tudi Ernest Renan v svojem slovitem eseju z naslovom *Kaj je narod?* Zdelo se mu je, da lahko izbira samo med dvema možnostima: med nemožnostjo spoznanja in pozitivistično predpostavko; vdal se je drugi možnosti, kar nedvoumno opredeli s temle zavezujočim metodološkim izhodiščem: »Kar nameravam storiti, je zelo kočljivo; to je tako rekoč rezanje na živem telesu: hočemo preiskovati žive, kakor se navadno preiskujejo mrtvi. Pri tem pa bomo popolnoma hladni in nepristranski.«⁴

Še najmanj zanemarljivo pa je bilo tisto večje število družbenoteoretičnih in političnih umov, ki so se izogibali obravnavam vprašanja naroda, njegovega mesta v družbi in razrednih navezav. Danes lahko tvegamo hiter sklep, da je bogastvo pojavnih oblik nacionalnega bivanja celo v obratnem sorazmerju z intenziteto teoretičnih raziskovanj problema naroda v preteklem pa tudi v sodobnem družboslovju. V tej različici nacionalnega nihilizma, narod nima svojega relativno avtonomnega substancialnega vira v materialni resničnosti, temveč gre bolj za na-

² J. V. Stalin, *Marksizem in nacionalno vprašanje*, CZ, Ljubljana 1948, str. 13.

³ Ber Boročov, *Nationalism and the Class Struggle*, Greenwood Press, Westport 1937, str. 192.

⁴ Ernest Renan, »Kaj je narode«, *Napredna misel*, Praga 1913, št. 12, str. 110.

mišljeni družbeni pojav — za *res factae*.⁵ Vrednostne implikacije, ki izhajajo iz redukcionističnih ali nihilističnih pojmovanj naroda, je treba razložiti širše, ne le na podlagi »interne logike« ali izključno s subjektivnim faktorjem. Meščanske idejne opredelitve naroda so poleg subjektivne vrednostne opcije ujete v širši okvir buržoaznega proizvodnega načina, ki zahteva čim širšo možno unifikacijo ljudi za enotne potrošniške serije; nacionalno bistvo je zavezano tej imperativni ekonomski funkciji, ki naj bi se kot tako omejevalo na nepolitično, to je kulturno-folklorno vlogo.

V zadnjem času se značilne meščanske marginalizacije naroda pozivajo še posebej na procese planetarizacije, kibernetizacije, znanstveno-tehnične revolucije in racionalizacije, ki obsojajo narod za »stariomodni predsodek«. Na podoben skupni imenovalec si prizadevajo zriniti narod najrazličnejše modificirane (neo)stalinistične različice, ki svoje pozivanje na »čisti« internacionalizem bolj ali manj manifestno utemeljujejo s stališčem, da narod oziroma narodnostni konflikti samo »kalijo« razredni boj in s tem jasno sliko internacionalne razredne strategije »brez razlike narodnosti« (Stalin). Čeprav obe poziciji »odpravljata« narod v imenu internacionalizma, je vendarle pomembna razlika v lokaciji oporišča odprave; v meščanski različici je to oporišče kapital, v dogmatični reviziji marksizma pa abstrakten »internacionalni razred«.

V najbolj rafinirani obliki meščanske pozicije do naroda se srečujemo z argumentom univerzalizma, po katerem je napočil ne le čas, ko se odpravljajo sami strukturalno-funkcionalni temelji, iz katere izvirajo etični in nacionalni antagonizmi v visoko razviti industrijski družbi, temveč tudi nastop konca kulturne delitve dela sploh.⁶ Na drugi strani podobno sklepajo posamezni sovjetski avtorji s tezo, da je treba, kadar se internacionalno in nacionalno ne ujemata, slednje mehanično podrediti interesu prvega. Oba značilna miselna in logična spoprijema razkrivata odpoved dialektičnemu mišljenju in tako metodo, ki »prepušča« dialektiki prosto pot samo v tistih primerih, ko ne more pripeljati do politično nezaželenih teoretičnih rezultatov. Tako paralizirana, lahko bi jo imenovali tudi »sektorska« dialektika ne more pripeljati do teoretično zadovoljivega in kaj šele do marksističnega odgovora na vprašanje, kako in za kakšno metodološko in konceptualno ceno je mogoče vzdržati s tezo, da je lahko nekaj internacionalno, razredno in družbeno, ne da bi vključevalo tudi posebni moment nacionalnosti. S tem ko taki družboslovni pristopi ne problematizirajo spraševanja v tej smeri, kaj hitro podležejo pojmovanju naroda kot patološkega pojava, ki samo stoji na poti polne uresničitve načela neomejene kapitalске logike (v resnici omejene s principom zasebnitva, neomejene pa glede na družbo) oziroma »brezkompromisnega« internacionalizma kot prevajanjem posebnih na-

⁵ Julian Huxley, Alfred Zimmeran, ed., *Modern Political Doctrines*, Oxford Univ. Press, 1939, str. 257.

⁶ Michael Hechter, »Ethnicity and Industrialization: On the Proliferation of the Cultural Division of Labor«, *Ethnicity*, vol. 3, no. 3, 1976, str. 215.

cionalnih interesov na izključno univerzalnejši in zgodovinsko višji skupni imenovalec interesov socialistične »metropole«, nekakšnega »matičnega« nacionalnega razreda.

Ceprav Antonio Gramsci ne sodi med tiste marksistične mislece, ki bi na področju teoretičnih raziskovanj problema naroda veliko prispevali, pa so bile močno podcenjevane teoretične implikacije njegove »filozofije prakse« glede družbenega pojava naroda. Za razumevanje sestavljenih, dialektičnih razmerij med narodom, razredom in internacionalizmom je izredno relevantna tale Gramscijeva postavitev problema, in sicer, kako pojmovati internacionalizem — in v tem sklopu tudi razred — z nacionalnega stališča. Nacionalno je za Gramscija predvsem rezultat »kombinacije, ki jo je kot tako treba razumeti kot »enkratno in izvirno«. Razvoj vodi resda v internacionalizem, »toda začetna točka je ‚nacionala‘, in z začetne točke moramo izhajati«. Delavski razred si lahko zagotovi vodilno vlogo le v primeru, »če bo točno tolmačil to kombinacijo, katere sestavni del je tudi sam, in samo kot tak lahko daje gibanju določeno smer v določenih perspektivah«. Razred se mora v določenem smislu »nacionalizirati«, kajti preden bo prišlo do razmer, ko bo ekonomija vladala v svetovnem merilu, »je treba preiti mnogo faz, v katerih so lahko regionalne kombinacije (skupine narodov) kaj raznolike«. Ta zakon nujnosti se bo kazal skoz zgodovinski razvoj vse dotlej, dokler ne bodo prevladale sile, ki »težijo h graditvi mirne in solidarne delitve dela«. Gramsci je nedvoumno opozoril tudi na družbenopolitično ceno za teoretične slabosti »starega mehanicizma« pri oblikovanju nacionalnosti; »ne-nacionalni pojmi« pripeljejo do (1) *pasivnosti* — nikomur se ne zdi, da je treba začeti: v pričakovanju, da se zganejo vsi skupaj, se nihče ne premakne, in (2) *pričakovanja* neke »anahronistične in protinaravne oblike ‚napoleonstva‘«.7

V Gramscijevi dialektični skici razmerij med nacionalnim, internacionalnim in razrednim ni prostora za kakršnokoli apriorni hierarhizacijo ali mehanično izključevanje teh pojmov. V nasprotju z Gramscijem je Stalinova »dialektika« reducirana na čisto intrarazredno dialektiko, ki se poigrava sama s seboj in išče samo sebe, ne da bi artikulirala svoje posebno razmerje do družbenih pojavov, s katerimi je razred v družbenem »sožitju«. Abstraktna apologija »izoliranega« razrednega interesa potem ne more končati drugje kot v osiromašitvi tudi same razredne vsebine nacionalnosti in v perpetuiranju podedovane nacionalne situacije, to je privilegiranosti najbolj številnega »državnega« naroda. Stalin je v svojem vplivnem delu *Marksizem in nacionalno vprašanje* dal načelu razrednega boja a priori socialistični predznak, narodnostno načelo je le specifično buržoazno načelo. Pravo socialistično »razmejevanje« da je lahko le razmejevanje po razredih in ne po »nacionalnih kurijah«; razredno načelo je potemtakem lahko skladno le z internacionalizmom, ki gre mimo

⁷ Antonio Gramsci, *Izbrana dela*, CZ, Ljubljana 1974, str. 226–8.

nacionalnih razmejevanj. V pokrajinski avtonomiji je Stalin videl instrument za razmejevanje prebivalstva po razredih ter zgolj prikladen medij za boljše »izrabljanje naravnih bogastev pokrajine in za razvoj proizvodjalnih sil, ne da bi se čakalo na sklepe skupnega središča.«⁸

Stalinu bi pripisovali prevelike teoretične zmožnosti, če bi prezrli, da je tudi v pozabi dialektike predvsem neizviren sestavljaev različnih pogledov na vprašanje naroda, kakor so se ti oblikovali v okviru revizije marksizma v času 2. internacionale. Dialektična prepletenost razrednega momenta z nacionalnim se je v revidirani verziji reducirala na čisto aritmetično, psihološko ali zgolj s stališča internacionalizma relevantno vprašanje.

Še pred Bauerjem in Rennerjem se je Matija Majar (1865) zavzemal za strogo ločitev »čisto političnih zahtev od narodnostnopolitičnih«. Etbin Kristan je na narod gledal kot na »aritmetično« in ne »geometrično« vprašanje; narod je prepuščen subjektivni, »personalni« določitvi. Renner in Bauer sta po tej sledi le še izpolnila takšne idejne — metodološke poglede na narod in reducirala narod na nepolitični pojav: pri Rennerju je narod le še »duhovna in kulturna skupnost«, pri Bauerju pa »skupna usoda povezana v skupnost značajev«. Namesto z dialektično postavitvijo problema naroda se Bauer zadovolji s psihološko formulo, po kateri lahko »ista spodbuda izzove različna gibanja« v okviru »različnih usmeritev volje«. V *Tezah za referat o nacionalnem vprašanju* je bil Lenin posebej pozoren, da Renner in Bauer v zvezi z narodom ne govorita o »izkoriščanju« in »boju« in tako brez tega ponujata le »rafinirani nacionalizem.«⁹

V imenu »brezkompromisnega internacionalizma« sta se z Rennerjevim in Bauerjevim »nacionalnim oportunizmom« spoprijela Josef Strasser v delu z značilnim naslovom *Delavec in narod* in Anton Pannekoek v delu z enako značilnim naslovom *Razredni boj in narod*. Tudi za ta prispevek oziroma kritiko lahko velja ocena, da je to samo ena od različic na nedialektično pojmovanje naroda, ki ostaja v senci razredne in internacionalistične dominacije interesov. Oba avtorja fetišizirata razred nasproti narodu na podlagi ekonomistične predpostavke; zanju ni nesporno, da se bo delavec v primeru ekonomskega ali nacionalnega konflikta odločal strogo in izključno v interesu prvega. Narod se lahko kvečjemu tolerira, tako kot marksisti tolerirajo religijo, ne da bi morali biti zato tudi katoliki, protestanti ali Židi. »Mera vseh stvari je lahko le proletarec in ne Nemeč, katolik in podobno.« Tako kot vsaka druga buržoazna ideja je tudi ideja naroda samo ovira za razredni boj in nekaj, kar odvrča delavski razred od njegovih objektivnih proletarskih ciljev.

⁸ Stalin, nav. delo str. 69.

⁹ V. I. Lenin, *Polnoe sobranie sočinienii*, Gosudarstvennoe izdatel'jstvo, Moskva 1961, tom 24, str. 386.

Ujetost naroda v neokantovstvo in ekonomizem je z aktualizacijo izvirne marksistične dialektične in zgodovinske metode bistveno presegel šele Lenin. V nasprotju z »ortodoksnimi« analizami naroda pri teoretikih 2. internacionale in pozneje tudi pri Stalinu, Lenin ne postreže s kakšno togo, mehanično skico nekakšnih abstraktnih in občeveljavnih navezav naroda z drugimi družbenimi pojavi ali principi kot sta na primer razred in internacionalizem. Leninova analiza naroda je poučna tako po svojem družbenem rezultatu, kakor tudi po metodološkem in analitičnem načinu njegovega ustvarjanja. Kot dobremu dialektiku Leninu ni bilo tuje to, da je tako kot Engels občudoval v zgodovini »večne spremembe v človeški usodi . . . kjer ni ničesar bolj trajno od nestalnosti, in ničesar bolj nespremenljivo od gibanja«. ¹⁰

Za Lenina ni bilo nič bolj nedialektičnega kot to, da bi narod razložil s poljubnim številom znakov, faktorjev ali z definicijo, ki bi težila k univerzalni in občeveljavni paradigmi. Dialektična metoda ne more imeti ničesar skupnega z nepremakljivim fiksiranjem stičišča med nacionalnim in razrednim momentom ali z določevanjem aritmetične sredine med narodom in razredom. »Aritmetizirana« dialektika (gre zopet za *contradictio in adiecto*, ki nima ničesar skupnega, razen imena, s pravo dialektiko) je blizu korporativni viziji družbe, po kateri je mogoče družbo razrezati na poljubno število enot, ki jih je mogoče po čisto aritmetičnem seštevku pripoznati za družbeno totaliteto. Za Lenina je »stičišče« med narodom in razredom, ali še bolje — tisto, kar je hkrati nacionalno in razredno, vedno odvisno od vsakokratnega zgodovinskega součinkovanja. Iz takšnega dialektičnega horizonta se razblini teža dogmatičnega argumenta, ki »bere« Leninovo misel s tem, da so »nacionalne zahteve podrejene interesom razrednega boja«, tako, kot da je mogoče iz nje izpeljati nedvoumno in deterministično nadvlado razreda nad narodom. Ob tem dodajmo še to, da ni Leninov interes za odmiranje narodov nič manjši od njegovega siceršnjega dolgoročnega interesa po zgodovinski uresničitvi delavskega razreda in s tem tudi odmrtnju razredov sploh.

Z dialektično in zgodovinsko postavitvijo tega posebnega družbenega pojava, kot je to narod, je Lenin po eni strani obudil, po drugi strani pa tudi nadalje razvijal in problematiziral Marxovo izvirno dialektično paradigmo vrednotenja in razumevanja naroda, ki je koherentnejša in bolj v skladu z globalno naravnostjo njegove filozofske pozicije kot pa Marxova ali še bolj Engelsova s politično metafiziko prepojena uporaba paradigme, ki je ostro ločevala med zgodovinskimi in »nezgodovinskimi« narodi. Oba, Marx in Lenin, sta v načelnem in praktičnem političnem boju tako proti razrednemu kot tudi nacionalnemu nihilizmu: prvega je v Marxovem času posebljal Mazzini, v Leninovem času pa velikoruski

¹⁰ F. Engels, *MEW*, Dietz Verlag, Berlin 1972. IX, cit. v: Rosdolsky, »Friedrich Engels und das problem der »geschichtlosen Völker«, Archiv für Sozialgeschichte IV, 1964, str. 174.

nacionalizem, Bund in drugi; drugega pa Proudhon in Lafargue oziroma Pjatakov, Radek in v nekem smislu še Roza Luxemburg.

Marx je večkrat izrecno nasprotoval poskusom, da bi se na njegovo zgodovinsko-filozofsko teorijo prilepilo oznako »superhistorična«, tedaj oznaka takšne splošno-filozofske miselne pozicije, ki bi pojasnjevala splošno razvojno pot naroda ne glede na njegove posebne zgodovinske okoliščine.¹¹ Enako krivične so do Marxa interpretacije, ki njegovo razumevanje univerzalizacije mešajo z odpravo nacionalnosti. Proces uni- verzalizacije in internacionalizacije ne raste po zakonitosti eksponen- cialne, premočrtne ali neprotislovne rasti; za seboj ne puščata le druž- benih »ruševin«, temveč tudi afirmirata nove zgodovinske vsebine. Res je, kot beremo v *Grundrisse*, da kapital nenehno ruši in revolucionira še posebej tisto, kar »ovira razvoj proizvodjalnih sil, širjenje potreb, raz- noličnost proizvodnje ter izkoriščanje in menjavo naravnih in duhovnih sil«, toda Marx tudi dialektično nadaljuje, da sama »ugotovitev, da se kapitalu vsaka ovira kaže kot njegova omejitev, še tudi ne pomeni, da je presežena v resničnem svetu«. Ker je pač »vsako tako omejevanje v protislovju z njegovim delovanjem, se kapitalistična proizvodnja giblje v protislovjih, ki se nenehno obvladujejo in tudi prav tako nenehno vzpo- stavljajo«. ¹²

Marxu je tudi tuje vzpostavljanje formalne, in tedaj ne dialektične, korelacije med ekonomskimi in neekonomskimi faktorji. V *Državlanski vojni v Franciji* je Marx opozoril na tiste pomembne neekonomske pojave, ki niso izrasli iz ekonomskih temeljev, v *Kapitalu* pa, da se lahko v isti ekonomski podlagi odvijajo »neskončne variacije in gradacije« nje- nega pojavljanja, odvisno od »brezštevilnih in raznolikih empiričnih oko- liščin, naravnih pogojev, rasnih odnosov, zgodovinskih vplivov od zunaj in podobno . . .«¹³ Relevantna implikacija navedenih teoretičnih sporočil je v tem, da je v svetu še veliko prostora za razlike, tudi v primeru, če bi ekonomski sistem dosegel stopnjo uniformnosti (Solomon Bloom). Vsa- kršno deterministično poenostavljanje razmerja med ekonomskimi in ne- ekonomskimi dejavniki bi družbeno analizo poenostavilo, da bi bila »lažji posel, kakor pa rešitev navadne enačbe prve stopnje«. ¹⁴

Buržoazija ostaja s svojo specifično zgodovinsko ujetostjo v mejah nacionalizma, ki jih ne more dokončno zapustiti. Šele novi zgodovinski razred — proletariat, ki ga *Manifest* označuje kot »samostojno gibanje neizmerne večine v interesu neizmerne večine«, lahko prevlada nacionalni egoizem. Z osvojitvijo oblasti se mora proletariat povzdigniti v »naci- onalni razred«; torej se sam »konstituiral kot narod, je sam še nacio- nalen, čeprav tudi nikakor ne v smislu buržoazije«. Proletariat lahko

¹¹ *Marx-Engels Correspondence*, Moskva, brez datuma, str. 379.

¹² Marx Karl, *Temelji slobode*, Naprijed, Zagreb 1974, str. 151.

¹³ Glej S. Bloom, *The World of Nations*, Columbia Univ. Press, New York 1941, str. 32.

¹⁴ *Marx-Engels, Izbrana dela*, v dveh zvezkih, II. zvezek, Ljubljana 1951, str. 627; Engelsovo pismo J. Blochu z dne 11. septembra 1890.

naredi konec buržoaznemu nacionalnemu egoizmu, to je »izkoriščanju ene nacije po drugi« s tem, da odpravi »izkoriščanje enega individua po drugem«. Konec razrednih nasprotij bo naznanil hkrati konec sovražnih stališč med nacijami.

Marx tedaj odnosov med dvema družbenima pojavoma ni poenostavljajal na odnos formalne korelacije, ne glede na to, s kakšno vrednostno intenziteto participirata na družbeni totaliteti. Slednje velja tudi za razumevanje razmerja med razredom in narodom, ki je dobil v karikirani različici marksizma samo teoretični status parohialnega ali v najboljšem primeru spremljevalnega pojava ob »čistem« razrednem boju. Nacionalna in razredna protislovja so zato samo v izkrivljenem ideološkem smislu »avtonomni« pojavi brez realnega družbenega temelja, iz česar izhaja, da razrešitev »čistega« razrednega konflikta (velja pa tudi obratno) že ni tudi avtomatična rešitev nacionalnega vprašanja.

Čeprav bi lahko Lenin nadaljeval tudi iz kakšnega drugega izhodišča obeh klasikov marksizma (na primer iz njune evropocentrične paradigme »zgodovinskega« oziroma »nezgodovinskega« naroda), je svoje nadaljevanje oprl na dialektično in historično analizo »konstituiranja proletariata v nacijo« — v »nacionalni razred«. Lenin dialektike odnosov med razredom in nacijo ne obravnava v senci pragmatičnega interesa po idealni »taktični« ali »organizacijski« rešitvi, temveč v izrecni svetovni in demokratični perspektivi — razred in narod bi bila oropana za svojo bistveno značilnost, če bi se izčrpavala v medsebojni igri in protislovjih, ki bi bila lokalizirana na zaprti krog samozadostnosti dveh idealnotipskih kategorij zunaj slehernih zgodovinskih ujetosti in širše (totalne) družbene pogojenosti. Samo prek dialektično-historične osvetlitve totalizirajočih učinkovanj na relaciji narod-razred-družba, ki ji je tuja sleherna mehanična ulovitev teh razmerij enkrat za vselej in povsod na fiksni obrazec ali univerzalno veljavno formulo, se Lenin dokoplje do takšnih dialektičnih, političnih pozicij, s kakršnimi se po njem lahko ponašajo le redki marksisti: na primer, da imajo delavske stranke pravico do »diferencialne« politične strategije, in sicer, da so delavske stranke zatirajočih narodov upravičene, da vztrajajo pri »pravici do odcepitve« medtem ko je delavska stranka zatiranega naroda upravičena, da vztraja pri »pravici do združitve«; ali, da se mora veliki narod »strinjati« z neko »neenakostjo« do malega naroda, da bi se s tem odrekel nekaterim neupravičeno pridobljenim prednostim v preteklem zgodovinskem razvoju oz. samemu dejstvu, ki ga predstavlja večja številčna moč nekega naroda v primerjavi z manj številnim narodom. Pravica vsakega naroda do samoodločbe se v najbolj usodni in bistveni točki pokriva z interesi proletariata; konflikt med interesi razreda in demokratičnimi pravicami narodov je zato lahko le rezultat mehaničnega in ne dialektično-historičnega postavljanja večplastnega odnosa med obema družbenima kategorijama v vsakokratni zgodovinsko specificirani situaciji.

Mednacionalni odnosi ne obstajajo ločeno in neodvisno od dejstva, da »celo socialistična revolucija sama po sebi vendarle ničesar ne spreminja v vsebini ali vlogi naroda kot družbenozgodovinske kategorije, ki je v svojih pojavnih oblikah univerzalna«. ¹⁵ Po Leninu se je njegova oznaka nacionalnega vprašanja kot npr. svetovnega pomena samo še stopnjevala, saj so se začele nacionalne težnje krepiti tudi tam, kjer jim Lenin ni napovedoval prihodnosti — v zahodni Evropi, kakor to priča boj Valežanov, Škotov, Ircev, Baskov, Kataloncev in drugih.

Renesansa nacionalnosti in etničnih skupin tedaj sploh ni omejena le na tretji svet ali socialistične dežele, temveč se z njo sooča tudi svet tako imenovanega poznega kapitalizma. Razširjenost in ideološke revalorizacije problema naroda v sodobnem svetu in še posebej v zadnji četrtini dvajsetega stoletja potiskajo v kot teoretične in politične diagnoze in prognoze, ki so naznanjale ali še naznanjajo konec nacij in etnij, zlivanje in zlitje nacij, nastajanje »supernacij« itn. Še več: nacionalnost se kljub etatističnim prisilam in statističnemu manipuliranju ne omejuje le na zgolj psihološko in folklorno manifestiranje, temveč prerašča v planetarnih razsežjih — neenakomernost družbenega in zgodovinskega razvoja v svetu je povzročila, da se je to zgodilo ponekod prej in spet drugje kasneje — v novo družbeno kakovost; še včerajšnja nacionalna strast in samo kulturna individualiteta se je danes oblikovala v kompleksno nacionalno individualiteto s svojo lastno in suvereno družbenoekonomsko in politično bazo.

Nova in intenzivna teoretična osvetljevanja odnosa med nacijo in razrednim, med nacionalnim in socialnim osvobajanjem, so sprožila nova družbena gibanja še včeraj »spečih« etničnih skupin in nacij, problemi nacionalnih preobrazb, skoz katere gredo »poindustrijske družbe«, procesi dekolonizacije in političnega osamosvajanja v »tretjem svetu«, pa tudi sami procesi administrativnega »zlivanja« in »ploščenja« (»le laminage«) nacij v sistemih, ki imajo najrazličnejše idejne predznake. Anahronizem teorij, ki so napovedovale »smrt« naroda v korist izključno razrednega triumfa ali triumfa »calculemus«, je toliko bolj očiten ob ugotovitvah, da nacionalni krog ne le, da se še ni sklenil, temveč še ni niti dosegel svojega zgodovinskega vrhunca. Tako že površen pogled v empirijo pojavljanja nacionalnih identitet in pojavljanj pove, da se piše usodi nacionalnosti tudi v prihajajočem 21. stoletju mnogo več kot vloga kakega perifernega ali usihajočega družbenega pojava. Oporišča v 21. stoletje projecirane nacionalnosti iščejo družboslovci na skali, ki se razteza od ekonomskih faktorjev — metafizična in abstraktna logika, da se umika kalkulaciji nacionalnega interesa¹⁶ — pa vse do široke pahljače psiho-

¹⁵ Cit. v J. Pleterski, »Vprašanje naroda v socializmu«, Naši razgledi, Ljubljana, 11. februar 1972, str. 1.

¹⁶ N. Pašić, *Nacionalno pitanje u savremenoj epohi*, Radnička štampa, Beograd 1973, str. 8.

loških faktorjev, kot to odkriva upiranje človeka razosebljanju ter kozmopolitanizmu in njegovo vračanje k idiosinkratičnim virom in avtentični osebnosti.

Vprašanje pravice do samoodločbe narodov je za Lenina vprašanje politične demokracije *par excellence*. Samo na tej podlagi je mogoče uveljaviti polno enakopravnost med narodi ter odpraviti posamezna nacionalna trenja. Tudi ni mogoče govoriti o socializmu, če ni uresničena popolna demokracija.¹⁷ Z razumevanjem relativne avtonomije političnega procesa se je Leninu posrečilo, da se je v svoji analizi nacionalnega vprašanja izognil tako subjektivizmu kot tudi ekonomizmu. Tista različica revizije marksizma, ki je od Lassalla naprej zagovarjala model državnega (etatističnega) socializma, je odpovedala na obeh ravneh, v demokratičnem in (torej tudi) v nacionalnem pogledu. Karel Renner je idejno konstanto etatistične socialistične idolatrije zelo jasno formuliral s tole formulo (v: *Marksizem, vojna in internacionala, 1917*): tako kot po eni strani služi ekonomija čedalje bolj in bolj kapitalističnemu razredu, služi po drugi strani država čedalje bolj proletariatu; ergo — kali socializma je mogoče najti le v institucijah kapitalistične države. Taka Rennerjeva teza ni skupaj z drugimi epigonskimi različicami etatističnega socializma mogla prinesiti nacionalne in/ali politične svobode. Država se pojmuje le instrumentalno in brez potencialnih realnih »baz« osamosvojitve in posebnih interesov; država je enostavna transmisija razrednih in nacionalnih interesov, ne da bi pri tem njeno posredništvo prestopilo meje »nevtralnosti«. Izvirni irski marksist James Connolly se je v nekem članku duhovito poigral z doktrino državnega socializma: »Državna lastnina in kontrola še nista nujno socializem — če bi bilo tako, potem bi bili poklicni vojaki, policisti, sodniki, ječarji, ovaduhi in rablji socialistični funkcionarji, ker so pač vsi državni uslužbenci. . .«¹⁸

Svobode naroda tedaj ni mogoče ločevati od družbene svobode; svobodna sta lahko le oba ali pa nihče od njiju. Državni socializem je sinonim za monopolizirano svobodo, v koncentraciji glavnih ekonomskih, političnih in »nacionalnih« odločitev zunaj družbe in nad nacijo. V »podružbljenem« socializmu potekajo procesi v nasprotni smeri, to je v decentralizaciji odločanja in v podružbljanju politike, ki s tem vračata družbi (in s tem tudi naciji) tista bistvena oporišča upravljanja in odločanja, tisto, kar jima je bilo v zgodovinskem procesu etatizacije odvzeto in odtujeno. Reševanje nacionalnega vprašanja v razmerah jugoslovanske mnogonacionalne družbe je bilo zato vpeto v globalne okvire družbenoekonomskega in političnega osvobajanja. Edina resnična alternativa nacionalnemu unitarizmu in političnemu centralizmu je v naših družbenih razmerah v sa-

¹⁷ V. I. Lenin, Socialistična revolucija in pravica narodov do samoodločbe, v *Izbrani spisi o nacionalnem vprašanju*, CZ, Ljubljana 1974, str. 57.

¹⁸ James Connolly, *Socialism and Nationalism*, Fleet Street, Dublin 1948, str. 11.

moupravnosti nacij, ki predstavlja skupaj s samoupravljanjem združenih samoupravljalcev dialektično celoto.¹⁹

Dialektika odnosa med nacionalnostjo in razrednostjo zgublja svojo abstraktno naravo v pozitivni odvisnosti od dejansko aplicirane in urešničene samoupravnosti; njeno konkretizirano pojavljanje zožuje potrebe po monopolnem političnem arbitriranju in administrativnem določevanju oziroma dopuščeno »kalkulacijo« razmerja med razrednim in nacionalnim v socializmu. Politično arbitriranje je samo ena stran situacije nacionalnega sindrona, druga stran nacionalne »slike« je nacionalizem, ki nastaja kot posledica, včasih pa tudi kot vzrok političnega administriranja v nacionalnih in mednacionalnih odnosih.

Čeprav je teoretična misel še nezadostno osvetlila novo zgodovinsko specifikacijo odnosov med nacionalnim in razrednim v razmerah socialističnega samoupravljanja ter jo konfrontirala z drugimi » modeli« zazreševanja oziroma bivanja nacionalnih fenomenov, pa je očitno, da samoupravnost nacije ne predpostavlja neprotislovne in od konflikta osvobodjene družbene realitete. Tisto, kar je hkrati razredno in nacionalno, je podvrženo permanentnemu določevanju in problematizirano v njegovem bistvu: v razpolaganju s presežno vrednostjo in v razmerah emancipacije dela.

---

¹⁹ Janko Pleterski, »Revolucija in narodi (teze), Teorija in praksa, Ljubljana, št. 5-6, leto 1977, str. 489.

ALEKSANDAR M. VACIĆ

Vloga in možne smeri razvoja malega gospodarstva¹

Leto 1976 je bilo pretkano z izjemno pomembnimi gospodarskimi dogodki; med njimi sta pritegnila največ pozornosti zlasti dva. Prvič gre za postopen prehod na sistem plačane ali realno plačljive realizacije oziroma za uvajanje inštrumentov poravnavanja obveznosti med porabniki družbenih sredstev; to je bil glavni predmet pogovorov vse do konca aprila, med proizvajalci pa še dalj, domala vse do konca leta. Drugi tak dogodek pa je bilo sprejemanje zakona o združenem delu, ki je doživel široko obravnavo kot malokateri dokument v vsej naši povojni zgodovini. S prilagajanjem gospodarstva razmeram, v katerih bomo vedeli, kaj smo v resnici realizirali in česa nismo, s čimer dobiva blagovno gospodarstvo svojo polno veljavo — kot tudi z normiranjem zakonskih mehanizmov za normalne samoupravne gospodarske tokove — so ustvarjeni pogoji za stabilnejši gospodarski in družbeni razvoj, za ugotavljanje resničnih impulzov razvoja kot tudi za razkrivanje njegovih bolečih točk.

Prav po zaslugi teh okoliščin prihaja zadnje mesece vse bolj v ospredje tema (kljub temu, da sta jo prej omenjeni delno zasenčili), ki tudi priteguje pozornost gospodarstvenikov in družbenih delavcev — namreč tema o malem gospodarstvu. Na prvi pogled je ta tretja — v primerjavi s prvima dvema, tako imenovanima sistemskima temama — neprimerno manj pomembna. Celo sam pojem, kot lahko preberemo v informacijah gospodarske zbornice SR Slovenije o izvajanju slovenskega dogovora o hitrejšem razvoju malega gospodarstva v letih 1976—1980, »sistemsko še ni uveljavljen«, ni še vpeljan v planske dokumente niti v statistična gradiva. Če temu dodamo še to, da pojem ni tudi točneje teoretično opredeljen, potem je razumljivo, zakaj se razprave o malem gospodarstvu vedno znova začenjajo z vprašanjem, kaj je njegova resnična vsebina, kaj ta pojem sploh zajema.

---

¹ Besedilo dr. Aleksandra Vacića, ki ga objavljamo v tej številki, je referat o vlogi in možnih smereh razvoja malega gospodarstva, ki ga je pripravil za scjo predsedstva gospodarske zbornice Beograda 19. januarja leta 1977. Besedilo je avtor priredil za tisk.

V tem prispevku bom skušal dokazati, da je proučevanje možnosti malega gospodarstva tudi zelo pomembno in da je najtesneje povezano z vprašanji, ki so prišli na dan v razpravi o sistemu plačevanja, in z mnogimi vprašanji iz zakona o združenem delu. Prehod na sistem plačane realizacije in vsak drug bistven korak k razvoju dohodkovnih odnosov med temeljnimi in drugimi organizacijami združenega dela je zakonito naravnano k odpravljanju naravnih primesi in nereálnih projektov, ki se tako pogosto vrinjajo v naše ocene gospodarskega razvoja. Šele na podlagi ocene možnosti za stvarno eksistenco vseh kapacitet v povprečnih, normalnih pogojih blagovnega gospodarstva si je namreč možno ustvariti pravo sliko o utemeljenosti posameznih proizvodnih kapacitet, pravo predstavo o že dejavnih in še neizkoriščenih možnostih našega gospodarskega razvoja, o rasti osebnega in skupnega družbenega standarda — in med temi zmogljivostmi je tudi tisto, kar danes označujemo s splošnim pojmom »malo gospodarstvo«.

Da se ne bi posebej ubadali z iskanjem vsebine pojma, bomo uporabili opredelitev, ki jo vsebuje čl. 2 osnutka družbenega dogovora o politiki razvoja malega gospodarstva v SR Srbiji za obdobje od leta 1976 do leta 1980. Po tem členu sodijo v malo gospodarstvo:

— obrtne organizacije združenega dela gradbene, proizvodne in uslužnostne obrti ter njihove organizacije poslovnega združevanja, v katerih združuje delo do 200 delavcev in ti se ukvarjajo z izdelovanjem končnih izdelkov in polizdelkov na podlagi individualnih naročil ali naročil za dopolnitev v velikoserijski proizvodnji,

— servisne in storitvene organizacije združenega dela,

— obrtne zadruge,

— obrtne, gostinske, proizvodno-storitvene obratovalnice, ki jih vodijo delovni ljudje s svojim osebnim delom in z lastnimi proizvodjalnimi sredstvi,

— domača obrt, ki jo organizirajo organizacije združenega dela in zavodi za zaposlovanje,

— hišna obrt, ki jo organizirajo turistične in druge organizacije.

Zelo podobno je malo gospodarstvo načrtano tudi v vsebini čl. 1 dogovora SR Slovenije in še bolj v čl. 2 dogovora SR Hrvatske.

V teoretičnem smislu je vsebina pojma malega gospodarstva heterogena vsaj iz treh vidikov: *po vrsti dejavnosti*, saj zajema pretežno obrtniške proizvodne enote, nekatere industrijske proizvodne enote z nekaterimi značilnostmi obrtništva; v večini primerov gre torej za proizvodne enote, ki so na meji med obrtjo in industrijo, gradbeno organizacijo in delno tudi prometno organizacijo. Heterogena je tudi glede na *velikost proizvodnih enot*, saj je razpon delavcev zaposlenih v teh enotah — od enega človeka oziroma nekaj ljudi pa vse do 200 zaposlenih; heterogena pa je tudi z vidika *sektorja*, v katerem proizvaja, zajemna namreč družbeni kot individualni sektor. Če bi poskusili to heterogeno strukturo

kvalitativno opredeliti, bi lahko poenostavljeno dejali, da z malim gospodarstvom pojmujejo vse po obsegu dejavnosti manjše proizvodne enote, ki ne zahtevajo večjih sredstev za delo in ki imajo ne glede na dejavnost, s katero se ukvarjajo, po pravilu zaposleno manjše število ljudi. V dogovoru SR Srbije so implicitne, v dogovoru SR Hrvatske pa eksplicite iz tega izvzete gospodarske organizacije s področja kmetijstva in prometa, za kar pa po našem mnenju — in to bomo skušali kasneje tudi utemeljiti — ni nobenih teoretičnih niti ekonomsko-političnih razlogov.²

Ne glede na to, kako široke so razprave, se razmišljanja o malem gospodarstvu najpogosteje sučejo okoli ugodnosti in spodbud, ki bi jih morale biti takšne organizacije deležne, tako da se posredno ustvarja dojem o nekakšnem privilegiranem statusu tega dela gospodarske strukture. Ker je po našem mnenju takšno razumevanje enostransko, včasih pa tudi čisto napačno, se bomo skušali v prispevku stvari lotiti drugače: najprej bomo poskušali določiti pomen malega gospodarstva, potem ugotovili, kje bi se najlažje in najhitreje razvijalo, kaj bi bilo treba storiti, da bi se ta razvoj uresničeval — in šele na podlagi vsega tega oceniti, kakšne olajšave so za malo gospodarstvo potrebne — in ali sploh gre za olajšave ali pa za kaj drugega.

I

Kadar govorimo o vlogi malega gospodarstva, bi načelno lahko ugotovili, da je trojna — *razvojna oziroma materialno-proizvodna, družbeno-ekonomska in socialno-politična*.

1. *Razvojna vloga malega gospodarstva* se tudi kaže v dvojni luči, glede na stopnjo ali tempo in glede na strukturo gospodarskega razvoja. Ker je v dosedanjih razpravah o tem vidiku pomembnosti malega gospo-

² Na podlagi stališč iz javne razprave in v skladu s stališči, ki jih predlaga ta prispevek, je bil v predlogu dogovora o temeljih družbenega plana SR Srbije za razvoj malega gospodarstva v obdobju od leta 1976 do leta 1980 (ki je v postopku sprejemanja) pojem malega gospodarstva spremenjen in razširjen. Po 2. odstavku 2. člena predloga se v malo gospodarstvo uvrščajo:

— organizacija združenega dela s področja industrije, ki po velikosti poslovnih prostorov, organskem sestavu sredstev in tehnologiji dela nimajo lastnosti industrije, ki se ukvarja z izdelovanjem končnih izdelkov ali polizdelkov v velikih serijah;

— organizacije združenega dela in poslovne skupnosti na področju obrti;

— organizacije združenega dela, ki opravljajo servisne in druge usluge;

— obrtne zadruge;

— obrtne, gostinske, prevozniške in prehrambeno-predelovalne dejavnosti, ki jih opravljajo delovni ljudje z osebnim delom in s sredstvi, ki so v lastniini občanov;

— domača obrt, ki jo organizirajo organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti za zaposlovanje in druge samoupravne organizacije in skupnosti, in

— gostinske in turistične usluge, ki jih nudijo gospodinjstva.^e

Zlasti se mi zdi pomembno, da je bilo iz pojma malega gospodarstva opuščeno določilo o najvišjem dovoljenem številu zaposlenih v teh organizacijah (v osnutku dogovora do 200 zaposlenih); to pa ne samo zato, ker bi po tem določilo lahko v malo gospodarstvo uvrstili več kot polovico organizacij v republiki, marveč zato, ker bistvo malega gospodarstva ni v številu delavcev, marveč v vrstni in obsegu dejavnosti, to pa število delavcev ne more vedno ustrezno izraziti.

darstva skoraj izključno prevladovala ta druga, strukturna stran, bomo z njo tudi začeli.

a) Vsem je znano, da je socialistična Jugoslavija začela svojo pot z enostransko razvito, pretežno agrarno gospodarsko strukturo, z mnogoštevilnimi in razdrobljenimi obrtniškimi kapacitetami ter z redkimi oazami industrijske proizvodnje. Kot vsaka druga dežela, ki se skuša iztrgati iz zaprtega kroga gospodarske nerazvitosti, je morala imeti tudi svoj »take off«, svoje vzletišče, ko je morala angažirati vse svoje možne in nemožne potencialne, da je z graditvijo svojih prvih kapacitet težke industrije trdno zakorakala na pot industrializacije. Ne glede na vsa pretiravanja in napake, ki so jo na tej poti spremljale, tudi danes ne more nihče trditi, da ta pot ni bila pravilna. Toda sredi petdesetih let je taka enostranska usmeritev pripeljala do resnih neskladij med široko razvito bazno in nerazvito predelovalno industrijo. Po zaslugi takrat opravljenega preobrata so v naslednjem desetletju predelovalne zmogljivosti v deželi tako narasle, da so večkratno presegle svojo surovinsko bazo ter s tem postale ena glavnih ovir za stabilen gospodarski razvoj in eden glavnih vzrokov za gospodarsko reformo. V naslednjem desetletju smo si močno prizadevali, da bi neskladja, do katerih je prišlo v prejšnjem desetletju, odpravili; pri tem nismo dosegli večjih uspehov, tako da je uvozna odvisnost velikega števila predelovalnih kapacitet v naši deželi še vedno ena glavnih ovir za trdnejši gospodarski razvoj.

Kar zadeva različne težnje v našem preteklem notranjem razvoju — od birokratskih do tehno-kratskih — te oscilacije na naši razvojni poti niso ostale družbeno neovrednotene ali nerazjasnjene. In četudi pustimo takšne oscilacije v nemar — saj so o njih dali že kompetentne analize in politične ocene — lahko ugotovimo, da je bila na razvojnem področju glavna slabost v tem, da ni prišlo do uravnoveženega razvoja, do umirjenega in celostnega obravnavanja, ugotavljanja in projektiranja strukture gospodarskega razvoja. Če stvar nekoliko poenostavimo, lahko rečemo, da je prihajalo do sprememb v naši gospodarski strukturi v celem desetletju in pol predvsem zaradi odpiranja velikih novih gospodarskih kapacitet, pri čemer so se neskladja prej spreminjala in se medsebojno spopadala, kot pa odpravljala. Če omenimo še to, da je bil dovršen del akumulacije najprej osredotočen v družbenih investicijskih skladih, potem pa v bankah, ter da so bile organizacije združenega dela tako rekoč brez svoje razvojne iniciative, postane razumljiveje, zakaj v naši gospodarski strukturi tako zlahka nastajajo velike praznine — na drugi strani pa se kapacitete občutno podvajajo. Konstanten deficit trgovinske bilance je najboljši, toda tudi najbolj obtožujoč dokaz za tako oceno. Na listi tega, kar Jugoslavija uvaža v velikih količinah, so tudi izdelki, za katerih proizvodnjo ima sama vse naravne in tehnične pogoje; ali pa so to proizvodi, katerih posamična relativna teža je bila — v primerjavi z »velikimi« posli, ki pa so kasneje včasih še zvečali primanjkljaj v trgo-

vinski bilanci in nemalokdaj povzročili tudi velike zgube — premajhna, da bi jih uvrstili v proizvodnjo ali jih vsaj resneje obravnavali.

Da se ne bi zdele izrečene ocene zgolj natolcevanje, naj postrežemo z nekaterimi podatki iz statistike zunanje trgovine Jugoslavije za leto 1975. To leto je uvozila Jugoslavija za približno milijardo starih dinarjev bakrene pločevine in za približno 1,2 milijarde bakrenih cevi, čeprav je eden največjih proizvajalcev bakra v svetu; za približno 1,5 milijarde medeninastih cevi, čeprav ima tudi za to proizvodnjo lastne pogoje; za približno 22 milijard dinarjev embalaže iz železa, za 2,8 milijarde plugov, v glavnem iz ZR Nemčije in Italije; za približno 4 milijarde sejalnikov in sadilnikov, za 23,5 milijarde kosilnic, za približno 13,5 milijarde starega papirja itn., da sploh ne govorimo o zračnih kompresorjih, za katere smo dali približno 62 milijard, in mehanskih črpalkah za tekočine, za katere smo porabili približno 39 milijard starih dinarjev.

Lahko si mislimo, da gre del tega uvoza tudi na rovaš povezanosti jugoslovanskega izvoza z ustreznim uvozom, ki ima v poslovanju s socialističnimi deželami velik vpliv. Za nekatere proizvode to nedvomno drži. Vendar pretežni del navedenih skupin izdelkov ne prihaja iz vzhodnih, marveč iz zahodnih dežel, predvsem iz dežel, s katerimi imamo negativno trgovinsko bilanco — iz ZR Nemčije, Italije, ZDA. Ne moremo zanikati tega, da gre ponekod za večjo kvaliteto uvoženih izdelkov, vendar moramo pri tem poudariti, da gre pri največjem številu za premajhno skrb ali za premajhno zanimanje za uporabo naših domačih virov, pogosto tudi za to, da sploh nimamo ustreznih domačih proizvodov, kar včasih gospodarstveniki jemljejo kot zadosten razlog, da te predmete uvažajo, oziroma za zahteve, da se uvoz oprosti kakršnihkoli carin. Kajti sicer si ne bi znali pojasniti tega, da smo plačali istega leta za uvoz lešnikov v lupini približno 1,2 milijarde, za uvoz luščenih lešnikov približno 6,5 milijarde starih dinarjev, za uvoz čebulčka iz ZR Nemčije in Nizozemske približno 1,2 milijarde, za uvoz čebule približno 2,6 milijarde, za uvoz topljenega loja (iz ZDA) približno 3,5 milijarde in celo skoraj 1 milijardo dinarjev za uvoz kamilic iz ZR Nemčije!

Ob prebiranju tega statističnega pregleda, h kateremu se bomo še vrnili, dobimo vtis, da so bili vsi ti in številni drugi primeri uvoza, ki bi jih lahko pokrili z domačimi proizvodnimi zmogljivostmi, bodisi preneznatni, da bi se ob njih formiral del naše gospodarske strukture, bodisi da so mnogo večji posli odtegovali od njih pozornost in tudi sredstva. Posledica tega je tisto, pri čemer smo začeli, namreč da je v naši gospodarski strukturi izredno veliko točk, na katerih smo vezani na uvoz, tako da ni vprašanje, zakaj imamo trgovinski deficit — ki je na tej ravni razvoja zakonit — marveč, zakaj ni še večji. Odgovor na to zadnje vprašanje je v specifični »notranji rezervi«, ki jo neredko uporabljamo — v nižji ravni zadovoljevanja osebnih in družbenih potreb; toda reči moramo, da tudi ta rezerva ni neizčrpna, in pa to, da je ta možna samo

v razmerah zaprtih meja in nekonvertibilne valute. Ker pa so meje naše dežele odprte in ker je dinar možno brez večjih težav zamenjati za pretežno število konvertibilnih valut isto velja tudi za valute drugih socialističnih dežel, čeprav je tečaj precej manj ugoden in manj realen, postaja kritika porabnika teh »drobnih zadev« kritika malih in velikih napak naše proizvodne usmeritve vse bolj določna in očitna. Ker uvoza ni moči prepovedati, moramo zdravilo iskati tam, kjer je, v aktiviranju teh številnih in na vseh straneh navzočih možnosti dopolnjevanja naše proizvodne strukture, brez katerih si konec koncev ne morejo v celoti uveljaviti že dograjene velike proizvodne kapacitete naše industrije.

b) Čeprav je iz povedanega že razvidno, naj še posebej poudarimo, da aktiviranje vseh teh potencialnih in doslej neizkoriščenih možnosti ni izredno pomembno le za strukturo, marveč tudi za *tempo gospodarskega razvoja*. Omejevanje finančnih konstrukcij na velike gospodarske podvige v razmerah, ko je akumulacija nezadostna in še premalo povezana, v razmerah, ko je del finančnega potenciala praktično usmerjen k neracionalnim oblikam končne porabe, ni niti najmanj enostavna stvar. To, da podcenjujejo in ponekod tudi ignorirajo te druge, posamično gledano drobne kapacitete malega gospodarstva, v celoti povzroča upadanje stopnje gospodarske rasti, ki bi bila sicer lahko večja. Če k temu dodamo še, da gre za kapacitete, ki jih je moči zgraditi v kratkem času, ki se relativno hitreje aktivirajo, hitreje obračajo sredstva in dajejo praviloma večji dohodek na enoto vloženih sredstev, potem postane jasno, da ima to, kar imenujemo malo gospodarstvo, za stabilnost gospodarskega razvoja — zlasti v razmerah prenapete trgovinske in plačilne bilance — izredno velik pomen. In če upoštevamo tudi, da smo to področje dolga leta zanemarjali, bi mu morali prisoditi v srednjeročnem razvojnem načrtu do leta 1980 relativno višje mesto; to toliko prej, ker je možno zgraditi kapacitete — ki sodijo v ta okvir — brez večjih naložb v stavbe in opremo, oziroma tudi z boljšo izrabo že dograjenih, toda neizkoriščenih kapacitet. V gospodarski praksi SR Srbije pa tudi Beograda lahko najdemo mnogo spodbudnih primerov, ki to možnost nedvoumno potrjujejo: na primer dejavnost »Tehnogasa« pri zbiranju in predelavi sekundarnih surovin, IMT v širjenju programa raznovrstnih strojnih priključkov, TE Kolubare, ki načrtuje na podlagi odpadnih surovin in tople vode razvoj nekaterih proizvodnih programov komplementarne narave, ki nimajo s proizvodnjo električne energije nobene neposredne zveze itn.

c) razvoj malega gospodarstva ima končno še neko dimenzijo, ki je tudi izredno pomembna. Kljub vsem prizadevanjem, da bi stvar spremenili na bolje, se gospodarski razvoj v Jugoslaviji — in tudi v SR Srbiji — strnjuje okoli posamičnih področij, ki so v bistvu gravitacijska področja večjih mest. Četudi ni moči zanikati, da je sedanja intenzivnost te razvojne polarizacije že prestopila meje optimalnega, vendar le drži, da je upravičeno graditi samostojne velike proizvodne kapacitete le tam,

kjer obstajajo zanje najboljši gospodarski viri oziroma kjer je tehnična in kadrovska baza že izoblikovana na ustrezni ravni. Ker je v takih razmerah izredno težavno vzpostavljati enakomernejši teritorialni razvoj, postajajo razlike v razvitosti med regijami na določeni točki že problem, in to ne le v merilu celotne države ali republike, marveč tudi v aglomeraciji, kakršna je Beograd; glede tega je prav razvijanje kapacitet malega gospodarstva v koncentričnih krogih okoli velikih proizvodnih kapacitet ena izmed najbolj ugodnih, najhitrejših in najbolj racionalnih poti na izenačevanje regionalne razvitosti. Pomen take usmeritve je toliko večji, kolikor višja je raven gospodarskega razvoja; sicer bo prišlo do povsem razumljivih zahtev, da si manj razvite regije same poiščejo poti za napredek, kar bi se lahko prej ali slej sprevrglo v prizadevanja, da si zgradijo ob razvitejših regijah paralelne kapacitete; to pa bi v daljši perspektivi ne koristilo niti razvitim niti nerazvitim regijam niti državi kot celoti. Problemi, s katerimi so se srečevali proizvajalci traktorjev, avtomobilov in drugih proizvodov, kažejo, da je treba posvetiti temu vidiku razvojnih prednosti malega gospodarstva mnogo več pozornosti.

2. *Družbeno-ekonomska funkcija razvoja malega gospodarstva* se izraža v njegovem potencialnem prispevku k stvarni socializaciji družbenega gospodarstva, ki se v procesu razvoja uresničuje. Če si to nekoliko pobliže ogledamo, se kaže ta vloga predvsem v treh oblikah:

a) Kar zadeva gospodarske potenciale, ki zaradi zapostavljanja malega gospodarstva sploh niso bili aktivirani, je pomen malega gospodarstva v tem, da odpravlja zaostalost, naturalno izoliranost in da prirodne in človeške vire vključuje v enotne tokove celotnega gospodarskega življenja. In v tem je dejansko podružbljanje, kajti tako naturalna proizvodnja kot tudi drobna blagovna proizvodnja sta po pravilu in tudi glede osnov, iz katerih nastajata, pod ravnijo socialističnih produkcijskih odnosov. Naraščanje obratovalnic malega gospodarstva in njihova disperzija na najširšem prostoru mesta oziroma republike in države sta neposreden prispevek k ustvarjanju materialnih temeljev za socialistične samoupravne družbeno-ekonomske odnose.

b) Za tiste potenciale malega gospodarstva, ki so le delno aktivirani, ima napredek malega gospodarstva izreden pomen glede izenačevanja družbeno-ekonomskega položaja delovnih ljudi. Velik del potencialnih kapacitet malega gospodarstva v kali namreč že obstaja — in sicer v okviru že obstoječih organizacij združenega dela ali v svoji nedozoreli obliki — kot obrat, kot delovna enota, ponekod samo kot neznatno število zaposlenih, katerih dejavnost obravnavajo z vidika celote, v kateri delajo, največkrat kot odbitek od dohodka drugih, čeprav gre v bistvu za njihov samostojni prispevek. V tem smislu je razvoj takih kapacitet, ki širijo program dejavnosti in zvečujejo njeno stabilnost, hkrati tudi možnost za večje zaposlovanje, za enakopravno obravnavanje rezultatov

dela vseh zaposlenih — to pa je hkrati prispevek k dviganju ravni socialističnih odnosov v organizacijah združenega dela.

c) Končno razvoj kapacitet malega gospodarstva s tem, da povezuje sektor združenega dela s sektorjem samostojnega osebne dela s sredstvi, ki so lastnina občanov, neposredno širi krog socialističnih družbenih odnosov, ustvarja pogoje, da poteka socializacija brez kakršnekoli prisile, na podlagi svobodno izražene volje in lastnih interesov delovnih ljudi v sektorju osebne dela. Kot je znano, so našo družbo svojčas ostro kritizirali, v določenih trenutkih pa celo izključevali iz sveta socialističnih dežel, ker ni izvršila totalne nacionalizacije sredstev za proizvodnjo in kolektivizacije zemlje.

Čas je pokazal, da je bilo stališče Jugoslavije glede tega pravilno. Ne da bi socializacijo izvajali samo s podržavljanjem, je naša družba energično in v krajšem času kot katerakoli druga socialistična dežela doslej odpravila kapitalistične proizvodne odnose. V primerjavi z drugimi je zadržala pretehtano in družbenoekonomsko in politično edino pravilno stališče, da bo socialistične odnose v preostalih nesocialističnih, vendar ne kapitalističnih oblikah gospodarjenja širila s takim tempom, kakršnega omogočata stopnja razvoja proizvajalnih sil ter družbeni in politični razvoj zavesti ljudi. Drži namreč, da je družbeni sektor gospodarstva tudi po letu 1958 neprestano naraščal, čeprav ni prišlo do nobene formalne nacionalizacije, tako da že zdaj prispeva približno šest sedmin družbenega proizvoda; to je dokaz, da je taka pot socializacije pravilna, na svoj način pa to potrjujejo tudi materialno-proizvodni rezultati jugoslovanskega kmetijstva.

3. V neposredni zvezi z zadnjo točko je tudi to, kar smo imenovali *družbeno-politična vloga malega gospodarstva*.

Mislimo, da je izredno pomembno, da izhaja temeljna definicija iz *materialno-proizvodne oziroma razvojne, ne pa družbeno-ekonomske narave* malega gospodarstva. Ob ocenjevanju velike vloge, ki jo naj odigra za razvoj v naslednji etapi naše družbe, ta definicija ne dela glede malega gospodarstva nobene načelne razlike med tistim njegovim delom, ki se razvija v družbenem sektorju, in tistim delom, ki se razvija v sektorju samostojnega osebne dela s sredstvi, ki so lastnina občanov. S tem je konkretno in nedvoumno povedano, da ta drugi sektor ni tujek v tkivu socialistične jugoslovanske skupnosti, marveč ga bo Jugoslavija tudi v prihodnje obravnavala kot sestavni del svoje gospodarske in družbene strukture.

Družbeno-politični pomen take opredelitve je treba posebej poudariti zaradi tega, ker kaže, da naša dežela v skladu s programom socialističnega razvoja *ne namerava s političnimi in ekonomskimi sredstvi katerikoli način življenja spreminjati v družbeno obveznost*. Ko trdno vztraja pri stališču, da je neprestano širjenje socialističnih samoupravnih odnosov

edina pravilna pot k uresničevanju socialističnih odnosov — in da bo na tej poti vztrajala tudi v prihodnje — pa naša skupnost tudi danes ne postavlja življenja v teh odnosih za edino možno obliko. In prav možnost normalnega življenja in dela tudi zunaj tega (družbenega) sektorja, v sektorju samostojnega osebnega dela s sredstvi v lasti občanov, je v tem smislu dokaz demokratičnosti sistema in svobode v opredeljevanju delovnih ljudi za sistem, na katerem Jugoslavija temelji. Težnja večine ljudi iz tega sektorja, da svojo perspektivo povezuje z družbenim sektorjem združenega dela, ki je danes očitna v vseh dejavnostih, po svoji strani dokazuje pravilnost poti razvoja socialističnih odnosov v Jugoslaviji, njihovo vitalnost in privlačnost tudi za tisti del družbene strukture, ki trenutno še ni zasnovan na teh temeljih. Prav v tem je med drugim razvojni in družbeni pomen malega gospodarstva danes: da je namreč most, prek katerega prehajajo — kot v času velikega Leninovega kooperativnega plana — postopno in neboleče v socialistične odnose gospodarjenja najširši sloji prebivalstva, ki danes še niso zaposleni v družbenem sektorju.

II

Iz razlage o kompleksni vlogi malega gospodarstva je tudi razvidno, da je možno osnovne obrise njegovega razvoja začrtati tudi za vsako okolje posebej. Vendar je po vsem tem, kar smo doslej povedali, očitno, da ne gre za problem točnega opredeljevanja samega pojma, ki je konec koncev lahko tudi stvar dogovora, kakor v resnici tudi je. Četudi bi v opredeljevanju pojma težili k maksimalni možnosti natančnosti — in v tem primeru bi morala biti opredelitev verjetno zelo obsežna in neoperativna — bi morali kljub temu resnično vlogo malega gospodarstva za vsako okolje pobliže opredeliti: saj ne razpolagajo povsod z vsemi pogoji za njegov razvoj, marveč le z nekaterimi, ki pa so za to okolje resnično pomembni. Glede na to lahko v obravnavi splošne narave, kakršna je naša, nakažemo le temeljne usmeritve za iskanje potencialnih kapacitet, ne moremo jih pa konkretno navajati.

Temeljne smeri, okoli katerih se lahko koncentrirajo potencialne kapacitete malega gospodarstva v vsakem okolju, lahko ugotovljamo ob upoštevanju naslednjih pomembnih značilnosti:

1. Kakšni sta obstoječa struktura in raven izkoriščenosti naravnih bogastev v nekem okolju, pri čemer je treba upoštevati tudi obseg eksploatacije; ponekod bo možno dejavnost zastaviti le v lokalnem okviru, drugod pa le tako, da bodo kapacitete vključene v širši proizvodni program oziroma kompleks.

2. Obseg in struktura obstoječih programov v celoti. Že ustanavljanje temeljnih organizacij združenega dela kot tudi sedanje ustanavljanje sestavljenih organizacij združenega dela sta pokazala vse dobre in slabe strani naše proizvodne strukture, vključno z vsemi prazninami v njej. V rudarsko-metalurškem bazenu Bor morajo biti potencialne nove ka-

pacitete — tudi tiste v malem gospodarstvu — tesno oprte na reprodukcijsko verigo predelave bakra, ali pa, kot smo že omenili, v proizvodnji avtomobilov na njihov plasman in eksploatacijo itn.

3. Pomeben kazalec za določanje potencialnih kapacitet malega gospodarstva sta tudi stopnja in struktura porabe prebivalstva danega področja, kajti nezadostna razvitost malega gospodarstva se med drugim pokaže v nizki stopnji zadovoljevanja vrste potreb, pa naj gre za osnovne potrebe ali pa potrebe standarda. Glede tega je imela vrsta ukrepov gospodarske politike negativen učinek, ker so bili ukrepi zasnovani parcialno. Če se na primer prepove uvoz rezervnih delov za poprej uvožene tipe avtomobilov, se pokaže učinek le v formalnem zmanjšanju obremenjenosti trgovinske in plačilne bilance. Kar ne bodo uvozile delovne organizacije, bodo uvozili posamezniki, če pa tudi to ne bo možno, bodo odhajali s svojimi avtomobili v sosednje države, kot se zdaj pogosto dogaja; v tem primeru prihaja do dvojnega odliva deviz — na eni strani za nakup rezervnih delov, na drugi strani pa za plačilo opravljenih uslug; tako je država dvakrat na zgubi: na zgubi je za možni dohodek od carine in davkov, pa tudi za usluge, ki bi jih občan plačal doma.

4. Poseben vir informacij o možnih kapacitetah »malega« in ne samo malega gospodarstva — oziroma indikator za korekcijo informacij iz drugih virov — je struktura uvoza in izvoja v državi. Naša država ima namreč eno izmed najbolj urejenih statistik zunanje trgovine v svetu, tako da je njena letna publikacija *Statistika zunanje trgovine Jugoslavije* za slehernega iznajdljivega gospodarstvenika pravi vrelec podatkov. Vsakemu kolikor toliko marljivemu bralcu uvoznega seznama v publikaciji se vsiljuje vprašanje, kako je možno, da naši gospodarstveniki, ko iščejo nove usmeritve razvoja svoje organizacije, iz tega seznama ne izlečejo kopice dragocenih informacij. Toda če preberemo tudi vse bibliografske podatke o tej publikaciji, moramo na žalost kmalu ugotoviti, da pretežni del naših gospodarstvenikov do teh informacij ne bo nikoli prišel; gre namreč za publikacijo, ki jo natisnejo le v 1500 izvodih in — kolikor smo lahko preverili — zanjo ve le malokatera delovna organizacija. Morda je tudi v tem del odgovora na vprašanje, zakaj toliko stvari, ki bi jih lahko izdelovali ali pridelovali doma, iz leta v leto uvažamo. Končno se zastavlja tudi vprašanje: če že tako slabo poznamo domači uvoz — ta pa je svojstvena slika našega povpraševanja in porabe — kako se in na podlagi česa se vključujemo v mednarodno delitev dela oziroma kako ocenjujemo lastne možnosti za izvoz?

Na podlagi navedenih in načelno opredeljenih smeri za ugotavljanje potencialnih kapacitet malega gospodarstva je možno določiti tudi kapacitete razvoja v mejah vsake družbenopolitične skupnosti oziroma njene gospodarske strukture. In če parafraziramo znano Engelsovo misel, si teh kapacitet ne moremo izmišljati na pamet, marveč jih moramo s pomočjo pameti odkrivati v danih realnostih proizvodnje in porabe.

III

Vse, kar smo doslej povedali, nam končno lahko rabi za nek širši in po našem mnenju edino realni kriterij za uveljavljanje ukrepov, ki naj spodbujajo razvoj malega gospodarstva. Teh ukrepov se ne da reducirati na davčne olajšave, na znižanje uvoznih dajatev itn. Ti ukrepi so sicer potrebni, zlasti če upoštevamo, da so bile obravnavane dejavnosti večkrat v diskriminiranem, težavnejšem položaju, vendar sami na sebi ne zadoščajo.

To, kar je predvsem nujno, je drugačen pristop k celotnemu družbenemu razvoju, v nekem smislu je ponekod potrebno celo prevrednotiti ekonomska načela za oblikovanje strukture gospodarskega razvoja. V alternativi med tekstilno tovarno z velikim številom zaposlenih in nizko akumulacijo ter neko drugo tovarno z veliko akumulacijo toda z majhnim številom zaposlenih smo se dolga leta odločali za prvo varianto. Danes za tako izbiro plačujemo vsi, predvsem pa tisti, ki v teh tovarnah delajo. Zato je za resnični razvoj malega gospodarstva nujen širok program, v katerem se bo spreminjal tudi način vedenja vseh tistih, ki pri gospodarskih odločitvah sodelujejo — od vsakega delavca v delovni enoti, temeljni, delovni in sestavljeni organizaciji združenega dela do organov bank in družbenopolitičnih skupnosti. Le tako bo možno uresničiti naloge, ki jih ima malo gospodarstvo v celotnem gospodarskem in družbeno-ekonomskem razvoju Jugoslavije.³

---

³ Pravilnost take ocene se kaže tudi v tem, da je v vseh doslej podpisanih dogovorih o razvoju malega gospodarstva — razen določil o obsegu in glavnih usmeritvah njegovega razvoja — zapisana tudi vrsta določil, s katerimi so eksplicitno predvidene obveznosti posameznih subjektov gospodarskega in celotnega družbenega življenja glede pomoči in spodbujanja razvoja malega gospodarstva.

V dogovoru SR Slovenije, ki je bil prvi podpisan, so izrecno naštet: gospodarska zbornica SR Slovenije, izvršni svet skupščine SR Slovenije, občinske skupščine, poslovne banke, zavarovalni zavodi itn. Obveznosti teh subjektov glede tega so podane eksplicitno in navedene v običajni pravni obliki (prihodnji čas).

Na podoben način so se stvari lotili tudi v predlogu dogovora SR Srbije (»udeleženci dogovora se bodo v okviru svojih pristojnosti lotili zlasti teh ukrepov in dejavnosti za realizacijo ciljev, ki jih določa ta dogovor«), v katerem so posebej navedeni izvršni svet skupščine SR Srbije, skupščine medobčinskih regionalnih skupnosti, skupščine občin, gospodarska zbornica SR Srbije, regionalne gospodarske zbornice, zadruga zveza SR Srbije in regionalne zadruga zveze, svet zveze sindikatov Srbije in republiški odbor sindikata delavcev uslužnostnih dejavnosti, turistična zveza Srbije, združenje poslovnih bank, republiški sklad za pospeševanje razvoja gospodarsko nezadostno razvitih področij, hranilno-kreditna zadruga v Beogradu, republiška skupnost za zaposlovanje, skupnost usmerjenega izobraževanja za gospodarstvo in družbene dejavnosti SR Srbije in republiška samoupravna interesna skupnost starostnega in invalidskega zavarovanja zasebnih obrtnikov in zasebni gostincev SR Srbije.

V dogovoru SR Hrvatske, ki je bil podpisan v času med prvima dogovoroma, so obveznosti formulirane še bolj eksplicitno (»Udeleženi podpisniki tega dogovora se obvezujejo«, ter se nanašajo na posebej naštetih subjekte kot v dogovoru SR Srbije).

Družbena samozaščita in prognoziranje deviantnosti

Danes prihajajo v svetu vse bolj do spoznanja, da je predvidevanje ali prognoziranje kriminalitete in sploh deviantnosti pomembno sredstvo za učinkovitejšo kriminalno politiko in ključna sestavina za preprečevalne in vedenjsko-nadzorovalne programe.¹ O tem je tudi čedalje več literature in prognoziranje kriminalitete (tudi individualne) privlači čedalje več ljudi. Razvijajo se različne tehnike in napredujejo predikcijske metode tako za praktično rabo kot glede teorije. Hkrati pa nastajajo najrazličnejši pomisleki in ugovori glede nevarnosti zlorabljanja, glede etičnosti in podobno, če ne omenimo tudi nezaupanja v prognoziranje ali celo absolutnega odklanjanja.

Na splošno pa prognoziranje (tudi individualnega vedenja) v literaturi, ki se ukvarja s človeško deviantnostjo, sprejemajo še kolikor toliko naklonjeno, vendar hkrati opozarjajo na previdnost. Pri tem seveda ugotavljajo, da so potrebni celostnost prognoziranja, dialektična povezanost dejstev, namensko uporabljanje itn.

Ker so se doslej s prognoziranjem (tako individualnega vedenja kot splošnega napovedovanja deviantnost v prihodnje) v glavnem ukvarjali strokovnjaki, za naše razmere, v katerih se podružblja nadzorstvo nad ljudmi, nastaja vprašanje, kako prognozirati za družbeno samozaščitne namene in če gre sploh razmišljati v tej smeri ter do kje.

Najprej je treba poudariti, da napovedovanje kriminalitete na splošno pri nas ni razširjeno in da se s prognoziranjem individualnega vedenja bolj ukvarjajo bodisi laično ter intuitivno v službah družbenega nadzorstva ali v strokah, ki jih te uporabljajo pri razumevanju in spreminjanju deviantnega vedenja, teoretično pa le redki pisci. Ni pa še prišlo do tega, da bi teoretične posplošitve in razmišljanja privedli do sklepov, ki bi bili primerni za praktično rabo, kakor tudi ne do tega, da bi v teoriji napredovali ali si za to sploh prizadevali.

---

¹ Glej npr. Gottfredson v *The Criminal in Confinement*, str. 343.

»V naši družbi, ki temelji na izgradnji socialističnih samoupravnih razmerij, se razvija poseben sistem družbenega varstva, izražen v konceptu družbene samozaščite«,² pa gre vendarle razmišljati o tem, ali (in kako) v svetu, ki vedno bolj misli na jutrišnji dan, uporabiti to možnost za preprečevanje kriminalnega vedenja. Ker naša »družbena obramba«, razvijajoča se v marksistični ideologiji in revolucionarni praksi, ne more zagotavljati potreb po varnosti samo s fizičnim varstvom, marveč mora razvijati tudi intelektualne sposobnosti za boj s kriminalnostjo in upoštevati udeležbo samoupravnih subjektov in posameznikov, je treba verjetno vprašanje zastaviti tudi drugače. Ali naj bi bilo morebitno prognoziranje vedenja sestavina samozaščitnega delovanja in eden izmed meril za prihodnost, ki se vključuje tudi v preprečevalni sistem? Ali naj bosta napovedovanje in prognoziranje v »službi« družbene prakse preprečevanja in zatiranja deviantnosti? Kako pripraviti to področje, da ne bo zgolj »utopija za praktično rabo«,³ področje, za katero včasih zgolj trdijo, da je »popolno znanstveno zgrešena, včasih pa se dviguje na raven bistvenega cilja vsake znanosti, pa tudi kriminologije«. ⁴ Hkrati z individualno prognozo pa gre razmišljati tudi o prognozi tako družbene prisile kot samoupravnih reakcij na deviantnost ob upoštevanju političnega, materialnega, tehničnega in tehnološkega razvoja družbe.

Prispevek ne rešuje vprašanj, marveč si jih samo zastavlja ob premisi, da mora družbena samozaščita z razširjanjem nosilcev dejavnosti slediti tokovom znanosti, in narobe, da ji mora znanost pripravljati sredstva za večjo učinkovitost.

1. Razumevanje deviantnega (motečega) vedenja

Široko zasnovano in politično podprto ter inspirirano družbeno samozaščitno delovanje, ki naj navdihuje razne preprečevalne subjekte za obravnavanje deviantnosti, od ugotavljanja vzročnosti do opravljanja ali popravljanja posledic, zahteva tudi razumevanje motečega vedenja. Čeprav človekovo ravnanje in reagiranje na impulze ter sploh vedenje proučujejo marsikateri znanosti in se državne in druge strokovne službe še posebej pripravljajo na boj z deviantnostjo, bodisi tehnično bodisi taktično ali kako drugače, je omejevanje motečega vedenja glede na samozaščitni koncept vendar tudi paraprofesionalna oziroma laična dejavnost. S tem v zvezi seveda takoj nastane vprašanje, ali naj v družbeni samozaščiti (in zlasti v Sloveniji ob narodni zaščiti) načrtujemo in organiziramo dejavnosti, ki naj imajo za namen zgolj preprečevati posledice s klasičnim fizičnim odstranjevanjem možnosti za deviantnost (kjer jih gre pričakovati), ali pa se morda v ospredje vsiljuje problem pravočasnega

² Milutinović, str. 3.

³ Bell/Mau v *The Sociology of the Future*, str. 355.

⁴ Gryier v navedbi Cotiča, str. 9.

spoznavanja nevarnosti, ki jih predstavljajo ljudje, zlasti potencialni storilci (koliko tudi ne potencialne žrtve). Vsako spoznavanje dejanskosti, če je količkaj načrtno, dosledno, razumsko in strokovno, pa omogoča tudi predvidevanje vsaj bližnje prihodnosti, celo predvidevanje individualnega vedenja in posledic, ki se obetajo ob raznih kriminogenih položajih in ob ljudeh, ki pomenijo »nevarno stanje«. Ali naj tudi laiki spoznavajo okoliščine, v katerih se rojeva deviantnost? Ali naj jih poučujemo, kako se to dogaja pri posamezniku? Katere so tiste bio-psihosocialne silnice, ki navadno »determinirajo« moteče vedenje? In če ljudem povemo kaj več o kriminoloških teorijah, kaj si lahko z njimi pomagajo? Kako npr. narodni zaščitni razložiti praktično rabo interakcionistične teorije, če je prav ta (morda tudi oborožena) sila družbene samozaščite ustanovljena tudi zato, da prijemlje storilce kaznivih dejanj. Velike količine informacij in spoznanj o vzročnosti, pojavoslovju in posledicah vedenja prinašajo kakovostne spremembe v razumevanju človekovega življenja in ravnanja, kajti človek ni samo družbeno bitje, marveč tudi »biološko, senzo-motorno, eksistencialno, mentalno itn.«⁵ Ljudje oblikujemo svoje življenje in tudi vedenje ob raznih »družbenih, gospodarskih, političnih, dejavnih in sestavinah okolja«,⁶ ki določajo posamezna dejanja. Glede na to je vedenje izredno spremenljivo, hkrati pa iste okoliščine ne povzročajo vedno istih učinkov, celo ne pri istem človeku, čeprav so v raziskavah potrjene domneve, da je treba nekaterim sestavinam posvetiti več pozornosti in jih povezovati zaradi preiskovanja učinkov (glej npr. Glüeckove razpredelnice predikacije). Na podlagi izbranih »determinant« pa tudi predvidevajo vedenje v prihodnje.

Pri samozaščitnih prizadevanjih paraprofesionalnih in laičnih dejavnikov najbrž ne gre za ocenjevanje bioloških (genetičnih, fizioloških, endokrinoloških, kromosomskih in drugih) dejstev (ki lahko neusmiljeno peljejo v brezobzirno stigmatizacijo z nepredvidljivo hudimi posledicami) in tudi ne okoliščin, ki le strokovnjakom omogočajo diagnosticiranje in prognoziranje. Tu bo treba predvsem dobro poznati tiste družbene položaje, ki po zdravem razumu (common sense) utegnejo peljati v nevarnost glede na pretekle izkušnje in laično pričakovanje v normalnem življenju (upoštevaje pri tem kulturne, izobrazbene, življenjske in intelektualne ravni ocenjevalcev), s tem da gre hkrati upoštevati tako kriminogene kot antikriminogene možnosti, ki se domnevno povezujejo ali navezujejo z deviantnostjo. Čeprav je lahko res, da se kriminalnost poraja zaradi kromosomskih odklonov itn., pa tja do dejavnikov fizičnega okolja, pa je vmes še nešteto dejstev, ki so dostopna tudi laikom, ki zmorejo razumeti življenjske okoliščine tudi za preprečevanje deviantnosti. Predvsem pa bodo še bolj razumeli t. l. »socialne faktorje« motečega vedenja, kar tudi

⁵ Bize v *Naučni tehnološki i društveni razvoj*, str. 98–99.

⁶ Arthurs/Verge, str. 16.

ni zaman, ker največkrat načenjajo norme, navade, tradicije, vrednote in podobno tja do razrednih determinant, ki so zlasti v družbeni samozaščiti še posebej poudarjene.

2. Značilnosti (vedenja in dogodkov)

Vrednost človeškega vedenja ocenjujemo po njegovi koristnosti ali škodljivosti. Vmes pa je še pester in neskončen diapazon oblik, ki so po svojih značilnostih kar preveč pogosto odvisne od ocenjevalca. Ta navadno bolje sprejema tisto, čemur je sam naklonjen ali kar sam najraje počenja. Konvencionalno vedenje, izhajajoče iz starih navad, je v družbi dokaj razločno razmejeno glede na to, kaj je prav in kaj ni oziroma kaj je dobro in kar je slabo. Ne-tradicionalne oblike vedenja pa se morajo navadno prebijati skoz nenaklonjenost toliko časa, da jih družbene skupine spet ne izločijo kot pozitivne ali negativne. V razmerah politizacije kakega dela vedenja ali oblikovanja zaželenega vedenja pa na nekonvencionalno vedenje neredko gledamo z nezaupanjem, kolikor taka nekonvencionalnost seveda ni vedenje, ki bi ga šele množično želeli doseči (npr. solidarnost, altruizem, nesebično tovarštvo itn.) kot družbeno vrednoto (za prihodnost).

Na splošno sodijo, da je vedenje »funkcija obojega, osebnih dejavnikov in situacijskih variabel«,⁷ ki se začneta oblikovati v družini in nato prek vplivov primarnih in sekundarnih skupin in raznih oblik nadzorstva razvija do konca življenja posameznika.

Situacijske variable kakor osebni dejavniki pa glede na značilnosti, njihov pomen in vlogo, kriminogene ali viktimogene sestavine, intenzivnost in pogostnost, pomembnost za posamezno osebnost itn. v sodobnem poznavanju človeškega vedenja ne omogočajo samo diagnoze osebnosti, marveč tudi domnevanje, kako se bo neka oseba vedla, če bi nastopile okoliščine, ki so že v preteklosti (morda tudi pri drugih ljudeh) povzročile takšno ali drugačno reagiranje (tudi deviantno).

Zato se danes precej ukvarjajo (tudi v službah nadzorovanja) pri preprečevanju predvsem z dvema možnostma: s predikcijo individualnega vedenja in s predvidevanjem dogodkov v prihodnje. Vsaka izmed njiju ima svoje posebnosti, še posebej, ker prva zadeva predvsem ljudi, druga pa zelo pogosto tudi prostor, obe pa način storitve, vzročnosti in določенost, tja do posledic. Vedenje je torej »vzajemnost telesnih, psihičnih intelektualnih in čustvenih posameznikov in družbenih sestavin«.⁸ Pri tem je treba upoštevati še, da večje bogastvo povzroča več premoženjske kriminalitete, več avtomobilov, več tatvin tega prometnega sredstva (in več prometnih nezgod), več stanovanj več vlomov vanje itn. Hkrati ko

⁷ Megargee, str. 6.

⁸ Edeling, str. 53.

smo lahko zadovoljni, če s povečanjem števila »kriminalno vitalnega prebivalstva« ostaja število prijetih storilcev na isti ravni, pa lahko pomeni tudi to, da kriminaliteta stagnira ali pa pada učinkovitost organov odkrivanja.

»Napovedovanje kriminalitete izhaja iz zamisli, da ni naključje, če posamezniki izvršujejo kazniva dejanja oziroma jih tudi ponavljajo.«⁹ S statističnim spremljanjem zakonitosti kriminalitete prihajamo do nekaterih spoznanj, ki glede na časovne prostorske in osebnostne razsežnosti omogočajo določitev posameznih variabel, ki se kažejo kot prediktorji. Ti lahko v določenem smislu ob dokajšnji rezerviranosti pomenijo pričakovanje »neke« prihodnosti, bodisi za ljudi bodisi za dogodke. Pri tem pa ne gre pozabiti, da »deviantnost kot družbeni pojav ni statična, marveč dinamična celota, ki jo moramo pričakovati ne samo kot mehanično transformacijo sedanosti (ali preteklosti) v prihodnost«,¹⁰ marveč kot prihodnost s sestavinami sedanosti, kot pojav s pogoji in faktorji prihodnosti.

Prenekatera posamična dejstva v kriminaliteti ob demografskih dejavnikih, migraciji, urbanizaciji, gospodarskem, kulturnem in drugem razvoju napotujejo na predstave o tem, s kakšno deviantnostjo se bo družba ukvarjala v bližnji prihodnosti. To pa ni nepomembno za družbeno samozaščitno delovanje in pripravljanje njegovih nosilcev za boj z deviantnostjo v prihodnjih letih.

3. Vrste (individualnega) prognoziranja (predvidevanja)

Če torej lahko prognoziramo posamezne dogodke v prihodnosti z neko določeno verjetnostjo, ta možnost tudi v samozaščitnih prizadevanjih ne bi smela ostati neizkoriščena, še posebno, ker družbeno samozaščitno delovanje znatno presega klasične predstave in tudi sodobne poglede kriminalne politike družbenega varstva (social defence). Družbena samozaščita vsebuje pri nas celotnost delovanja, katerega namen je, da preprečuje kakršnokoli škodljivstvo. Glede tega je še zlasti pomembno prognoziranje individualnega vedenja oziroma predvidevanja življenja posameznega človeka v določenih družbenih skupinah, všteti dogodke, ki jih ta človek lahko povzroča.

V svetu poznajo danes na področju kriminalitete več vrst individualnega prognoziranja, ki ga opravljajo s pomočjo raznih kriminoloških tehnik. Tako npr. poznajo preddelinkventna prognoziranja¹¹ ali zgodnje prognoziranje, ki ima namen, da na podlagi prvih let človekovega življenja predvideva njegov prihodnji razvoj in v tem ugotavlja tiste okoliščine,

⁹ Cotič, str. 11.

¹⁰ Avanesov, str. 91.

¹¹ Lopez-Rey, str. 17.

¹² Skaberne, str. 196, Chilian, str. 350 itn.

ki bi kazale na človekove posebnosti, ki bi jih bilo treba korigirati. Taki simptomi, ki jim posvečajo pozornost, so npr.: moteči pojavi v otrokovi družini, (neugodne stanovanjske razmere, alkoholizem, prepiri, sovraštvo, revščina, kriminal, zaostalost, čustvena motenost), otrokov odnos do socialnega okolja (šole, njegovi uspehi itn.), odtod tudi prognostične tablice za napovedovanje delinkventnosti,¹³ ki po študijah zakoncev Glüeck v petih skupinah faktorjev pomenijo celovitost družinskih vplivov na otroka. V to zvrst bi sodilo tudi napovedovanje prvega storilstva (za razloček od ugotavljanja povratništva).

Še bolj je poznano prognoziranje povratništva, bodisi v okviru »probation«, »parole« ali za kaj drugega ali za penticiarne in policijske prilžnosti. Pri tem je posebno pomembno vedenje pred izvrševanjem kazni in med njim,¹⁴ ki ga tehtajo po posameznih faktorjih, točkujejo in sestavljajo možne vnaprejšnje prognoze.

Kot specialna prognoziranja je omeniti še posebej: napovedovanje šolskega uspeha glede na osebno sposobnost in inteligentnost posameznika¹⁵ (to je zelo pomembno v zvezi z napovedmi delinkventnosti); napovedovanje morebitne samomorilnosti;¹⁶ prognoziranje nevarnosti oziroma napadalnega in agresivnega vedenja;¹⁷ prognoziranje za tretman¹⁸ itn.

Po celotnosti razločujejo še preproste in dinamične prognoze,¹⁹ po izhodiščih za ugotavljanje posameznikove nevarnosti pa se razločujejo še »tipološke, klinične in statistične prognoze«.²⁰

Tipično za prognoziranje individualnega vedenja je, da se domneva, da je mogoče na podlagi najpogostejših (kriminogenih) dejavnikov predvideti prihodnje vedenje in da se prediktorji, ki so tudi statistično potrjeni ali značilni, uporabljajo kot znanstvena vrednost. Glede na to tudi ljudi ocenjujejo za delinkventne, kriminalne, moteče, nevarne, samomorilne, bolne itn., ne samo za sedanjost, ampak tudi za morebitno prihodnost. Posamezne službe, ne samo pravosodne, marveč tudi socialne, psihiatrične in sploh zdravstvene, šolske itn., pa vrednotijo ljudi kot ponavljalce oz. neponavljalce in ločujejo prihodnje storilce in nestorilce in podobno.

Etape prognoziranja pa so: ugotavljanje kriterijev, opredeljevanje značilnosti izbranih prediktorjev, iskanje zvez med prediktorji in vzorcem ter uporaba dognanj na populaciji, za katere je prognoziranje namenjeno.²¹

¹³ Glej zlasti Cotič, str. 16.

¹⁴ Lopez-Rey, str. 18; Skaberne, str. 192; Hoffman, str. 339 in drugi.

¹⁵ Barton in drugi, str. 31.

¹⁶ Dix, str. 322.

¹⁷ Megargee, str. 3, 11 itn.

¹⁸ Chilian, str. 353.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Skaberne, str. 191.

²¹ Gottfredson v *The Criminal in Confinement*, str.347.

Vsa pozornost je torej obrnjena k domnevnim in prihodnjim storilcem. Z razvojem viktimologije pa bi se najbrž lahko prognoza močneje nagnila k žrtvi in ji pomagala spoznati možnosti za viktimizacijo. Družbena samozaščita je kot proces preprečevanja škodljivstva v družbi kot nalašč ugodno ozračje za naše razmišljanje o prognoziranju pojavov v prihodnosti, ki so na strani žrtev in ki nastajajo z njenim sodelovanjem. Pri tem gre prav tako za individualno prognoziranje, toda le na drugi strani viktimogenega kompleksa.

4. Klasifikacija vedenja in dogodkov

V družboslovnih znanostih, posebno tistih, ki kakorkoli obravnavajo človeško vedenje in dogodke, ki z njim nastajajo (zlasti tiste, s katerimi se ukvarja nadzorstvo), se pogosto srečujemo z raznimi tipologijami, kategorizacijami, klasifikacijami, razvrščanjem itn., s katerimi želimo ob nekaterih poenostavitvah obseči najbolj značilne posebnosti pojava ali človeka. Tako npr. sodimo, če je neko poprečno vedenje tudi splošno in za večino kolikor toliko normalno, da so druge oblike vedenja potemtakem nenormalne, abnormne, nevarne, nasilne, samomorilne, deviantne, moteče, nezakonite, protipravne, anti- ali a-socialne škodljive, družbeno negativne itn. Neredko, zlasti pa s politizacijo vedenja, pravne klasifikacije in strokovno izrazoslovje zamenjujejo tudi politične kategorije, pri čemer (pri nas) namesto izraza prilaščanje družbenega premoženja uporabljajo npr. izraz privatizacija, nezakonito ravnanje zamenjujejo z ne-socialističnim in podobno. Skratka, ne samo posamezne stroke, tudi v vsakdanji družbeni praksi neprestano težimo k nekaterim nomenklaturam, s katerimi želimo racionalizirati mišljenje o posameznih in družbenih pojavih, tako da včasih prav s tem ustvarjamo več zmede kot jasnosti v stigmatiziranju vedenja, s katerim se ne strinjamo.

Čeprav nas najbolj pogosto vsakdanja in praktična raba sili, da razvrščamo ljudi in dogodke v predale, tipe, vrste itn. z nekimi skupnimi značilnostmi, in čeprav nekatere službe na sploh preveva tipiziranje že zaradi njihovih evidenc, kartotek, dosjejev in računalniške obdelave informacij, se le redko zavedamo, da to lahko povzroča tudi zaznamovanje, »etiketiranje«, »labeliranje« itn., ki v dobi avtomatike (informatike) uredko deluje samodejno in poraja posledice. Če to velja za državne službe nadzorstva, ki so kolikor toliko zaprte in pri katerih so morebitni negativni vplivi stigmatizacije omejeni, se ob podružbljanju nadzorovanja vedenja utegne zgoditi, da bi se ta pojav razširil tudi na dejavnosti samoupravnega nadzorstva, kar najbrž ne bi bilo vedno najbolj ustrezno in smotno glede na politična izhodišča o človeku — samoupravljalcu in njegovi vlogi v socialistični družbi.

Čeprav ima etiketiranje (kot npr. tat, goljuf, morilec, vlomilec, ponarejevalec, narkoman, alkoholik pa tudi lenuh, brezdnež, izkoriščevalec

itn.) lahko tudi nekatere pozitivne učinke v omejevanju deviantnosti in škodljivega vedenja pa je na drugi strani pričakovati tudi nasprotno učinke, kar potrjujejo ustrezna teorija in prenekatero raziskave.

Na takih negativnih predpostavkah temelje tudi predikcije vedenja in dogodkov. Predvidevanje pa je v nekaterih strokah rutinska sestavina funkcioniranja (npr. pogojni odpust, izrekanje kazenskih sankcij glede na rehabilitacijo obsojencev, domnevanje dogodkov v patrolni in obhodni službi, da se uniformirani delavec lahko pravočasno prikaže na ogroženih krajih itn.).

Klasifikacija ljudi in dogodkov se ne povezuje samo z napovedovanjem in prognoziranjem, marveč tudi s tretmanom, rehabilitacijo, preprečevanjem, itn., tja do zniževanja stroškov za posamezne dejavnosti ali za ugotavljanje, kakšne rezultate prinašajo določena vlaganja. Čeprav klasifikacije največkrat temeljijo na objektivnih kriterijih, se ne morejo izogniti subjektivnim merilom. toda tako prve kot druge je mogoče precejševati, lahko pa so obojna merila zmotna, kar ne škoduje samo znanstveni, marveč lahko tudi praktični vrednosti klasifikacije (in predikcije). Toda »potrebujemo klasifikacije vedenja, ki je kriminalno zaradi določenega stanja in določenega časa...«²² in »statistike poudarjajo kriminaliteto določenih plasti in kategorij ljudi ali dejanj«²³

5. Tehnologija in nadzorstvo

Socialistično samoupravljanje kot družbeni sistem ne opušta nadzora nad ljudmi in ga ne zanemarja. Nasprotno, nadzorstvo čedalje bolj prepuščamo samoupravnim subjektom, da urejajo in nadzorujejo prenekatero vprašanja sami zase in posebej, poleg državnega (strokovnega) nadzora. Nadzorstvo ljudi samih nad seboj postaja uresničljiva zamisel, čeprav še daleč od idealnih ciljev.

Za nadzorovanje in spreminjanje človeškega vedenja pa se čedalje bolj uporabljajo sredstva, ki v preteklosti niso bila dosegljiva, hkrati tudi tehnologija prav tako vpliva na vedenje; »... tehnološki razvoj preteklosti določa ključ za kulturno rast prihodnosti«²⁴

Ne glede na to, da nekateri sodijo, da je »vpliv tehnologije v prihodnosti navadno težko domnevati«,²⁵ nam že bližnja preteklost kaže, da je marsikaj vendarle mogoče predvidevati, pa čeprav ima vsak tehnološki dosežek poleg prednosti za človeštvo tudi marsikaj takega, kar se zlorablja (in to od prevoznih sredstev do atomske energije in od laserja do medikamentov). S tem v zvezi pa tudi glede vedenja nastajajo razna vpra-

²² Dessaur, str. 83.

²³ *Shortcomings, weaknesses and uses of crime statistics*, str. 12.

²⁴ Fowles, str. 259.

²⁵ Prav tam.

šanja v trikotnem vplivu: tehnologija — vrednote — družbene spremembe. Poznavanje tehnologije prihodnosti nam torej omogoča, da si predstavljamo jutrišnjo družbo, kar ni preprosto, in prenekateri pisci gledajo na prizadevanja te vrste le z majhnim optimizmom.

Na drugi strani pa se v tehnologiji nadzorovanja vedenja obetajo markantne nove iznajdbe, ki zdaleč presegajo tisto, kar zdaj poznamo v kriminalistiki, psihologiji, psihokirurgiji, psihoterapiji in podobnih disciplinah, ki se vključujejo v razmišljanja, kako nadzorovati človeka in ga prilagajati večinskim normam vedenja. Samo Kahn/Wiener v delu »Toward the Year 2000: Work in Progress« naštevata pripomočke, ki utegnejo prinesiti revolucionarne spremembe v delo pravosodnih in sploh nadzorstvenih organov. Podobne prognoze dajejo tudi mnogi drugi pisci — futurologi.

Nadzorovanje vedenja in oblikovanje človekove osebnosti je spričo razvoja znanosti in tehnologije v prihodnosti možnost, ki je kontrolni mehanizmi (četudi pri nas in samoupravni) ne bodo mogli obiti (ponekod se že pojavlja vprašanje preizkušanja na poligrafu pred sprejemanjem na delo), hkrati, ko se s tem načenjajo tudi moralno etična in druga vprašanja. In to ne samo glede tretmana, marveč tudi krepitve zunanjega nadzora, omejevanja osebne svobode, vdiranja v sfero zasebnosti itn.

»Posameznik in družba v prihodnosti naj bi bila nadvladovana po navodilih tehnologije«²⁶ menijo nekateri. Toda pravo (tudi samoupravno in samozaščitno) je tako kot doslej tudi v boju z zločinstvenostjo zakonita ovira prevnetemu vdiranju tehnike v opazovanje, obravnavanje in spreminjanje ljudi. Najbrž bo tudi v prihodnje ostalo prav tako, čeprav gre ob prevelikih pritiskih kriminala pričakovati, da bomo začeli vdirati tudi v individualno sfero zasebnika in posameznika (toda odvisno od družbene ureditve).

6. Preprečevalni programi

V sodobno, socialistično in družbeno samozaščitno naravnost je najbrž treba vključevati tudi razmišljanja o možnem prognoziranju individualnega vedenja — zlasti pa deviantnega vedenja. Družbena samozaščita se ne more zadovoljevati samo s preteklostjo in z obravnavanjem škodljivih in družbeno negativnih pojavov, če gre v družbenem planiranju razvoja (kratkoročnega, srednjeročnega in dolgoročnega) za doseganje rasti in načrtovanih sprememb v prihodnosti. Zakaj naj bi bila vprašanja negativnih družbenih pojavov, ki so najpogosteje stranski proizvod sicer splošnih pozitivnih družbenih gibanj, deležna glede prihodnosti manj pozornosti — ali v družbeni samozaščiti celo zanemarjena. Res je, da gre pri naši

²⁶ Seidenberg v *The Sociology of the Future*, str. 399.

družbeni samozaščiti pretežno še za stanje, v katerem prevladuje predvsem skrb za fizično preprečevanje nevarnosti in škodljivstva in ko druge sestavine preprečevanja, obravnavanja in zatiranja deviantnosti, posebno s pomočjo sodobnih znanosti, še ne prihajajo do pravega izraza.

Množičnost in institucionalizacija družbene samozaščite sta najbrž kmalu prešli tisto fazo, ki je značilna za obdobje organizacije in začetne politične socializacije. Od tu se mora ta dejavnost razvijati tudi intelektualno, načrtno s pomočjo preprečevalnih akcijskih programov, ob znanstvenih dosežkih ter hkratnem pripravljanju na to, kaj bo z jutrišnjim dnem (podobno kot naj bi imela vsaka TOZD in KS načrte, kako se bo razvijala v naslednjem letu, v naslednjih petih letih in podobno). Ker pa si je deetatizirano in decentralizirano družbeno samozaščito mogoče predstavljati predvsem kot nedržavno in nerepresivno dejavnost in kot akcijo prihodnosti, bodo v njej našli svoje delovno področje zlasti samoupravni samozaščitni mehanizmi (poleg državnih), hkrati ko bo »razvito samoupravljanje najboljši sistem samozaščite«. ²⁷ Če naj bo družbena samozaščita del splošnega družbenega razvoja, ko je jasno, da je končni cilj vsakega razvoja predvsem socialen, ²⁸ ko je boljše življenje, večja blaginja, boljša varnost in brezskrbnost glede življenja, premoženja in zdravja, hkrati tudi pomemben cilj v prihodnosti. Samo načrtovati gospodarski, kulturni, socialni razvoj brez družbene samozaščite (v ožjem in strokovnem smislu) bi bilo pomanjkljivo načrtovanje prihodnosti.

To komponento bi morali upoštevati preprečevalni programi, ki ob poznavanju potreb in interesov po varnosti delovnih ljudi in občanov ne bi smeli mimo predvidevanja individualnih nevarnosti (v okolju, kjer te nevarnosti obstajajo ali kjer gre za lokacije, ki nevarnost pritegujejo), vštevši neformalne sankcije, ki so na razpolago samoupravnim kontrolnim mehanizmom (npr. »javno mnenje, kritika, spoštovanje, razgovori, graja, pohvala, propaganda, izražanje zahvale, izražanje priznanja itn.« ²⁹).

Individulno prognoziranje je že dalj časa (toda bolj intuitivno) v rabi organov odkrivanja, sojenja in rehabilitacije. Temelji na poznavanju stvari, na zgodovini primera, statistikah, domnevah in zdravem razumu. Prav bi bilo, da bi poleg tega samozaščitne organizacije predvidevale tudi ukrepe za korekcijo stanja in spreminjanje obstoječega in škodljivega. Saj prognoziranje mora biti vedno prilagojeno tem ciljem, hkrati ko naj se kaznovanje zamenja s pomočjo, svetovanjem, podporo, bodrenjem, nakazovanjem rešitev, prikazovanjem vrednot, razumevanjem itn.

Preprečevalni programi temelje tudi na prizadevnosti možnih žrtev, njihovi obzirnosti, previdnosti in pripravljenosti. Poleg sredstev morajo vsebovati tudi strategijo.

²⁷ Tomič, str. 11.

²⁸ Glej Bešter Mara v navedbi Geržinića, str. 3.

²⁹ Glej tudi Klinar, str. 16.

7. Etična vprašanja

Individualno prognoziranje rojeva prenekatera etična vprašanja, zlasti če preveč verjamemo, da je človekovo vedenje »že avtomatično determinirano z izbranimi dejavniki«,³⁰ ki jih upoštevamo za predvidevanje. Kriminaliteta ni kratko malo vsota spremenljivk, ki zaznamujejo izbrane simptome, marveč je dinamična povezanost različnih vzrokov in pogojev, ki se izražajo pri »prehodu k dejanju«, pri čemer je pomembna zlasti človekova svobodna volja, ki seveda ne »izključuje svobode akcije in izbire«. ³¹

Opozorila posebno veljajo stigmatizirajočim vplivom prognoziranja, in to pri prognoziranju preddelinkventnosti pa tudi pri prognostičnih tablicah, ki jih uporabljajo za izrekanje kazenskih ukrepov ali za domnevanje vedenja obsojencev po njihovem odpustu iz penitenciarnih zavodov. Lahko se dogajata dve vrsti napak: da bodo »nekateri storilci prognozirani kot nerecidivisti (ali devianti), pa bodo dejansko postali recidivisti (ali delinkventi) — ali pa bodo nekateri storilci prognozirani kot nerecidivisti (nedelinkventi) vendar bodo dejansko postali delinkventi ali recidivisti«. ³²

S tem v zvezi se takoj pojavi vprašanje, ali sploh smemo na podlagi zbranih dejavnikov (prediktorjev), ki so se pokazali za pravilne pri dveh subjektih, tudi pri tretjem domnevati, da se bo vedel na podoben način, in sklepati o morebitnih posledicah takega vedenja s tako gotovostjo, da pri njem interveniramo, še preden so nastale.

Etična vprašanja so torej izredno pomembna na sedanji stopnji znanja in uporabnosti prognoziranja v družbenem nadzorstvu, posebno pri preprečevalnem (samozaščitnem) delu. Popolno zaupanje v prognoziranje bi bilo škodljivo, prav tako pa bi bilo škodljivo, če bi opuščali vse poskuse, da bi zboljšali ustreznost napovedovanja, ali puščali prognoziranje vnemar. S tem bi se oropali pomembnega sredstva za ukrepanje v prihodnosti pri kateremkoli izmed državnih ali samoupravnih mehanizmov ali v službah za spreminjanje vedenja ljudi in podobno.

Uporabnike tega instrumentarija bi morali navajati na to, da bi bilo prognoziranje (strokovno-laično) le eden izmed pripomočkov za korekcijo stanja, pripomoček ki pa ne sme povzročati nobenih negativnih nasledkov. V demokratični kontroli (v družbeni samozaščiti) pa še toliko manj, zlasti ker je število nadzorovalcev večje in njihov neposredni vpliv bolj očiten in zato toliko bolj lahko škodljiv, če je neustrezno naravnano. Družbena samozaščita v socialistični družbi naj bi omogočala ljudem harmoničen osebnostni razvoj kljub množičnosti nadzorstva in splošni pripravljenosti ter skrbi za varnost ter brez nepravilnosti, nasilja, podre-

³⁰ Lopez-Rey, str. 19.

³¹ Prav tam, str. 20.

³² Wilkins v *The Criminal in Confinement*, str. 375.

janja ter oviranja zasebnosti. Le-ti so prav tako pomembni za svobodnost v družbi kot karkoli drugega, kar danes razglašamo za vrednote.

Prognoziranje individualnega vedenja v vsakem primeru zahteva, da razvijamo zanesljivost in veljavnost merjenja kriminalitete, ki sta neredko odvisni tudi od števila dejavnikov, izbranih za ta namen. Toda »koncept vzroka je izredno zamotan, lahko zavajajoč in pogosto nevarno antropomorfičen«. ³³

SKLEP

V naši družbi deluje poleg državnih organov nadzorstva in strokovnih služb, ki se že po svoji naravi ukvarjajo z ocenjevanjem (in prognoziranjem) ter spreminjanjem vedenja (v psihiatriji, socialnem delu, svetovalstvu itn. — ki so po svoje prav tako neka določena stopnja socialne kontrole) še vrsta samoupravnih nadzorovalnih mehanizmov. Z njimi skušamo, zaradi približevanja delovnemu človeku, nadzorstvo polagoma debirokratizirati in decentralizirati ter ob polni udeležbi samoupravljalca in občana, skladno z ideološkimi izhodišči, nadzorovanje v samoupravni socialistični družbi urediti kot nekaj, kar je docela samoumevno in imamentno sistemu.

V taki (idealni) organizaciji nadzorstva in družbene samozaščite naj bi zaživel smoter dezalienacije, razodtujevanja in osvobajanja človeka tudi od negativnih pojavov na tak način, da sta nadzorovanje in spreminjanje vedenja ljudi del splošne kontrole, čim bolj neprisiljena in se izražata z drugačnimi sredstvi od tistih, ki jih ima na razpolago klasična država. Zadovoljevanje potreb po varnosti v samoupravni družbi naj bi potekalo čedalje manj z državno oblastjo in čedalje bolj s sodelovanjem posameznika, ki naj bi postal nadzorovalec, spreminjevalec in korektor vedenja.

V takem kontekstu se tudi v procesu podružbljanja sredstev za spreminjanje, poboljševanje ter preprečevanje neprijetnega in motečega vedenja pojavi vprašanje, ali tako vedenje pri posameznikih in v okolju tudi prognozirati. *Družbena samozaščita je po svoji zasnovi in praktičnem smislu preprečevalna dejavnost. Preprečevanje pa hkrati vsebuje predvidevanje motečih dogodkov v bližnji prihodnosti in pripravljanje nasprotnih akcij, sicer nima nobenega smisla.* To pomeni tudi, da varstvo pred nevarnostmi, škodljivostvom, nezgodami, kriminalom itn. praktično sploh ne more potekati brez prognoziranja, ne glede na to, kako je zasnovano — teoretično ali laično, z metodološkimi prijemi in po pripravljenih modelih ali intuitivno in zgolj na zdravem razumu. V vseh primerih gre upoštevati izkušnje iz preteklosti, ki nas napotujejo, da domnevamo, da se kak pojav v prihodnosti utegne zgoditi. In če se utegne,

³³ Dessaur, str. 68.

ga je treba po konceptih družbene samozaščite tudi preprečiti ali storiti vsaj vse potrebno, da se odstranijo tiste silnice, ki napeljujejo k posledicam.

Čeprav imajo »sredstva prognoziranja še vedno relativno nizko predikcijsko moč«, ³⁴ pa je najbrž treba storiti kaj več za osveščanje samozaščitnih subjektov glede tega, zlasti glede strategije, prakse in teorije družbene samozaščite. Kaj in kako, pa je seveda vprašanje, ker pri tem ne gre zanemariti moralnih in etičnih posledic, ki lahko nastajajo ob prevnetem in nestrokovnem domnevanju prihodnosti dogodkov (zlasti pri ljudeh). Zato nam še vedno ostajajo razmišljanja o razvoju in popularizaciji predikcijskih standardov za »množično« rabo (če sploh).

Uporabljena literatura:

1. Arthurs, H. W./Verge, P.: »The future of legal services«, *The Canadian Bar Review*, LI, 1973, 1, str. 15—31.
2. Avanesov, G. A.: *Teorija i metodologija kriminološkega prognoziranja*, Moskva 1972, str. 334.
3. Barton (Dielman) Cattell: »Personality and IQ Measures as Predictors of School Achievement«, *Mental Health Digest*, 4, 1972, 11, s. 31—33.
4. Beckwith, B. P.: *The Next 500 Years*, N. Y. 1967, str. 341.
5. Bell Wendell/Mau, James: *The Sociology of the Future*, N. Y. 1971, str. 464.
6. Cartwright, D. et al.: »Measuring and predicting juvenile probation outcomes«, *Criminology*, 10, 1972, 2, str. 143—160.
7. Chilian, Walter: »Die individuelle Frühprognose bei günstig beurteilten Tätern«, *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 57, 1974, 6, str. 349—354.
8. Cotič, Dušan: Savremena prognoza kriminaliteta, Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 1, 1972, 1, str. 9—45.
9. Dessaur, C. I.: *Foundations of Theory-formation in Criminology*, 1971, str. 152.
10. Dix, George: »Civil commitment of the mentally ill and the need for data on prediction of dangerousness«, *American Behavioral Scientist*, 19, 1976, 3, str. 318—334.
11. Edeling, Herbert: *Prognoziranje i socializam*, Moskva 1970, str. 264.
12. Fowles, Iib: »On overview of social forecasting procedures«, *AIP Journal*, July 1976, str. 253—263.
13. Halder, H./Dixon, R.: »Delivery of mental health services in the city of the future«, *Mental Health Digest*, 4, 1972, 1, str. 19—22.
14. Heaukulani, David: »The normal distribution of crime«, *Journal of Police Science and Administration*, 3, 1975, 3, str. 312—318.
15. Hoffman, P./Goldstein, H.: »Do experience tables matter?« *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 64, 1973, 3, str. 339—347.
16. Kaefer, K. B./Schellhoss, H.: »Prognose der Verurteiltenzahlen in Norderheim, — Westfalen«, *Bewährungshilfe*, 23, 1976, 2/3, str. 216—224.
17. Klínar, Peter: *Socialne mobilnosti in socialne kontrole*, str. 26.
18. Kozharov, Assen: *Theoretical foundation of social forecasting*, Sofija 1970, str. 17.
19. Lopez-Ray, Manuel: »Some misconceptions in contemporary criminology«, *Essays in Criminal Science* (separat).
20. *Means of Improving Information on Crime*, Strasbourg 1976, str. 72.
21. Megargee, Edwin: »The prediction of dangerous behavior«, *Criminal Justice and Behavior*, 3, 1976, 1, str. 3—22.
22. *Methods of Forecasting Trends in Criminality*, Strasbourg 1974, str. 44.
23. Milutinović, Milan: Društvena samozaščita kao teorija, politika i praksa zaštite našeg društva i njegovih vrednosti — referat na posvetovanju o društveni samozaščiti, Beograd, 13—14. 1. 1976, str. 27.

³⁴ Gottfredson v *The Criminal in Confinement*, str. 363.

24. Morris, Norval: *The Future of Imprisonment*, Chicago, str. 144.
25. *Naučni, tehnološki i društveni razvoj — ciljevi i vrednosti*, I. i II., Beograd 1974.
26. Pasternack, Stefan: *Violence and Victims*, N. Y. 1975, str. 215.
27. *Predvidjanje budućnosti*, Zbornik treće međnarodne konferencije »Nauka i društvo«, Beograd 1971, str. 350.
28. Radzinowicz, L., Wolfgang, M.: *The Criminal in Confinement*, N. Y., London 1971, str. 445.
29. Skaberne, Bronislav: »Kriminalna prognoza«, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 15, 1964, 4, str. 191—201.
30. Vinogradov, V. G./Gončaruk, S. I.: *Zakoni opščestva i naučnoe predvidenie*, Moskva 1972, str. 231.
31. Wenk/Robinson/Smith: »Can violence be predicted«, *Crime and Delinquency*, 18, 1972, 4, str. 393—402.

ERNEST PETRIČ

III. kongres afriškega združenja za politične vede

(Rabat, 23.—26. 9. 1977)

V Rabatu (Maroko) so se v dneh 23.—26. septembra zbrali afriški politologi na II. kongresu afriškega združenja za politične vede (Association Africaine de Sciences Politiques). Afriško združenje za politične vede deluje kot posebna organizacijska veja IPSA na afriškem kontinentu. Kongres je omogočila izdatna denarna pomoč maroške vlade; ta je očitno ocenila, da je to lepa priložnost za uveljavljanje maroške vloge v Afriki. Bil je dokaj dobro organiziran, zlasti kar zadeva gostoljubje in nastanitve udeležencev. Dokaj težav pa je organizatorjem, maroškemu združenju za politične vede, povzročalo razmnoževanje referatov, tako da vse do zadnjega dne kongresa dober del referatov še ni bil razmnožen. Tudi liste udeležencev z običajnimi podatki ni bilo moči dobiti. Kongres je ves čas deloval na skupnih sejah (ni bilo razporeditve udeležencev v sekcije), kar je ob velikem številu referatov (cca. 60) dokaj omejilo možnosti za diskusijo.

Kongresa se je udeležilo nekaj nad 60 afriških politologov, skoraj brez izjeme univerzitetnih učiteljev, pri čemer je pojem političnih ved treba razumeti dokaj široko, vključno nekatere pravne discipline, zlasti mednarodno pravo, pa tudi sociologijo in ekonomske vede. Zastopana je bila večina anglofonskih držav, zlasti številno Nigerija, pa tudi Tanzanija, Kenija, Gana, Zambija, Botswana, večina arabskih držav — z izje-

jemo Alžira pa tudi Mavretanije. Dokaj šibko je bila predstavljena frankofonska črna Afrika. Ni bilo npr. nikogar iz Malije, Čada, Gvineje, Konga, Zaira, Nigra, Centralno-afriškega cesarstva, Malgaške republike. Pa tudi ne Angole, Mozambika, Etiopije, Somalije, Gvineje-Bissao, idr.

Črno frankofonsko Afriko so pravzaprav zastopali le po en udeleženec iz Senegala, Kameruna in Toga. Tako bi težko mogli trditi, da je III. kongres afriškega združenja za politične vede dejansko predstavil svetovni znanstveni javnosti politično misel in znanost sodobne Afrike v celoti.

Na kongresu je bilo navzočih tudi nekaj predstavnikov afriških osvobodilnih gibanj, kar je organizatorjem povzročilo nekaj težav. Zlasti je to veljalo za zelo dobro pripravljeno navzočnost eritrejske osvobodilne fronte (ELF), glede katere so v Afriki mnenja zelo različna. Navzoča in skorajda — za kongres afriških politologov o problemih Afrike — preaktivna je bila tudi palestinska PLF, katere predstavniki so izbrabili vsako priložnost za razpravo o palestinskem vprašanju in cionizmu.

Kongresa se je udeležilo tudi nekaj posameznikov iz ZDA, SZ, Kanade, Indije, Francije, in SFRJ in predstavnika UNESCO in IPSA. Medtem ko slednji — spoštujoč svoj status gostov — opazovalcev večinoma aktivno niso posegali v razpravo, so trije udeleženci iz ZDA vsi so bili afrikanologi — predložili referate o posameznih strokovnih vprašanjih. Zlasti aktivna pa sta bila udeleženca iz SZ z referatom o rasni diskriminaciji na jugu Afrike. Zanimivo je ob tem pripomniti, da je mnogo afriških udeležencev menilo, da bi bilo umestnejše, če bi jim ne-Afričani prenehali kar naprej soliti pamet o afriških problemih.

V zvezi z udeležbo velja opozoriti še na dvoje. Udeleženci so bili skorajda

brez izjeme mladi univerzitetni delavci, sicer pretežno izobraženi na Zahodu, a skorajda brez izjeme levo radikalno usmerjeni. Radikalizem je bil skorajda geografsko opredeljen. Bolj ko je bil kdo z juga, radikalnejši je bil. Izjeme so pravzaprav bili le predstavniki Maroka in Egipta. Po izjavi dosedanjega predsednika afriškega združenja za politične vede, nigerijskega profesorja P. Williamsa, se starejši afriški profesorji političnih ved — kolikor jih je — raje udeležujejo strokovno uglednejših znanstvenih srečanj izven Afrike; nekateri afriški politologi, tudi mlajši, meščanske usmeritve, pa si ne žele razboritih polemik z levimi radikali na afriških znanstvenih srečanjih.

Temeljna tema kongresa je bila »Družbene vede in razvoj v Afriki« in je imela tele podteme: »Medafriški odnosi in afro-arabsko sodelovanje«, »Osvobodilni boj v Južni Afriki«, »Afrika in novi ekonomski red«, »Imperializem in transnacionalne družbe v Afriki«, »Afriška politična misel«, »Urbana politika in vlada«, »Ruralni razvoj in decentralizacija«, »Vojska in pokolonialna država v Afriki«.

Takoj pade v oči, da je tematika kongresa bila obrnjena v Afriko, ni pa bila navzoča zunanja razsežnost afriške problematike, tj. Afrika in svet. Tako ne kot posebno temo in ne v referatih ni bilo opaziti politike nevezanosti, njenega izjemnega pomena in možnosti prav za Afriko. Podpredsednik afriškega združenja za politične vede, Dar-es-Salamski profesor, sicer pa ugleden intelektualec iz Zimbabve, N. M. Shamuyarira je sicer zagotavljal, da je tematika neuvrščenosti in Afrika predvidena za eno od tem za 4. kongres afriških politologov, ki bo predvidoma leta 1979 v Mozambiku. Da je nekaterim »radikalnim« posameznikom politika nevezanosti premalo »radikalna«, ni bilo v razgovorih težko ugotoviti. Sicer pa so bile v razpravi nekajkrat kot institucije, ki so posredno v službi mednarodnega kapitala in imperalizma, omenjene ne le Mednarodna banka za obnovo in razvoj, UNDP, FAO, temveč tudi sama OZN, UNCTAD

in celo razgovori o problematiki Sever—Jug v Parizu.

Dokaj pomislekov so imeli zastopniki črne Afrike tudi glede vloge arabske pomoči Afriki, ki da je politično določena in namenjena predvsem reakcionarnim afriškim režimom, buržoaziji, neokolonialističnim strukturam.

Odnos treh velikih, SZ, ZDA, Kitajske do afriških problemov in obratno ni bil deležen kake pozornosti, razen seveda, da je bil ameriški imperializem tako rekoč neprestano na zatožni klopi. Zanimivo je tudi, da pozornosti tistih mnogih razpravjalcev, ki so bili usmerjeni k širši politični problematiki sodobne Afrike, niso pritegnili številni žgoči medafriški problemi. Nič ni bilo rečenega — čeprav je bilo med udeleženci nekaj beguncev iz Ugande — o problemih te dežele, nič o Zahodni Sahari, nič o Eritreji, spopadu med Etiopijo in Somalijo ipd. Nič o vlogi vere, nič o nacionalnem vprašanju v sodobni Afriki, čeprav je eden od razpravjalcev (M. Chage, Nairobi) ugotovil, da z izjemo Somalije in Botswane v črni Afriki ni narodnostno, jezikovno, etnično enotne države.

Čutiti je bilo, da ta trenutek afriške politologe, ali vsaj pretežen del tistih, ki so se zbrali v Rabatu, zanima predvsem razredno vprašanje, nastajanje razredov v Afriki, njihovo mesto v anticolonialnem boju, pri čemer je tudi večina sedanjih afriških, pa tudi uglednih preteklih režimov (npr. Naser, Nkrumah) bila obtoženih nerazrednega, buržoaznega ali socialdemokratskega odnosa do neokolonialističnega snubljenja. Po mnenju večine razpravjalcev je prav nacionalna mala buržoazija, ki se je pogosto postavila na čelo osvobodilnih prizadevanj, odigrala in še odigrava vlogo neokolonialističnega mostišča. Torej je po mnenju dobršnega dela razpravjalcev pot k dejanski svobodi Afrike le pot iztrganja iz svetovnega kapitalističnega sistema, pot razrednega boja, revolucije, pot Fanona, po vzoru Kube, Vietnam, Kampučija, pa tudi Angole, Mozambika. Kljub verbalnemu radikalizmu pa nekateri razpravjalci, npr. O. Nnoli (Nigerija), W. Metuge (Kamerun) in drugi niso mogli

zatajiti svoje zahodne znanstvene provenience in izobrazbe. Prav v skrajnost je včasih segalo njihovo prizadevanje oblikovati »modele« po vzoru sodobne zahodne metodologije, pa tudi pristop k problemom z vsemogočnimi anketami je bilo čutiti.

Pred prvo temo — »Medafriški odnosi in afro-arabsko sodelovanje« je bil povzet uvodni referat I. Nzimira (Nigerija), ki se kongresa v Rabatu sam ni udeležil, z naslovom »Družbene vede in razvoj v Afriki«, torej z osnovno temo posvetovanja. Avtor poudarja, da morajo afriški družboslovci iskati svoje mesto v prostoru, ki ga opredeljujejo sodobne svetovne ideologije. Ugotavlja premik afriškega družboslovja k marksizmu — leninizmu, kot edini znanstveni alternativni, ki jo je treba aplicirati na afriške razmere, kot je svoj čas Lenin apliciral marksizem na razmere v Rusiji. Avtor se je močno opredelil proti idejno »nevtralni znanosti« dela afriških družboslovcev. »Nevtralna« znanost neposredno ali posredno služi neokolonialistični dominaciji nad Afriko. Omenja kot dejstvo našega trenutka obstoj dveh šol v afriškem družboslovju, marksistične in liberalno buržoazne, ki po mnenju avtorja še vedno prevladuje v Afriki. Če bi pa sodili po udeležencih kongresa v Rabatu, bi zanesljivo morali trditi prav nasprotno. Nzimira tudi omenja, da pristop liberalno buržoaznih afriških družboslovcev označujejo zlasti tale dejstva: trditve o razredni harmoniji v Afriki in da je afriška družba že po svoji naravi politično pluralistična; politična oblast naj bi bila ločena od ekonomske; poudarja se vloga posameznika, ne prodira se v razredno podlago družbenih dogajanj, zanika se razrednost, zanikajo se protislovja kot gibalo družbenega razvoja v Afriki. Marksistični del afriškega družboslovja pa označuje pristop, ki ugotavlja razrednost afriške predkolonialne in sedanje družbe, ki vidi družbena protislovja, ki razume, da so prav ta protislovja gibalo družbenega razvoja v Afriki, ki sprejema dialektično metodo kot temeljni pristop, ki ne idealizira predkolonialne afriške družbe, družbe

plemenskih poglavarjev, plemenskih spopadov, prodajanja sužnjev.

Po mnenju I. Nzimira afriško družboslovje ne more preprosto mimo svetovnih ideologij, je in mora še bolj postati integriran del razvoja sveta. Odklanja prizadevanje nekaterih politikov in družboslovcev v Afriki za »afriško ideologijo«, »afriški socializem«. Vse to so po mnenju I. Nzimira psevdoideologije, psevdo-socializmi, produkt v bistvu male buržoazije, ki se je po odpravi političnega kolonializma utrjevala na oblasti, ki je hotela pod videzom »harmonične«, nerazredne afriške družbe ohraniti svoje socialne in ekonomske privilegije. Te »ideologije« izražajo predstavo o statičnosti afriške družbe, medtem ko je očitno, da je afriška družba razredna in dinamična in je taka bila že pred kolonializmom. Te in podobne »ideologije«, predstave o mešani ekonomiji in druge socialdemokratske, laburistične teze izgubljajo tla zlasti na jugu Afrike in v afriškem družboslovju, ki vse bolj razume potrebo marksističnega, razrednega, revolucionarnega pristopa k preobrazbi Afrike, k njenemu iztrganju in neokolonialističnega objema.

Za razpravo o temi »Medafriški odnosi in afro-arabsko sodelovanje« je bilo predloženih 9 referatov. Nekateri avtorji niso prispeli, nekaterih referatov vse do konca kongresa ni bilo moči dobiti. Teme so bile dokaj različne, od poskusov teoretične opredelitve medafriških odnosov (npr. O. Nnoli, »Pripomba k teoriji medafriških odnosov«; V. Mutege: »Ovisnost in medafriški odnosi«) do opisov posameznih stanj (npr. A. Shembesh, »Libijska zunanja politika v Afriki med 1970—1974«, A. Auda, »Afro-arabsko tehnično sodelovanje«) Napovedanega referata in referenta o »Organizaciji afriške enotnosti kot mednarodnem redu v Afriki« ni bilo. Tako se je razprava omejila zlasti na metodološka vprašanja pri obeh prvooimenjenih referentih (O. Nogil in W. Mutege).

Prvi je postavil in utemeljeval tezo, da je intenziteta in kvaliteta medsebojnih odnosov afriških držav odvisna predvsem od ene variable, to je od odnosa afriških držav ali njihovih režimov do

tujega privatnega kapitala. Jasno je, da je tak poenostavljen model, ki naj bi rabil tudi za prognoziranje odnosov med afriškimi državami, naletel na številne ugovore, saj je vrsta dejavnikov, subjektivnih in objektivnih in v odnosih med afriškimi državami, ki ne glede na odnos do tujega privatnega kapitala še kako vplivajo na medsebojne odnose afriških držav. Odnos npr. tako Etiopije kot Somalije do tujega privatnega kapitala je lahko kaj podoben, pa vendarle med njima grmi orožje.

Tudi teza W. Metuge o tem, da gre v Afriki za dve obliki odvisnosti, negativno in pozitivno, je naletela na obilo ugovorov. Avtor je navezanost na SZ prikazal kot primer pozitivne, kreativne odvisnosti, primere navezanosti in pomoči od zahodnih držav, zlasti ZDA, Mednarodne banke za obnovo in razvoj, FAO ipd., pa kot primere negativne, v bistvu kolonialne odvisnosti, vključenost v svetovni kapitalistični sistem. Kot rečeno, ugovori niso izostali. Niso pa afriški razpravljalci poudarili, da prav politika navezanosti, tesna medsebojna povezanost Afrike na tej platformi more najbolje obvarovati Afriko pred vsemi vrstami imperialističnih in hegemonističnih pretenzij.

O tematiki arabsko-afriških odnosov so predložili dva referata, ki sta bila le opisne narave. Kot smo že omenili, je bilo v razpravi izraženega precej strahu o »politični« naravi arabske pomoči, ki so jo menda deležni predvsem »zmerni« afriški režimi, tisti, ki so po besedah nekaterih razpravljalcev mostiče za neokolonializem.

Najbolj živa je bila nedvomno razprava o drugi temi kongresa: »Osvobodilni boj na jugu Afrike«. Predloženih je bilo 7 referatov, v katerih, še bolj pa v razpravi, je bilo čutiti izjemno angažiranost mlade afriške politične znanosti prav v prizadevanjih za dokončno odpravo kolonializma in rasizma.

Izstopala sta zlasti prispevka N. M. Shamuyarira (Osvobodilna gibanja v južni Afriki) in C. M. Ushewokunze (»Analiza Turnhallskih ustavnih predlogov za prehodno vlado v Namibiji — nadaljevanje apartheid«). Zato ni pre-

senetljivo, da so bili tako predloženi referati kot razprava bolj politično razpravljanje o tem, kako afriški protikolonialni boj pripeljati do konca, kot pa raziskovalni pristop k obravnavani problematiki. To so poudarili tudi nekateri razpravljalci, ki so opozarjali, da se nihče med njimi ni resno lotil tega, da bi proučil vlogo nastajajočih bantustanov, ki bi morda mogli biti tudi opora osvobodilnemu boju, ali da bi proučil vrsto drugih pomembnih družbenopolitičnih problemov na jugu Afrike, zlasti npr. vlogo belega delavstva ipd.

Vsekakor pa so nekatera spoznanja soglasno izrazili. Zlasti to, da je pot k osvoboditvi afriškega juga le pot oborožene revolucije, oprta na delavski razred črne večine, da so vsi poskusi »mirno« doseči prenos oblasti na afriško večino le rasistični in na mednarodni imperializem oprti zavlačevalni manevri. Po mnenju vrste razpravljalcev kolonializem na jugu Afrike ne more »dekolonizirati«. Tu ni črnega srednjega sloja, na katerega bi kolonialisti prenesli oblast in ustvarili neokolonialistične strukture. Tu so srednji sloj beli naseljenci, ki ne morejo izpustiti iz rok svojih privilegijev. Tu so prav beli naseljenci orodje, posrednik svetovnega imperializma, ter oni igrajo vlogo, ki bi jo drugeje odigrala ali jo igra domača, črna buržoazija. Torej sva v bistvu Južna Afrika in Smithov režim le podaljška, vmesna členu, izvrševalca imperialistične naloge.

Dokaj deljena pa so bila mnenja razpravljalcev glede taktike osvobodilnega boja. Eni so se zavzemali za razredno »čist« boj, oprt le na delavski razred kot edino revolucionarno silo tudi v socialnem smislu, drugi pa so zagovarjali potrebo čim širše fronte vseh tistih družbenih sil, ki so zmožne in voljne sodelovati v antikolonialni bitki, torej tudi male buržoazije, plemenskih voditeljev itn.

Pri obravnavi 3. teme — novi ekonomski red — je nastopilo 9 referentov, ki so obravnavali možnosti novega ekonomskega reda za Afriko načeloma (npr. D. W. Nabuder, »Svetovni ekonomski red«), ali pa posamezne njegove vidike (npr. O. Ojwok, »Transfer tehnolo-

gije po novem ekonomskem redu»). Največ pozornosti je bilo posvečeno problematiki surovin. Pretežni del referentov in razpravljalcev je bil skeptičen tako glede možnosti za uveljavitev novega ekonomskega reda v smislu zahtev dežel v razvoju, kot tudi glede tega, da bo novi ekonomski red dejansko — tudi če bo uveljavljen — resno izboljšal položaj dežel v razvoju. Vrsta razpravljalcev je dokazovala, da bodo bremena znova prevržena na revne in nerazvite dežele, da je novi ekonomski red le nebitvena korektura obstoječega kapitalističnega izkoriščanja v mednarodnih razsežnostih, torej sredstvo za ohranitev svetovnega kapitalističnega sistema. Manjši del razpravljalcev je odklanjal tak shematičen pristop in dokazoval umestnost in koristnost prizadevanj za številne praktične ukrepe, ki jih postavljajo dežele v razvoju — v okviru zahtev po novem ekonomskem redu — in ki bi močno popravili njihov položaj v mednarodni menjavi (npr. M. Bennouna).

Razprava o 4. temi »Imperializem in transnacionalne korporacije v Afriki« — nastopilo je 5 referentov — je izzvenela v splošno obtožbo delovanja multinacionalnih družb v Afriki. Večina referentov je kot primer uporabila proizvodnjo hrane (npr. Y. Tandon, »Problem hrane v vzhodni Afriki — primer Tanzanije«) in s podatki dokazovala, da je rezultat vrste programov mednarodnih agencij (npr. IDB, FAO), v katere so skoraj vedno vključene velike multinacionalne družbe, negativen. Negativen zato, ker ti programi niso oprti na stvarne afriške potrebe in možnosti in ker je njihov končni cilj vpeti Afriko in njeno ekonomijo v svetovni kapitalistični sistem.

Brez dvoma je bila ena od središčnih tudi peta tema — »Afriška politična misel«. Nastopilo je 6 referentov s temami: »Fanon in afriška politična misel« (E. Hansen), »Politična misel in izobraževanje v Ugandi 1962—1972« (E. Rugumayo), »Fanonova teorija nasilja in revolucije in osvobodilni boj na jugu Afrike« (G. Martin), »Afriška politična misel: analitski problemi in metodološke perspektive« (A. Jinadu), »Ideološki državni

aparati v Tanzaniji s posebnim ozirom na misel J. K. Nyerereja« (M. Goulbourne), »Temelji afriške politične filozofije« (W. Mutege), »Egipčansko kulturno gibanje in politična identiteta Egipta (H. Sharawi).

Najprej velja opozoriti, da je večina referentov in razpravljalcev trdno stala na stališču, da se mora afriška politična misel opirati na revolucionarni marksizem. Avtentično afriško politično misel je iskati predvsem v politični praksi — iz nje je izvajati teoretične posplošitve — voditeljev, kot so bili ali so Cabrall, Netto, Nkrumah, Nyerere idr. Elemente afriške politične misli je najti v afriškem življenju, npr. odnos država — družba, lastninski odnosi ipd. Na univerzah se zastavlja vprašanje, kako (in ali sploh) predavati predmet »afriška politična misel«. Gotovo tu ni možna ista metodologija kot v Evropi, kjer gre predvsem za razlago tekstov. V Afriki je elemente afriške avtentične politične misli moči izločiti le iz družbene prakse.

Nekaj razprave je bilo tudi o vlogi države v Afriki in o vlogi političnih strank. Ugotavljali so dokaj splošen proces krepitve izvršne oblasti (pogosto celo v obliki vojaške diktature) in zlasti slabitev vloge strank — z izjemo npr. tanzanijske TANU, ki se je sama do neke mere absorbirala v državno oblast. Tudi v razpravi o tej tematiki ni bilo dvoma, da je pot prihodnjega družbenega razvoja Afrike socializem, da je tudi za Afriko, ki je integrirana v svet, kredo politične misli — znanstveni socializem.

Razprave o drugih temah kongresa zaradi pomanjkanja časa zadnji dan, ko je bilo treba izvesti še skupščino z volitvami organov, skorajda ni bilo. Nastopilo je 5 referentov o tematiki »Urbana politika in vlada« (VI. tema) in 11 referentov o tematiki »Ruralni razvoj in decentralizacija« (VII. tema). Omeniti velja, da so vsi referenti, ki so o tem govorili, ugotavljali neuspeh ruralnih razvojnih programov in odsotnost participacije lokalnega prebivalstva pri teh programih. Vzroki: zaviralna vloga državne birokracije, obremenjene s korupcijo, in pa plemenskih poglavarjev, ki store vse, kar je v njihovi moči, da obdrže mesto po-

srednika med ljudmi in državo. Ruralni razvoj ni vključen v državnorazvojna hotenja, ima mnogo bolj naravo sociale, kot pa razvojnih hotenj. Precej očitkov je padlo tudi na centralno fizično planiranje — tam, kjer ga imajo. Značilno je, da so nekateri razpravljalci (npr. P. Ollawa) dojeli potencialne družbenoekonomske razsežnosti participacije, ki bi pomenila, kot je bilo rečeno, za birokracijo in malo buržoazijo samomor, če bi nanjo pristali.

Podobno velja za zadnjo temo, ki bi sicer utegnila biti zanimiva — »Vojska in pokolonialne države v Afriki« — pa je pomanjkanje časa dopuščalo le najbolj sumarno referiranje o šestih predloženih referatih.

Povzemati trdne splošne sklepe na temelju 4-dnevnega stika z afriško politično znanostjo bi bilo nezanesljivo in preveč tvegano. Vendar se nekateri sklepi vsiljujejo sami po sebi. Brez dvoma gre za mlado, zavzeto, angažirano znanost, znanost, ki je odprta k problemom afriške stvarnosti. Mnogo je sicer poenostavljanj, marsikdaj je čutiti željo biti na »ameriški« oz. »evropski« ravni glede metodoloških prijemov in terminologije, tudi ko to ni potrebno. Zanesljivo pa se pozornost mladih afriških družboslovcev obrača k znanstvenemu socializmu, k marksizmu — leninizmu, pri čemer očitno marsikdaj nekritično sprejemajo tudi razne psevdo-marksizme.

Brez dvoma afriška politična znanost more in mora odigrati pomembno vlogo pri uveljavljanju socializma kot edine alternative družbenega razvoja v Afriki. O tem, da mora tudi Afrika po poti socializma, ni bilo dvoma na kongresu prav za nikogar. Celo za spoštovanega »uradnega« pisca zgodovine maroških kraljev ne! O tem, kakšen naj bo socializem v Afriki, pa so mnenja številna, od vzorov v Vietnamu, Kubi, Kitajski, Kampučiji — do socializma, za katerega se, kot je čisto resno izjavil »uradni« maroški zgodovinpisec, zavzema maroška kraljeva hiša: socializem, kjer bodo revni postali bogati, ne da bi bogati zgubili svoje bogastvo.

Jugoslovanska politična misel, naša praksa in teorija je očitno premalo zna-

na afriškimi družboslovcem. In tu je vabljivo neizmerno torišče naše dejavnosti in znanstvenih stikov. Eden od razpravljalcev je odločno zatrjeval, da mora afriška družba biti družba za ljudi, ne le ekonomski razvoj; človek ne sme biti pozabljen, on mora biti v ospredju vsega. Mar niso to izzivi prav naši, jugoslovanski politologiji, sociologiji za živ, širok stik z afriškimi kolegi? Mar ni to naloga, ki daleč presega le akademsko izmenjavo mnenj? Mar res v tem živem, mladem delu sveta jugoslovanski vlogi in mestu v svetu ustreza le navzočnost naših trgovcev? Mar res ni moči najti sredstev za živ, ustvarjalen stik našega in afriškega družboslovja? Mar naj res še naprej ostajamo evropocentristični z množico znanstvenih srečanj, kongresov, simpozijev na področju vseh mogočih specializiranih in superspecializiranih znanstvenih disciplin in problemov, za katere je vedno najti denar, ko ga za živ stik z mladim družboslovjem Afrike že po pravilu ni!

IVAN BERNIK

Družbeni sloji in družbena zavest

(Mihailo V. Popović, Silvano Bolčić, Vesna Pešić, Miroslav Janićijević, Dragomir Pantić: *Društveni slojevi i društvena svest*, Centar za sociološka istraživanja Inštituta društvenih nauka Beograd, Beograd 1977, 509 str.)

Delo *Družbeni sloji in družbena zavest* moramo že vnaprej označiti za zanimivo redkost, če že ne novost v jugoslovanski sociološki literaturi — ne samo zato, ker prinaša integralne rezultate obsežne empirične raziskave, ampak predvsem zaradi tega, ker je predmet te raziskave razredna in slojevska struktura jugoslovanske družbe. Natančneje: družbe ožje Srbije, kajti

gre za raziskavo, ki jo je v letih 1972 do 1974 opravila skupina sodelavcev Centra za sociološke raziskave pri Inštitutu družbenih znanosti in ki je zajela respondente s področja ožje Srbije.

Ker je bil opredeljeni predmet raziskave v glavnem »terra incognita« naše empirične sociologije, se raziskovalci niso mogli zadovoljiti z že znanimi teoretičnimi eksplikacijami razredne in slojevske strukture jugoslovanske družbe. Zaradi tega si je pisec obče teoretičnega dela raziskave dr. M. Popović znova zastavil staro vprašanje o tem, ali je naša družba razredno ali slojevsko razdeljena. Izhajajoč iz »generalnega pojma sloja«, ki vključuje vse zgodovinske oblike vertikalne družbene diferenciacije prebivalstva in ki zajema vse zgodovinske tipe razredov, se pisec zavzema za »integralno koncepcijo razredne in slojevske strukture družbe«. Skoz prizmo te koncepcije se jugoslovanska samoupravna socialistična družba kaže kot družba, v kateri temelji »socialne diferenciacije še vedno vsebujejo elemente nepreseženega razrednega nasprotja«, hkrati pa vsebujejo tudi značilnosti slojevske neenakosti novega tipa — struktura jugoslovanske družbe je potemtakem »razredno-slojevska«. Temeljne determinante slojevskega položaja so mesto v družbeni delitvi dela, mesto v delitvi materialnega bogastva ter odnos do družbeno politične in ekonomske moči. Na podlagi teh determinant pisec predpostavlja, da v jugoslovanski družbi obstajajo tile sloji: sloj političnih in gospodarskih voditeljev, srednji socialistični sloji (rutinski uslužbenci in strokovnjaki), sloj neposrednih proizvajalcev (ki so v največji meri obdržali razredne značilnosti in jih zato lahko imenujemo delavski razred) in sloji zasebnih lastnikov (kmetje, polproletari in zasebni obrtniki).

Osrednja predpostavka raziskave, ki so jo avtorji opredelili kot raziskavo interesov, življenjskih slogov, razredne zavesti in vrednotno-ideoloških orientacij družbenih slojev, je bila potemtakem, »da se navedeni glavni sloji ločijo med seboj glede na interese, življenjski slog, razredno-slojevsko zavest ter glede na njihove vrednotne usmeritve, pri če-

mer vse te značilnosti izhajajo predvsem iz njihovih družbenih položajev v sistemu samoupravnega socializma«.

Potrebne podatke so raziskovalci zbrali s pomočjo anketnega vprašalnika, na katerega je odgovorilo tisoč, s kvotnim vzorčenjem izbranih respondentov (moških hranilcev družin). Vsak anketirani je bil na podlagi opredeljenih meril razvrščen v neki določeni sloj, pri čemer se je pokazalo, da »predpostavljena lestvica družbenih slojev v glavnem realno odseva položaj vsakega od njih v strukturi globalne družbe«.

Rezultati prvega dela raziskave, ki se nanašajo na interese družbenih slojev (pri čemer so raziskovalci interes operacionalno opredelili kot prizadevanje za nekaterimi stvarmi, ki posredno zadevajo dobrine, ki so pomembne za družbeni položaj in raven življenja v naši družbi), so hkrati pokazali na razlike v interni naravnosti posameznih slojev (pri zasebnikih dominira interes za »lastnino«, pri srednjem sloju in vodilnih za »znanjem«, medtem ko manj kvalificirani del delavskega razreda izpričuje interes za »fizično delo«, bolj kvalificirani pa za »znanje«) in na homogenizacijo slojnih interesov, zlasti kar zadeva delo (v širšem pomenu besede) kot predmet interesa posameznih slojev. Posebno očitno je zблиževanje glede dolgoročnih interesov, kjer močno prevladuje zavzemanje za delo, enakost in samoupravljanje. Kljub homogenizacijskim težnjam se po mnenju raziskovalcev vendarle še kažejo kvalitativno različne interesne opredelitve, med katerimi so možni konflikti — predvsem med interesom za »lastnino« pri zasebnikih in interesi drugih slojev, ter med interesom za »fizično delo« pri manj kvalificiranih delavcih in interesi za »znanjem« pri uslužbencih, inteligenci in vodilnih.

Raziskava naslednjega področja — življenjskih slogov posameznih slojev — je potrdila domnevo, da ima »vsak družbeni sloj poseben življenjski slog, ki je tesno povezan z dejanskimi eksistenčnimi razmerami tega sloja. Po rezultatih raziskave je za kmete značilen tradicionalen življenjski slog, ki ga določajo predvsem podrejenost porabe ciljem

proizvodnje, difuzen in z navadami določen način preživljanja prostega časa ter prevladovanje primarnih družbenih odnosov. Za delavski življenjski slog pa je v prvi vrsti značilen spopad potreb, ki izvira iz težnje po »modernem« zadovoljevanju potreb in hkratne relativne nezadostnosti sredstev. Delavski prosti čas, katerega poglavitne sestavine so spremljanje športnih dogodkov, gledanje televizije in obiski kavarn, še vedno »bolj vzdržuje neko določeno delitev dela in njenih mezdnih značilnosti kot razvija osebne potrebe in sposobnosti«, vzorec sociabilnosti med delavci pa kaže znake psevdotradicionalizma (močne sorodstvene in sosedske vezi, ki izvirajo iz potrebe po solidarni pomoči). Od teh dveh življenjskih slogov se močno loči statusni in ekskluzivni slog življenja intelektualcev in vodilnih — način porabe ima predvsem simboličen pomen: prostemu času (poraba »višjih« kulturnih dobrin, aktivna fizična rekreacija ipd.) je odmerjeno avtonomno mesto v načinu življenja, obrazci sociabilnosti pa kažejo predvsem težnje socialnega izoliranja in ustvarjanja barier v komuniciranju s pripadniki drugih slojev.

V tretjem delu raziskave, ki ima naslov »Razredna zavest in družbena struktura«, so raziskovalci skušali ugotoviti in pojasniti predstave pripadnikov slojev o družbeni strukturi in njihovo razredno samoidentifikacijo. Zbrani podatki niso omogočili oblikovanje tipologije predstav o družbi za vsak sloj posebej, niti niso dopuščali identifikacije in pojasnitve številnih dejavnikov, ki poleg objektivnega družbenega položaja vplivajo na formiranje predstav o družbi, pač pa so pokazali, da približno enako število respondentov izpričuje predstavo o razrednosti kot (zgolj) o slojevitosti družbe. Prav tako je iz analize podatkov razvidno, da prevladujejo trihotomne predstave družbene razrednosti oz. slojevitosti, sledijo pa jim dihotomne, pri čemer pripadniki »nižjih slojev« pogosteje vidijo svojo družbo razredno in dihotomno razdeljeno. Prevlada trihotomnih predstav družbene razčlenjenosti naj bi po mnenju raziskovalcev govorila v prid »spremembe

prejšnje razredne strukture v družbeno strukturo novega tipa«.

Podobno kot predstave o družbeni strukturi so tudi razredne oziroma slojevske samo-identifikacije respondentov dokaj difuzne. Še najbolj jasno se identificirajo pripadniki sloja kmetov ter sloja neposrednih proizvajalcev (60 % se jih identificira z delavskim razredom). To kaže, da je osnovna značilnost delavskih identifikacij »precejšnja enotnost in realističnost«.

Raziskavo sklepa poglavje o vrednotah in ideoloških usmeritvah družbenih slojev. Osrednja ugotovitev tega dela raziskave je, da se opredeljeni družbeni sloji pomembno razlikujejo po obsegu in intenzivnosti ideoloških usmeritev (kot so tradicionalizem — modernizem, individualizem — kolektivism, egalitarizem, neegalitarizem itn.) ter da se pri posameznih slojih te usmeritve povezujejo v specifične ideološke profile in sisteme. Tako je analiza podatkov o ideoloških usmeritvah razkrila in opredelila tri dominantne ideološke profile: modificirani tradicionalni ideološki profil pri sloju kmetov, liberalistični profil s tradicionalističnimi in samoupravnimi primesmi pri sloju zasebnih obrtnikov ter samoupravni ideološki sistem pri sloju neposrednih proizvajalcev, srednjem sloju in sloju vodilnih. Seveda pa je analiza mogla le hipotetično nakazati vrsto dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje ideoloških usmeritev.

V sklepnem delu raziskave sta poleg najbolj splošne ugotovitve, ki potrjuje validnost temeljne teoretične hipoteze raziskovanja, namreč, »da je družbeni položaj, razumljen kot specifična razredno-slojevska sinteza profesionalne delitve dela, materialnega standarda in družbenopolitične moči, temeljni in odločilni dejavnik slojevske diferenciacije v naši družbi«, še posebej zanimivi ugotovitvi o tem, da so »socialne razlike in neenakosti« v naši družbi še vedno očitne, a izgubljajo razredno naravo, ter da je sprejemanje »obstoječega družbenega sistema in njegove samoupravne socialistične ideologije toliko večje, kolikor je višji položaj tistega, ki ga sprejema. Dognanja raziskave pa po mnenju raziskovalcev dopuščajo tudi sklep,

da je jugoslovanska družba še razredna, kolikor del prebivalstva še dela v zasebnem sektorju in kolikor tudi v družbenem sektorju obstajajo elementi medznih odnosov, ter da hkrati zgublja elemente razrednosti, ker v njej ne obstajajo kategorije, ki bi svojo materialno eksistenco utemeljevale na eksploataciji, in ker so očitne težnje zmanjševanja socialnih distanc in približevanja ideološko-vrednotnih usmeritev poglavitnih družbenih grupacij.

Prav zato, ker smo predstavljeno (seveda zelo sumarno in včasih parcialno) delo na začetku označili kot novost, se zdi nujno navesti tudi nekaj pripomb, ki se nanašajo na zasnovo in rezultate raziskave.

Največ vprašanj zbuja izhodiščna teoretična opredelitev strukture jugoslovanske družbe kot razredno-slojevske. Preden bi namreč v celoti sprejeli takšno opredelitev, bi se morali nedvomno vprašati, če (in kako) lahko neko družbeno strukturo pojasnimo kot razredno ali slojevsko oziroma kot razredno in slojevsko — skratka, vprašati bi se morali po razmerju med pojmovnima poljema, ki jih označujeta termina razred in sloj. Hkrati s tem pa bi bilo treba tudi dognati, če so opredeljene determinante »družbenega položaja, ki je

razredno-slojevsko heterogen« (predvsem determinanti materialni položaj in družbenopolitična moč), samonikle ali izvedene narave, kar bi gotovo prispevalo k razbistritvi izhodišč. Zavaljo navedenih vprašanj ter objektivnih omejitev, ki so izhajale iz narave raziskave (mnenjska raziskava), je sklep, da je raziskava potrdila domnevo o razredno-slojni strukturi jugoslovanske družbe, parcialen, oziroma veljaven le, kolikor se nanaša na področje družbene zavesti, kot ga je zajela raziskava. Treba pa je poudariti, da so se raziskovalci zavedali — bolj kot kaže dikcija navedenega sklepa — objektivnih omejitev mnenjske raziskave ter jih skušali do neke mere nevtralizirati z navajanjem komparativnih podatkov in iskanjem povezav med posameznimi področji raziskovanja.

Kljub navedenim pripombam, ki seveda niso dokončne, je vrednost dela *Družbeni sloji in družbena zavest* nedvomna, saj po eni strani prinaša vrsto novih spoznanj o naši družbi (da so ta spoznanja zanimiva tudi za »širšo javnost«, jasno dokazuje pozornost, ki jo je bilo delo deležno — tudi — v slovenskem dnevnem tisku), po drugi strani pa implicitno opredeljuje nove naloge na pomembnem področju sociološkega raziskovanja.

Svobodno odločanje o rojstvu otrok (ustavni, pravni in zdravstveni vidiki), Časopisni zavod Uradni list SRS v sodelovanju s koordinacijskim odborom za načrtovanje družine pri predsedstvu rep. konference SZDL, republiškim komitejem za zdravstveno in socialno varstvo in Zdravstveno skupnostjo Slovenije, Ljubljana 1977, 80 str.

Ta pomembna publikacija je izšla ob priliki izdaje zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok. Dr. Anton Fazarinc ugotavlja v uvodnem razmišljanju, da je omenjeni zakon ostvaritev ustavne pravice v svobodnem odločanju o rojstvu otrok iz zdravstvenih vidikov.

Knjigo uvaja prispevek Vide Tomšič o človekovi pravici da svobodno odloča o rojstvih. Avtorica v njem kompleksno oriše potek diskusije o problemu, ki ga postavi v okvir naše države in v okvir Združenih narodov. Dr. Stanka Kranjc-Simoneti je v naslednjem prispevku podala analizo in prikaz nekaterih značilnosti splava v SR Sloveniji. V knjigi sta objavljena še zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok in navodila za izvrševanje zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok.

Dr. Božidar Debenjak, Vstop v marksistično filozofijo, Komunist (zbirka »Temelji«), Ljubljana 1977, 157 strani

Nekateri deli te knjige so bili v bližnji preteklosti publicirani v različnih oblikah; vendar so imele tudi takratne objave isti namen in cilj, kot ga ima po mnenju avtorja ta izdaja. Kot vstop v

marksistično mišljenje naj knjiga spodbudi k branju klasikov marksizma.

Avtor je delo razdelil na tri dele. V prvem delu kompleksno obravnava filozofske vire marksizma. Posebno pozornost posveti v tem kompleksu nemški klasični filozofiji (Kant, Fichte, Hegel). Poudari pa pomen kritične negacije kot tistega principa (metode), s katerim sta klasika sprejemala različje miselne in filozofske produkte njune dobe in na podlagi kritične analize in sinteze ustvarila svoj nauk.

V drugem delu posveti avtor vso pozornost osnovnim vprašanjem Marxa in Engelsa. V strnjeni in jasni predstavitvi tečejo avtorjeva razmišljanja o temeljih Marxovega-Engelsovega materializma, o materializmu in idealizmu, delitvi dela in napačni zavesti, o praksi, o materialistični dialektiki kot metodi in o komunizmu.

Tretji del z naslovom »Poti in stranpoti« plastično in kritično prikazuje zgodovinsko usodo nauka Karla Marxa. Obravnava pa tudi pomen Lenina kot revolucionarnega misleca.

V knjigo sta vključena tudi krajša seznama virov iz del predhodnikov marksizma in klasikov marksizma.

Jože Šter: Filozofija, ČZP Komunist (zbirka »Temelji marksizma«) Ljubljana 1978, 79 strani

V tem delu avtor na zgoščen in poljuden način prikaže področje marksistične filozofije, njeno zgradbo (osnovne elemente) povezanost različnih problemov, njene vire nastanka in marksistično dialektiko kot njeno centralno točko.

V uvodnih razmišljanjih avtor razglablja o dilemah sodobnega sveta in vlogi marksizma (marksistične filozofije) v razreševanju njegovih nasprotij, o tem,

kaj je marksizem in o nastanku marksizma.

V poglavju z naslovom »Materialistična dialektika« avtor obravnava osnovna vprašanja marksistične filozofije. Po obravnavi teh vprašanj (materija in zavest, gibanje in mirovanje, dejanskost in možnost, celota in del, enotnost in boj nasprotij...) avtor v poglavju »Človek in človečnost« razmišlja o problemu človekove narave, narobe sveta (sveta denarja, umetne družbenosti sveta, v katerem stvari vladajo človeku) in komunizmu kot carstvu svobode.

V zadnjem poglavju »Spoznavanje sveta« avtor najprej poda zgodovinski pregled različnih teorij in načinov spoznavanja sveta (senzualizem, racionalizem, skepticizem). Posebno pozornost posveti tako imenovanim kritičnim teorijam.

Na koncu vsakega poglavja so postavljena vprašanja, ki obravnavane teme dopolnjujejo, aktualizirajo in jih pomagajo obnoviti. Zato je knjiga še posebno primerna kot uvodni tekst za spoznavanje te problematike. V knjigi so tudi številni naslovi dostopne literature, omeniti pa je tudi učinkovito grafično opremo in ilustracije.

Idejnopolitično usposabljanje v Zvezi komunistov Slovenije, Časopisno založniško podjetje Komunist (zbirka politična šola CK ZKS) Ljubljana 1977, 162 strani

Namen priročnika, ki ga predstavljamo, je koncizno opredelil Vlado Janžič v uvodnem zapisu v knjigo. Sistem idejnopolitičnega usposabljanja, ki ga je sprejel izvršni komite predsedstva centralnega komiteja ZKS naj služi vsem komunistom kot spodbuda in napotek, da se še bolj temeljito, predvsem pa načrtno seznanjajo s spoznanji in dosežki klasične in sodobne marksistične misli, s temelji marksizma in samoupravljanja pri nas in v svetu.

V knjigi so objavljeni sklepi izvršnega komiteja predsedstva CK ZKS o idejnopolitičnem usposabljanju in oris celotnega sistema družbenopolitičnega

usposabljanja. Večji del knjige zavzemajo programi družbenopolitičnega izobraževanja, ki so namenjeni članom ZK in samoupravljalcem. Programi so objavljeni v integralni obliki (cilji, smotri, metode in literatura).

Izdaja tovrstnega priročnika je bila gotovo nujna, saj bo s svojim informativnim obsegom gotovo pripomogel k kvalitetnemu napredovanju družbenopolitičnega izobraževanja.

France Filipič: Spomenik Pohorskemu bataljonu, ČZP Komunist, TOZD Ljubljana, Ljubljana 1978

V brošuri, ki je bila natisnjena v spomin na junaški zadnji boj pohorskega bataljona, izdan pa v zbirki »Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji«, je na poljuden način obujen spomin na pohorske partizane in na njihov zadnji boj. V brošuri sta orisana spomenik Pohorskemu bataljonu in dom Pohorskega bataljona na Osankarici. Največji del tekstovnega dela je posvečen prikazu zgodovine Pohorskega bataljona od ustanovitve do zadnjega boja. V brošuro je vključena tudi dokumentacija o borbah Pohorskega bataljona in izbor pomembnejše literature o zgodovini Pohorskega bataljona. V brošuri je tudi precej slikovnega gradiva, ki dobro ilustrira in dopolnjuje tekst.

Tone Hren: Investicijska graditev (napotki za investitorje), Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1977, 118 str.

Avtor v uvodu izhaja iz prepričanja, da samoupravni sistem in odločanje o investicijah v temeljnih organizacijah združenega dela terja spremenjen pristop k odločanju o investicijah. Zavzema se predvsem za bolj poglobljeno verifikacijo programov investicijskih vlaganj in za večjo odgovornost načrtovalcev investicijskih vlaganj. Zaradi pomanjkanja splošno uveljavljene in sprejete metodologije je bilo na področju snovanja

investicijskih programov preveč subjektivizma, nekompletnih programov, prekoračitev predvidenih investicijskih planov in nerealnega prikazovanja investicijskih stroškov. Namen Toneta Hrena je v tem, da posreduje vsem investitorjem kratek, razumljiv in operativni napotek za opravila v zvezi z investicijami. Osem poglavij te knjižice obravnava dejavnost investitorja v petih zaporednih časovnih obdobjih procesa investiranja: 1. pripravljalna (študijska) dela za investicijo, 2. izdelava investicijskega programa, 3. opravila v času izdelanega investicijskega programa do začetka fizične izgradnje, 4. fizična izgradnja, 5. poizkusno in redno obratovanje.

V knjigi sta objavljena tudi zakon o investicijski dokumentaciji in minimalna metodologija za izdelavo investicijskih programov.

Zakon o delovnih razmerjih, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1978, str. 124.

Uvodni tekst v izdajo tega pomembnega zakona je prispeval Pavle Gantar. Zakon o delovnih razmerjih izhaja iz

načel in duha zakona o združenem delu. Zajema tako medsebojna delovna razmerja delavcev v združenem delu kot tudi delovna razmerja delavcev, zaposlenih pri delovnih ljudeh, ki samostojno opravljajo dejavnost z osebnim delom, s sredstvi, ki so lastnina občanov, ter pri civilno pravnih in fizičnih osebah. Zakon je po eni strani izraz izvirne republiške zakonodaje, po drugi strani pa realizacija in konkretizacija zakona o združenem delu. Med temeljnimi značilnostmi novega zakona naj omenimo predvsem naslednjo: zakon ima naravo matičnega zakona; v zakonu se daje enaka teža pravicam kot dolžnostim in odgovornostim; zakon je dopolnitev ustave in zakona o združenem delu in daje podlago za sprejemanje in razlago družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov. Zakon je razdeljen v sedem delov. Po temeljnih določbah sledi najobširnejše poglavje, ki govori o medsebojnih delovnih razmerjih delavcev v združenem delu. Ta del obsega osem poglavij in obravnava vrsto konkretnih dejanj, pravic in dolžnosti kot: sklenitev delovnega razmerja, delovni čas, odmori in počitki, varstvo pri delu, vrste odgovornosti, prenehanje delovnega razmerja, varstvo pravic delavcev in druga.

Pregled (Sarajevo) št. 10/1977

Članki: ALEKSA BUHA: Korschevo pojmovanje materialistične dialektike; ŽAK FINCI: Kmetijska komponenta v gospodarskem razvoju hribovitih področij BiH; VOJISLAV BOGIĆEVIĆ: Pogled na ekspanzionistično politiko Avstroogrške v zvezi z bosansko-hercegovsko vstajo 1875—1878; JOSEF KOLEJKA: Nekateri pogledi v mednarodnem socialističnem gibanju na vstajo v Bosni in Hercegovini in »Vzhodno vprašanje« 1875—1878; DRAGAN KOKOVIĆ: Prosti čas in vsestranski razvoj osebnosti; *Prevodi:* PETER V. PALJEVSKI: O strukturalizmu v znanosti o književnosti; *Pogledi:* NIKOLA KOVAČ: Metodološka razpotja sodobne književne kritike; VLADIMIR GOATI: »Kako dobivajo demokracije kralje«; *Prikazi, Bibliografija.*

Socijalizam (Beograd) št. 10/1977

Študije in članki: ALEKSANDAR GRLIČKOV: Šest desetletij oktobrske revolucije; MUNIR MESIHOVIĆ: Organizacije združenega dela in njihova reproduktivna in akumulativna sposobnost; MARJAN ROŽIČ: Socialistična zveza in razvoj političnega sistema; DRAGUTIN V. MARSENIĆ: Motivacijska osnova samoupravnega združevanja dela in sredstev; ALOJZIJ FINŽGAR: Družbena lastnina kot ekonomski, družbenopolitični in pravni pojem; SLOBODAN OSTOJIĆ: Problemi planiranja skupnega dohodka; GOJKO STANIČ: Razredna osnova revolucionarne avantgarde v pogojih socialističnega samoupravljanja; GOJKO GRUEVSKI: Nekateri vidiki odnosa med delavskim razredom in zvezo komunistov; ĐOR-

ĐE POPOVIĆ: Tehnokracija in intelektualno delo; *Prispevki:* MILIJA KOMATINA: Oktober in pluralizem ustvarjalnih tokov; TONE ZORN-DUŠAN NEČAK: O položaju koroških Slovencev; *Pogledi:* VELJKO RADOVIĆ: Moderno gledališče in iskanje novih oblik; VLADIMIR SULTANOVIĆ: Marksizem in samoupravljanje; *Prikazi.*

Marksizam u svetu (Beograd) št. 8/1977

Evrokomunizem: EDVARD KARDELJ: »Evrokomunizem« in jugoslovanska samoupravna demokracija; A. M.: O tej številki; Celotno besedilo zadnjega Togliattijevega spisa (promemorija o vprašanih mednarodnega delavskega gibanja in njegovi enotnosti); LUIGI LONGO: Stanje v svetu in miroljubna koeksistenca; ENRICO BERLINGUER: Razmišljanja o Italiji po dogodkih v Čilu; ENRICO BERLINGUER: Komunistični predlog; GIUSEPPE BOFFA: 1956: nekatere predpostavke »evrokomunizma«; LUCIANO GRUPPI: Ideja »zgodovinskega kompromisa«; Diskusija med socialisti in komunisti v Italiji (Alfredo Reichlin, Giacomo Mancini, Silvano Labriola, Fabrizio Ciccitto, Giuseppe Vacca, Paolo Spriano); GINO BIANCO: Evrokomunizem in socializem; RENATE GENTH, ELMAR ATLVATER: Politične koncepcije in težave italijanske komunistične partije v času krize (skica problema strategije delavskega gibanja); DETLEV ALBERS: »Zgodovinski kompromis« in strategija zahodnoevropskega delavskega gibanja; ALBERTO SCARPONI: Odnos med demokracijo in socializmom v »italijanski poti v socializem«; SANTIAGO CARRILLO: Nova strategija KP Španije; RAFAEL DE LA VEGA: Revizionizem v odnosu do Le-

nina?; FERNANDO CLAUDIN: Demokratska pot v socializmu; LUCIEN SÈVE: 22. kongres KPF in leninistično razvijanje strategije mirne revolucije; Kaj hočejo komunisti za Francijo (dokument, sprejet na 22. kongresu KPF); FRANÇOIS FONVIEILLE-ALQUIER: Osnutek neke definicije; *Portreti*: GIORGIO BONOMI: Teorija revolucije pri Gramsciju; *Filozofska tema*: GYÖRGY LUKÁCS: O ontologiji družbene biti; *Prikazi*.

Naše teme (Zagreb) št. 12/1977

Diskusija o študiji Edvarda Kardelja: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja (sodelujejo: Ivan Perić, Jovan Mirić, Tomislav Jantol, Milan Mišković, Vanja Sutlić, Leo Geršković, Ivan Šiber, Faruk Redžepagić, Damir Grubiša, Vjekoslav Koprivnjak); *Aktualna tema*: RADOVAN RADONJIĆ: Bistvo in smisel teorije »socialistične nacije«; IVAN PERIĆ: Nekatere temeljne opredelitve teorije »socialistične nacije«; *In memoriam*: Ernst Bloch — in memoriam (B. H.); ERNST BLOCH: Nastanitev, imenovana zavest; *Pogledi*: JOSIP MARINKOVIĆ: Stanovanjsko vprašanje; BORIS VERBIČ: Storitev ali blago?; ĐURO MEDIĆ: Kaj pomeni »moralno-politična primerlost«?; FARUK REDŽEPAGIĆ: Pogled na razpravo o teoriji perifernega kapitalizma; *Razstava knjig, Iz tujih revij*.

Obeležja (Priština) št. 5/1977

Teorija in družba: JOVAN ĐORĐEVIĆ: Pomen teorije in ustvarjalne misli za upravljanje družbe; *Mednarodni ekonomski odnosi*: OSKAR KOVAČ: Sodelovanje dežel v razvoju — prispevek k vzpostavljanju nove mednarodne ekonomske ureditve; IVO FABINC: Kriterij progresivnosti proti dominaciji in eksploataciji v mednarodnih ekonomskih odnosih; *Gospodarstvo*: ISMET

GUSIJA: Vloga naravnih bogastev za hitrejši razvoj Kosova; PETAR KOSTIĆ: Železniški promet SAP Kosova — dosednji razvoj in glavne smeri dolgoročnega razvoja v obdobju 1975—1990; *Nacionalno vprašanje*: HAJREDIN HODŽA: Problem pospešenega razvoja Kosova in uresničevanje nacionalne enakopravnosti;

Pregled (Sarajevo) št. 1/1978

Članki: HAMDIA POZDERAC: Uresničevanje političnega sistema na temelju ustave SR BiH in sklepov 6. kongresa ZK BiH; HASAN HADŽIOMEROVIĆ: Aktualnost Leninovega koncepta monopolističnega kapitalizma; FRANJO KOZUL: Proletarski internacionalizem in evrokomunizem; VLADIMIR PREMEC: Etična problematika patristike, sholastike in renesanse — in njen aktualni pomen; MILIVOJ DESPOT: Nov pristop k problemom mednarodnega humanitarnega prava; IBRAHIM BAKIĆ: Prispevek k proučevanju odnosa med jugoslovanstvom in nacijo.

Socijalizam (Beograd) št. 11/1977

Studije in članki: DUŠAN PIREC: Dodatni viri financiranja nerazvitih dežel; RADOVAN VUKADINOVIĆ: Dé-tente — vsebina in perspektive; ĐURO KOVAČEVIĆ: Tendence in spremembe v sodobni meščanski družbi; BORIS NONEVSKI: Javno mnenje; TEODOSIJE ČELENKOVIĆ: Teoretično-metodološki problemi opredelitve družbene lastnine; DUŠAN IČEVIĆ: Družbena lastnina in družbena bit nacije; ZEKI BEJTULAHU: Temelji sistema pospešenega razvoja nezadostno razvitih področij; *Prispevki*: MIRJANA PAVLOVIĆ: Uveljavljanje Zakona o združenem delu in problemi skupnega prihodka; KRSTO KILIBARDA: Ovire za razvoj ekološke dejavnosti in zavesti; *Pogledi*: MILORAD POPOVIĆ: Razredno bistvo socialistične samoupravne demo-

kracije; DRAGAN TAŠKOVSKI: Bolgarska komunistična partija in makedonsko vprašanje v obdobju 1944—1948; *Prikazi*.

Sociološki pregled (Beograd) št. 1/1977

Teoretične razprave: MIODRAG RANKOVIĆ: Sodobna sociologija in obča teorija družbenega razvoja; DANILO MRKŠIĆ: Neoevolucionistični in funkcionalistični nazori o družbenih spremembah in razvoju v nemški sociologiji; JELKA IMŠIROVIĆ: Družbeni razvoj v delih jugoslovanskih sociologov; *Iz raziskav:* VOJIN RADOMIROVIĆ: Reprodukcijska kmečkoga gospodarstva in združevanje kmetovalcev; JOVAN V. ĆIRIĆ: Razvoj in transformacija hiše na vasi; MIROSLAV ŽIVKOVIĆ: Nekateri problemi ostarelih ljudi na vasi; *In zgodovine naše sociologije, Pogledi, Prikazi*.

Gledišta (Beograd) št. 11—12/1977

GRUJICA SPASOVIĆ: Titov prispevek k razvoju prostovoljnega mladinskega dela; *Raziskovanja:* ZORAN VIDAČKOVIĆ: Teoretična apologija kapitalizma v strukturalni krizi: ultratehno-kratska sociologija; SLOBODAN BJE-LAJAC: Prispevek sociologov k prostorskemu planiranju; *Dogajanja:* ĆEDO NEDELJKOVIĆ: Marksistično izobraževanje učiteljev v SR Srbiji; *Pogledi:* BORISAV DŽUVEROVIĆ: Hedonizem sodobnega življenja; MIOMIR JAKŠIĆ: Azijski način proizvodnje in etatizem; *Recenzije in prikazi*.

Marksistička misao (Beograd) št. 1/1978

PRVOSLAV RALIĆ: Tito — vprašanje o vlogi osebnosti v zgodovini; *Samoupravljanje in politični sistem:* JOVAN ĐORĐEVIĆ: Aktualni problemi

političnega sistema socialističnega samoupravljanja; S prispevki k tej temi so sodelovali: Radoslav Ratković, Balša Špadijer, Vučina Vasović, Dušan Bilandžić, Pavle Nikolić, Boštjan Markič, Radivoje Marinković, Vojislav Stanovčić, Milan Matić, Zoran Vidojević; *Članki in študije:* NAJDIN PAŠIĆ: Samoupravni pluralizem interesov: linije ideološkega razmejevanja; SRETEN DEVE-TAKOVIĆ: Znanstveno-tehnični progres kot dejavnik gospodarskega razvoja Jugoslavije; *Prispevki:* DANICA JOVANOVIĆ: Informacijski sistem in upravljanje v samoupravni družbi; *Marksizem in mednarodno delavsko gibanje:* H. LE-FEBVRE: Kontroverze v sodobnem francoskem marksizmu; *Razgovor z ustvarjalcem:* Samoupravljanje — bistvo socialistične preobrazbe sodobne družbe (z V. Bakarićem se je pogovarjal Miloš Jevtić); *Prevedeni tekst:* NIKOS PULANCAS: Socializem in država; *Prikazi in kritike*.

Sociologija sela (Zagreb) št. 55—56/1977

Članki: JOSIP ŠTAHAN: Dohodki, izdatki in osebna potrošnja kmečkih gospodinjstev na Hrvaškem od 1963. do 1973. leta; JOŽE TAVČAR: Razvoj slovenske vasi; HIVZI ISLAMI: Kmetijsko prebivalstvo Kosova; *Raziskovanja:* *starost na vasi:* EDHEM DILIĆ: Psihološka prilagojenost staranju na vasi; BORISLAV J. DIMKOVIĆ: Socialni položaj ostarelih kmetov v Vojvodini; MIROSLAV ŽIVKOVIĆ: Perspektive gospodarstev z ostarelimi gospodinjstvi; RUŽA FIRST-DILIĆ: Medgeneracijska pomoč v kmečki družini; SVETOZAR LIVADA: Ostarela gospodarstva in podružbljanje; BORISLAV ĐUROVIĆ: Klasiki marksizma o staranju kmetovalcev; *Aktualna mnenja:* LAZO ANTIĆ: Organiziranje sodobne prehrane mestnega prebivalstva; *Pogledi:* MALGERZATA REINHARD-MISIUNA: Kvaliteta življenja v vasi na Poljskem; *Iz naše ruralne preteklosti:* ANDELKO Đ. ANĐELIĆ: Dekolonizacija v Vojvodini; *Informacije*.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

BLOCH Ernst: Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo. Predgovor i prevod: Ante Pažanin. 1. izd. Beograd, Komunist 1977, XXXII+299 str. (Marksizam i savremenost), [5]. kolo, [1]. sv. — sig. 13.103-5/1.

DEBENJAK Božidar: Živa misel Antonia Gramscija. (40-letnica smrti). Delo Lj., 10. 12. 1977.

FROMM Erich: Misija Sigmunda Frojda. (Sigmund Freud's Mission: an analysis of his personality and influence.) Prev. L. Stojić. Beograd, Grafos, 1978. 107 str. (Horizonti, 11) — sig. 13.760-11.

FROMM Erich: Revolucija nade. (The revolution of hope: toward a humanized technology. Prev. J. Imširović. Beograd, Grafos 1978. 188 str. (Horizonti, 10). — sig. 13.760-10.

GALLAS Helga: Marksistička teorija književnosti. (Marxistische Literaturtheorie kontroversen im Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller.) Prev. T. Marčetić. Zagreb, Školska knjiga 1977. 196 str. (Suvremena misao, 600) — sig. 13.346-600.

MARCUSE Herbert: Merila vremena. (Die Zeitmessungen.) Prev. Z. Herget. Beograd, Grafos 1978. 77 str. (Horizonti, 12) — sig. 13.760-12.

MARX Karl: Rezultati neposrednog procesa proizvodnje. Rukopis neobjavljene Šeste glave Prve knjige »Kapitala«. Predgovor V. Pilić. Prev. V. Pilić i J. Brkić. Beograd, Komunist 1977. XXVIII+136 str. (Marksizam i savremenost, 5. kolo, sv. 2) — sig. 13.103-5/2.

MIKECIN Vjekoslav: Dijalektika povijesne zbilje. Oglledi o odnosu revolucionarne teorije i prakse. Beograd, Komunist 1977. 181 str. (Oglledi, 3) — sig. 14.026-3.

PETROVIĆ Miloje: Kontroverzije u savremenom marksizmu, o nekim filozofskim kritikama staljinizma. Beograd, Komunist 1977. 265 str. (Oglledi, 4). — sig. 14.026-4.

RALIĆ Prvoslav: Dogmatizam kao kontra-revolucija. Beograd, Komunist 1976. 90 str. (Marksističke studije, 5) — sig. 13.854-5.

SCHMIDT Alfred: Povijest i struktura. Pitanja marksističke historike. (Geschichte und Struktur: Fragen einer marxistischen Historik. Prev. J. Brkić. Predgovor: D. Rodin. Beograd, Komunist 1976. 156 str. (Marksističke studije, 3) — sig. 13.854-3.

II. FILOZOFIJA

BEAUFRET Jean: Uvod u filozofije egzistencije, Žan Bofre. (Introduction aux philosophies de l'existence.) Prev. Z. Zec. Predgovor: M. Zurovac. Beograd, BIGZ 1977. 300 str. (Mala filozofska biblioteka, 38) — sig. 2040-38.

BOSNJAK Branko: Sistematika filozofije. Zagreb, Naprijed, 1977. 233 str. (Enciklopedija filozofskih znanosti, 1) — sig. 14.023-1.

KANT Immanuel: Logika. Priručnik za predavanje. (Immanuel Kant's Logik: ein Handbuch zu Vorlesungen. Prev. V. Daković. Beograd, Grafos 1976. 187 str. (Horizonti, 8) — sig. 13.760-8.

MISČEVIĆ Nenad: Govor Drugoga: ogledi iz filozofske hermeneutike. Beograd, Mladost 1977. 213 str. (Ideje, mala edicija 14) — sig. I/2756-14.

III. SOCIOLOGIJA

BOH Katja & N. Sadar-Černigoj: Življenjski pogoji in način življenja pri Slovencih. Ljubljana, ISF 1977. 1. del. — sig. 2652-1.

BOŽOVIĆ Ratko: Slobodno vreme i podeljeni čovek. Kultura, Bgd, 1977, št. 36/37, str. 243-249.

ČOLANOVIĆ Voja: Vreme — kako ga futurolozi vide. Kultura, Bgd, 1977, št. 36/37, str. 27-35.

MARTINIĆ Tena: Slobodno vrijeme i suvremeno društvo. Zagreb, Informator 1977. XII+124 str. — sig. II/14.444.

TODOROVIĆ Aleksandar: Sociologija. Beograd, Savremena administracija 1976. VIII+391 str. — sign. II/14.443.

TOMŠIĆ Vida: Ženske in razvoj družbe. Naši razgledi, Lj., 6. 1. 1978, št. 1.

TRBOVIĆ Uroš: Ličnost i društvo. Zagreb, Informator 1977. VII+98 str. — sig. II/14.441.

ZIMIC Feđa: Družbeni sloji in družbena zavest v Srbiji. (Povzetek raziskave: Družbeni slojevi i društvena svest, Bgd 1977.) 1—5. Delo, Lj., 10. 12. 1977—7. 1. 1978.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

BUVAČ Drago: Sovjetska alternativa. Oglad o znanstveno-tehničkoj revoluciji i privrednom sistemu SSSR-a (1960—1975). Zagreb, Stvarnost 1977. 172 str. (Svijet suvremene stvarnosti, 14) — sig. 12.137-14.

JEROVSEK Janez: Potreba ali le obveznost za univerzitetne učitelje? Kdo v Sloveniji išče in potrebuje mag. in dr. znanosti. Delo, Lj., 7. 1. 1978.

MAJER BORIS: Uvodna beseda: »Kultura, revolucija in današnji čase — posvetovanje. Delo, Lj., 9. 2. 1978.

MAJER Boris: Svobodna, nepodkupljiva, angažirana umetnost. Delo, Lj., 4. 2. 1978.

ORNSTEIN Robert: O doživljanju vremena. Kultura, Bgd, 1977, št. 36/37, str. 107—120.

RALIČ Prvoslav: Moč i nemoć nauke pred ljudskim potrebama. Gledišta, Bgd, 1977, št. 9, str. 791—799.

ROJC Emil: Uveljavitev novih odnosov. Delo, Lj., 6. 1. 1978.

STOJIC Ljuba: Mnogoznačnost vremena. Kultura, Bgd, 1977, št. 36/37, str. 7—11.

ŠIREC Jože: Skupna programska osnova v usmerjenem izobraževanju. Naši razgledi, Lj., 10. 2. 1978, št. 3.

VIDMAR Josip: Spomini na Otona Župančiča. (100-letnica rojstva). 1—5. Delo, Lj., 7., 14., 21., 28. jan. in 4. febr. 1978.

ZUPANČIČ Beno: Človekovo ustvarjalno hotenje je sestavni del zgodovinsko nujnega osvobajanja. Delo, Lj., 11. 2. 1978.

VI. POLITIČNE VEDE

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

ALBREHT Roman: Soočanja. (... o zakonu o združenem delu) 1—3. Komunist, Lj., 1977, št. 48, 49, 50.

DOLANC Stane: ZK naj bo navzoča povsod, kjer samoupravljavci odločajo. Delo, Lj., 10. 2. 1978.

DOLANC Stane: Bogastvo samoupravne prakse. Delo, Lj., 13. 1. 1978.

—: DRUŠTVENO-POLITIČKI sistem socijalističnog samoupravljanja. Predavanja političke škole SKJ... 1975/76. Beograd, Komunist 1977. 280 str. (Prilozi izučavanju marksističke teorije i prakse, 8) — sig. II/14.212-8.

—: IDEJNOPOLITIČNO usposabljanje v Zvezi komunistov Slovenije. (Ured.: Marija Rupnik). Ljubljana, Komunist 1977. 162 str. — sig. I/2903.

KARDELJ Edvard: Značaj marksističke literature za teoriju i praksu socijalističkog samoupravljanja. Beograd, Komunist, 1977. 34 str. (Marksističke studije, 8) — sig. 13.854.-8.

MAJER Boris: ZK sestavni del večine v družbi. ... na 5. seji CK ZKJ. Delo, Lj., 11. 2. 1978.

POPOVIĆ D.: Tehnokratija i intelektualni rad. Socijalizam, Bgd, 1977, št. 10, str. 1818—1827.

—: PREDLOG dokumentov za 8. kongres ZKS. Komunist, predkongresna pril. Lj., febr. 1978.

—: PRIZADEVANJA za uveljavljanje družbeno usmerjene stanovanjske gradnje. Gradivo s posvetovanja ... Ljubljana, Zveza stanovanjskih skupnosti Slovenije 1977. 169 str. — sig. 14.030.

—: PROJEKCIJA razvoja kadrov v SR Sloveniji za srednjeročno obdobje. Ured. Jovo Brekić, J. Florjančič. Kranj. Moderna organizacija 1977, 157 str. — sig. II/14.446.

STANIČ Gojko: Med kongresoma ZKS. Komunist, Lj., 1977, št. 50—52 in 1978, št. 1.

ŠETINC Franc: Samoupravni interesni pluralizem je naša kontinuiteta. Delo, Lj., 4. 2. 1978.

TITO: Referati s kongresov KPJ (:ZKJ:) (Redaktor slov. izd.: F. Šafar, Ljubljana, itd.) DZS 1978. 532 str. (Tito: Izbor iz del, knj. 1) — sig. 14.011-1.

—: VOLITVE 1978. (Bilten RK SZDL Slovenije.) št. 1—3. 1977. — sig. I/2882.

3. Politični sistemi in organizacije:

CARILLO S.: »Evrokomunizem in država«. Odlomki ... 1—3. Naši razgledi, Lj., 1978, št. 1—3.

GRLIČKOV A.: Sodelovanje zahodnoevropske levice. Delo, Lj., 7. 1. 1978.

POPOVIĆ Dušan: Revolucija crvenih karanfila. Plima i oseka revolucije u Portugalu. Beograd, Komunist 1976. 69 str. (Marksističke studije, 6) — sig. 13.854-6.

—: ZAPADNA Evropa i socijalizam. Komunisti, socijalisti, socijaldemokrati. Zbornik radova u redakciji B. Markovića. Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu 1977. 267 str. — sign. 14.024.

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

KORAC M.: Socijalistički samoupravni način proizvodnje. D. I. Beograd, Komunist 1977 — (Marksizam i savremenost, 5/3) — sign. 13.103-5/3.

KRAIGHER Sergej: Utrditi samoupravni položaj delavca v bančnem sistemu in odločanju o denarnih sredstvih družbene reprodukcije. Delo, Lj., 6., 7. in 8. 12. 1977.

MARINC Andrej: Ne bomo privolili v defenzivno politiko gospodarskega razvoja. Delo, Lj., 28. 1. 1978.

MARINC Andrej: Odločajo delovni ljudje... na ustanovnem zboru Združene Ljubljanske banke. Delo, Lj., 13. 1. 1978.

PAVLOVIČ M.: Nastajanje i razvoj samoupravnog privrednog sistema u Jugoslaviji. Beograd, Komunist 1977. 339 str. (Ogledi, 1) — sig. 14.026-1.

VIII. SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

BARBIČ Ana: Tipološka analiza vsebin množičnih občil in njihovih porabnikov. Ljubljana, ISF 1977. 127 str. — sig. IV/2651.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

—: VERSTVA sveta. Enciklopedija verstev v zgodovini človeštva. Prev. N. Bulatovič. Uvod in strokovni pregled: Marko Kerševan. Izvirno poglavje o religijah Južnih Slovanov: Oleg Mandić. Ljubljana, CZ 1977. 466 str. — sig. P IV/2659.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

BENEDETIČ Ana: Zapis ob razstavi »Univerza v Ljubljani in 40 let KPS«. 1, 2. Delo, Lj., 28. 1. in 4. 2. 1978.

—: SLOVENSKI visokošolci v boju za narodno osvoboditev in socializem. Ob 40-letnici Tita na čelu KPJ in... Ljubljana, UK ZKS 1977. 217 str. (Dokumentacija UK ZKS, 9) — sig. II/14.449-9.

STANIČ Gojko: Vprašanja zgodovinske periodizacije z vidika družbene vloge ZKJ v razdobju 1945—1976. Zgodovinski časopis, Lj., 1977, št. 1/2, str. 199—208.

UDE Lojze: Boj za severno slovensko mejo. 1918—1919. Maribor, Obzorja 1977. 294 str., ilustr. — sig. 14.031.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

—: (DRUGO) 2. jugoslavensko svetovanje o primjeni komputera u bibliotekama. Zagreb, 28—30. ožujka 1977. Zagreb, Hrvatsko bibliotekarsko društvo 1977. 246 str. (Izdanja Hrvatskog bibliotekarskog društva, 15) — sig. P II/14.755-15.

—: OBČANOV vodnik. Izd. Skupnost slovenskih občin. Ljubljana 1977. 478 str. — sig. P 14.028.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

HEMPEL Carl G.: Philosophy of Natural Science. Englewood Cliffs, Prentice-Hall (1966.) IX+116 str. — sig. II/14.422.

III. SOCIOLOGIJA

—: BERUF, Industrie, sozialer Wandel in unterentwickelten Ländern. Von H. Daheim, B. Lutz, G. Schmidt, B. Hoselitz. 2. voll. neubearb. Aufl. Stuttgart, F. Enke 1977. XI+354 str. (Handbuch der empirischen Sozialforschung, 8) — sign. 13.730-8.

BORTZ Jürgen: Lehrbuch der Statistik. Für Sozialwissenschaftler. Mit 69 Abb. und 213 Tab. Berlin, Springer-Verlag. 1977. XI+871 str. — sig. II/14.421.

CUTRUFELLI M. R.: Operaie senza fabbrica. Inchiesta sul lavoro a domicilio. Roma, Riuniti 1977, 150 str. (La Questione femminile, 9) — sig. 14.027-9.

GEORGE Victor: Motherless Families. By —, and Paul Wilding. London, Boston, Routledge and Kegan Paul 1972. XI+232+14 str. (International Library of Sociology) — sig. II/14.382.

HAHN Harlan: Urban-Rural Conflict. The politics of change. Beverly Hills, Sage Publ. 1971. 276 str. — sig. II/14.433.

HANSEN Niles M.: The challenge of urban growth: the basic economics of city size and structure. Lexington, D. C. Heath and Co. 1975. XIV+173 str. — sig. II/14.431.

MAAS Henry S. & J. A. Kuypers: From thirty to seventy: a forty-year longitudinal study of adult styles and personality. San Francisco. Jossey-Bass 1977. XII+240 str. — sig. II/14.428.

MAYNTZ R. & K. Roghmann & R. Ziegler: Organisation, Militär. 2. voll. neubearb. Aufl. Stuttgart, F. Enke 1977. X+250 str. (Handbuch der empirischen Sozialforschung, 9) — sign. 13.730-9.

NOTTRIDGE H. E.: The Sociology of Urban Living. London & Boston, Routledge & Kegan Paul 1972. IX+115 str. (Students Library of Sociology) — sig. 14.025.

ROSENMAYR Leopold: Jugend. 2. voll. neubearb. Aufl. Stuttgart, F. Enke 1976. XVI+374 str. (Handbuch der empirischen Sozialforschung, 6) — sig. 13.730-6.

SCHEUCH Erwin K.: Freizeit, Konsum. Von —, und G. Scherhorn. 2. voll. neubearb. Aufl. Stuttgart, F. Enke 1977 XI+280 str. (Handbuch der empirischen Handbuch, 11)

—: SOCIAL issues in regional policy and regional planning. Ed. by A. Kuklinski. The Hague & Paris, Mouton 1977. IX+532 str. (Studies in the social sciences, 27) — sig. II/11.568-27.

—: SOCIAL comparison processes: theoretical and empirical perspectives. Ed. by J. M. Suls, R. L. Müller. Washington & London, Hemisphere Publ. Corporation 1977. IX+371 str. — sig. II/14.430.

TAR Zoltan: The Frankfurt School. The critical theories of Max Horkheimer and Theodor Adorno. Foreword by M. Landmann. New York, Joh Wiley & sons 1977. XX+243 str. — sig. II/14.423.

—: USING social research in public policy making. Ed. by C. H. Weiss. Lexington & Toronto, D. C. Heath and Co. 1977. IX+256 str. (Policy studies organization series, 11) — II/14.385-11.

—: WORK and technology. Ed. by M. R. Haug and J. Dofny. London, Beverly Hills, 1977. 258 str. (Sage studies in international sociology, 10) — sig. II/14.243-10.

IV. PSIHOLOGIJA

—: COMMUNITY psychology in transition: proceedings of the National Conference on Training in Community Psychology. Ed. by Ira Iscoe, et al. Washington, & London, Hemisphere Publ. Corporation 1977. XIV+351 str. — sig. II/14.451.

FREEDMAN J. L. & A. N. Doob: Deviancy. The psychology of being different. New York, Academic Press 1968. VIII+158 str. — sig. II/14.413.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA SOLSTVO

DÖRFLER W. & J. Mühlbacher: Graphentheorie für Informatiker. Berlin & New York, 1973. 140+IV str. (Sammlung Göschen, 6016) — sig. I/1738-6016.

—: LANGUAGE and Man. Anthropological issues. Ed. by W. C. McCormick, S. A. Wurm. The Hague, Paris, Mouton 1976. XII+393 str. — sig. II/14.434.

—: LANGUAGE Attitudes: current trends and prospects. Ed. by R. W. Shuy and R. W. Fasold. Washington, Georgetown Univ. Press 1973. V+201 str. — sig. II/14.415.

—: LANGUAGE Planning: Current issues and research. Ed. by J. Rubin, R. Shuy. Washington, Georgetown Univ. Press 1973. X+111 str. — sig. II/14.414.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

—: U. S. S. R. 100 questions and answers. Moscow, Novosti Press Agency Publ. Part. 1. 1977. sig. 13.978.

GORICAN, dr. Jože: Sanctions in Our Self-management Law (to the problem on socialisation of law)
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vol 15, No. 1—2, p. 23—36

The article deals with the problem of sanctioning obligations derived from general selfmanagement legislative acts (social compacts, selfmanagement agreements and statutes of organizations of associated labour). Proceeding from the stand-point that sanctioning of these obligations is above all a political question, the author calls attention to some legal and sociological circumstances which suggest a positive solution of this question. Among these he stresses 1. heterogeneity of interests of modern societies, including the socialist ones, and 2. the planned future-oriented role of all kinds of law, in particular the socialist law. The author is particularly concerned with the sanctioning of moral-political responsibility, derived from general selfmanagement legislative acts, which is according to these acts in most cases unsatisfactorily regulated. In this connection he deals with the institute of social control and its negative sanction. Selfmanagement acts should, according to his opinion, where necessary, include the negative sanctions of social control. The sanctioning of material and crime offences will have to remain, for quite a time, for well known reason, in the framework of the statesanctioning system. However, could, according to the authors view, certain sanctioning competences in the field of material responsibility be transferred to the organizations of associated labour, and thus accelerate the socialization of law in Yugoslav socialist selfmanagement society.

UDC 65.014(497.12):331.152.1(497.12)

KAVCIC, dr. Bogdan: Management in Selfmanagement organizations of Associated Labour
Teorija in praksa, Ljubljana 1978, Vol. 15, No. 1—2, p. 125—143

The development of capitalist working organizations led to a gradual formation of three separate organizational functions: top management (owns) management and (production) execution. These functions are performed by three separate organizational groups. Selfmanagement, based on social ownership of the means of productions has abolished the private owner and the functions of management are taken over by the collective of workers, who manages the organization in the name of the society. Immediate producers become thus simultaneously the group of management decision-makers as well. The article deals particularly with consequences which the change in ownership and the way of the management of organizations exerted on the changed position of the leading line in selfmanagement organizations of associated labour. When the activity and competence of the leading workers (managers) becomes devoid of the function involving the manager's dominant status over the labour of executors, their function is mainly in concerting the labour (functional hierarchy). A detailed account is given as to how this process takes course in our society.

UDC 343.85.001.1

PECAR, dr. Janez: Social Self-protection and the Prognostication of Deviation
Teorija in praksa, Ljubljana, 1978, Vol. 15, No. 1—2, p. 166—179

In the self-protective nature of the Yugoslav society in which, apart from state control bodies, several paraprofessional factors and laity-comprising different selfmanagement (control) mechanisms and individuals, take part, the problem of prognostication of deviation emerges. Social self-protection, being theoretically and practically predominantly a preventive activity, can prove efficient only if it can meet the expected interfering events with a well and promptly prepared contra-action. Thus prevention is absed on presumption of the future. In order to prognosticate deviation and undertake prevention it is necessary to understand the interfering behaviour or noxious events, to be acquainted with their characteristics, to elaborate a particular typification or classification, and to have and adequately organized control which should, according to the worked-out programs, lead to expected results. In the light of these facts, an answer should be given to the question whether, with the increasing of control mechanisms and socialization of self-protection, further development and widening of the predictive standards from mass purposes is still imperative.

UDK 342.018(497.12):331.152.1(497.12)

GORIČAR, dr. Jože: Sankcije v našem samoupravnem pravu (k vprašanju o podružbljanju prava)
 Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 1—2, str. 23—36

Članek se ukvarja z vprašanjem o sankcioniranju obveznosti, izhajajočih iz samoupravnih splošnih aktov (družbenih dogovorov, samoupravnih sporazumov, statutov organizacij združenega dela). Izhajajoč iz stališča, da je sankcioniranje teh obveznosti v prvi vrsti politično vprašanje, opozarja avtor na nekatere pravno-sociološke okoliščine, ki govore za pozitivno rešitev vprašanja. Pri tem kaže zlasti na (1) interesno heterogenost sodobnih, tudi socialističnih družb in na (2) načrtovalno, v prihodnost usmerjeno vlogo slehernega, zlasti pa socialističnega prava. Posebej zanima avtorja sankcioniranje moralnopolitične odgovornosti, izvirajoče iz samoupravnih splošnih aktov, ki je po sedanjem stanju teh aktov v glavnem neurejeno. V tej zvezi obravnava inštitut socialne kontrole in njegove negativne sankcije. Zavzema se za to, da bi kazalo tam, kjer je to potrebno, v samoupravne splošne akte vgraditi ravno negativne sankcije socialne kontrole. Sankcioniranje materialnopravne in kazenskopravne odgovornosti pa bo moralo iz razumljivih razlogov še lep čas ostati v okviru državnega sankcijskega sistema. Ne glede na to pa bi se po avtorjevem mnenju že zdaj dalo prenesti sankcijske pristojnosti — vsaj za nekatere materialno-pravne odgovornosti — na organizacije združenega dela, s čimer bi se pospešilo podružbljanje pravosodja v jugoslovanski socialistični samoupravni družbi.

UDK 65.014(497.12):331.152.1(497.12)

KAVČIČ, dr. Bogdan: O vodenju v samoupravnih organizacijah združenega dela (I)
 Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 1—2, str. 125—143

Razvoj kapitalistične organizacije dela je vodil do postopnega izoblikovanja treh ločenih organizacijskih funkcij: upravljanja, vodenja in izvajanja. Te funkcije opravljajo tri fizično ločene organizacijske skupine. Samoupravne funkcije, ki temelji na družbeni lastnini sredstev za proizvodnjo, odpravi zasebnega lastnika in funkcije upravljalca prevzame delovni kolektiv, ki upravlja organizacijo v imenu družbe. Delavci-izvajalci postanejo tako tudi tista skupina, ki sprejema upravljalске odločitve. Sestavek obravnava predvsem, kakšne so posledice spremembe v lastnini in načinu upravljanja organizacij na spremenjen položaj vodilne linije v samoupravnih organizacijah združenega dela. Ko iz dejavnosti in pristojnosti vodilnih delavcev odpade funkcije, povezane z uveljavljanjem dominantnega položaja upravljalca nad delom izvajalcev, ostanejo v njihovi pristojnosti predvsem usklajevanje dela (funkcionalna hierarhija). Podrobneje je prikazano, kako poteka ta proces v naši družbi.

UDK 343.85.001.1

PEČAR, dr. Janez: Družbena samozaščita in prognoziranje deviantnosti
 Teorija in praksa, Ljubljana 1978, let. 15, št. 1—2, str. 166—179

V samozaščitni naravnosti jugoslovanske družbe, v kateri so poleg državnih nadzornih organov udeleženi tudi številni paraprofesionalni in laični dejavniki, vstevši razne samoupravne (nadzorne) mehanizme in posameznike, se pojavlja vprašanje napovedovanja deviantnosti. Ker je družbena samozaščita po svojih teoretičnih zasnovah in praktičnem pomenu predvsem preprečevalna dejavnost, ne more biti učinkovita, če ne pripravlja pravočasnih nasprotnih akcij, kadar pričakujemo moteče dogodke v prihodnosti. Preprečevanje temelji na domnevanju prihodnosti. Za prognoziranje deviantnosti in za preprečevanje v množičnem smislu pa so potrebni: razumevanje motečega vedenja ali škodljivih dogodkov, poznavanje njihovih značilnosti, določena tipizacija ali klasifikacija in ustrezno organiziranje nadzorovanja, ki naj ob samozaščitnih programih pripelje do pričakovanih izidov. Glede na to je treba odgovoriti na vprašanje, ali ob naraščanju kontrolnih mehanizmov in ob socializaciji samozaščite razvijati in razširjati predikcijske standarde tudi za množično rabo.

Spoštovani naročniki in bralci

Kot ste lahko sami opazili, se naročnina na revijo *Teorija in praksa* že tri leta ni spremenila. Letos smo primorani, zares primorani — predvsem zaradi konstantnega naraščanja tiskarskih in drugih stroškov — naročnino nekoliko zvišati. Uredniški odbor in uredniški svet sta se po daljši razpravi odločila, da bo nova letna naročnina za študente 60 dinarjev, za individualne naročnike 120 dinarjev in za delovne organizacije 200 dinarjev.

Seveda to ne pomeni, da so samoupravni organi revije celotno zvišanje stroškov za tiskanje revije prevalili na naročnike; revija prejema namreč precejšnjo denarno podporo sofinancerjev — Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije. Hkrati moramo povedati, da zberemo z naročnino, ki nam jo vi nakazujete, komaj slabo četrtno sredstev, ki so potrebna za tiskanje revije. Naročniki bodo torej z naročnino prispevali le *svoj večji delež* k podražitvam, največji delež bodo morali spet primakniti naši sofinancerji.

Trdno smo prepričani, da boste kljub temu, da boste letos pri nakazovanju naročnine za revijo odšteli nekaj več, ostali naši zvesti naročniki in bralci. Revija izhaja že petnajsto leto in med naročniki je mnogo takih, ki jo berejo od prve številke pa vse do danes. V našem sporočilu ne bomo delali banalnih primerjav, kaj lahko bralec kupi za 120 dinarjev, kolikor znaša naročnina za posameznike; zavedamo se tega, da te dinarje nekdo odšteje lažje, drugi težje. Obljubimo pa lahko, da si bo uredništvo — skupaj z vašo pomočjo — prizadevalo z večjim obsegom, s kvaliteto in pestrostjo vsebine revije za družbena vprašanja odtehtati privrženost in zaupanje sedanjih in prihodnjih bralcev revije.

*Uredništvo in uprava
revije Teorija in praksa*

